

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOZOFSKI FAKULTET

Ivana B. Simić

DISKURSI O PORODIČNOM NASILJU I
NARATIVI ŽENA ŽRTAVA
PARTNERSKOG NASILJA

doktorska disertacija

Beograd, 2014

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Ivana B. Simić

DISCOURSES ON DOMESTIC VIOLENCE
AND NARRATIVES OF WOMEN VICTIMS
OF PARTNERS' VIOLENCE

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2014

Mentor:

prof. dr Gordana Jovanović
Odeljenje za psihologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

Članovi komisije:

prof. dr Jelena Srna
Odeljenje za psihologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

prof. dr Jovan Mirić
Odeljenje za psihologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

prof. dr Nada Sekulić
Odeljenje za sociologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

Datum odbrane: _____

„Tako da je moja mladost i moj život prošao bez veze, bez ljubavi, bez razumevanja... i detinjstvo... mogu reći, gledala sam svoj život kako prolazi, ja nikada nisam bila u njemu... nadala sam se možda da će biti nešto bolje, ali sve je bilo gore“

Dunja, 36 godina

„Ali... godine su prošle, izgubila sam mnogo godina... tako da... na neki način ostaje neka tuga... što si to uradio sebi... mogla sam i ranije da se razvedem, dok sam mlađa, pa možda da u životu i nešto prođem, a ovako, nešto posebno... šta ...“

Kaća, 61 godina

Mojim sagovornicama, hrabrim ženama koje su preživele partnersko nasilje

DISKURSI O PORODIČNOM NASILJU I NARATIVI ŽENA ŽRTAVA PARTNERSKOG NASILJA¹

REZIME

Nasilje u porodici se u savremenom društvu smatra jednim od najtežih oblika nasilja jer se njegovim ispoljavanjem krše osnovna ljudska prava i slobode članova porodice. Međutim, značenje nasilja u porodici može se konstruisati na različite načine u različitim diskursima. Cilj ovog rada je istraživanje konstruisanja značenja nasilja u porodici u pravnom i medijskom diskursu i u narativima žena žrtava partnerskog nasilja.

Teorijsko utemeljenje ovog istraživanja predstavlja socijalni konstrukcionizam, Fukoovo razumevanje diskursa, odnosa moć/znanje i subjekta i feminističko razumevanje nasilja nad ženama u porodici. Istraživački pristup problemu je kvalitativan i podrazumeva upotrebu analize sadržaja, diskurzivnu analizu i narativnu analizu.

Analiza pravnog diskursa ukazuje na konstrukcionističku prirodu fenomena nasilja u porodici što se ilustruje praćenjem promena u definisanju značenja nasilja u porodici u različitim pravnim dokumentima. Analizom su obuhvaćeni određeni članovi zakona u kojima se definiše značenje nasilja u porodici (Zakon o javnom redu i miru iz 1994. godine, Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona iz 2002. godine, Krivični zakonik iz 2005. godine, Porodični zakon iz 2005. godine) i Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, usvojena 2011. godine. Sprovedena analiza pokazuje promenu u značenju nasilja u porodici tokom posmatranih godina. Promene u označavanju se konstruišu promenom u značenju nasilnog postupka koji će se smatrati nasilnim, promenom označavanja posledica koje takvo nasilje izaziva i promenom označavanja članova porodice na koje se usvojeni zakoni odnose.

Analiza medijskog diskursa podrazumevala je analizu novinskih članaka u dnevničkim novinama Blic i Politika u 2003, 2007. i 2011. godini. Analizom je obuhvaćeno 432 novinska članka o nasilju u porodici. Rezultati analize govore o različitim konstrukcijama nasilja u porodici u medijskom diskursu i njihovoj

¹ Rad je nastao u okviru projekta 179002 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

zastupljenosti u posmatranim godinama. Identifikovana značenja nasilja u porodici su: nasilje kao globalni fenomen, kulturološki obrazac, individualni problem (nasilje kao posledica alkohola, psihičke bolesti, poremećaja ličnosti), nasilje kao posledica društvenih okolnosti, traumatskog iskustva, nasilje kao naučeni model ponašanja, nasilje kao uzajamna odgovornost, nasilje kroz okrivljavanje i nepoštovanje žrtve, nasilje kao izolovani događaj, žrtva i počinitelj su na neki način drugačiji od uobičajenog, nasilje kao činjenice i brojevi, nasilje kao šala, nasilje kao kršenje ljudskih prava i posledica rodne neravnopravnosti, nasilje kao moć, kontrola i dominacija, nasilje kao neodgovornost i nebriga društva i nasilje kao društveni problem.

Analiza ličnih narativa o partnerskom nasilju urađena je na osnovu intervjua sa 15 žrtava partnerskog nasilja, korisnica usluga sigurne kuće. Cilj analize je ispitivanje konstrukcija nasilja u porodici, razloga ostajanja i napuštanja nasilnog partnera i njihove subjektivne pozicioniranosti u narativima. Razumevanje nasilja u porodici žrtava partnerskog nasilja se konstruiše kroz oblike pretrpljenog nasilja, uzroke nasilnog ponašanja i sagledavanje nasilnikove i sopstvene odgovornosti za nasilje. Razlozi za ostajanje i napuštanje nasilnog partnera se mogu sagledati kao kontinuum, a samo napuštanje kao proces. Razlozi ostajanja i napuštanja povezuju se sa karakteristikama nasilja, raspoloživim resursima (socijalna podrška i ekonomska situacija), uverenjima (patrijarhalnim i religijskim), patrijarhalnim vaspitanjem, i osećanjima (strah, nada, sramota, ljubav, sažaljenje). Subjektivna pozicioniranost žrtava nasilja je promenljiva u narativima i samo uslovno se subjektivne pozicije mogu podeliti na one koje su im dostupne u nasilnom odnosu i nakon njega. Identifikovane pozicije su: pozicija majke, tradicionalne žene, razorene agencnosti, obespravljene, borca, skupljača snage, večitog krivca, preživelog i savetodavca. Diskursi iz kojih se ove pozicije konstruišu su: diskurs materinstva, feminini i patrijarhalni diskurs, diskurs partnerskog nasilja i diskurs borbe i osnaživanja.

Na osnovu sprovedene analize date su preporuke za medijsko izveštavanje o nasilju u porodici, preporuke za pružaoce pomoći u radu sa žrtvama porodičnog nasilja i ponuđeno je razmišljanje za smer promene značenja nasilja u porodici u pravnom diskursu.

Ključne reči: nasilje u porodici, diskurs, narativ, subjektivne pozicije

NAUČNA OBLAST: Psihologija porodice

UŽA NAUČNA OBLAST: Identitet i disfunkcionalni porodični odnosi

UDK: 316.811/.815:316.624(043.3)

DISCOURSES ON DOMESTIC VIOLENCE AND NARRATIVES OF WOMEN VICTIMS OF PARTNERS' VIOLENCE ²

ABSTRACT

In modern society domestic violence is considered as one of the worst forms of violence because its manifestations violate basic human rights and freedom of family members. However, the meaning of domestic violence can be constructed in different ways through different discourses. The aim of this work is to explore constructing meanings of domestic violence in legal and media discourses and in narratives of women victims of partners' violence.

The theoretical foundation of this research is social constructionism, Foucault's understanding of discourse, his understanding of the relation between power / knowledge and the subject, as well as the feminist understanding of domestic violence against women. The research is based on the qualitative approach to the problem which implies the use of content analysis, discourse analysis and narrative analysis.

The law discourse analysis indicates the constructionist nature of the phenomenon of domestic violence, as it is illustrated by tracking the change in the meaning of domestic violence in different legal documents. The analysis refers to some articles of the Serbian national laws which define the meaning of domestic violence (Law on Public Peace and Order – 1994; The Law on Amendments to the Criminal Law – 2002; Criminal Code – 2005; Family Law - 2005) and to National Strategy for preventing and combating domestic and partners' violence against women, adopted 2011. The conducted analysis shows a change in the meaning of domestic violence during these years. Changes in labeling of domestic violence are constructed by changing the meaning of actions that would be considered as violent, by changing labeling of consequences caused by such violence, as well as by changing labeling of family members to which these laws apply.

The analysis of media discourse entailed an analysis of newspaper articles edited in daily newspapers Blic and Politika during 2003, 2007 and 2011. The analysis included 432 newspapers articles on domestic violence. Results of the analysis highlight different constructions of domestic violence in media discourse and also their different

² The work was created within the project 179002 financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia

representations in the years under review. Identified meanings of domestic violence are: violence as a global phenomenon, a cultural pattern of violence, violence as an individual problem (violence as a result of alcohol, mental illness or personality disorders), violence as a result of social conditions or traumatic experience, violence as a learned pattern of behavior, violence as mutual responsibility, violence explained by blaming and disrespect for the victims, violence as an isolated event, explanation that the victim and the abuser are in some way different, violence seen through facts and figures, violence as a joke, violence as a violation of human rights and the consequence of gender inequality, violence as power, control and domination, violence as irresponsibility and indifference of society, and finally violence as a social problem.

Analysis of personal narratives about partner's violence was done on the basis of interviews with 15 women victims of partner's violence, beneficiaries of Safe house services. The goal of the analysis was to examine their constructions of domestic violence, reasons for staying or leaving a violent partner and their own subjective positioning in narratives. Victims' of partner violence understanding of domestic violence is constructed through forms of suffered violence, through causes of violent behavior and understanding of bullies' and their own responsibility for the violence. The reasons for staying or leaving a violent partner could be seen as a continuum, and just leaving could be seen as a process. The reasons for staying and leaving are related to the characteristics of violence and to available resources (social support and economic situation), to beliefs (religious and patriarchal), patriarchal education and emotions (fear, hope, shame, love, compassion). Subjective positioning of victims varies in their narratives and only conditionally subjective positions could be divided into those that are available to them during and after violent relationship. Identified positions are: position of mother, traditional woman, destroyed agency, disenfranchised, fighter, gatherer of power, eternal guilty, survivor and adviser. Discourses from which these positions were constructed are: the discourse of motherhood, feminine and patriarchal discourse, discourse of partner's violence and discourse of fight and empowerment.

Based on the analysis there were given some recommendations for media reporting on domestic violence and some referrals to providers of assistance for victims

of domestic violence. It is also offered an opinion about the direction of required change in the meaning of violence in legal discourse.

Keywords: domestic violence, discourse, narrative, subjective positions

SCIENTIFIC FIELD: Family psychology

MORE SPECIFIC SCIENTIFIC FIELD: Identity and dysfunctional family relationship

UDK: 316.811/.815:316.624(043.3)

SADRŽAJ

UVOD	16
PORODIČNO NASILJE NAD ŽENAMA U SRBIJI I DRUŠTVENO ISTORIJSKI KONTEKST	17
Posledice rata i društveno-ekonomskih promena u zemljama u tranziciji	17
Tradicionalno-patrijarhalna ideologija i rodna socijalizacija	18
STANOVIŠTA O NASILJU U PORODICI	22
MOGUĆNOST DEFINISANJA NASILJA U PORODICI I SRODNIH TERMINA	23
NASILJE U PORODICI I PRAVNI DISKURS	26
NASILJE U PORODICI I MEDIJSKI DISKURS	27
NASILJE U PORODICI I LIČNI NARATIVI	29
Subjektivnost žena žrtava partnerskog nasilja	30
Razlozi ostajanja sa nasilnim partnerom	31
Razlozi napuštanja nasilnog partnera	35
TEORIJSKO UTEMELJENJE	38
SOCIJALNI KONSTRUKCIONIZAM	39
Narativna psihologija i socijalno konstrukcionističko proučavanje identiteta .	40
Narativ, doživljaj, identitet	42
Doprinos narativnog pristupa proučavanju identiteta žena žrtava partnerskog nasilja.....	43
FUKO	45
Diskurs	45
Moć/znanje	46
Subjekt	47
Refleksija o upotrebi termina narativ, diskurs i subjektivnost u ovom istraživanju	49
FEMINISTIČKI DOPRINOS PROUČAVANJU NASILJA NAD ŽENAMA U PORODICI	50
Rod i rodne uloge kao socijalna konstukcija	50
Patrijarhat i nasilje nad ženama	52
Feministički pristup istraživanjima	54
METODOLOŠKI DEO	56
PREDMET ISTRAŽIVANJA	57
CILJEVI ISTRAŽIVANJA	57
OSNOVNE HIPOTEZE	58

ISTRAŽIVAČKI PRISTUP	59
Obrazloženje izabranog kvalitativnog pristupa istraživanju	59
Uzorak	60
Postupak prikupljanja podataka	62
Analiza podataka	64
Istraživačeve refleksije o istraživačkom pristupu	68
PRIKAZ I INTERPRETACIJA REZULTATA	69
NASILJE U PORODICI U PRAVNOM DISKURSU REPUBLIKE SRBIJE	70
DISKURZIVNE KONSTRUKCIJE NASILJA U PORODICI U ZAKONIMA REPUBLIKE SRBIJE	71
NASILJE U PORODICI U MEDIJSKOM DISKURSU	88
ANALIZA SADRŽAJA NOVINSKIH ČLANAKA	89
Opšti podaci o analiziranim člancima	89
Izvori podataka	93
Tipovi članaka o pojedinačnim slučajevima nasilja i opštih, analitičkih, članaka.....	97
O žrtvama i počiniocima nasilja	100
Sociodemografski podaci o žrtvama i počiniocima nasilja	103
Profili žrtava i počinitelaca nasilja	105
Identitet žrtava i počinitelaca nasilja	107
<i>Ime i prezime</i>	107
<i>Fotografije</i>	108
Žrtve i počinioci nasilja posle nasilnog događaja	109
O karakteristikama nasilja	113
Objašnjenja nasilnog ponašanja	116
Razlozi za ostajanje i napuštanje nasilnog partnera	120
Zakoni i najave zakonskih rešenja za suzbijanje nasilja u porodici	121
Institucije zadužene za zaštitu od nasilja u porodici	123
Predlozi mera zaštite	124
Podizanje svesti javnosti	125
Kritike zakonskih rešenja i rada institucija u pogledu zaštite od nasilja u porodici.....	126
DISKURZIVNE KONSTRUKCIJE PORODIČNOG NASILJA U IZABRANIM ŠTAMPANIM MEDIJIMA	128
Nasilje u porodici kao globalni fenomen	128
Nasilje kao kulturološki obrazac	132
Nasilje kao moć, kontrola i dominacija	134
Nasilje kao individualni problem	135

<i>Nasilje kao posledica zloupotrebe alkohola</i>	136
<i>Nasilje kao posledica psihičke bolesti ili poremećaja ličnosti</i>	138
Nasilje kao posledica društvenih okolnosti	141
Nasilje kao posledica traumatskog iskustva	142
Nasilje kao naučeni model ponašanja	143
Romantizovanje nasilja	145
Nasilje kao činjenice i brojevi	149
Nasilje kao uzajamna odgovornost	151
Nasilje kroz okrivljavanje i nepoštovanje žrtve	152
Nasilje kao šala – smešna strana nasilja	156
Nasilje kao izolovani događaj	157
Žrtva i/ili počinitelj nasilja su na neki način drugačiji od uobičajenog	159
Nasilje kao kršenje ljudskih prava i posledica rodne neravnopravnosti	161
Nasilje kao društvena neodgovornost i nebriga	162
Nasilje kao društveni problem	164

NASILJE U PORODICI I LIČNI NARATIVI ŽENA ŽRTAVA PARTNERSKOG NASILJA 166

KONSTRUKCIJA NASILJA U PORODICI U NARATIVIMA ŽENA ŽRTAVA PARTNERSKOG NASILJA 167

Oblici pretrpljenog nasilja	167
<i>Fizičko nasilje</i>	167
<i>Psihičko nasilje</i>	169
<i>Vređanje</i>	169
<i>Psovanje</i>	170
<i>Pretnje</i>	170
<i>Prigovaranje – „Zašto je ovo, zašto je ono“</i>	171
<i>Izolacija</i>	172
<i>Ekonomsko nasilje</i>	173
<i>Seksualno nasilje</i>	174
<i>Život u svetu nasilnika</i>	175
Razumevanje pojave nasilnog ponašanja i opravdavanje nasilnika	179
<i>Nasilje kao posledica konzumiranja alkohola</i>	179
<i>Nasilje kao bolest</i>	181
<i>Nasilje kao posledica problema u porodici porekla</i>	182
<i>Nasilje kao pražnjenje agresije</i>	183
<i>Nasilje kao nepromenljiva karakteristika nasilnika</i>	184
Preispitivanje sopstvene odgovornosti za nastajanje nasilja	184

DISKURZIVNE KONSTRUKCIJE IZBORA OSTAJANJA SA NASILNIM PARTNEROM 187

Karakteristike nasilja – tolerancija na „slabe“ oblike nasilja	187
Nedostatak resursa	188
<i>„Nemam gde“</i>	189
<i>Ekonomska nesamostalnost</i>	189

Uverenja	190
<i>Uverenje o važnosti očuvanja porodice na okupu</i>	190
<i>Religijska uverenja</i>	191
Tradicionalno vaspitanje - „ <i>Ćuti i trpi</i> “	192
Osećanja	192
<i>Strah</i>	193
<i>Nada</i>	193
<i>Sramota i stid</i>	194
<i>Ljubav</i>	195
<i>Sažaljenje</i>	197
Diskurzivne konstrukcije izbora ostajanja sa nasilnim partnerom iz ugla pružalaca pomoći	198
DIKSURZIVNE KONSTRUKCIJE IZBORA NAPUŠTANJA NASILNOG PARTNERA	200
Karakteristike nasilja	201
„ <i>Zbog dece</i> “	202
Strah od odmazde	203
Gubljenje nade	203
Diskurzivne konstrukcije izbora napuštanja nasilnog partnera iz ugla pružalaca pomoći.....	204
SUBJEKTIVNOST ŽENA ŽRTAVA PARTNERSKOG NASILJA.....	206
SUBJEKTIVNE POZICIJE ŽRTAVA U NASILNOM PARTNERSKOM ODNOSU	206
Pozicija majke	206
Pozicija tradicionalne žene	208
<i>Žena kao „kućna muva“</i>	208
<i>Žena kao domaćica</i>	209
<i>Žena kao služavka</i>	210
<i>Žena kao negovateljica</i>	210
Pozicija razorene agensnosti	212
Pozicija obespravljene	213
Pozicija borca	214
SUBJEKTIVNE POZICIJE ŽRTAVA NAKON IZLASKA IZ NASILNOG PARTNERSKOG ODNOSA	217
Pozicija skupljača snage	218
Pozicija večitog krivca	219
<i>Kriva sam jer sam mu nanela bol</i>	219
<i>Kriva sam jer sam trpela</i>	220
Pozicija preživelog	220
<i>Neprihvatanje pozicije žrtve</i>	222
Pozicija savetodavca	223

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	226
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O PRAVNOM DISKURSU I MOGUĆNOSTI REDEFINISANJA POSTOJEĆIH PRAVNIH FORMULACIJA NASILJA U PORODICI	227
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O MEDIJSKOM DISKURSU I PREPORUKE ZA MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE O NASILJU NAD ŽENAMA U PORODICI	231
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O LIČNIM NARATIVIMA I PREPORUKE PRUŽAOCIMA POMOĆI ZA RAD SA ŽENAMA ŽRTVAMA PARTNERSKOG NASILJA	239
UMESTO ZAKLJUČKA	246
REFLEKSIVNOST ISTRAŽIVAČA	247
LITERATURA	248
PRILOZI	256
PRILOG 1. PODACI O ANALIZIRANIM ČLANCIMA IZ DNEVNIH NOVINA BLIC I POLITIKA	257
PRILOG 2. EKSPLORESANE TEME U NARATIVNIM INTERVJUIMA SA ŽENAMA ŽRTVAMA PARTNERSKOG NASILJA	268
BIOGRAFIJA	269
IZJAVA O AUTORSTVU	
IZJAVA O ISTOVETNOSTI ŠTAMPANE I ELEKTRONSKE VERZIJE	
DOKTORSKOG RADA	
IZJAVA O KORIŠĆENJU	

UVOD

PORODIČNO NASILJE NAD ŽENAMA U SRBIJI I DRUŠTVENO ISTORIJSKI KONTEKST

Nasilje u porodici spada u red najtežih oblika nasilja jer se njegovim ispoljavanjem krše osnovna ljudska prava i slobode članova porodice, kao što je pravo na život, pravo na slobodu i bezbednost, fizički, seksualni i psihički integritet i dostojanstvo (Petrušić i Konstantinović Vilić, 2010). To je veoma kompleksan problem za čije razumevanje je neophodno uzeti u obzir delovanje niza faktora. U tom smislu porodično nasilje uslovljeno je, manje ili više, zajedničkim delovanjem psihičkih, socio-ekonomskih, društvenih, kulturoloških i drugih faktora. Kada se radi o postratnim i društvima pod stresom, poput društava nastalih na prostoru bivše Jugoslavije, istraživanja su pokazala da tranzicija i rat predstavljaju snažne generatore ove društveno neprihvatljive pojave. Društvene promene u postkomunističkim zemljama imale su značajnog uticaja na ranjivost žena u odnosu na različite oblike nasilja, a naročito onog u porodici. Ovi uticaji su uslovljeni promenama u društvenom i ekonomskom statusu, kao i u rodnim identitetima i muškaraca i žena (Nikolić-Ristanović, 2008).

Posledice rata i društveno-ekonomskih promena u zemljama u tranziciji

Kraj dvadesetog veka na prostoru bivše Jugoslavije bio je okarakterisan dominantnim uticajem rata i na neko vreme blokiranom (odloženom) tranzicijom, kao najvažnijim, međusobno povezanim, makro procesima koji su uslovlili brojne promene na mikro planu. Raspad zemlje, političke tenzije, etnički konflikti i rat, rezultirali su političkom polarizacijom, destabilizacijom, netolerancijom, prisilnim migracijama, promenama u etničkim identitetima i problemima u međuljudskim odnosima (Nikolić-Ristanović, 2002, prema: Čopić, 2003). Sa druge strane, ekonomska kriza prouzrokovana velikim delom uticajem rata, dovela je do povećanja nezaposlenosti i osiromašenja velikog dela populacije. To je uslovlilo pad životnog standarda, pogoršanje uslova stanovanja, ali i brže i česte promene ekonomskog i socijalnog statusa. Takva situacija pogodovala je pojačavanju i kumulaciji društvenog stresa, reflektujući se istovremeno i na odnose u manjim društvenim grupama, kakva je i porodica (Nikolić-Ristanović, 2002, prema: Čopić, 2003). Ekonomske i političke promene do kojih je

došlo u zemljama u tranziciji dovele su do pada društvenih prihoda, privatizacije, što je oslabilo funkcionisanje državnih institucija, pravnog sistema i socijalnih službi, razvilo neformalnu ekonomiju i dovelo do ukidanja mnogih socijalnih beneficija (Nikolić-Ristanović, 2008). Smanjivanje zaposlenosti, nominalnih i/ili realnih plata i penzija, odnosno, neredovno ili potpuno odsustvo primanja, vodilo je osiromašenju velikog dela stanovništva u postkomunističkim zemljama (Nikolić -Ristanović, 2008). Iako siromaštvo pogađa i žene i muškarce, faktori koji utiču na siromašenje imaju uglavnom veći uticaj na žene nego na muškarce, i to zbog specifičnih karakteristika ženskog roda i sa njim povezanog društvenog statusa i mogućnosti (Nikolić- Ristanović, 2008). Siromaštvo i gubitak posla imaju mnogo veći uticaj na žene nego na muškarce jer dovode do potpune ekonomske i društvene nemoći i gubitka socijalne sigurnosti žene. Tranzicijom su žene izgubile mnoga radna i socijalna prava, što ih čini nesamostalnijim i zavisnijim od drugih. Nemanje sopstvenih izvora prihoda i ekonomska zavisnost žene od muškog partnera predstavlja, pored ostalih, prepreke za napuštanje nasilnog partnerskog odnosa. Zbog loših ekonomskih uslova žena se nalazi u začaranom krugu. S jedne strane, ekonomski je zavisna od nasilnog partnera i ne može da ga napusti jer ne može ekonomski da opstane, s druge strane, loša materijalna situacija povećava prisustvo svih oblika nasilja u porodici i čini ih težim (Konstantinović Vilić, 2013). Siromaštvo, kao i iznenadne i brze promene u socijalnom i ekonomskom statusu, zajedno sa visokim nivoom nestabilnosti i teškoćom donošenja odluka pod takvim okolnostima, izazivaju visok nivo stresa i doprinose destabilizaciji i dezorganizaciji porodičnih odnosa i pojavi nasilja u porodici (Polovina, 1999, Žegarac, Brkić, 1998:23, prema: Nikolić-Ristanović, 2008).

Tradicionalno-patrijarhalna ideologija i rodna socijalizacija

Preovlađujuća kultura u kojoj živimo je patrijarhalna. Okosnicu muško-ženskih odnosa u njoj još uvek čine dominacija i kontrola s jedne, a potčinjavanje sa druge strane (Bogdanović, 2000). Nasilje nad ženama u porodici uslovljeno je strukturnim i kulturnim činiocima koji oblikuju rodne odnose u jednom društvu, ili šire, rodne

režime³ (Babović, Ginić i Vuković, 2010). Izloženost žena nasilju u porodici duboko je ukorenjena u patrijarhalnoj strukturi društva i na njoj utemeljenim tradicionalnim rodnim ulogama (Nikolić-Ristanović i Milivojević, 2000, prema: Ćopić, 2003; Miletić-Stepanović, 2002). Karakter rodnih režima, stepen i priroda rodnih nejednakosti, predstavljaju kontekst u kome se uspostavljaju intimni porodični i partnerski odnosi, utemeljeni na odgovarajućim odnosima moći i rodnim ulogama (Babović i sar., 2010). Nasilje nad ženama u tradicionalnoj ideologiji nema karakter disfunkcije i poromećaja porodičnih odnosa, već naprotiv, ono se stimuliše, propisuje i nameće kao sredstvo disciplinovanja lošeg, ženskog, pasivnog, od strane kulturnog, muškog, kontrolišućeg, aktivnog elementa (Miletić-Stepanović, 2002).

Prema sociološko-antropološkoj studiji Vere Erlih (1971), koja je posvećena ženi i položaju žena i dece u porodičnim odnosima na ovim prostorima, u periodu između dva svetska rata, nasilje je posebno izraženo u područjima gde se raspadao stari zadružni tip porodice, „stari zadružni red“ tj. posebno na teritoriji Srbije u granicama pre 1921. godine. Spoj različitih faktora dovodio je do neobične grubosti prema ženama. Borbena tradicija, turski utucaj, priliv novčanih prihoda, stvaraju specifičan spoj iz kojeg proističe primena sile u praksi i zagovaranje strogosti prema ženama. Partnerski odnos se koristi kao poligon za izražavanje junaštva, vojničkog ugleda i muškosti. Muškarci se u javnoj sferi nalaze u situaciji visoke napetosti, ciljevi su kruto i visoko postavljeni. Žensko ponašanje ima za cilj stabilizaciju psihičke ravnoteže muškaraca, tako što žene svojom poslušnošću i pokornošću muškarcima osiguravaju osećaj dominacije. Smatralo se da muškarac nije pravi junak ako mazi svoju ženu i sa njom nežno postupa, „zavukao joj se pod suknju“. Poslovice koje je Vera Erlih beležila slikovito opisuju tadašnji položaj žena i partnerski odnos u Srbiji. „Ženu i konja treba čovek svakog trećeg dana tući“, „Ako ne biješ ženu, za četrdeset dana poludi“, „Muž treba da bije ženu, da se zna ko je muška glava“, „Da se žena ne izbije ona bi preskočila kuću“ (Erlh, 1971: 240). U jednom od retkih socioloških istraživanja nasilja u porodici posle Drugog svetskog rata, urađenog na teritoriji Čačka (Ružičić, 1992, prema: Miletić-Stepanović, 2002) istraživač dolazi do

³ Pod rodnim režimima se podrazumevaju „relativno strukturirani odnosi između muškaraca i žena, muškosti i ženskosti, u institucionalnom i vaninstitucionalnom okruženju, na nivou diskursa i na nivou praksi. Ova strukturacija je opredmećena u različitim rodnim ulogama, različitim rodnim identitetima i različitim rodnim reprezentacijama...“ (Blagojević, 2002: 311, prema: Babović i sar., 2010).

zaključka da tradicionalna patrijarhalna kultura stimuliše i podstiče nasilje muškaraca nad ženama i da je najveći problem nepostojanje otpora i visoka tolerancija na nasilje kod žena: one ne prijavlju slučajeve nasilnog ponašanja svojih muževa zvaničnim institucijama.

Paralelno sa normalizacijom nasilnog ponašanja muškarca prema ženi u patrijarhalnom društvu, u procesu socijalizacije žena učvršćuje se model ženskog identiteta vezanog za uspešnost u ulozi isceliteljke, čuvarke odnosa i jedine odgovorne za održavanje odnosa. U domaćoj tradiciji lik Kosovke devojke je vrlo snažna predstava mlade devojke koja vida junaka na samrtni. Mitski lik Kosovke devojke kao mnogih drugih (pr. Penelopa, Antigona, Korkodelija) idealizovane su predstave, verzija pasivne, samožrtvujuće žene osetljive na mušku ranjivost, spremne da sebe žrtvuju za njega. Ovaj mitski model poziva i današnju ženu da prihvati svoju pravu prirodu negovateljice i prepozna suštinsku ranjivost muškarca (Bogdanović, 2002). Žene se vaspitavaju i socijalizuju u pravcu tolerancije, trpeljivosti i mirenja sa onim što im se u prostoru koji se zove dom dešava. I kada se suočavaju na nasiljem partnera, teško se odlučuju da ga napuste jer su naučene da trpe, pa čak i da same sebe krive za ono što im se dešava, tako da nasilje postaje deo njihovog svakodnevnog života (Knežić, 2002; prema: Čopić, 2003). Žene ostaju u nasilnim odnosima ne zato što su perverzne mazohistkinje, već zato što ih kultura, pored svih ostalih grubih ekonomskih ograničenja, i na suptilan način instruiše kakve treba da budu (Bogdanović, 2002).

U mnogim zemljama, među koje možemo uvrstiti i našu, tradicionalna patrijarhalna ideologija i rodna podela uloga još uvek postoje. Žene u većem broju od muškarca obavljaju kućne poslove, čuvaju i neguju decu i odsustvuju sa posla zbog nege i čuvanja dece (Konstatntinović Vilić, 2013). Pored toga, u društvima koja su zahvaćena ratom dolazi do retradicionalizacije rodne podele rada čime se obnavljaju rodne tradicije i patrijarhalni odnosi sa tradicionalnim i diskriminatornim obrascima. Jedan od najočiglednijih uticaja rata na rod je retradicionalizacija rodnog poretka kroz jačanje hegemonске muškosti i naglašene ženskosti⁴ u oblasti rodne podele rada, rodnih odnosa moći i seksualnosti. Nestabilnost društvenog statusa i primanja, radikalne promene

⁴ Hegemonska muškost i naglašena ženskost su dominantne rodne forme kojima su drugi tipovi muškosti i ženskosti potčinjeni ili suprotstavljeni, ali ne i eliminisani i oni čine primarnu osnovu za odnose između žena i muškaraca (Messerchmidt, 1997:10, prema: Nikolić Ristanović, 2008).

finansijske situacije, stambeni problemi i promene rodnih identiteta i neravnoteža moći koji iz toga proističu, predstavljaju snažne pokretače supružničkog nasilja (Nikolić Ristanović, 2008).

Isticanje društveno istorijskog i političkog konteksta ukazuje na pristup problemu nasilja nad ženama u porodici u ovom radu. Nasilje nad ženama u porodici se sagledava kao manifestacija nejednake moći između muškaraca i žena, odnosno, zloupotrebe ove moći koja je na strani muškaraca. Nasilje se posmatra i kao sredstvo potčinjavanja žene i sredstvo održavanja nejednakosti moći, što ujedno i karakteriše patrijarhalne društvene sisteme.

STANOVIŠTA O NASILJU U PORODICI

MOGUĆNOST DEFINISANJA NASILJA U PORODICI I SRODNIH TERMINA

Nasilje u porodici se može definisati na različite načine, a način na koji definišemo nasilje imaće važne implikacije. Definicije termina kao što je porodično nasilje označavaju neka dela (akte) negativno, dok ignorišu ili odobravaju druge. Termini kao što je porodično nasilje obezbeđuju ljudima reči kojima će opisati i razumeti sopstvene doživljaje. Način na koji je pojam definisan uticaće na to kako će ljudi označiti, objasniti, proceniti i asimilovati sopstvena iskustva (Muehlenhard & Kimes, 1999). Takođe, omogućuje razumevanje o tome koje će se ponašanje smatrati neprihvatljivim – vrednim javne osude, a koje normalnim i prihvatljivim, koje će zavređivati istraživačku i zakonodavnu inicijativu. Tako, uske definicije nasilja, svođenje samo na ekstremno fizičko nasilje, može uticati da se nasilje opaža kao retko ili da ga čine devijantne osobe. Suprotno, obuhvatnije definicije uticaće na to da se problem posmatra kao široko rasprostranjen i samim tim mogu doprineti održavanju status-a quo (Muehlenhard & Kimes, 1999).

U istraživanju porodičnog nasilja nad ženama ne postoje opšte prihvaćeni koncepti niti metodologije. Poslednjih trideset godina u ovoj oblasti istraživanja učinjeni su veliki pomaci, ali se i dalje vode snažne debate o prednostima i nedostacima različitih teorijskih i metodoloških pristupa. Upravo zbog toga što je slika o nasilju izrazito uslovljena teorijskim konceptom i primenjenom metodologijom (Babović i sar., 2010) u literaturi o porodičnom nasilju često se naizmenično koriste termini kao što su nasilje, zlostavljanje, zapostavljanje, i sl. Saglasnost o sasvim preciznom značenju ovih termina i njihovoj upotrebi ne postoji. Pojedini autori ukazuju da se razlika između nasilja i zlostavljanja ispoljava pre svega u tome što zlostavljanje podrazumeva više sistematsko štetno ponašanje koje ima za cilj da uspostavi kontrolu nad osobom nad kojom se vrši, to jest, predstavlja sistem odnosa kontrole i dominacije, dok nasilje može predstavljati i eruptivno, temperamentno, nekontrolisano reagovanje, koje ne mora sadržati ovu pozadinu kontrole i dominacije (Hampton, 1999; prema: Babović i sar., 2010). Reč zlostavljanje bolje odražava psihološku i fizičku dimenziju nasilja i pomaže menjanju naglaska od same fizičke manifestacije do manipulacije moći u intimnim odnosima (Hearn & McKie, 2010). I jedan i drugi termin sadrže konotaciju agresije prema drugoj osobi, mada je ona izraženija kod termina „nasilje“. Ipak, danas u

istraživanjima najčešće se upotrebljava termin nasilje, s tim da on vrlo često sadrži i konotaciju sistematske kontrole i dominacije⁵ (Babović i sar., 2010).

Od mnogobrojnih definicija koje se koriste u kontekstu nasilja u porodici izdvajam one koje će biti korišćene u ovom radu.

Tako, *porodično nasilje* definiše se kao oblik nasilja počinjen u okviru domaćinstva, srodničkih ili partnerskih odnosa, bez obzira da li osobe žive zajedno. Nasilje u porodici se javlja u više oblika: nasilje u braku, partnersko nasilje, nasilje prema članovima zajedničkog domaćinstva, nasilje prema deci (Petrušić i Konstantinović Vilić, 2010).

Najrasprostranjeniji oblik porodičnog nasilja, kojim se i bavimo u ovom radu, jeste *partnersko nasilje* u kome su žrtve najčešće žene (Petrušić i Konstantinović Vilić, 2010). *Partnerskim nasiljem prema ženama* smatra se nasilje koje su počinili sadašnji i bivši partneri bez obzira na to da li su venčani, nevenčani i da li žive zajedno ili u odvojenom domaćinstvu. Svetska zdravstvena organizacija koristi i termin *interpersonalno nasilje*. Ovaj termin ukazuje na intimnost odnosa koji stvara kontekst za ovu vrstu nasilja, ali on ne ukazuje na rod (Hearn & McKie, 2010). Postojeće teorije o porodičnom nasilju uglavnom objašnjavaju uzroke zlostavljanja žene. Svođenje teorijskog pristupa porodičnog nasilja na objašnjenje nasilja nad ženom proisteklo je iz okolnosti da su žrtve porodičnog nasilja najčešće žene, što potvrđuju dosadašnja istraživanja (Bogdanović, 2000)⁶.

Rodno zasnovano nasilje predstavlja one oblike nasilja koji su usmereni prema pojedincima ili grupama na temelju njihovog rodnog identiteta, a koje se javlja usled normativnih očekivanja u vezi sa rodnim ulogama i nejednakih odnosa moći unutar konteksta specifičnog društva (Bloom, 2008, prema: Babović i sar., 2010). Rodno zasnovano nasilje predstavlja sredstvo reprodukcije neravnotežnih odnosa moći između muškaraca i žena koji su uslovljeni njihovim nejednakim položajem u društvenim strukturama, kao i kulturnim vrednosnim obrascima. Stoga rodno zasnovano nasilje u porodici ne predstavlja izolovane, sporadične ili ekscesne oblike porodičnih

⁵ U ovom radu termini nasilje i zlostavljanje biće korišćeni naizmjenično, pri čemu se u oba slučaja podrazumeva da je reč o sredstvima uspostavljanja i održavanja kontrole i dominacije nasilnika nad žrtvom.

⁶ Iz tih razloga u radu koristim i termin porodično nasilje i nasilje nad ženama u porodici i partnersko nasilje. U svakom od njih podrazumevam da su žene žrtve nasilja.

konflikata, već proističe iz sistematskih rodni nejednakosti koje se uspostavljaju simultano u sferi javnog i privatnog života (Babović i sar., 2010).

Definicije nasilja u porodici mogu biti konstruisane iz različitih razloga i u različitim kontekstima. Nasilje može biti definisano od strane nekoliko aktera: onog nad kim je nasilje izvršeno (žrtve⁷), onog koji vrši nasilje (nasilnika⁸), od strane onih koji se bave problemom nasilja (naučnici, sudije, advokati, socijalni radnici, psiholozi) ili onih koji posmatraju nasilje (Hearn, 1998; Hearn & McKie, 2010). Slaganja i razmimoilaženja između njih su od vitalne važnosti jer će uticati na praktične intervencije, razvoj politika⁹, rad profesionalaca uključenih u procesu zaštite žrtava, i naročito, na razumevanje nasilja od strane onih koji su direktno uključeni, nasilnika i žrtava. Razumevanje uzroka i objašnjenja nasilja uticaće na objašnjenje, izvinjenje ili opravdavanje nasilja od strane samog počinioca, ali i od strane žrtve (Hearn, 1998).

Teza od koje polazimo u ovom radu jeste da je pojam nasilje u porodici i nasilje nad ženama u porodici socijalno konstruisan, da se menja takom vremena i odražava odnose moći. Iz perspektive socijalnog konstrukcionizma, smatramo da jedna, univerzalna i istinita definicija ne postoji. Definicija određenog termina zavisice od toga ko je definiše, i odražavaće interese ljudi koji imaju moć (Muehlenhard & Kimes, 1999). Pre trideset godina, nasiljem se smatralo nešto što se događa između onih koji se ne poznaju, a ne u porodici ili drugim bliskim relacijama (Bergern, 1998, prema: Muehlenhard & Kimes, 1999). Iako promene koje su se dogodile poslednjih trideset godina možemo smatrati pozitivnim, to ne znači da su naučnici ili politički aktivisti pronašli „istinitu“ definiciju porodičnog nasilja. Tako nešto, iz ugla socijalnog konstrukcionizma, ne postoji. Fenomen nasilja u porodici i partnerskog nasilja, može biti konstruisan različitim diskurzivnim sredstvima u različitim diskursima. Neki od njih su zakoni, mediji i lični narativi žrtava nasilja.

⁷ Feminističke organizacije predlažu korišćenje termina „preživela“ (*survivor*) koji naglasak stavlja na snagu žene i pozitivne aspekte koji omogućavaju da se izađe iz situacije nasilja (Ignjatović, 2011). U ovom radu biće korišćen termin *žrtva* zbog njegove još uvek uobičajene upotrebe kada se označava osoba koja trpi nasilje.

⁸ Pored termina *nasilnik* često se upotrebljava i termin *počinilac nasilja*. Upotrebom ovog termina postiže se razdvajanje nasilnog ponašanja od ličnosti onog koji vrši nasilje. U ovom radu biće korišćena oba termina.

⁹ Pod *politikom* ovde podrazumevamo skup postupaka, mera, strategija koje se na državnom nivou preduzimaju i cilju eliminacije i sankcionisanja nasilja u porodici.

U ovom istraživanju bavićemo se analizom značenja porodičnog nasilja koje se konstruiše u pravnom i medijskom diskursu i ličnim narativima žena žrtava nasilja. Pored toga, želimo da istražimo diskurzivno konstruisanje obrazloženja napuštanja ili ostajanja sa nasilnim partnerom iz ugla gledanja samih žrtava nasilja, korisnica usluga sigurne kuće, i pružalaca pomoći iz sigurne kuće. Poseban predmet istraživanja odnosiće se na ispitivanje subjektivne pozicioniranosti žena žrtava partnerskog nasilja.

NASILJE U PORODICI I PRAVNI DISKURS

Promena u sagledavanju nasilja u porodici od privatnog ka društvenom problemu ogleđa se u uvođenju i određenju nasilja u porodici u pravnim dokumentima¹⁰.

Zakon je važan društveni diskurs koji je ujedno i deo konstrukcije društvenih fenomena i našeg razumevanja datih fenomena (Niemi-Kiesiläinen, Honkatukia & Ruuskanen, 2007, prema: Burman, 2010). Krivični zakon je moćan društveni i moralni diskurs, koji konstruiše šta je ispravno ili pogrešno, time što propisuje odgovornost i krivicu za akcije koje su štetne za pojedinca i neželjene u društvu (Burman, 2010). Otuda je uloga zakona i pravnih odluka naročito važna u socijalnoj konstrukciji normi i odstupanja od normi.

Krivični zakon definiše norme dopuštenog i nedopuštenog delanja. Otuda, pravne definicije, koje uspostavlja zvanična vlada, mogu izgledati kao realne definicije i da nose pečat objektivnosti. Ipak, ne postoji ništa objektivno u zakonu. Zakon piše zakonodavno telo koje uglavnom čine muškarci iz viših socioekonomskih grupa koji vide ovaj problem iz svoje perspektive. Pitanje ko ima pravo da definiše je neraskidivo povezano sa politikom i moći (Muehlenhard & Kimes, 1999). Od toga kako je porodično nasilje nad ženama definisano u normativnim okvirima (kroz zakone, deklaracije ili druga važna dokumenta) zavisice i to šta će se podrazumevati pod porodičnim nasiljem nad ženama i kakve će se politike, zakoni i druge mere oblikovati kako bi se ova pojava društveno regulisala (Babović i sar., 2010). Načini na koje se nasilje konceptualizuje i definiše odrediće i šta će biti vidljivo, i prepoznato kao nasilje, i šta će biti i/ili neće biti

¹⁰ U našem zakonodavstvu ne postoji zakon o nasilju nad ženama u porodici ili partnerskom nasilju, već se ono podvodi pod nasilje u porodici.

urađeno kroz politiku¹¹ i praksu (Itzin, 2000; prema: Murray & Powell, 2009). Otuda definisanje porodičnog nasilja u zakonima ima naročitu važnost.

U Fukoovom smislu, (Fuko, 1994, 1997) oni koji pišu zakone kontrolišu produkciju diskursa i na taj način stvaraju određenu „istinu“, dok isključuju druge potencijalne istine. Diskursi i konstrukcije u zakonu nisu ni statične ni nepromenljive. Zakon ima specijalno mesto u definisanju nekog fenomena jer je sposoban i da pobije ili diskredituje alternativna znanja i diskurse o definisanom fenomenu (Smart, 1989, prema: Bell, 2002). To bi ujedno značilo da bi drugačija znanja i drugačije interpretacije događaja, koje mogu postojati kako u pravnom procesu tako i van njega, mogle jedino selektivno da se „čuju“. U kojoj meri bi ta drugačija znanja mogla da se čuju zavisi od toga koliko su značajana za *pravno* definisan problem. Ako nisu značajna, onda se iskućuju (Bell, 2002).

U ovom radu namera nam je da istražimo kako je fenomen porodičnog nasilja određen u zakonodavstvu Republike Srbije, kao i da li su neki aspekti porodičnog nasilja naglašeniji u zakonu u odnosu na druge, što bi indirektno uticalo i na oblikovanje samog problema (fenomena) porodičnog nasilja. Kroz praćenje promena u definisanju porodičnog nasilja tokom vremena ilustrovaćemo socijalno konstrukcionističku prirodu samog fenomena i to da ovaj fenomen ne poseduje fiksirano i nepromenljivo značenje.

NASILJE U PORODICI I MEDIJSKI DISKURS

Mediji su možda najdominantniji i najčešće korišćeni izvori za razumevanje društvenih problema (Gamson, 1992; Kellner, 1995, prema: Berns, 2001). Analiza medijskih prezentacija društvenih problema je važna, jer pojedincima predstavlja izvor na osnovu kog formiraju sopstveno razumevanje problema, a jedan od njih je i nasilje nad ženama (Gillespie, Richards, Givens & Smith, 2013), kao i sopstvene pojmove o tome šta je normalno i prihvatljivo (Berns, 2001). U najširem smislu, mediji daju obrazac za razumevanje određenog društvenog problema konstruišući „realnost“ datog problema. Bez obzira na tačnost kakvih obrazaca, oni omogućuju ljudima da lakše kategorizuju, označavaju i razumeju različite događaje u svetu (Surette, 2007, prema:

¹¹ Pod politikom ovde podrazumevamo skup postupaka, mera, strategija koje se na državnom nivou preduzimaju u cilju eliminacije i sankcionisanja nasilja u porodici.

Gillespie et al., 2013). Mediji pomažu u oblikovanju svakodnevnog života, utuču na to kako će se ljudi ponašati i misliti, kako će opažati sebe i druge, kako će razumeti sopstvene identitete (Kellner, 1995, prema: Berns, 2001). Medijske poruke nastaju u određenom ekonomskom, društvenom, političkom, istorijskom i estetskom kontekstu, tako da je interpretacija medijske poruke nužno interaktivni proces koji se odigrava između čitaoca/gledaoca, teksta i kulture (Mršević, 2013).

Mediji najčešće predstavljaju sliku onoga što je društveno prihvatljivo u jednoj zajednici, i medijska slika u najvećoj meri doprinosi afirmaciji određenih vrednosti i ličnosti u našim životima. Medijska poruka, medijski proizvod, nikada nije apsolutno objektivna i nikada ne predstavlja čisto ogledalo stvarnosti. Kao što ne postoji neutralan naučni, akademski diskurs, neutralan i objektivan diskurs obrazovanja i politike, tako ne postoji ni objektivna i neideološki obojena diskurs medija (Filipović, 2012). Medijsko izveštavanje uvek je društveno konstruisano, a samim tim veoma često i podložno uticajima dominantnih društvenih, političkih, religijskih i drugih grupa koje često upravljaju medijskim prezentacijama različitih fenomena. Poruke koje se prenose često bivaju „naturalizovane“, odnosno, ne prepoznaje se njihova društvena konstrukcija, već se ponudeno shvatanje smatra prirodnim (Kellner & Share, 2005).

Karakteristika novina kao medijskog izveštavanja je da one predstavljaju jedinstven forum u kome se lični problemi „selektivno prikazuju, pridaje im se šire značenje, i postaju dostupni za javnu potrošnju“ (Sacco, 1995: 142, prema: Gillespie et al., 2013). Novinski tekstovi mogu informacije učiniti primetnijim, značajnijim ili lakše pamtljivim njihovim isticanjem, ponavljanjem ili povezivanjem sa poznatim simbolima (Entman, 1991, 1993, prema: Bullock & Cubert, 2002). Određene društvene probleme mogu predstaviti sasvim različito, čime utiču kako će publika, čitaoci videti svet, probleme, kao i rešenja ovih problema (Entman, 1991, 1993, Loseke, 1989, Pan & Kosicki, 1993, Tuchman, 1978, prema: Bullock & Cubert, 2002; Gillespie et al. 2013).

U medijskom diskursu prilikom predstavljanja tema i događaja postoji tendencija fiksiranja „preferiranog“ značenja i određene „verzije“ događaja (Isanović, 2007). I odabir priča i njihova medijska reprezentacija nisu jednostavno odraz onoga što se dešava u svetu van teksta. Mada često postoje suprotstavljene perspektive o istom problemu, jedna određena perspektiva često dobija dominantnu poziciju u diskursu (Berns, 2001). Zato što pojedinci koriste medije da razumeju društvene probleme, važno

je da razumemo kako ovi mediji konstruišu sliku datog problema. Konstrukcija problema je važna ne samo zbog toga što locira uzroke problema već i njihovo rešenje (Best, 1995, prema: Berns, 2001). Fuko (1994) ističe da moć da kontrolišu znanje dozvoljava jednim da kontrolišu dominantni diskurs o datom problemu, odnosno da skrivaju drugačije perspektive.

Kako je medijski diskurs aktuelno uključen u konceptualizaciju problema, kao što je nasilje nad ženama u porodici, razumevanje načina na koji je nasilje nad ženama konstruisano u novinama daje nam saznanje o određenom društvenom razumevanju ovog problema, posledicama nasilja na društvene odnose, društvene prakse i subjektivnost onih koji su zlostavljani (Frewin, Pond & Tuffin, 2009). U ovom radu istražuje se kakvo se značenje o nasilju nad ženama u porodici konstruiše u novinskim člancima. Dakle, rad se bavi pitanjem reprezentacije nasilja nad ženama u porodici, a iz Fukoove perspektive, to je uvek pitanje moći/znanja (Fuko, 1978, 1994). Jedan od fokusa je i istraživanje smeštanja odgovornosti za počinjeno nasilje, što se može posmatrati kroz tvrdnje o uzrocima i rešenjima problema, navođenjem određenih činjenica i isključivanjem drugih.

NASILJE U PORODICI I LIČNI NARATIVI

Od razumevanja značenja nasilja u porodici od strane onog ko ga doživljava zavisiće umnogome i njegova reakcija na doživljeno nasilje, da li će učiniti nešto povodom toga ili neće ništa učiniti. Nije neuobičajeno da ljudi prihvataju nezdravo ponašanje u svojim intimnim odnosima kao normalno, opšteprihvaćeno, i predstavljaju ga kao privatni problem (Barnett, 2001). Od načina razumevanja nasilja u porodici zavisiće i to kako će se žena žrtva nasilja boriti sa nasilnom situacijom, da li će ostati ili napustiti nasilnog partnera i kako će doživeti sebe. Da bi shvatile značenje porodičnog nasilja, opravdale svoje odluke o napuštanju ili ostajanju sa nasilnim partnerom i razumele sebe, žrtve se oslanjaju na šire društveno prihvatljive diskurse. Diskurs, kako ga ovde koristimo, može se definisati kao „način konstruisanja značenja koji vrši uticaje i organizuje i naše akcije i naše shvatanje sebe“ (Brigs & Kolbi, str. 472-473; prema: Pešić, 2008).

Subjektivnost žena žrtava partnerskog nasilja

Prema mišljenju zagovornika socijalnog konstrukcionizma, identitet se izgrađuje na osnovu diskursa raspoloživih u određenoj kulturi, na koje se ljudi oslanjaju u komunikaciji sa drugima. Identitet nastaje preplitanjem mnogobrojnih različitih diskursa (diskurs klasne pripadnosti, etniciteta, roda). Svako od nas raspolaže mnoštvom diskursa koji neprestano deluju konstruišući i proizvodeći naše identitete (Ber, 2001). Identitet se može rekonceptualizovati kao višestrukost različitih, i često promenljivih, subjekt pozicija (Walkerdine, 1993, prema: Malson, 2005). Diskursi obezbeđuju različite pozicije za individue koje se mogu menjati osporavanjem ili privilegovanjem određenih interpretacija. Zato što smo često nesvesni diskursa koji utiču na nas, možemo, takođe, biti nesvesni da smo postavljeni u određenu poziciju takvim diskursima (Towns & Adams, 2000). Pozicioniranost žena žrtava nasilja u njihovim narativima je promenljiva i kontradiktorna, pre nego uniformna i konzistentna, i određena pozicioniranost uticaće na konstituciju njihove subjektivnosti (Jackson, 2001).

U istraživanju koje je sprovedla Bunzejerova (Boonzaier, 2008), konstrukcije subjekt pozicija žena koje su pretrpele nasilje bile su višeznačne. U skladu sa tradicionalnim shvatanjem ženskosti, žene su doživljavale sebe kao pasivne, bespomoćne, osobe kojima je potrebna zaštita, objekte nad kojima njihovi partneri prazne svoje nasilne sklonosti. Žene, uglavnom na početku nasilja, vide sebe u „poziciji ranjenog“ (Hyden, 2005, prema: Boonzaier, 2008) ili kao „čistu žrtvu“, i opisuju sebe kao pasivne i bespomoćne u odgovoru na partnerovo nasilje. Za mnoge žene, „prihvatljive“ forme identiteta uključivale su prisvajanje „femininih“ narativa - biti pasivna, prihvatiti krivicu i poricati ili ne pridavati značaja nasilju. Narativi žrtava o partnerskim odnosima bili su prošarani diskursima ljubavi i romanse (Boonzaier, 2008; Jackson, 2001; Towns & Adams, 2000) koji propisuju određene feminine uloge za žene i maskuline uloge za muškarce. Ređi je bio feminini diskurs kojim žene predstavljaju sebe kao jake, sposobne, nezavisne, i kao „survajverke“ pre nego žrtve nasilja. Studija pokazuje da usvajanje tradicionalne femininosti vremenom postaje nestabilno, kontradiktorno i delimično, i žene (čak i one koje su marginalizovane na različite načine) vode borbu da pozicioniraju sebe u drugačiju „femininu“ subjektivnost (Macdonald, 1995, Walkerdine, 1997, prema: Boonzaier, 2008). Narativi žena žrtava

nasilja osvetljavaju momente identiteta u kojima žene fluktuiraju između investiranja u identitete koji su konzistentni sa širim socijalnim diskursima „zlostavljanih žena“ i identiteta koji se odupiru ovim skriptama. Investiranost u određenu formu identiteta ima određenu funkciju za ženu naratora i postavlja pitanje o kompleksnoj međuzavisnosti između agensnosti, odgovornosti i moći u njenom životu (Boonzaier, 2008).

Razlozi ostajanja sa nasilnim partnerom

U mnogim kvalitativnim studijama, korišćenjem diskurzivne analize, utvrđeno je da postoje diskursi koji doprinose da žrtva ostane sa nasilnim partnerom. Takvi su „romantični“ i „feminini“ diskursi (Boonzaier, 2008; Boonzaier & De La Rey, 2003; Jackson, 2001; Towns & Adams, 2000). Istraživanje koje je sprovedla Bunzejerova u Južnoj Africi (Boonzaier, 2008) ukazuje da diskurs femininosti koji ženi pripisuje pasivnu, nežnu, brižnu i negujuću ulogu, utiče da žene prihvataju sopstvenu krivicu za nasilje, preuzimaju odgovornost za probleme nasilnika, poriču ili minimizuju partnerovo nasilno ponašanje. Povezano sa ovim, istraživanja Tauns i Adamsa na Novom Zelandu (Towns & Adams, 2000), i Bunzejerove i De La Rey u Western Cape pokrajini Južne Afrike (Boonzaier & De La Rey, 2003) ukazuju da se neke žene oslanjaju na romantični diskurs, kojim partnerske odnose i nasilne partnere opisuju na način koji opravdava njihovu odluku da ostanu sa nasilnim partnerom. Zadaci žena u romantičnom diskursu su da posredstvom ljubavi i nežnosti omekšaju tvrdoću, nezainteresovanost ili čak emocionalnu okrutnost muškaraca (Jackson, 1993, prema: Jackson, 2001). Tako, žrtva može ostati sa nasilnim partnerom, nadajući se da će ga njena ljubav promeniti (Jackson, 2001). Romantični diskurs, takođe, omogućuje onima koji se pozivaju na njega da konstruišu muškarce kao bića sa dvostrukim identitetom, kao u bajkama „zver/princ“, gde gruba maskulinitet skriva muškarčevu nežnu stranu (Jackson, 2001; Wood, 2001). Žene žrtve nasilja se oslanjaju na ove diskurse kada daju obrazloženja za ulazak u vezu, oslanjaju se na njih kada pokušavaju da razdvoje nasilno ponašanje svojih partnera od njihove „prave“ prirode, kada navode razloge za ostajanje sa nasilnim partnerom, i u opisivanju sebe kao neuspešne da pruže dovoljno ljubavi i otkriju partnerovu „istinsku“ prirodu (Boonzaier, 2008; Boonzaier & De la Rey, 2003; Jackson, 2001; Towns & Adams, 2000; Wood, 2001).

Jedan integrativan model razumevanja zašto žrtve nasilja ne napuštaju nasilne partnere je model Grigsbyjeve i Hartmanove (Grigsby & Hartman 1997) koji se sastoji od četiri kruga. Gledano od spolja ka unutra u čijem je središtu žrtva, prva barijera se odnosi na barijere u okruženju, odnosno, na dostupnost ili nedostupnost resursa kao što su novac, mesto gde će otići, podrške policije ili sudova, podrška od prijatelja, rodbine ili profesionalaca. Kada su ovi resursi nedostupni, šalje se poruka da je izlaz nemoguć. Čak i kada su ovi resursi prisutni u zajednici, bitna je percepcija žrtve o njihovoj dostupnosti (Grigsby & Hartman, 1997; Anderson & Saunders, 2003; Barnett, 2000). Sa druge strane, ekonomska zavisnost žena od partnera smatra se jednim on najčešćih razloga ostajanja sa nasilnim partnerom (Anderson & Saunders, 2003; Barnett, 2000).

Drugi nivo barijera čine one koje potiču od porodice, socijalizacije i rodnih očekivanja. Socijalizacija žena u patrijarhalnom društvu vodi ka verovanju da je ženama potreban muškarac kako bi se osećale vrednim; žene uče da razvijaju svoj identitet u kontekstu partnerskog odnosa, da žrtvuju svoje potrebe zbog potreba partnera ili svoje dece (Grigsby & Hartman, 1997). Umesto da uče o vrednovanju sopstvenog uspeha u nekom zanimanju, žene uče da postižu afilijacije kroz svoje partnere (Woods, 1999) i njihov osećaj blagostanja može zavistiti od njihovog odnosa sa partnerom (Mookherjee, 1997). Napuštanje nasilnog partnera za njih može značiti napuštanje onog za šta su verovala da im je potrebno da bi preživele (Grigsby & Hartman, 1997). Pretnja od prekida veze, strah od gubljenja partnera ili njegovog odbijanja može uzrokovati verovanje da je napuštanje gore nego sporadična fizička agresija (Frisch & MacKenzie, 1991). Takođe, žene mogu misliti da je partnerovo nasilje odraz njene nesposobnosti da održi vezu, a ne mana u ponašanju partnera (Townes & Adams, 2000). Žene ne napuštaju partnere zbog usvojenih društveno odobrenih stavova o ljubavi, nadi, privrženosti odnosu, one vole svoje partnere i nadaju se da će se nasilje završiti (Short, McMahon, Chervin, Shelley, Lezin, Sloop & Dawkins, 2000; Townes & Adams, 2000). Individualni i društveni stavovi o ulozi žene kao negovateljice, dovode do toga da žene internalizuju krivicu za neuspeh veze, što otežava napuštanje jer one očekuju da poprave štetu (Debold et al., 1993, prema: Anderson et al., 2003). Ostajanje može biti posledica želje da dete odrasta uz oba roditelja i pridavanju većeg značaja potrebi da oba roditelja ostanu u kući, nego ponašanju oca prema majci (Barnett, 2001). Ostajanje može biti i posledica njihovog neprepoznavanja odnosa kao nasilnog, pretpostavke da i druge žene

imaju problema u odnosu kao što je uzajamno poverenje i ljubav (Herbert, Silver & Ellard, 1991) ili pretpostavke da je partnersko nasilje uobičajeno. Uopšteno, društvo može opažati nasilje nad suprugama kao privatni problem, dok nasilje koje počinje nepoznati napadači označava kao neprihvatljivo (Dobash & Dobash, 1992). Kao rezultat socijalizacije društva smatra se i desenzitizacija na nasilje. Nasilno ponašanje se odobrava za dečake i muškarce, ljubomora i opsesija se romantizuju. Kao rezultat ovoga, mnoge žene veruju da je određeni nivo ljubomore samo potvrda njene poželjnosti i pokazatelj partnerove privrženosti (Grigsby & Hartman, 1997). Usvojena religijska verovanja koja podržavaju patrijarhalna verovanja o potčinjavanju žene mužu i nerazvođenju i pored nasilja, mogu uticati da žene ne napuste nasilne partnere (Grigsby & Hartman, 1997).

Treći nivo berijera za napuštanje nasilnog partnera odnosi se na psihičke i viktimizacijske procese i posledice koje nasilje izaziva. Među njima su mehanizmi odbrane poricanje, racionalizacija i minimizacija koji omogućuju da se za agresiju okrive neki drugi agenti, a ne zlostavljači (Ferraro & Johnson, 1983). Najčešće racionalizacije su da „nije znao za sebe“ „privremeno nije imao kontrolu“, alkoholičar je, nezaposlen (Ragg et al., 1999, Varvaro, 1991, prema: Barnett, 2001). Usled zlostavljačevih kritika njene rodbine, prijatelja, žrtva počinje da gubi vezu sa njima i postaje izolovana, što otežava njenu odluku o napuštanju (Grigsby & Hartman, 1997). Taktike „ispiranja mozga“¹² kao što su ponižavanje, besmisleni zahtevi, demonstracija moći, emocionalna hladnoća, „pravljenje ludom“¹³ zajedno sa izolacijom, dovode do toga da žrtva nema drugi izvor informacija sem ovih koje potiču od zlostavljača, koje su zbunjujuće i u pogledu zlostavljanja i u pogledu nje same. Izloženost dugogodišnjem nasilju i povremenim aktima ljubaznosti (Stokholmski sindrom) (Graham & Rawlings, 1991, prema: Grigsby & Hartman, 1997) uz izolaciju, utiče na to da žrtva postaje hipervigilna na zlostavljača, usvaja njegov pogled na svet kao sopstveni, što postaje strategija emocionalnog i fizičkog preživljavanja. U funkciji strategije preživljavanja je i povinovanje nasilniku. Usled stalnih kritika koje dobija, npr. okrivljavanjem nje same za zlostavljanje, govorenjem da je previše debela, previše mršava, nesimpatična, da večera kasni, da troši puno para, žrtva pokušava da promeni ove faktore. Razlozi za

¹² Eng. Brainwashing

¹³ Eng. Crazy-making

njenu krivicu se stalno menjaju, čime se i održavaju njeni stalni napori da popravi sebe (Graham & Rawlings, 1991, prema: Grigsby & Hartman, 1997).

Naizmenično nagrađivanje i kažnjavanje obrazuje obrasce ponašanja koji su otporni na promenu (Rhodes & McKenzie, 1998). Krug nasilja (Walker, 1979, prema: Barnett, 2001) sa naizmeničnim kažnjavanjem (zlostavljanjem) i nagradama (izvinjenjem i ponašanjem tipa „medeni mesec“) uvećava ženinu zavisnost i umanjuje njenu mogućnost da ode (Townes & Adams, 2000). Među najčešćim barijerama da odu žrtve navode obećanja partnera da će se promeniti i njegovo izvinjenje (Anderson & Saunders, 2003). Jedan od psiholoških pojmova koji se dovodi u vezu sa ostajanjem sa nasilnim partnerom je naučena bespomoćnost koja se definiše kao uslov pod kojim subjekt ne pokušava da izađe uz bolne i štetne situacije posle učenja u prethodnoj, sličnoj situaciji kada izlaz nije bio moguć (Gerow, 1989: 193, prema: Barnett, 2001).

Objašnjenje nasilja nad ženama fokusiranjem na njeno ponašanje i osobine je pogrešno i dovodi do okrivljavanja žrtve (Barnett, 2001). Mada postoje karakteristike koje razlikuju zlostavljane žene od onih koje to nisu, ove razlike se objašnjavaju kao posledica, a ne kao uzrok nasilja. Odluka da ne napusti nasilnog partnera je mnogo manje uslovljena njenim individualnim osobinama, a više ekonomskim i relacionim faktorima (Phillips, 1993, Sullivan, 1991, prema: Barnett, 2001). Nije moguće odrediti psihološki profil koji će predvideti verovatnoću odabira zlostavljača za intimnog partnera (Rhodes, 1992). Anksioznost, depresija, samookrivljavanje, nisko samopoštovanje, slabljenje pamćenja samo su neke od posledica nasilja (Walker, 1994, prema: Grigsby & Hartman, 1997). Ipak, neka istraživanja pokazuju da će žene sa višim samopoštovanjem i unutrašnjim lokusom kontrole verovatnije napustiti nasilnog partnera (Kim & Gray, 2008).

Četvrti nivo barijera za nenapuštanje nasilnog partnera, prema ovom modelu, (Grigsby & Hartman, 1997) obuhvata odnos zlostavljanja i zanemarivanja u detinjstvu i izloženosti nasilju u odraslom dobu. Izloženost zlostavljanju u detinjstvu dovodi do razvoja depresije, anksioznosti, seksualne disfunkcije, disocijativne reakcije, poremećaja ličnosti (Read, 1997). Žene koje ulaze u partnersku vezu sa ovakvim posledicama iz detinjstva vulnerabilne su za buduće zlostavljanje. Događaji u sadašnjosti koji su slični staroj traumi mogu biti okidači emocionalnih odgovora na sadašnje zlostavljanje koje može postati imobilisujeće za preživljavanje (Grigsby &

Hartman, 1997). Pored toga, za osobu koja je preživela zlostavljanje u detinjstvu, momenti ljubavi i pažnje od nasilnog partnera mogu biti i prvi u životu, što dovodi do toga da i ne obraća pažnju na mogući rizik. To postaje moćno sredstvo, naročito ako je nivo sadašnjeg zlostavljanja manji od ranijeg koje je doživela.

Endersonova i Saunders (Anderson & Saunders, 2003), proučavajući različite studije koje su se bavile odnosom izloženosti nasilju u detinjstvu i odlukom o napuštanju ili ostajanju sa nasilnim partnerom, dolaze do zaključka da u većini ovih studija nisu nađene razlike. Žene koje nisu bile izložene nasilju u detinjstvu neće verovatnije napustiti partnere, od onih koje su trpele nasilje u detinjstvu.

Razlozi napuštanja nasilnog partnera

Diskursi koji omogućavaju ženama da razumeju idealne partnerske odnose kao odnose koji se zasnivaju na jednakosti i uvažavanju sopstvenih potreba, doprinose tome da žene lakše napuste nasilne partnere (Baly, 2010). Važni elementi ovih diskursa su isticanje samopouzdanja i preuzimanja odgovornosti za sopstvene akcije i sopstvene potrebe. Korišćenjem ovih diskursa žrtve opisuju partnera kao da je nasilno ponašanje deo njegovog bića, a ne kao osobu sa dvostrukim identitetom; one definišu željene odnose kao odnose gde obe strane doprinose jednako, preuzimaju odgovornost za roditeljstvo i imaju uzajamno poverenje, i naglašavaju individualnu kontrolu i samopouzdanje. U celini, ovi diskursi ističu važnost samopouzdanja i preuzimanja odgovornosti za sopstvene akcije i potrebe (Baly, 2010). Takođe, oni nude ženama priliku da tumače svoju situaciju na način koji ih ne zadržava u nasilnom odnosu. Diskursi o samopouzdanju i odgovornosti omogućavaju individuama da uspostave osećaj lične agensnosti u situacijama nasilja (Baly, 2010).

Istraživanja o napuštanju nasilnog partnera ukazuju da se ne radi o jednom događaju već o procesu koji traje neko vreme, uključujući i sam prekid i pripreme faze i strategije (Enander & Holmberg, 2008; Wuest & Merrit-Gray, 1999; Burke, Gielen, McDonnell, O'Campo & Maman, 2001), a da unutrašnje i spoljašnje promene služe kao katalizatori za promenu. Unutrašnje promene se odnose na promenu procene značenja nasilja, srama i krivice (Choice & Lamke, 1997, Waldrop & Resick, 2004, prema: Anderson, 2007). Spoljni faktori koji olakšavaju napuštanje su pristup mrežama

podrške, društvenim službama i ekonomski resursi, koji omogućuju ženama da žive nezavisno od partnera (Kirkwood, 1993; Rusbult & Martz, 1995; Strube & Barbour, 1984, prema: Anderson, 2007). Socijalna podrška olakšava redefiniciju zlostavljanja i pored finansijskih resursa, neophodna je za uspostavljanje nezavisnog življenja (Choice & Lamke, 1997).

Vuestova i Merit-Grejova (Wuest & Merrit-Gray, 1999) opisuju napuštanje kao proces sa četiri faze: Suprotstavljanje zlostavljanju (Counteracting abuse), Oslobođanje (Breaking free), Nevraćanje (No going back) i Nastavljanje napred (Moving on). Ulrich (Ulrich, 1991, prema: Wuest & Merrit-Gray, 1999) analizom sadržaja intervjua dolazi do zaključka, da su lični rast i promena, kao i bezbednost, značajni razlozi za napuštanje.

Više istraživača identifikovalo je tačke preokreta u procesu napuštanja nasilnog partnera (Kearney, 2001; Patzel, 2001; Enander & Holmberg, 2008). Tačke preokreta mogu biti: kada je pitanje života i smrti i kada je neko drugi (najčešće deca) u opasnosti (Enander & Holmberg, 2008).

Neki istraživači naglašavaju važnost promena u emocijama, kao što su gubljenje nade da će se nešto promeniti, nakupljanje ljutnje (Ferraro & Johnson, 1983), strah za bezbednost dece, drugih ili sebe (Davis, 2002; Kurz, 1996; Patzel, 2001). Do napuštanja dovodi i pogoršavanje odnosa i/ili povećanje nivoa nasilja (Ferraro & Johnson, 1983; Kurz, 1996; Patzel, 2001), povećanje lične snage i agensnosti žene (Patzel, 2001), ili kognitivna promena kada žena počinje da posmatra vezu kao nasilnu (Burke et al., 2001; Ferraro & Johnson, 1983; Kearney, 2001; Patzel, 2001). Mada se studije koje proučavaju napuštanje kao proces, uglavnom fokusiraju na intra i interpersonalne aspekte, mnogi naglašavaju važnost spoljne podrške i pristup resursima iz lične mreže ili šire zajednice (Davis, 2002; Ferraro & Johnson, 1983; Wuest & Merrit-Gray, 1999).

Kada dođe do napuštanja, to ne znači automatski da je žrtva prekinula snažnu emocionalnu vezu sa nasilnikom. Prema Enanderovoj i Holmbergovoj (Enander & Holmberg, 2008), nakon napuštanja sledi odvojen proces Oslobođanja (Becoming free) koji prolazi kroz četiri faze: volim ga, mrzim ga, žao mi ga je, ne osećam ništa, nakon čega sledi faza - Razumevanje. U ovoj fazi žena definiše vezu u kojoj je bila kao nasilnu, a sebe kao zlostavljanu ženu. Istraživačice smatraju da se ovi procesi odvijaju

nakon napuštanja. Žena ne napušta muža zato što otkriva da je zlostavljana, već otkriva, shvata da je zlostavljana nakon napuštanja (Enander & Holmberg, 2008).

TEORIJSKO UTEMELJENJE

Teorijski okvir pogodan za predmet ovog istraživanja je socijalni konstrukcionizam, Fukoovo razumevanje diskursa, odnosa moć/znanje i subjekta i feminističko razumevanje nasilja nad ženama.

SOCIJALNI KONSTRUKCIONIZAM

Postmodernizam je kulturna i intelektualna pozadina naspram koje se oblikovao socijalni konstrukcionizam. Postmodernizam dovodi u pitanje i odbacuje temeljne pretpostavke modernizma, intelektualnog pokreta koji mu je prethodio, pri čemu on otevljuje mnogobrojne pretpostavke još od vremena prosvete – traganje za istinom i težnju za razumevanjem prave prirode stvarnosti uz pomoć razuma i racionalnosti (Ber, 2001). Postmodernizam odbacuje ideju da može postojati konačna istina tako i sam strukturalizam, to jest, shvatanje po kojem svet, onakav kakvim ga mi vidimo, proističe iz skrivenih struktura. Oslanjajući se na postmodernizam, socijalni konstrukcionizam u centar svojih interesovanja stavlja jezik i ulogu diskursa u konstrukciji društvenog života (Ber, 2001).

Po socijalnom konstrukcionizmu, načini na koje obično poimamo svet, kategorije i pojmovi koje koristimo, istorijski i kulturno su specifični i zavise od određenog istorijskog i sociokulturnog konteksta. Njih konstruišu ljudi u procesu socijalne interakcije i društvene komunikacije. Postoje mnogobrojne „socijalne konstrukcije” realnosti i one podržavaju neke obrasce društvenog delovanja i ponašanja, dok druge isključuju (Halmi, 2003; Ber, 2001). Na određenje realnosti utiču naša verovanja, a važnu ulogu u njihovom nastanku imaju društveni procesi (Liebrucks, 2001). Socijalni konstrukcionisti se bave istraživanjem načina na koji razumevanje sveta, društvenih i političkih procesa utiče na to kako će ljudi definisati svet i objasniti događaje (Gergen, 1985, 2009). Određeni obrasci ponašanja i psihičkog funkcionisanja biće oblikovani diskurzivnim sredstvima, dok će geneza diskurzivnih sredstava zavisiti od socijalnih interakcija (Liebrucks, 2001).

Socijalni konstrukcionizam (Gergen, 1985) interesuje se pre svega za ulogu društvenih procesa u konstruisanju značenja. Socijalni konstrukcionizam ne pozicionira

znanje ni unutar umova pojedinaca, niti van njih, već *između* ljudi. Drugim rečima, prema ovom stanovištu, znanje se generiše tako što ljudi međusobno delaju i pregovaranjem ustanovljavaju skup zajedničkih značenja. Ova značenja stvaraju se u diskursu i omeđena su pravilima gramatike, tako da su nastojanja socijalnih konstrukcionista „izmeštanje subjekta u diskurs“ i „decentracija posesivnog individualizma“ dekartovske tradicije (Shotter & Gergen, 1989, prema: Stojnov, 2001). Odbacivanjem objektivističkog poimanja znanja kao unutrašnje reprezentacije, socijalni konstrukcionizam deli mišljenje sa onima koji smatraju da je znanje konstrukcija – u ovom slučaju socijalna konstrukcija (Stojnov, 2001).

Narativna psihologija i socijalno konstrukcionističko proučavanje identiteta

Ono što padrazumevamo pod tradicionalnim pristupima proučavanju identiteta (eksperimentalna socijalna psihologija, humanistički i psihoanalitički pristup) dele istu pretpostavku, a to je da identitet postoji kao entitet i može se otkriti i opisati na isti način kao objekt u prirodnom ili fizičkom svetu. Suprotno, identitet, koji zastupa socijalni konstrukcionizam, neraskidivo je povezan sa jezikom i jezičkim praksama koje koristimo u svakodnevnom životu da bismo shvatili sebe i druge ljude. Na taj način se pažnja pomera sa proučavanja identiteta kao entiteta i usmerava na metod konstrukcije identiteta (Crossley, 2000). U psihologiji pojmovi kao što su jastvo, self, ličnost, ukazuju na slična ili istovetna značenja. U ovom radu korišćemo termine identitet i subjektivnost sinonimno, a određujemo ih kao skup različitih, promenljivih i često kontradiktornih pozicija (Walkerdine, 1993, prema: Malson, 2005). Identiteti se očitavaju kroz pozicije u diskursu. Osobe mogu biti postavljene u različite pozicije koje zavise od socijalnih, istorijskih, političkih i ekonomskih aspekata društva u kome žive (Weatherall, 2005).

U skladu sa socijalnim konstrukcionizmom, subjekt i njegovi identiteti stvaraju se kroz višestruke i različite društvene odnose, i tako subjekt postaje višestruk i različit u karakteru. Ne postoji „kožom ograničeno“, istinsko ili dubinsko Ja. Protivurečnost različitih doživljaja Ja dovodi do shvatanja da su ideje o Ja, poput drugih konstrukcija, formirane kroz socijalnu interakciju u okviru posebnih kulturnih sredina. Ja je socijalno konstruisano pomoću jezika i održava se u narativima. O Ja ne treba misliti kao o nečemu u jedinki, već kao o procesu ili aktivnosti koja se dešava u međuljudskom

prostoru (Fridman i Kumbs, 2009). Različita Ja dolaze iz različitih konteksta i nijedno Ja nije „stvarnije“ od bilo kog drugog. Takođe, određeni ljudi u određenim kulturama daju prednost određenim prezentacijama Ja, te je neophodno da razlučimo kom od tih Ja ljudi daju prednost u kom kontekstu (Fridman i Kumbs, 2009). Subjektivnost se u svim svojim oblicima doživljavanja i objektivacije konstituiše u istorijskom kontekstu socijalne medijacije i rekonstrukcija tih procesa sociogeneze nužan je postupak u definisanju same kategorije subjektivnosti (Jovanović, 1997). Zato je afirmisanje socijalnog jedan od vrhunskih teorijskih doprinosa Lava Vigotskog: socijalno je konstituent psihičkog, bez socijalnog nema ni specifično ljudskih psihičkih funkcija: ljudskog pamćenja (koje koristi socijalna, simbolička sredstva zapamćivanja), verbalnog mišljenja (koje funkcioniše kao unutrašnji govor i takođe koristi socijalne znake, tj. jezik). Psihičke funkcije se ne mogu razviti bez socijalne interakcije – to je osnovni stav psihologije čoveka (prema: Jovanović, 1997). Dosledno izvedena i dobro utemeljena teorija subjektivnosti nužno se razvija u teoriju intersubjektivnosti (Jovanović, 1997: 393).

Ono što narativna psihologija deli sa socijalnim konstrukcionizmom, jeste centralna i konstruktivna uloga jezika u stvaranju i strukturisanju identiteta. Narativna psihologija počiva na pretpostavci da je ljudsko iskustvo narativne prirode i da ga narativi osmišljavaju kroz povezivanje. Da bismo razumeli sebe i druge, neophodno je da istražimo „sisteme značenja“ i „strukture“ značenja koje oblikuju našu svest (*mind*) i svetove (Polkinghorne, 1988:1, prema: Crossley, 2000). Glavni princip narativne psihologije je da individue razumeju sebe kroz medijum jezika, kroz govorenje i pisanje, i kroz ove procese stalno su uključene u proces stvaranja sebe (Crossley, 2000). Narativna psihologija se bavi proučavanjem subjektivnosti fokusirajući se na životne doživljaje pojedinaca. Naš doživljaj sebe, drugih i sveta je nerazmrsivo povezan sa načinom upotrebe i razumevanjem lingvističkih i moralnih resursa, koji su nam dostupni u kulturi u kojoj živimo. Narativna teorija ukazuje da je primarni način prenošenja značenja naša uronjenost u porodične i kulturalne priče, od trenutka kada se rodimo (Crossley, 2000). Značenja se ne produkuju subjektivno od strane izolovanih individua, već se stvaraju kroz kulturalne sisteme značenja kao što je jezik (i narativi) i rezoniraju sa značenjima koja se prenose kroz generacije. Tako, još od najranijeg uzrasta učimo da opažamo povezanost između događaja, ljudi i sveta na određeni način, kroz priče i

narative koji su nam izrečeni u našim porodicama (Langellier, Petron, 1993, McAdams, 1993, prema: Crossley, 2000).

Narativ, doživljaj, identitet

Teško je dati jednu definiciju narativa ili staviti precizne granice oko njegovog značenja. Narativ može biti metafora za pričanje o životu (Reissman, 1993). Najčešće se određuje kao priča o sledu događaja koji su značajni za osobu koja priča i osobu koja sluša (Reissman, 1993) i kao reprezentacija uzročno povezanih serija događaja (Richardson, 2000). Narativ obezbeđuje koherentnost sledu događaja koji su se dogodili ili za koje se očekivalo da će se dogoditi. Narativ obezbeđuje određeni oblik, strukturu i zaplet sledu događaja, koji oblikuju prošlost i daju projekcije o budućnosti (Murray, 2003). Događaji u narativu uzrokuju jedan drugi, mada njihova veza nije uvek hronološka (Michaels, 1981, prema: Reissman, 1993).

Kroz narative ljudi saostavaju o tome ko su, šta rade, zašto nešto rade. Narativi se ne mogu razumeti kao prozor u živote ljudi, već kao aktuelni i konstitutivni deo realnosti (Gubrium & Holstein, 1998) i važan faktor samorazumevanja i stvaranja identiteta (Mildorf, 2007). Narativi ne izražavaju jednostavno neku nezavisnu, individualnu realnost. Umesto toga narativi pomažu da se konstruiše realnost u odnosu između naratora i njegovog spoljnog sveta (Smith & Sparkes, 2008). Priče koje govorimo o našim životima su socijalne konstrukcije. Struktura narativa zavisi od različitih faktora uključujući naratora, publiku i širi društveni i kulturni kontekst i zato je narativ kokonstrukcija (Murray, 2003).

Iako ljudi osmišljavaju sopstvene živote i živote drugih kroz lične priče, one nam ne govore o neposrednom ličnom doživljaju. Dok ih usvajamo, personalizujemo tokom vremena, priče se oslanjaju na ograničene repertoare dostupnih narativnih resursa. Somersova (1994) ih naziva javni narativi¹⁴. Ovi narativi su povezani sa kulturnim i institucionalnim formacijama više nego sa pojedinačnom osobom (Somers, 1994: 619). Prema Somersovoj (1994), narative ne treba smatrati „prirodnim“ ili da se aktiviraju iz svesti pojedinca. Dok produkuju narative o svojim životima, ljudi koriste javne narative dostupne u njihovoj kulturi. Ove javne narative, takođe, koriste i ljudi

¹⁴ Eng: Public narrative

koji slušaju individualne priče drugih, te oni predstavljaju opšte izvore koji olakšavaju komunikaciju između naratora i slušaoca (Esin, 2011).

Narativ je blisko povezan sa oblikovanjem i održavanjem ličnog identiteta (Mildorf, 2007). McAdams smatra da su životne priče više nego rekapitulacija prošlih događaja. One imaju „definišući karakter“ (McAdams, 1985, 2006, prema: McAdams, Josselson & Lieblich, 2006). Konstrukcija narativnog identiteta je dijaloška i događa se u socijalnom kontekstu, jer se u oblikovanju ličnog narativa oslanjamo na društvene narative (Murray, 2003). Društveni narativi¹⁵ nisu vrednosno neutralni i ljudi su stalno u procesu uspostavljanja odnosa između ličnog narativa i ovih društvenih narativa (Murray, 2000). Izbor jednog narativa, a ne drugog, utiče na nastanak određene verzije identiteta (Crossley, 2000). Narativi stoga, nisu fiksirani, već fluidni (Murray, 2003) i pričajući priču narator može da zauzme različite, često kontradiktorne pozicije. Narativno pozicioniranje podrazumeva „pozicioniranje sebe“ kao protagoniste priče ili centralnog karaktera koji se obraća određenoj publici (Bamberg, 2011). Vremenom, priče koje pričamo postaju sadržaji našeg identiteta (McAdams, Josselson & Leiblich, 2006).

Doprinos narativnog pristupa proučavanju identiteta žena žrtava partnerskog nasilja

Narativna teorija i metodologija, primenjena u oblasti istraživanja nasilja nad ženama, ima fokus na istraživanja ukorenjenih priča u kulturi koje omogućuju ženama da daju „smisao“ svojim odnosima koji se karakterišu nasiljem. Kroz priču, žene pokušavaju da izgrade koherentnu priču o svojim doživljajima viktimizacije i izraze sopstvenu definiciju nasilja (Boonzaier & van Schalkwyk, 2011). One ne samo da pričaju priču o svojim partnerskim odnosima i nasilju, već, takođe, konstruišu i same sebe (i značajne druge) u tim pričama (Boonzaier & van Schalkwyk, 2011). Tako, ispričane priče rekonstruišu prošlost, interpretiraju sadašnjost, daju projekcije o budućnosti i identitetu.

¹⁵ Postoji izvesni pluralizam pojmova koje različiti istraživači upotrebljavaju za označavanje utemeljenih „istina“ u društvu u jednom istorijskom periodu. Otuda preklapanje u značenju imaju pojmovi javni narativi (Somers, 1994), društveni narativi (Murray, 2000), kulturni metanarativi (Fridman i Kombs, 2009), dominantni narativi (Bruner, 1986, prema: Fridman i Kombs, 2009), kulturni diskursi i dominantni diskursi (Gavey, 1989; Zimmerman & Dickerson, 2001, prema: Murdock, 2009).

Tri premise narativnog pristupa koje su značajne za istraživanje narativne pozicioniranosti žena žrtava partnerskog nasilja i njihovih doživljaja su:

Ljudi se oslanjaju na narative da daju smisao svojim životima - Temeljna pretpostavka narativnih pristupa je da ljudi daju smisao sebi kroz priče ili narative (Gergen, 1997, prema: Wood, 2001). Da bismo učinili sopstveni život koherentnim za druge i za sebe, oslanjamo se na narative. Kada postavimo sebe u neki narativ (a ne u drugi), mi dodeljujemo strukturu, niz, koherentnost doživljajima koji bi inače bili fragmentirani i haotični. Radeći tako, mi stvaramo svoj identitet i svoje živote (Gergen, 1997, prema: Wood, 2001).

Narativ je socijalan po prirodi - Narativi nisu striktno lične priče ili iskazi, umesto toga, oni su presudno socijalni, kulturom konstruisani, podržani, reprodukovani, i ponekad prepravljani (Wood, 2001). MekIntajr (MacIntyre, 1984: 221, prema: Wood, 2001) kaže: „priča mog života je uvek ukorenjena u priče onog društva iz kojeg ja izvodim moj identitet“.

Narativi se koriste kada doživljaj nema smisla – Ljudsko iskustvo je narativne prirode i narativi ga osmišljavaju povezivanjem događaja dajući mu koherentnost. Ova funkcija narativa je naročito važna kada doživljavamo haotična osećanja, koja nam izgledaju kao da nemaju smisla. Kada naši životi protiču glatko, kada nisu opterećeni nekonzistentijom ili haosom, ne osećamo urgentnost da lociramo narativ koji nameće konzistentnost. Ipak, kada naši doživljaji ne dobijaju lako smisao, kada se kaos nameće u našim životima, potrebno nam je da generišemo koherentnost - ili iluziju toga (Wood, 2001). Takvu vrstu životnog haosa, kada je potrebno doživljaj učiniti koherentnim i smisaonim, nameće nasilje u partnerskom odnosu.

FUKO

Diskurs

Postoje različita značenja termina diskurs. Fuko definiše diskurs kao praksu koja formira objekt o kome govori (Fuko, 1998). Parker definiše diskurs kao koherentni sistem značenja (Parker, 1992). Diskursi, ili diskurzivne formacije, grupe su iskaza koje se odnose na istu oblast i koje produkuju slične efekte. Oni dovode i do produkcije novih iskaza koji su usklađeni sa njihovim osnovnim pretpostavkama. Diskurse ne treba posmatrati kao potpuno kohezivne, jer oni uvek sadrže i suprotstavljeni set iskaza (Fuko, 1998).

Za Fukoa, diskurs nije medijum koji samo odražava neku realnost, već diskurs (i diskurzivne prakse) konstituišu svoje objekte. Diskurs pronalazi način da ograniči domen nekog objekta, definiše šta će biti rečeno o njemu, daje mu status - i samim tim čini ga manifestnim (Fuko, 1998). Diskursi kao društvene prakse imaju moćne, „realne“ efekte. Oni regulišu i normalizuju ponašanje i aktivnosti ljudi, definišu šta je normalno, a šta nije u različitim društvenim okruženjima i za različite grupe ljudi, legitimišu određene prakse, određene forme autoriteta, konstituišu određene „istine“ o „realnosti“ i pozicioniraju i konstituišu subjekte na određene načine. Međutim, ove „istine“ nisu apsolutne već se istorijski produkuju u određenim uslovima (Walkerdine, 1986, prema: Malson, 2005). Fukoovo razumevanje diskursa ukazuje da postoje višestruke verzije događaja koje su dostupne kroz jezik. Postoje mnogi suprotstavljeni diskursi u isto vreme (Mills, 1997). Diskursi se razlikuju u pogledu moći i autoriteta. Dominantni diskursi izgledaju „prirodno“ i zdravorazumski. Ovi diskursi podržavaju i ovekovečuju postojeće odnose moći i imaju tendenciju da konstituišu subjektivnost velikog broja ljudi (Gavey, 1989).

Diskurs nije samo prenošenje realnosti u jezik – diskurs treba videti kao sistem koji strukturise način na koji mi opažamo realnost. Fuko ne poriče da postoje fizički objekti u svetu, i ne kaže da ne postoji ništa van diskursa, ali kaže da mi možemo da mislimo i doživljavamo materijalne objekte i ceo svet kroz diskurse i strukture koje oni

nameću našem mišljenju. U procesu mišljenja o svetu, mi kategorišemo i interpretiramo doživljaje i događaje u skladu sa strukturama koje su nam dostupne, i dostupnim procesima interpretacije mi ovim strukturama dajemo čvrstinu i normalnost koja se retko dovodi u pitanje (Mills, 1997).

Moć/znanje

Za Fukoa, diskursi i moć su uvek povezani. Moć po Fukoovom shvatanju ne postoji kao apriorni realitet, već samo kao činjenje; ne postoji kao imenica, već samo kao glagol. Moć ne postoji kao objektivno data veličina, već samo kao relaciona kategorija, kao stalno promenljivi odnos snaga. Mada neravnomerno raspoređena, moć je svuda (Fuko, 1994, 1997, 2012).

Moć funkcioniše kroz diskurs (i diskurzivne prakse). Poststrukturalistički pojam moći razlikuje se od tradicionalnog pojma moći kao suverene moći, fiksiranog poseda. Fuko posmatra moć ne kao nešto što je nametnuto ili posedovano, već kao mrežu relacija koje cirkulišu kroz društvo (Mills, 2003). To je sistem odnosa koji se širi kroz društvo pre nego set odnosa između potčinjenih i tlačitelja. Individue se ne posmatraju kao primaoci moći, već kao „mesto“ gde moć deluje i mesto gde se suprotstavlja moći, tako, moć se opaža kao nešto što konstantno deluje, a ne kao nešto što se postiže. Moć se posmatra kao set odnosa koji se širi kroz društvo pre nego kao nešto lokalizovano u određenoj instituciji, kao što je država ili vlada (Fuko, 1994, 1997). Odnosi moći su višestruki; imaju različite oblike, i mogu se javiti u porodičnim odnosima, u institucijama, administraciji (Fuko, 1997). Fuko moć ne posmatra na negativan način, kao ograničavajuću i represivnu silu, smatra da su i najrepresivnije sile moći u stvari produktivne, otvaraju mogućnost novim oblicima ponašanja, pre nego da zatvaraju ili cenzurišu određene forme (Fuko, 1997). Fuko se interesuje za lokalne oblike moći i načine na koje se održavaju posredstvom pojedinaca. Fukoov *bottom-up* model moći, sa fokusom na odnose moći koji prožimaju sve odnose u društvu, omogućuje promišljanje o sveprisutnim i svakodnevnim načinima na koje moć deluje.

On odbacuje tradicionalnu modernu misao po kojoj znanje postoji i razvija se jedino u odsustvu moći, i ističe činjenicu da su moć i znanje uzajamno konstitutivni. U tom smislu, nema ralacija moći bez konstituisanja oblasti znanja, niti znanje može postojati, a da ne podrazumeva istovremeno i konstituisanje odnosa moći (Fuko, 1994).

Fukoov rad na diskursu i moći je koristan jer pomaže teoretičarima da razmotre načine na koje mi znamo to što znamo, odakle informacije dolaze, kako se produkuju i pod kakvim okolnostima, čijim interesima služe, kako je moguće da mislimo drugačije, i omogućuje nam da pratimo način na koji informacije prihvatamo kao „istinite”.

Subjekt

Diskursi upravljaju i disciplinuju ne samo tako što konstituišu oblasti znanja, ustanovljavaju istine, već konstituišu i subjektivnost na određene načine, pozicionirajući ljude u diskursima i potčinjavajući ih normalizujućim procenama (Fuko, 1978, 1997).

Fukoova glavna premisa je bila da su naši doživljaji, mišljenja, osećanja, konstruisani i da glavno mesto u konstrukciji ima diskurzivna razmena, koja se dešava između ljudi koji koriste raspoložive kulturne diskurse (Ber, 2001). Ne postoji jedinstvo subjekta. Diskurs ne omogućuje jednu konvergentnu poziciju subjektivizacija, već mnoštvo nekoordiniranih položaja i načina iskazivanja, odnosno, subjektivizacija diskurzivne prakse. Pozicije koje diskurs omogućuje „onome ko govori” istorijski su veoma različite, potiču od raznorodnih diskurzivnih formacija i obezbeđuju nepovezane i međusobno neuslovljene subjektivizacije (Džinović, 2010). „Nazvao bih subjektivizaciju procesom koji rezultira konstitucijom subjekta, ili preciznije, subjektivnošću koja je očigledno samo jedna od datih mogućnosti organizovanja samosvesnosti“ (Foucault 1989:330, prema: Kec, 2005). Prema tome, individualni subjektivitet je kontingentan i nestabilan, jer postoje druge „mogućnosti organizovanja samosvesnosti“ (Kec, 2005).

Diskursi nam omogućuju okvir za interpretiranje sveta i obezbeđuju načine prezentovanja nas samih - šta da mislimo, osećamo, želimo. Jednom kada zauzmemo subjekt poziciju u diskursu, nama postaju dostupni određeni ograničeni setovi pojmova, metafora, načina govorenja i samopredstavljanja. Naš osećaj o tome ko smo i šta je za nas moguće ili nije moguće da radimo, šta je ispravno i odgovarajuće za nas da radimo, i šta je pogrešno i neodgovarajuće za nas, sve to izvodimo iz naše zauzete subjekt pozicije u diskursu (Ber, 2001). Tako će naš doživljaj sebe biti oblikovan u odnosu na ideje i prakse koje su istaknute i važne u jednom specifičnom istorijskom momentu. Implikacija ovoga, kako Fuko vidi, jeste da, gde god postoji prostor za varijacije u

konstrukciji identiteta, postoji prostor za manipulativnu moć. Oni koji su u poziciji da determinišu koja znanja i istine će preovladati, oni određuju i kako će događaji i ljudi biti reprezentovani. Diskursi kojima se daje prednost i koji su legitimisani, služe da mobilišu značenje i održe dominantnu ideologiju. Prema Fukou osobe su prinuđene na potčinjavanje sebe kroz procese konstantne evaluacije i procenjivanja u odnosu na društvene norme. Usvajanje i pridržavanje društvenih normi od strane individue odvija se putem samonadziranja. Fuko govori o samonadziranju, kao obliku društvene kontrole i povezuje ga sa analizom modernog sistema moći (Fuko, 1997). On govori o disciplinama kao oblicima samoregulacije koje koriste mnoge institucije savremenog društva (bolnice, klinike, zatvori, univerziteti). Discipline su set strategija, procedura, načina ponašanja koje su povezane sa određenim institucionalnim kontekstom i koji onda prožimaju načine mišljenja i ponašanja u celini (Fuko, 1997). Dovode do samokontrole nad sopstvenim pokretima i telesnim funkcijama, koncentracije, sublimacije neposrednih želja i emocija. Svi ovi elementi su posledice disciplinarnih pritisaka i u isto vreme produkuju individue koje se potčinjavaju setu procedura koje dolaze van njih samih, ali čiji je cilj disciplinovanje osobe, od strane same sebe. Individue inkorporiraju „zurenje” spoljašnih struktura autoriteta, uključujući i dominantne kulturalne ideje i prakse, koje otelovljuju određene recepte za mišljenje i život (O’Grady, 2005).

Ovaj oblik samonadziranja Fuko objašnjava disciplinarnom strukturom Panoptikumom. Osoba u Panoptikumu internalizuje disciplinarno zurenje, tako da onaj ko se nalazi u polju vidljivosti to i zna, preuzima odgovornost za ograničenje moći i počinje spontano da se upravlja po njima. Na taj način unosi u samog sebe odnose moći u kojima on istovremeno postaje princip sopstvenog potčinjavanja (Fuko, 1997). Individua tako preuzima dve uloge: tlačitelj može biti odsutan, ali je zatvorenik internalizovao ponašajni kod tlačitelja, i ponašaće se kao da ga zatvorski čuvar još posmatra. Fukoov pojam samonadziranja (*self-policing*) ističe manje brutalan, ali jednako uništavajući efekat ove moderne prakse moći. U društvima gde je osnovni organizacioni princip grupna norma, samonadziranje reprodukuje stalno praćenje, diferencijaciju i procenu individualnog ponašanja kao boljeg ili ispod proseka, normalnog, devijantnog (Allen, 1998, p.175, prema: O’Grady, 2005). Kada individua ne uspe da se konformira prihvaćenom modu identiteta, nekom aspektu ili u celini, ona

može doživeti sebe „pogrešnom” (O’Grady, 2005). Biti kulturalno afirmisan je krucijalan element snažnog doživljaja sebe, te za istraživanje konstituisanja subjekta primarna jedinica analize treba da bude društveno politički kontekst, čiji je subjekt deo i u kome se manifestuje. Ovaj kontekst čine tehnike, procedure, pravila oblikovanja i upravljanja ljudskim postupcima, konkretni strateški momenti, koji uključuju različite aktere: institucije, zakonodavstvo, tržište, medije (Džinović, 2010).

Refleksija o upotrebi termina narativ, diskurs i subjektivnost u ovom istraživanju

U ovom radu pod diskursom podrazumevamo set iskaza, pravila koji konstituišu realnost nekog fenomena i čine ga manifestnim. Različiti diskursi omogućuju različite pozicije subjektima i određeno razumevanje sebe i sveta i imaju muć da pokrenu različite institucionalne prakse. Pod narativom u ovom radu podrazumevamo lične priče, koje su sekvencijalno uređene i povezuju prošlost, sadašnjost i anticipiranu budućnost naratora. U narativima pratimo pozicioniranje naratora u odnosu na značajnog drugog, u ovom slučaju nasilnog partnera. Termini subjektivnost i identitet biće sinonimno korišćeni i predstavljaju ishod različitih pozicija koje žene žrtve nasilja zauzimaju u svojim narativima.

FEMINISTIČKI DOPRINOS PROUČAVANJU NASILJA NAD ŽENAMA U PORODICI

Feminističke naučnice i aktivistkinje predstavile su najopsežniju kritiku Fukoovih političkih teorija, u međuvremenu razvijajući sofisticiranu Fukofeminističku literaturu (Bell, 2002; Deveaux 1994; Hartsock, 1990). One su ili kritikovale Fukoa, jer nije posvetio pažnju neravnopravnosti rodova, ženskoj istoriji i seksualnom nasilju, ili su samo privremeno prihvatile njegove teorijske intervencije, suštinski ih prerađujući u cilju prevladavanja njihovih ograničenja. Može se reći da su feminističke naučnice i istraživačice, putem kritike Fukoa na osnovu politike tela i rodnih odnosa moći i otpora, unapredile fukoovsku socijalnu teoriju u najinventivnijim pravcima. Jedan od tih je i razumevanje nasilja nad ženama u porodici. Da bismo razumeli nasilje nad ženama u porodici iz feminističke perspektive, potrebno je da rod i rodne uloge sagledamo kao socijalne konstrukcije i uočimo odnos patrijarhata i nasilja nad ženama. Takođe, da bismo istraživali problem nasilja nad ženama potrebno je da usvojimo feministički pristup istraživanjima, što je i učinjeno u ovom radu, a čije obrazloženje se navodi u ovom poglavlju.

Rod i rodne uloge kao socijalna konstrukcija

U dosadašnjem delu rada već smo istakli da je znanje produkt društvene međurazmene i da će ono što nazivamo znanjem biti ono, oko čega se mi složimo da je istina. U samom procesu našeg slaganja oko toga šta je realnost nekog fenomena, mi konstruišemo datu realnost. Rod je primer jedne takve konstruisane realnosti.

Rod je konstrukt koji se oslanja na predstavu bioloških muško-ženskih razlika, kako bi lakše bio korišćen da podrži seksističke predrasude koje, kao pravilo, uzimaju maskulinitet (muškost) kao izvor i definišućih i evaluativnih standarda (Hare-Mustin & Marecek, 1994; Jovanović, 1998). Rod nije samopostojeći fenomen koji se nalazi unutar pojedinaca koji naučnici mogu da mere i otkrivaju, već je rod produkt slaganja koji nastaje u socijalnoj međurazmeni (Bohan, 1993; Hare-Mustin & Marecek, 1988, 1994). Rod je, tako posmatrano, značenje za koje se slažemo da pripisemo određenoj klasi

transakcija između pojedinaca i okruženja. Odnosi se na set bihevioralnih interakcija za koje mi smatramo da su karakteristične za članove datog pola (West & Zimmerman, 1987).

Većina situacija u kojima mi delujemo ima propisane rodne „recepte“ i zabrane. Ako se ponašamo rodno „korektno“, mi potvrđujemo rodni kvalitet datih okolnosti za članove svojih polova, i istovremeno pojačavamo i reprodukujemo rodnost ovih situacija. Selektivno izlaganje muškaraca i žena rodnim kontekstima izaziva ponašanje gde je pol kompatibilan sa rodom, i istovremeno pojačava percepciju da je rod definisan polom. Zahtevi društvenog konteksta konstituišu primarnu determinantu našeg ponašanja u rodnom smislu (Eagly, 1987, Lott, 1990, prema: Bohan, 1993). Doživljaji žena su drugačiji u odnosu na muškarce, jer se žene susreću sa drugačijim rodnim situacijama i ovaj proces je cirkularan i samoodržavajući. Zbog sveprisutnosti rodnih doživljaja, mi učimo kako da se ponašamo rodno, kao što učimo i o posledicama za neodgovarajuće ponašanje u rodnim transakcijama (West & Zimmerman, 1987). Postajemo srodni sa ovim procesima koje doživljavamo kao deo svog *make-up-a*, opažamo sebe rodnim zato što rod tako temeljno prelijeva naše doživljaje. U isto vreme naš doživljaj roda kao aspekta unutrašnjeg identiteta i „prirodnog“ kvaliteta nas samih potvrđuje socijalnu konstrukciju roda kao intrapsihičke osobine povezane sa polom (Bohan, 1993).

Ova identifikacija sa socijalno konstruisanim rodom upravlja našim ponašanjem i vodi nas ka konformiranju rodnim očekivanjima, odnosno, prihvatanju rodnih uloga. Rodne uloge uče se tokom procesa socijalizacije, a porodica se može smatrati primarnim agensom socijalizacije. To je proces kojim se postiže konstrukcija psiholoških obrazaca koji su neophodna oprema ljudima za njihove životne aktivnosti u društvu. Takozvani ženski karakter razvija se u uslovima tradicionalnog oblika porodice: zavisnost od drugih, jaka emocionalnost, fatalistički stavovi (Jovanović, 1998). Jedna od društvenih pretpostavki je da žena mora da definiše sebe kao negujućí pol (Seigfried, 1989: 68, prema: O’Grady, 2005). U zapadnim i mnogim drugim kulturama devojke/žene vrlo rano bivaju svesne o preuzimaju odgovornosti za emocionalno blagostanje muškaraca. Džordanova i saradnici (Jordan et al., 1991, prema: O’Grady, 2005) ukazuju na činjenicu da procesi rodne socijalizacije, obezbeđuju kod žena pre orijentaciju na druge, nego na sebe. Ove dve orijentacije se uzajamno ne

isključuju, ali naglasak na brizi za druge događa se često uz odsustvo komplementarne brige za sebe (O'Grady, 2005). Privatni život se posmatra kao ženski domen, mesto gde ona izgrađuje svoj identitet kao negovateljica, koja obazbeđuje toplinu i podršku bez očekivanja ili traženja recipročnosti (Jovanović, 1998). Imajući na umu shvatanja Fukoa, možemo zaključiti da usled istorijskog razvoja ovakve ideje to može izgledati prirodan i nepromenljiv status. Pri tom, sama nega nije problematična u smislu da je ne treba vrednovati, već naglašavanje samoodricanja koje je sadržano u društvenom očekivanju od žene i u neujednačenoj odgovornosti za negu drugih (O'Grady, 2005). U odsustvu kulturnog konteksta u kome se naglašava balans u nezi drugih, očekivanje da se brine o drugom biva internalizovano kao etika odgovornosti. Sa tim je povezana odgovornost „emocionalnog održavanja“, ali ne samo odgovornost održavanja odnosa, već i preuzimanje potpune odgovornosti za taj odnos, a takvo verovanje se negativno pojačava kroz okrivljavanje (Grimshaw, 1986, prema: O'Grady, 2005). Tako, u slučaju nasilja, žene često same sebe smatraju odgovornim za nasilje. Učenjem rodnih uloga, žene uče da se prilagođavaju muškarcu i da mu udovoljavaju, a muškarci da budu dominantni i posmatraju žene kao inferiorne (Wood, 2001). Žene, „srođene“ sa svojom tradicionalnom ulogom supruge i majke, često ne uviđaju uzroke svog neadekvatnog položaja koji doživljavaju kao potpuno „prirodan“ ili kao „sudbinu“, uključujući tu i nasilje. Otuda, bez razumevanja socijalne medijacije kao opšteg mehanizma razvoja individue nije moguće ni govoriti o rodu kao socijalnom konstrukt (Jovanović, 1998).

Patrijarhat i nasilje nad ženama

Nasilje nad ženama prema feministkinjama se objašnjava rodnom nejednakošću. One se fokusiraju na kulturu i društvene strukture koje uspostavljaju i održavaju dominaciju muškaraca (Dobash & Dobash, 1992) i u središte objašnjenja nasilja nad ženama stavljaju rodni društveni aranžman i moć (Dobash & Dobash, 1992; Dobash, Dobash, Wilson, & Daly, 1992). U više naučnih radova i istraživanja naučnika različitih teorijskih orijentacija postavlja se pitanje o odnosu patrijarhata i nasilja (Johnson, 1995; Hearn, 1998). Oslanjajući se na Fukoovo razumevanje samonadziranja i metaforu Panoptikuma, Bartky (Bartky, 1990:72, prema: O'Grady, 2005) zaključuje da u savremenoj patrijarhalnoj kulturi, panoptički muškarac (muški znalac) obitava u svesti

većine žena. One stoje večno pod njegovim pogledom i njegovom procenom. Žene doživljavaju svoje telo (i sebe – I.S.) kako ga vide drugi, anonimni patrijarhalni Drugi.

Patrijarhat je društveno uređenje/aranžman koji privileguje muškarce, gde muškarci kao grupa dominiraju ženama kao grupom, i strukturalno i ideološki-hijerarhijsko uređenje koje se manifestuje na različite načine kroz istoriju (Tracy, 2007). Patrijarhat je društveni poredak i sistem koji se zasniva na muškosti kao univerzalnom organizacionom principu: on definiše socijalnu poziciju i budućnost novorođenih, zakon, ekonomske prilike, porodičnu strukturu, heteroseksualne obrasce i političke tvrdnje (Jovanović, 1998: 167). Postoje patrijarhalni sistemi na makro nivou (buržoazija, vlada, zakon, religija) i patrijarhalni odnosi na mikro nivou (interakcije, porodica, organizacije, obrasci ponašanja između partnera). Porodica, kao i akademska zajednica, mogu biti patrijarhalni u strukturalnom smislu, ali i pojedinci mogu imati patrijarhalna uverenja i stavove. Mikro i makropatrijarhalni sistemi postoje istovremeno (Blumberg, 1984, prema: Hunnicutt, 2009).

Nasilje nad ženama se objašnjava u odnosu na borbu moći, a u patrijarhalnom društvu oni koji imaju moć su muškarci, i pribegavaju nasilju onda kada je njihova pozicija dominacije ugrožena. Porodično nasilje je posledica patrijarhata i deo sistematskog pokušaja održavanja dominacije muškaraca u kući i društvu (Tracy, 2007).

Dobeš i Dobeš (Dobash & Dobash, 1992) smatraju da odvajanje fizičkog nasilja od njegovog društvenog setinga i usmeravanje primarno na lične karakteristike pojedinaca neće dovesti do objašnjenja interpersonalnog nasilja. Posmatranje nasilja muškaraca nad ženama kao socijalnog problema postavlja individue u širi kontekst i čini mogućim razmatranje prirode nasilja kao dinamičkog procesa koji utiče kako na život muškaraca, tako i na život žena. Takav kontekstualni pristup uključuje analizu dinamike rodnih odnosa u društvu, uticaj kulturnih verovanja i vrednosti o nasilnom ponašanju, kao i društvenih konstrukcija o „femininosti“ i „maskulinosti“. Može se reći da veza (re)produkcije nasilja nad ženama u porodici i (re)produkcije društvenog sistema nije neposredna i jednostavna, jer sistem svakodnevno proizvodi nasilje nad ženama složenim sistemom medijatora, pri čemu su odnosi među polovima u porodici posebno važni kao deo ukupnih odnosa nejednake moći (Miletić–Stepanović, 2006). Poter (Poter, 1995, prema: Tracy, 2007) takođe ističe da su ideologija nejednakosti

(patrijarhat) i praksa nasilja nerazmrsvivo povezani zato što logika patrijarhata sadrži jedan dovoljan uslov, a to je potčinjenost žena.

Povezivanjem nasilja i patrijarhata, nasilje muškaraca nad ženama posmatra se kao problem moći i kontrole, kao sredstvo potvrđivanja, legitimisanja i pojačavanja njihove društveno propisane dominantne pozicije nad ženom i porodicom. Generalno govoreći, muškarci nasiljem imaju nameru da sprovode moć i autoritet, kontrolišu, ograničavaju, oblikuju i usmeravaju živote intimnih ženskih partnera, kroz zastrašivanje.

Feministički pristup istraživanjima

Feminističke istraživačice se suprotstavljaju „tradicionalnoj” pozitivističkoj metodologiji iz etičkih, epistemoloških i emancipatorskih razloga (Henwood & Pidgeon, 1992, prema: Malson, 2005). Iz feminističke perspektive, feminističko istraživanje ne treba da bude usmereno samo na žene, već bi trebalo da ima za cilj reflektivno i kritičko preispitivanje epistemologija i metodologija. Zato bi trebalo usvojiti epistemološku i metodološku perspektivu koja je odgovarajuća i istraživačkim pitanjima i emancipatorskim ciljevima (Malson, 2005).

Poststrukturalistička teorija i feminizam se poklapaju u preispitivanju naučnih tvrdnji o objektivnosti. Feministkinje ustaju protiv „naučnih” pokušaja da se eliminiše subjektivno, brane pristrasnost i druge izvore „grešaka”, jer smatraju da ne postoji vrednosno neutralno istraživanje (Tseelon, 1991, prema: Malson, 2005). Sama mogućnost apsolutne istine se odbija kao fantazija (Walkerdine & Lucey, 1989, prema: Malson, 2005) i odbijanjem mogućnosti apsolutne univerzalne istine, dozvoljava se pluralnost „istina” uključujući i feminističke istine (Gavey, 1989). Feminističko poststrukturalističko istraživanje se bavi eksploracijom autentičnih ženskih doživljaja i analizira načine na koje su ženska subjektivnost i doživljaji diskurzivno konstruisani i regulisani, objašnjavajući ih specifičnim socio-istorijskim rodnim moć/znanjima (Gavey, 1989).

Feministkinje kritički preispituju pretpostavke o rodu koje se uzimaju „zdravo za gotovo” i smatraju da su socijalni identiteti individua duboko pod uticajem njihovih sopstvenih verovanja i iskustava o rodu (Shields, 2008). Zato, da bismo razumeli zašto

se ljudi ponašaju na određeni način, moramo se udaljiti od teorija o kauzalnoj prirodi unutrašnje dinamike i posmatrati socijalni kontekst u kome individue žive. Ukoliko želimo da objasnimo ponašanje žena, moramo razumeti društvene uslove u kojima žene žive i društvena očekivanja vezana za žene (Weisstein, 1968). Zato je potrebno da se pažnja usmeri na subjektivne doživljaje žena (Wallston, 1981), takođe, potrebno je da se istražuju namere i subjektivna značenja (Wittig, 1985) i da se svaka individua posmatra kao primarni interpretator svog doživljaja (Crawford & Marecek, 1989). Otuda, samo razumevanjem različitih perspektiva, koje imaju žene sa iskustvom nasilja, možemo pokušati da razumemo kompleksnost problema nasilja nad ženama u porodici.

Subjektivnost kao predmet izučavanja nije specifičnost samo feminističkih istraživanja, ali refleksija o subjektivnosti samog istraživača jeste feministička pozicija. U feminističkom pristupu istraživanju neophodno je da istraživač bude svestan svojih sopstvenih uloga i pozicija i da procenjuje kako one utiču na njegovo razumevanje života žena (Stewart, 1994; prema: Creswell, 1998). Istraživač mora biti i samo-refleksivan u pogledu svojih vrednosti i pristrasnosti koje mogu oblikovati istraživanje i jasno ih izraziti u prikazu istraživanja (Wallston, 1979; prema: Wallston, 1981). U skladu sa socio-konstrukcionizmom, interpretacije istraživača posmatraju se samo kao jedna od mogućih konstrukcija ili interpretacija ponašanja (Wittig, 1985).

Feministički pristup istraživanju, takođe, podrazumeva i: vođenje intervjua na interaktivan i dijaloški način, koji kod učesnika u istraživanju izaziva osećaj saradnje sa istraživačem; vođenje intervjua koji omogućuje dublje ispitivanje problema i koji je istovremeno i edukativan za učesnike istraživanja; pregovaranje o značenju rezultata sa učesnicima istraživanja; samo-refleksiju istraživača o sopstvenim doživljajima i osećanjima tokom istraživanja (Creswell, 1998).

METODOLOŠKI DEO

PREDMET ISTRAŽIVANJA

U širokom problemskom području porodičnog nasilja predmet ovog istraživanja je nasilje nad ženama u partnerskim odnosima.

Prvi istraživački zadatak u ovom radu jeste mapiranje diskurzivnih konstrukcija porodičnog nasilja u zakonima Republike Srbije i štampanim medijima i narativnih konstrukcija porodičnog nasilja, sadržanih u iskazima žrtava nasilja, i utvrđivanje njihovih odnosa preklapanja i razlikovanja.

Drugi istraživački zadatak odnosi se na identifikovanje širih kulturnih diskursa na koje se žrtve nasilja, korisnice usluga sigurne kuće, pozivaju prilikom narativnog konstruisanja obrazloženja za napuštanje ili ostajanje sa nasilnim partnerom. U okviru ovog zadatka posebna analiza biće usmerena na identifikovanje identiteta (subjekt pozicija) koje žene zauzimaju, a koji su povezani sa određenim diskursima. Pored toga, istraživaćemo i diskurzivne konstrukcije obrazloženja za napuštanje ili ostajanje sa nasilnim partnerom, iz ugla gledanja pružalaca pomoći iz sigurne kuće i pokušaćemo da utvrdimo da li ima preklapanja sa diskurzivnim konstrukcijama žrtava nasilja.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

1. Analiza diskurzivnih konstrukcija porodičnog nasilja u Zakonu o javnom redu i miru, donetom 1994. godine (član 6), Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakona, donetom 2002. godine (član 118a), Porodičnom zakonu, donetom 2005. godine (član 197), Krivičnom zakoniku Republike Srbije, donetom 2005. godine (član 194), Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, donetom 2009. godine (član 194) i Nacionalnoj strategiji za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, usvojenoj 2011. godine;
2. Analiza diskurzivnih konstrukcija porodičnog nasilja u izabranim štampanim medijima;
3. Analiza sadržaja članaka o porodičnom nasilju u izabranim štampanim medijima;

4. Analiza diskurzivnih konstrukcija porodičnog nasilja sadržanih u iskazima žrtava nasilja;
5. Ispitivanje odnosa između diskurzivnih konstrukcija porodičnog nasilja žrtava nasilja i diskurzivnih konstrukcija porodičnog nasilja u pravnom i medijskom diskursu, odnosno, ispitivanje preklapanja ili komplementarnosti između njih;
6. Analiza diskurzivnih konstrukcija izbora napuštanja ili ostajanja sa nasilnim partnerom iz ugla gledanja žrtava nasilja;
7. Analiza subjektivne pozicioniranosti žrtava koje ostaju sa nasilnim partnerom ili ga napuštaju;
8. Analiza diskurzivnih konstrukcija izbora napuštanja ili ostajanja sa nasilnim partnerom iz ugla gledanja pružalaca pomoći iz sigurne kuće;
9. Ispitivanje odnosa između diskurzivnih konstrukcija izbora napuštanja ili ostajanja sa nasilnim partnerom žrtava nasilja i pružalaca pomoći iz sigurne kuće, odnosno, ispitivanje preklapanja ili komplementarnosti između njih.

OSNOVNE HIPOTEZE

Istraživanje podrazumeva primenu kvalitativne metodologije čije su karakteristike induktivni način saznavanja i istraživanja problema, postupno razvijanje interpretacija, provera interpretacija sa subjektima u istraživanju. Na osnovu postojeće literature možemo formulisati nekoliko pretpostavki:

- da će se diskurzivne konstrukcije porodičnog nasilja u zakonima, novinskim člancima i iskazima žrtava nasilja u nekim aspektima razlikovati, i da će samim tim fenomen porodičnog nasilja biti donekle različito predstavljen;
- da će narativi žena koje su odlučile da napuste nasilnog partnera sadržavati iskaze o samopouzdanju, odgovornosti, slobodi, ličnim pravima, a da će žene sebe opisivati kao jake, hrabre, samostalne, “survajverke”;
- da će narativi žena koje se dvoume oko povratka nasilnom partneru ili su odlučile da se po napuštanju sigurne kuće vrate partneru sadržavati iskaze o romantičnoj ljubavi, tradicionalnim shvatanjima ženinih uloga, a da će žene sebe opisivati kao slabe, ranjive, povređene, žrtve;

- da će analiza zakona koji se odnose na porodično nasilje i Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (sankcionisano u periodu od 2002. godine, kada je i prvi put inkriminisano, do 2011. godine, kada je usvojena Nacionalna strategija) pokazati kako se značenje porodičnog nasilja menjalo tokom vremena, a samim tim potvrditi i konstrukcionističku prirodu samog fenomena;
- da će analiza štampanih medija (i diskurzivna analiza i kvalitativna analiza sadržaja) ukazati da se u štampanim medijima prezentuje manji broj oblika nasilnog ponašanja u porodici, u odnosu na oblike koji su prepoznati u zakonima, te da se samim tim prezentuje i suženija slika značenja porodičnog nasilja.

ISTRAŽIVAČKI PRISTUP

Obrazloženje izabranog kvalitativnog pristupa istraživanju

U psihologiji, kvantitativna metodologija istraživanja pozajmljena je od epistemološke doktrine u prirodnim naukama da bi se konstituisala psihologija kao nauka. Ta tehnologija trebalo je da produkuje i oblikuje naučni predmet. Tako su interpsihički i sociopolitički kontekst kognitivnih aktivnosti bili isključeni iz eksperimentalnog nacrtu i teorijskih modela. Pretpostavka koja još uveliko važi je da opažanje, učenje i mišljenje postoji pre socijalnog uticaja. Postoji takođe i sklonost da se prihvati individualistička pristrasnost da je socijalno ograničavajući faktor koji interveniše sa prirodnim psihološkim datostima (Jovanović, 1997).

Kvalitativni pristup istraživanju omogućuje drugačiji pristup istraživanja psiholoških fenomena, jer se kvalitativna paradigma zasniva na drugačijim shvatanjima. To su: shvatanje da je ljudsko iskustvo izvorno složeno, promenljivo, raznoliko, jedinstveno, uverenje da saznanje u svojim konstrukcijama treba da očuva složenost i osobenost pojava (a ne da ih izgubi ili uništi), uviđanje da, pošto čovek živi sa drugima u zajednički stvorenom svetu, polazna jedinica analize treba da bude čovek u svetu, a ne izolovana individua, razumevanje da su čovekovo iskustvo i njegov svet nužno interpretativnog karaktera, uzdizanje razumevanja kao nezamenljivog postupka u otkrivanju smisla ljudskog delanja i njihovih produkata, prihvatanje etičke i političke

odgovornosti koja proističe iz socijalne uloge nauke i naučnika (Jovanović, 2008). Kvalitativni pristup proučava pojave u njihovom prirodnom okruženju, nastojeći da ih razume u odnosu na značenja koja im pridaju sami učesnici ispitivanja. Kvalitativnim metodama se nastoji istražiti kako učesnici tumače, pridaju značenje događajima, a ne kakvi događaji uistinu, odnosno, sami po sebi jesu (Denzin & Lincoln, 2005). U tom smislu, analiza jezika i upotrebe jezika ima naročitu važnost. Kvalitativni istraživački postupak podrazumeva da nema više egzaktnog merenja koje može da uradi „svako”, ne postoji više analiza bez analitičara, bez subjekta tumačenja (Mršević, 2013).

Principi kvalitativne metodologije zahtevaju drugačiji odnos prema subjektima u istraživanju u odnosu na laboratorijska istraživanja – uvažavanje prirodnog konteksta, uključivanje širokih interpretativnih kompetencija subjekata, priznavanje subjektima prava na znanje o cilju istraživanja, provera interpretacija kod subjekata, obaveza istraživača na samopreispitivanje (Jovanović, 2008, 2011). Kvalitativno istraživanje podrazumeva upotrebu različitih istraživačkih metoda koje se temelje na analizi tekstualne građe nastale na osnovu ličnih iskustava, životnih priča, pojedinačnih ili grupnih intervju a i svih drugih dokumenata čija bi analiza doprinela razumevanju istraživane pojave (Willig, 2001). Takođe, kvalitativna metodologija podrazumeva upotrebu različitih izvora podataka o jednom predmetu istraživanja, što je u funkciji validacije dobijenih rezultata o istraživanom problemu. U cilju validacije interpretacija koje pravi istraživač, u kvalitativnim istraživanjima je poželjno verodostojnost interpretacija proveriti sa subjektima na koje se date interpretacije i odnose.

Uzorak

Uzorak za analizu pravnog diskursa o nasilju u porodici čine:

- Zakon o javnom redu i miru, donet 1994. godine, član 6; objavljen u Službenom glasniku RS, broj 48/94/1497;
- Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije, donet 2002. godine, član 118a; objavljen u Službenom glasniku RS, br. 10/2002 od 1.3.2002. godine i 11/2002;
- Krivični zakonik Republike Srbije, donet 2005. godine, član 194; objavljen u

Službenom glasniku RS, br. 85/2005 od 6.10.2005., 88/2005 i 107/2005;

- Porodični zakon Republike Srbije, donet 2005. godine, član 197; objavljen u Službenom glasniku RS, br.18/2005;

- Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, donet 2009. godine, član 60; objavljen u Službenom glasniku RS, br.72/2009 od 3.9.2009.;

- Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, usvojena 2011. godine; objavljena u Službenom glasniku RS, br. 27/2011 od 20.4. 2011.;

Uzorak za analizu medijskog diskursa o nasilju u porodici čine:

- Novinski članci o porodičnom nasilju sadržani u dnevnim novinama Blic¹⁶ i Politika¹⁷ za godine 2003, 2007, 2011.

Uzorak za analizu ličnog narativa o partnerskom nasilju:

Jedan deo uzorka u istraživanju činile su žene žrtve porodičnog nasilja, korisnice usluga sigurne kuće u jednom velikom gradu. Demografski podaci su bili evidentirani, ali ne u cilju ujednačavanja karakteristika ispitanica, već u cilju razumevanja njihove različitosti i individualnih priča. Kao odgovarajući uzorak za ovo istraživanje izabrane su žrtve nasilja smeštene u sigurnoj kući, jer žrtve tokom boravka u sigurnoj kući prolaze kroz program osnaživanja, edukacije u pogledu ozbiljnosti situacije u kojoj se nalaze, upoznaju se sa mogućnostima koje imaju, pravima koja su im zakonom garantovana. Pretpostavka je da će to uticati na njihovu odluku o napuštanju nasilnog partnera.

Opis uzorka: Broj ispitanica bio je petnaest, određen na osnovu kriterijuma saturacije podataka (v. Principe teorijskog uzorkovanja u Strauss & Corbin, 1998, str.

¹⁶ Izabrana je dnevna novina Blic s obzirom na to da je po podacima Cesida, ova dnevna novina najčitanija u Srbiji. Podaci objavljeni 8.04.2010. na sajtu <http://www.advertiser-serbia.com/SearchVesti.aspx?psid=271>

¹⁷ Izabrana je dnevna novina Politika, zato što je to dnevna novina u Srbiji sa najdužom tradicijom izlaženja, od 25. januara 1904. godine. Od tog dana Politika izlazi svakodnevno, osim prekida u Prvom i Drugom svetskom ratu. Zbog tradicije izlaženja duže od jednog veka možemo je smatrati ozbiljnom i relevantnom dnevnim novinom. Podaci dostupni na sajtu [http://sh.wikipedia.org/wiki/Politika_\(novine\)](http://sh.wikipedia.org/wiki/Politika_(novine))

201-217). Najmlađa ispitanica je imala 30 godina, a najstarija 74. Šest ispitanica je imalo između 30 i 40 godina, pet između 40 i 50 godina, i četiri preko 50 godina. U odnosu na mesto stanovanja, šest ispitanica je živelo na selu, a devet u gradu. U odnosu na obrazovanje, šest ispitanica je imalo završenu osnovnu školu, sedam srednju školu i po jedna završenu višu školu i fakultet. Sedam žena je bilo zaposleno, a osam nisu bile zaposlene u trenutku vođenja intervjua, a neke od njih su ranije ponekad radile neke honorarne poslove ili bile privremeno zaposlene. Kod devet žena nasilje se dešavalo samo u jednom i njima prvom braku, a šest žena je imalo još po jedan brak ili vanbračnu zajednicu iza sebe. Tri od ovih šest žena je i u prvom partnerskom odnosu trpelo nasilje. Četrnaest žena je imalo dece, iz jednog ili oba braka. Nasilje su u većini slučajeva trpela i deca. Dužina trpljenja nasilja je zavisila od dužine trajanja partnerskog odnosa i kod većine žena je nasilje postojalo gotovo od samog početka braka ili zajedničkog života. Kod osam žena partnersko nasilje je trajalo od 1 do 10 godina, kod četiri žene nasilje je trajalo između 10 i 20 godina, a kod tri preko 20 godina. Tri žene su bile svedoci nasilja ili žrtve i u porodici porekla.

Drugi deo uzorka činili su pružaoci pomoći iz iste sigurne kuće u kojoj su smeštene ispitanice. U sigurnoj kući gde je sprovedeno istraživanje rade dva pružaoca pomoći sa kojima je i urađen intervju. Oba pružaoca pomoći su psiholozi.

Postupak prikupljanja podataka

Zakoni o nasilju u porodici kao i Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima preuzeti su sa internet stranice www.propisi.net.

Prikupljanje novinskih članaka o porodičnom partnerskom nasilju u dnevnim novinama Blic i Politika za godine 2003, 2007. i 2011. sprovedeno je u Narodnoj biblioteci „Stevan Sremac“ u Nišu. Odeljenje za Periodiku Narodne biblioteke čuva u štampanom obliku sve brojeve Blica i Politike iz svih godina. S obzirom na to da Biblioteka ne poseduje mogućnost elektronske pretrage novinskih članaka prema zadatom kriterijumu, novinski članci su prikupljeni prelistavanjem svih brojeva Blica i Politike u izabranim godinama. Prikupljanje podataka je sprovedeno od juna do novembra 2012. godine. Kriterijumi za izbor članaka koji će biti obuhvaćeni analizom

bili su:

- da se u novinskim člancima govori o partnerskom porodičnom nasilju, i
- da u novinskim člancima problem partnerskog porodičnog nasilja bude primarna tema.

Ukupan broj novinskih članaka koji su odgovarali zadatom kriterijumu i koji su ušli u analizu je 432. Izabrani članci su fotografisani, označeni, numerisani i raspoređivani u foldere po mesecima i po godinama. Podaci o naslovu članaka, datumu i stranici na kojoj su objavljeni u Blicu ili Politici dati su u Prilogu br. 1.

Za prikupljanje podataka od žrtava nasilja, korisnica usluga sigurne kuće, korišćen je narativni intervju. Slično kao i polustrukturisani intervju, i narativni intervju sadrži pitanja otvorenog tipa. S obzirom na to da narativni intervju ima cilj da izazove učesnikove priče sa minimumom intervencija od strane intervjuera, slušanje onoga što učesnik govori je ključ narativnog intervjuja, a postavljena pitanja treba da pomognu da učesnici otkriju slojeve priča. Cilj je da se učesnici pozovu da ispričaju priču na sopstveni način (Esin, 2011).

Pre početka glavne studije sa žrtvama partnerskog nasilja, urađena je pilot studija. Pilot studija je podrazumevala vođenje intervjuja sa tri korisnice usluga sigurne kuće i doprinela je jasnijem koncipiranju mogućih pitanja i proverila relevantnosti tema za ostvarivanje postavljenih ciljeva.

Sa svakom ispitanicom, žrtvom partnerskog nasilja, bila su vođena tri intervjuja.

Cilj prvog intervjuja bio je uspostavljanje kontakta sa ispitanicom, obezbeđivanje motivacije za učestvovanje, usaglašavanje praktičnih detalja u vezi sa budućim intervjuom (mesto i vreme), prikupljanje nekih osnovnih informacija i potpisivanje ugovora o poverljivosti podataka. Pored toga, na prvom intervjuu ispitanice su bile upoznate sa osnovnim temama o kojima bi se razgovaralo u narednom intervjuu kako bi mobilisale svoja ranija iskustva. Vreme trajanja prvog intervjuja bilo je oko 30 minuta.

Cilj drugog intervjuja bio je eksplorisavanje tema koje odražavaju postavljene ciljeve istraživanja i date su u Prilogu br. 2. Drugi intervju je trajao oko 90 minuta. Svi intervjui su uz saglasnost ispitanice snimani a zatim transkribovani za dalju analizu.

Cilj trećeg intervjuja je bio validacija sprovedene analize. Nakon dobijenih podataka u drugom intervjuu podaci su transkribovani i urađena je preliminarna analiza dobijenih podataka. Cilj ove preliminarne analize bio je formiranje početnih

interpretacija čija verodostojnost je bila proveravana u trećem intervjuu. Ispitanice su imale priliku da prokomentarišu i svoje opise i opise istraživača čime se postizala validacija dobijenih rezultata (v. Refleksivnost, u: Ber, 2001, str. 230-231). Pored toga, u ovom intervjuu ispitanice su imale priliku da istraživaču kažu još nešto o temama o kojima se razgovaralo, što su smatrale važnim, a što su izostavile tokom drugog intervjuu. Treći intervju je trajao oko 30 minuta.

Sa pružaocima pomoći u Sigurnoj kući bio je vođen jedan intervju u trajanju oko 30 minuta. Cilj vođenja intervjuu sa pružaocima pomoći bio je identifikovanje diskurzivnih konstrukcija žrtvinih obrazloženja napuštanja ili ostajanja sa nasilnim partnerom iz njihovog ugla. Istovremeno, analiza diskurzivnih konstrukcija pružalaca pomoći imala je i funkciju validacije diskursa i diskurzivnih konstrukcija identifikovanih u iskazima žrtava nasilja, po principu Trijagulacije podataka koji se odnosi na dobijanje podataka o istom problemu istraživanja korišćenjem različitih izvora (v. Trijagulacija podataka, u: Mason, 1996. str. 148).

Analiza podataka

Analiza sadržaja novinskih članaka o partnerskom nasilju nad ženama u porodici imala je za cilj sticanje jasnije slike o načinu na koji se porodično nasilje medijski prezentuje. U tu svrhu primenjena je i kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja.

Kvantitativna analiza sadržaja novinskih članaka podrazumeva analizu materijala koji se može svrstati u kvantitativne kategorije. Primeri takvih kategorija bili bi: u kojim rubrikama se najčešće objavljuju izveštaji o nasilju nad ženama, u koliko slučajeva se nalaze na naslovnoj strani i koji su to slučajevi, koliki je broj tekstova klasifikovanih po njihovoj dužini, o kojim vrstama nasilja se najčešće izveštava, pr. fizičko, psihičko, seksualno, ubistvo-femicid ili kombinovano (Mršević, 2013).

Kvalitativna analiza medijskog produkta podrazumeva pre svega analizu tekstualnosti i sadrži analizu strategije reprezentacije, odnosno, pitanja kako nešto kroz tekstualno izražene medijske prakse dobija značenje i vrednosti i koja su to značenja i koje vrednosti. Otuda, kvalitativna analiza medijskog produkta se ne zadržava samo na analizi „kako“ tipa, tj. kako mediji izveštavaju o posmatranoj temi, konkretno, o nasilju nad ženama u porodici, već sadrži i analizu „šta“ tipa, odnosno, šta se saznaje o

pojavnim oblicima nasilja nad ženama praćenjem medijskog izveštavanja o toj temi. Kvalitativna analiza omogućuje saznanje o tome ko su najčešći nasilnici, da li su pravni propisi adekvatni i da li su potrebne njihove promene, da li nadležne institucije reaguju blagovremeno i adekvatno, koji su izvori stručnog tumačenja nasilja i sl. Takva saznanja predstavljaju dobru osnovu za predlaganje mogućih pravaca promena, radi poboljšanja zaštite žena koje trpe nasilje (Mršević, 2013).

Postupak analize sadržaja obuhvata kodiranje i klasifikaciju podataka. Osnovna ideja je da se, u skladu sa istraživačkim problemom, iz materijala izdvoje delovi sadržaja koji su informativni, a zatim sortiraju. Najpre se iz raspoloživog materijala pažljivim čitanjem izdvajaju podaci koji su informativni za postavljeni problem istraživanja i na osnovu kog se razvijaju kategorije. Kategorije i njihovi modaliteti razvijani su induktivno i njihov broj se uvećava kako raste broj analiziranih članaka. Sa kodiranjem novih materijala, nastavlja se sa svrstavanjem podataka u postojeće kategorije i identifikuju se nove kategorije, ukoliko podaci nisu uklopivi ni u jednu već postojeću kategoriju (Hancock, 1998).

Nakon analize svih članaka razvijen je sistem kategorija za razvrstavanje podataka. Kroz tako formiran sistem kategorija ponovo su sagledani svi analizirani članci što je ujedno služilo i kao provera prethodno urađene analize. Proces analize sadržaja obuhvata istovremeno i vraćanje početnim podacima i ponovno razmatranje označenih kategorija, sve dok istraživač ne bude siguran da korišćene kategorije istinito i tačno odražavaju podatke (Hancock, 1998).

Za analizu diskurzivnih konstrukcija nasilja u porodici u pravnom i medijskom diskursu korišćena je diskurzivna analiza. Diskurzivna analiza se ne bavi otkrivanjem objektivne saznatljive realnosti van diskursa, već analizira sam diskurs koji se manifestuje u tekstu i govoru (Willig, 2001). Zauzimajući perspektivu da ne postoji jedna objektivna „istina“ porodičnog nasilja, već da postoje suprotstavljeni setovi razumevanja ili diskursi nasilja, različite konstrukcije porodičnog nasilja odražavaće različito šta predstavlja „problem“, kao i vrednosti i verovanja koja su takvim konstrukcijama izražena.

Kao osnova za sprovođenje diskurzivne analize korišćeni su koraci u sprovođenju diskurzivne analize, koje predlaže Karla Vilig (Willig, 2001):

1. korak - *Diskurzivne konstrukcije*: U prvom koraku analiza uključuje identifikovanje različitih načina na koje je diskurzivni objekt konstruisan u tekstu.
2. korak – *Diskursi*: Kada smo identifikovali sve delove teksta koji doprinose konstrukciji diskurzivnog objekta, fokusiramo se na razlike između konstrukcija. Drugi korak ima za cilj da locira različite diskurzivne konstrukcije objekta u šire diskurse.
3. korak - *Akciona orijentacija*: Razumevanje šta su različite konstrukcije diskurzivnog objekta sposobne da postignu u tekstu, na primer: da pripišu odgovornost, da oslobode odgovornosti, da opravdaju ostajanje sa nasilnim partnerom.
4. korak - *Pozicioniranje*: Diskursi konstruišu subjekte i objekte i, kao rezultat, čine dostupnim pozicije u mreži značenja koje govornici mogu da zauzmu. Subjekt pozicija u diskursu je lokacija u strukturi prava i dužnosti za osobu koja se nalazi u datoj poziciji.
5. korak – *Praksa*: Ovo je sistematična eksploracija načina na koje diskurzivne konstrukcije i subjekt pozicije otvaraju ili zatvaraju prilike za akciju. Konstruišući određenu verziju sveta, pozicionirajući subjekte u njima na određene načine, diskursi ograničavaju šta može biti rečeno i urađeno. Prema tome, određene prakse postaju legitimni oblici ponašanja iz određenih diskursa. Takve prakse, sa druge strane, reprodukuju diskurse koji ih nadalje legitimišu. Na ovaj način, govorenje i delanje podržavaju jedno drugo.
6. korak – *Subjektivnost*: U ovom koraku analiziraju se posledice zauzimanja različitih subjekt pozicija za subjektivne doživljaje pojedinca. Pored postavljanja pitanja o tome šta može biti rečeno i urađeno iz različitih diskursa (korak 5), u ovom koraku bavimo se pitanjem šta se može osećati, misliti i doživljavati iz različitih subjekt pozicija. Jednom kada preuzme određenu poziciju kao sopstvenu, osoba neizbežno vidi svet iz položaja date pozicije.

Sledeći navedene smernice, analiza porodičnog nasilja u pravnom diskursu omogućuje sprovođenje prva tri koraka, dok se u analizi medijskog diskursa, za pojedine okvire prezentovanja nasilja u porodici, moglo sprovesti svih šest koraka analize.

Za analizu ličnih narativa žena žrtava partnerskog nasilja i njihove subjektivne pozicioniranosti primenjena je narativna analiza. Narativna analiza se može opisati kao tehnika koja se koristi za razumevanje načina na koji ljudi opažaju realnost, daju smisao svojim svetovima i sprovode društvene akcije (Esin, 2011). U ovom radu primenjena je tematska narativna analiza. Ovaj model narativne analize se fokusira na sadržaj narativa, na ono šta je rečeno, više nego kako je rečeno (Riessman, 1993).

Koraci u primeni tematskog modela narativne analize (Esin, 2011) bili su:

1. Odabir segmenata: Svi važni delovi transkripta, važni za istraživačka pitanja, označavaju se i sakupljaju i čine novi fajl ili subteks. Često, odabrani subtekstovi se tretiraju nezavisno od celog konteksta narativa. Ipak, u praksi, narativni istraživači uključuju i kontekstualne detalje u njihovim interpretacijama.
2. Definisane tematske kategorije: Teme se identifikuju u odabranim subtekstovima. One mogu biti u obliku reči, rečenica ili grupe rečenica. Ove kategorije mogu biti unapred definisane teorijom. Drugi metod može da bude čitanjem odabranih subtekstova više puta i definisanjem tema koje se javljaju iz ovih čitanja. Ne postoji ograničeni broj ili oblik tematske kategorije. Odluka o broju kategorija zavisi od analitičareve perspektive.
3. Sortiranje materijala u kategorije: Određene rečenice i sentence se raspoređuju u relevantne kategorije. Na ovaj način, različiti delovi narativa će biti grupisani u definisane tematske kategorije.
4. Izvođenje zaključaka: Narativni sadržaj u svakoj tematskoj kategoriji može se koristiti za opisivanje značenja sadržaja narativnog teksta.

S obzirom na to da tematski narativni metod primenjujemo na lične narative, individualne priče, ovde se najdirektnije može govoriti o pozicioniranosti subjekata istraživanja – žena žrtava partnerskog nasilja. Zato će u analizi narativa biti kombinovana i tematska narativna analiza i diskurzivna analiza. Dejvisova i Hare (Davis & Harre 1990: 46, prema: Esin, 2011), smaraju da ljudi pozicioniraju sebe na osnovu diskurzivnih praksi. Prema njima, naratori se oslanjaju na kulturne i lične resurse u konstruisanju sadašnjeg momenta u pričanju svojih priča. Narativi se konstruišu u specijalnoj konverzaciji koja uključuje i kulturne resurse i interakcije između ljudi koji produkuju ove narative. U narativnoj analizi je važno da se

identifikuju pozicije iz kojih narator konstruiše svoje priče, zato što su pozicije ključ u razumevanju kako se različiti elementi kombinuju zajedno u odnosu na dostupne kulturalne resurse i interpersonalne interakcije.

Istraživačeve refleksije o istraživačkom pristupu

U analizi pravnog i medijskog diskursa u ovom istraživanju, usvojeni pristup se može locirati u one pristupe koji odbijaju mogućnost objektivno saznatljive realnosti, koja postoji van diskursa i bavi se analizom načina na koji diskursi i diskurzivni resursi konstituišu, pre nego odražavaju njihove objekte. Ovo istraživanje se bavi analizom načina na koji diskursi kao društvene prakse konstruišu određene istine, određene realnosti i subjektivnost i tako reprodukuju određene (rodne) relacije moći. U analizi ličnih narativa žena žrtava partnerskog nasilja istražuju se njihova subjektivna pozicioniranost i dominantni diskursi na koje se oslanjaju. Istovremeno, istražuju se i posledice dominantnih diskursa na njihov doživljaj nasilja i subjektivnosti. Ovo istraživanje se oslanja na socijalno konstrukcionističku teoriju, Fukoovo razumevanja diskursa, moći/znanja i subjekta kao i na feministička tumačenja subjektivnosti i doživljaja koji su diskurzivno konstruisani i regulisani u patrijarhalnom diskurzivnom kontekstu.

U skladu sa socijalno konstrukcionističkim pristupom razumevanja stvarnosti, rezultati koji slede predstavljaju samo jedan od mogućih načina razumevanja značenja nasilja u porodici, koji se kreira u pravnom i medijskom diskursu i u ličnim narativima. Otuda, rezultati i interpretacije koji slede odraz su istraživačevog načina tumačenja značenja i iz tih razloga biće predstavljeni u prvom licu.

PRIKAZ I INTERPRETACIJA REZULTATA

NASILJE U PORODICI U PRAVNOM DISKURSU REPUBLIKE SRBIJE

DISKURZIVNE KONSTRUKCIJE NASILJA U PORODICI U ZAKONIMA REPUBLIKE SRBIJE

Socijalno konstrukcionističku prirodu fenomena porodičnog nasilja sagledaćemo analizom pravnih dokumenata u Republici Srbiji, praćenjem promena koje su se dešavale u određivanju značenja nasilja u porodici.

Pre inkriminisanja nasilja u porodici, kao posebnog krivičnog dela, slučajevi porodičnog nasilja tretirali su se u okviru prekršaja javnog reda i mira. Članom 6 Zakona o javnom redu i miru iz 1994. godine predviđeno je nekoliko prekršaja čija radnja ima elemente fizičkog ili psihičkog nasilja: svađa i vika koja remeti javni red i mir ili ugrožava bezbednost građana; ugrožavanje sigurnosti drugog lica pretnjom da će napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica; ugrožavanje spokojstva građana ili remećenje javnog reda i mira vređanjem ili zloupotrebom drugog, vršenjem nasilja nad drugim, izazivanjem tuče ili učestvovanjem u njoj. Za ove prekršaje predviđena je novčana kazna od 500 do 1000 novih dinara i kazna zatvorom do 20 do 60 dana.

Prijave koje su se odnosile na svađe ili nasilje u okviru porodičnog sistema sagledavale su se kao ometanje drugih, ometanje javnog reda i mira, a ne u odnosu na pojedinca prema kome se vrši nasilje. Tako je nasilje u porodici trebalo sankcionisati prvenstveno zbog drugih, a ne zbog posledica koje nasilje ostavlja na pojedinca, bilo fizičke ili psihičke.

Ovakvo tretiranje nasilja u porodici imalo je više implikacija. Najpre, niko od učesnika u konkretnom događaju se ne sagledava kao nasilnik i žrtva, samim tim oboje imaju odgovornost za nastanak nasilja, na šta ukazuje i upotreba termina *svađa*. Sistemske strategije za suzbijanje ovakvog vida nasilja izostaju, a država nema nikakvu obavezu u suzbijanju ovakvog nasilja. U ovom slučaju, institucionalni odgovor je reaktivan, po izvršenom delu i bazira se na kažnjavanju počinjenog dela. Preventivne mere za sprečavanje ponavljanja ovog vida nasilja nisu postojale. Podvedeno pod kategoriju *remećenje javnog reda i mira*, nasilje u porodici izjednačavalo se sa drugim prekršajima ovog domena kao što su kocka, prostitucija, preprodaja karata za utakmice i sl. Nedefinisanjem emotivnog odnosa između napadača i drugog lica, nasilje između članova porodice, u okviru ovog zakona, tretiralo se isto kao i između nepoznatih ili

emocionalno indiferentnih lica. Seksualno nasilje nad članom porodice nije prepoznato u okviru ovog zakona, kao ni rodna dimenzija nasilja u porodici.

Poslednjih decenija je nasilje u porodici postalo predmet šire društvene rasprave, mnogobrojnih naučnih istraživanja, briga brojnih društvenih i državnih institucija, a naročito nevladinih organizacija koje ističu da je porodično nasilje, u kome su žrtve najčešće žene, jedan od najdrastičnijih oblika kršenja ljudskih prava.

Nasilje prema ženama u braku i u partnerskim odnosima postalo je društveno pitanje (javni problem) posredstvom ženskog pokreta 70-tih godina prošlog veka (Logar, 2004; prema: Ignjatović, 2009). Ženske grupe, organizovane oko pružanja neposredne pomoći žrtvama nasilja bile su nepoverljive prema državi i doživljavale su policiju i pravosudni sistem kao deo patrijarhalnih institucija od kojih se ne može očekivati solidarnost sa ženama (Logar, 2004; prema: Ignjatović, 2009).

Jedna od najvažnijih preporuka Saveta Evrope, koja se tiče borbe protiv nasilja nad ženama REC(2002)5¹⁸ potvrđuje da nasilje nad ženama predstavlja kršenje ljudskih prava i temeljnih sloboda, da je rezultat nejednakosti moći između muškaraca i žena, da vodi ka ozbiljnoj diskriminaciji ženskog pola unutar društva i porodice i otežava stvaranje jednakosti, mira i demokratije u Evropi (Ignjatović, 2008).

Deklaracija Ujedinjenih nacija definiše pojam nasilja nad ženama kao svaki akt nasilja, baziran na pripadnosti polu koji rezultira, ili je podoban da rezultira u fizičkoj, seksualnoj ili psihološkoj povredi ili patnji žene, uključujući i pretnje takvim radnjama, prinudu ili arbitrarno lišavanje slobode, bez obzira da li se to događa u javnom ili privatnom životu (United Nations, 1993). U tom smislu, pod nasiljem bi trebalo podrazumevati svako ugrožavanje autonomije drugog, odnosno, obuhvatiti čitavu lepezu ponašanja koje ima za cilj i posledicu prisilno preusmeravanje ponašanja druge osobe, ugrožavanje emocionalnog, psihičkog, ekonomskog statusa i fizičkog integriteta drugog, bez obzira na sredstva. Lepeza sredstava može ići od implicitne, neiskazane pretnje koja se bazira na mehanizmima koji dejstvuju sa viših nivoa opštosti, globalnog ili grupnog (negativne predrasude i stereotipi), preko verbalnih sredstava i sredstava koja postavljaju ograničenja drugoj osobi, do gole i proste fizičke snage kao sredstva za prisiljavanje (Miletić-Stepanović, 2006).

¹⁸ Preporuka Komiteta ministara zemalja članica Saveta Evrope za zaštitu žena od nasilja.

U međunarodnim dokumentima¹⁹ naglašava se da države imaju ključnu ulogu, a vlade odgovornost, da stvore „klimu nulte tolerancije“ prema nasilju, prihvatanjem određenih mera i uvođenjem sistema zaštite i prevencije. Pod snažnim pritiskom ženskih pokreta koji su postavili zahteve za radikalno drugačijim pristupom u rešavanju ovog problema, što podrazumeva da se ne tretira kao „unutrašnja stvar porodice“ već kao ozbiljan društveni problem, u mnogim zemljama, uključujući i Srbiju, ovaj oblik nasilja postaje „vidljiv“ i prepoznatljiv.

Pod uticajem ovih i mnogih drugih evropskih dokumenata i radom nevladinih organizacija na prepoznavanju ovog problema, nasilje u porodici u Srbiji prvi put postaje pravno sankcionisano i inkriminisano u Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije 2002. godine (član 118a).

2002. godina može se smatrati godinom pravnog „rođenja“ nasilja u porodici u Srbiji. Prepoznavanje i izdvajanje ovog nasilnog ponašanja od drugih dovodi do čitavog niza lančanih i institucionalnih odgovora na „otkriveni“ problem. To znači da država sada ima obavezu da deluje i da ono što se do tada smatralo privatnim problemom postaje javni problem. Samim tim država dobija moć da disciplinuje, nadzire i kažnjava, u fuoovom smislu.

U Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije iz 2002. godine (u daljem tekstu IDKZ 2002) za krivično delo nasilje u porodici može biti gonjen onaj:

Ko upotrebom sile ili ozbiljnom pretnjom da će napasti na život ili telo povređuje ili ugrožava telesni ili duševni integritet člana porodice.

Nasilje u porodici se ovde definiše kroz navođenje oblika nasilja, koji će se sankcionisati i posledica koje nasilje može da proizvede.

¹⁹ Neki od ključnih dokumenata Ujedinjenih nacija: Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (Opšta preporuka br. 9), Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama, Pekinška deklaracija i Platforma za akciju. Dokumenti Saveta Evrope: Deklaracija o politikama za borbu protiv nasilja nad ženama u demokratskoj Evropi, Preporuka 450/2000-Nasilje nad ženama u Evropi, Preporuka 582(2002) - Nasilje nad ženama u porodici, Preporuka REC(2002)5 Komiteta ministara zemalja članica za zaštitu žena od nasilja, Preporuka 68(2004) - Kampanja za borbu protiv nasilja nad ženama u porodici u Evropi (sva dokumenta su objavljena u publikaciji *Nasilje nad ženama - preporuka razvoju*, Autonomni ženski centar, 2006).

Ovim određenjem, pod nasiljem u porodici se podrazumeva *upotreba sile i ozbiljna pretnja napadom na život ili telo*. Ono ne implicira jasno na koju vrstu sile se odnosi, ali bi se moglo zaključiti da se radi o fizičkoj, imajući u vidu i dodatno pojašnjenje u stavu dva ovog člana koji glasi:

Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana korišćeno oružje, opasno oružje ili sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši.

Drugi oblik nasilnog dela koji se precizira i sankcioniše je *ozbiljna pretnja napadom na život i telo*. Ono što je problematično u ovakvom definisanju nasilnog akta je ukazivanje na samo jedan oblik psihičkog nasilja, na pretnju, i to konkretno samo na pretnju fizičkim napadom. Na taj način je i samo značenje pretnje vrlo usko definisano. Drugi problematičan aspekt je pojašnjenje ozbiljnosti pretnje, odnosno, ukazivanje da pretnja treba da bude *ozbiljna* da bi se smatrala nasilnim delom koje podleže kažnjavanju.

Kako razlikovati ozbiljnu pretnju napadom na život i telo od manje ozbiljne pretnje napadom na život i telo? Ko tu odluku donosi? Da li policajac koji interveniše i procenom pretnje usmerava svoje intervencije ili onaj kome se preti? Ko ima moć da definiše? Ovakve formulacije ostavljaju prostora za nejasno razumevanje oblika nasilja koje bi trebalo sankcionisati i različito razumevanje problema nasilja u porodici svih uključenih strana u procesu sankcionisanja nasilja, od same žrtve, do predstavnika državnih institucija.

Poret toga, ovi i na ovaj način definisani nasilni postupci ukazuju na jedno usko značenje nasilja u porodici, suženu sliku ovog fenomena. Produkujući ovakvu „istinu“ o nasilju u porodici zamagljuje se ili onemogućavaju drugačije istine, i u tome se ogleda moć pravnih dokumenata. Ono što se ne prepoznaje kao nasilje u zakonskim propisima neće biti prepoznato ni na terenu, odnosno, profesionalci koji se susreću sa ovim vidom nasilja nisu u obavezi da prepoznaju drugačije oblike nasilja.

Kao posledice nasilja, uzevši u obzir sve stavove ovog člana, navode se: povređivanje ili ugrožavanje telesnog i duševnog integriteta (stav 1), teške telesne povrede ili teško narušavanje zdravlja (stav 2), teška telesna povreda ili trajno i teško narušavanje zdravlja (stav 3), smrt člana porodice (stav 4). Na jasnu prepoznatost

fizičkog nasilja ukazuje, kako navođenje oružja kojim povreda može biti nanescna, tako i ukazivanje na telesne povrede do kojih nasilje može da dovede i time ugrozi i naruši zdravlje, uključujući i smrtni ishod. Međutim, nije dovoljno jasno, šta dovodi do povrede psihičkog integriteta, da li pretnja povredom koja treba biti ozbiljna ili psihička povreda integriteta sledi nakon povrede telesnog integriteta. Značenje psihičkog integriteta nije dodatno pojašnjeno, što ostavlja prostora za najrazličitija tumačenja svih profesionalaca koji su uključeni u sankcionisanju nasilja u porodici.

Značenje nasilja u porodici sagledano kroz ovaj zakon najvećim delom se poklapa sa značenjem fizičkog nasilja, odnosno, fizički oblik nasilja se jasno i precizno izdvaja kao oblik nasilja koji se definiše, na šta upućuje značenje *primena sile* i posledice koje se ogledaju u telesnim povredama. Na uže značenje psihičkog nasilja ukazuje se navođenjem ozbiljne pretnje povređivanjem tela ili ugrožavanjem života, dok ostali oblici nasilja ovakvim defisanjem nasilja u porodici nisu prepoznati (seksualno i ekonomsko). Nema jasnog određenja ko su članovi porodice, te ostaje nejasno ko sve može biti optužen za ovo krivično delo. Nije sagledana rodna dimenzija nasilja u porodici niti se ukazuje na dinamiku moći u nasilnim odnosima. Propisane kazne za ovo delo su novčana kazna ili zatvor do tri godine, ukoliko je nasilje načinjeno bez upotrebe oružja. Dalje se kazna određuje u odnosu na težinu povrede i odnosi se na zatvorsku kaznu od 6 meseci do 10 godina ili preko 10 godina ukoliko je nastupila smrt.

Naredno redefinisane značenja nasilja u porodici u pravnim dokumentima sledi 2005. godine kada dolazi do usvajanja Krivičnog zakonika i Porodičnog zakona.

Prema Krivičnom zakoniku donetom 2005. godine (u daljem tekstu KZ 2005), članom 194, za krivično delo nasilje u porodici biće optužen onaj:

Ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice

U poređenju sa određivanjem značenja nasilja u porodici u IDKZ 2002, proširenje značenja nasilja u porodici se u KZ 2005 postiže i proširenjem značenja nasilnog postupka koji se sankcioniše i posledica koje nasilje može da proizvede.

Nasilni postupak se određuje kao *primena nasilja, pretnja da će se napasti na život i telo, drsko i bezobzirno ponašanje*. *Upotreba sile* se zamenjuje izrazom *primena nasilja*. Značenje sile implicira fizičku silu, dok se pod primenom nasilja mogu podrazumevati različiti oblici nasilja te se samim tim i samo značenje nasilja proširuje, odnosno, ovakvo značenje se ne poklapa sa značenjem fizičkog nasilja na šta implicira primena sile.

Ozbiljna pretnja da će napasti na život ili telo se zamenjuje *pretnjom* da će napasti na život i telo. Značenje se značajno menja, jer ukazuje da će se svaka pretnja smatrati ozbiljnom i da je pretnja sama po sebi dovoljno ozbiljna, odnosno, da je ozbiljnost izražena i samim sankcionisanjem pretnje kao oblikom nasilnog ponašanja. Uskost i ovakvog definisanja pretnje ogleda se u eksplicitnom navođenju pretnje koja se odnosi na povrede tela ili ugrožavanje života.

Drsko i bezobzirno ponašanje uvodi novo proširenje razumevanja nasilnog ponašanja, jer ukazuje na postupke koji su sasvim drugačiji od fizičkog nasilja, iako se eksplicitno ne navodi šta se pod takvim ponašanjem podrazumeva. Drsko i bezobzirno ponašanje ne implicira na fizički kontakt i moglo bi se povezati sa psihičkim ili ekonomskim nasiljem.

Posledice nasilja se određuju kao: *ugrožavanje spokojsva, telesnog integriteta ili duševnog stanja člana svoje porodice* čime se zamenjuje prethodno određenje u IDKZ 2002 kao: *povređivanje i ugrožavanje telesnog ili duševnog integriteta člana porodice*.

Ugrožavanje duševnog integriteta se zamenjuje ugrožavanjem *duševnog stanja* što ne ukazuje na jasnu razliku u promeni značenja, ali se proširenje značenja posledica nasilja ogleda u uvođenju nove posledice nasilja - *ugrožavanje spokojsva*. Značenje spokojsva nije istaknuto, ali se svakako odnosi na unutrašnji i psihički doživljaj, čime se još više ističu posledice nasilja po psihičko zdravlje, a time i na jasno prepoznatu potrebu sankcionisanja psihičkog nasilja.

Radnja krivičnog dela u oba analizirana slučaja (IDKZ 2002 i KZ 2005) izražena je upotrebom trajnog glagola. Odredbom člana 112. st.30. KZ propisano je da: kad je radnja krivičnog dela određena trajnim glagolom smatra se da je delo učinjeno, ako je radnja izvršena jednom ili više puta. Ovim se određuje da je krivično delo nasilja u porodici izvršeno i kada je radnja izvršena samo jednom, tako da eventualni veći broj

ponavljanja radnji može biti značajan samo za odmeravanje kazne, a ne i za kvalifikaciju dela²⁰. I u ovom zakonu se ne određuje jasno, ko se smatra članom porodice. U članu 112, stav 28, navodi se da se članovima porodice smatraju *i bivši supružnici i njihova deca, kao i roditelji bivših supružnika*. Upotreba veznika *i* mogla bi da ukaže da zakonodavac priznaje status člana porodice samo sadašnjim ili bivšim supružnicima, njihovoj deci i roditeljima²¹.

Nepreciznost u određivanju članova porodice dovodi do različitih tumačenja i različitog postupanja u sudskoj praksi i mogućnosti da se nasilje nekih članova porodice ne sankcioniše. Na ovaj problem se ukazuje u mnogim teorijskim analizama naših zakona o nasilju u porodici (Konstantinović Vilić i Petrušić, 2007).

Određenje značenja stavova 2, 3 i 4 je isto kao i značenje stavova 2, 3 i 4 u IDKZ 2002, a novina se ogleda u uvođenju stava 5 koji se odnosi na kaznu, ukoliko se prekrši mera zaštite od nasilja u porodici koju sud može da odredi na osnovu Porodičnog zakona (2005). Kazna prema stavu 5 može biti novčana ili zatvor u trajanju od šest meseci.

Upoređivanjem značenja nasilja u porodici u IDKZ 2002 i KZ 2005 može se zaključiti da se promena u definisanju značenja nasilja u porodici ogleda, najpre, u proširenju razumevanja nasilnih postupaka, kao i posledica koje nasilje izaziva. Nasilnim postupcima se ne smatraju samo fizički napadi, već i ponašanja koja mogu biti ugrožavajuća, a da nisu fizička – drsko i bezobzirno ponašanje. Domen posledica nasilja u porodici se jasnije povezuje sa posledicama koje nasilje ima za psihičko zdatlje, isticanjem da nasilni postupci dovode do narušavanja spokojstva onog prema kome je nasilje usmereno. Iako se navodi ko su sve članovi porodice, još uvek nema prepoznavanja rodne dimenzije nasilja.

Međutim, ono što je paradoksalno i zbunjujuće je da dok se značenje nasilja u porodici u KZ 2005 proširuje u odnosu na značenje nasilja u porodici u IDKZ 2002, visina kazne za ovako definisano krivično delo se smanjuje, i to dosledno u svim

²⁰ Tumačenje dato u Odluci o Strategiji za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine, str. 44.

²¹ Tumačenje dato u Odluci o Strategiji za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine, str. 45.

stavovima u odnosu na zakon iz 2002. godine. Tako, za krivično delo prema prvom stavu nasilje se kaznjava novčanom kaznom i kaznom zatvorom do jedne godine (u KZ 2005), dok je u IDKZ 2002 kazna bila samo kazna zatvorom u trajanju do tri godine; za krivično delo po drugom stavu kazna zatvorom od šest meseci do pet godina (u IDKZ 2002) se zamenjuje kaznom zatvorom od tri meseca do tri godine (u KZ 2005); za krivično delo po trećem stavu kazna zatvorom od dve do deset godina (u IDKZ 2002) se zamenjuje kaznom zatvorom od jedne godine do osam godina (u KZ 2005); za krivično delo po četvrtom stavu kazna zatvorom od najmanje deset godina (u IDKZ 2002) se zamenjuje kaznom zatvorom od tri do dvanaest godina (u KZ 2005).

Uzimajući sve u obzir, promenu u određenju značenja nasilnih postupaka, posledice do kojih nasilje dovodi i promene u kazni za krivično delo nasilje u porodici, kakvo se značenje dodeljuje ovom krivičnom delu? Dok se ujedno ukazuje na proširenje značenja nasilnog postupka i posledica koje nasilje izaziva, smanjuje se visina kazne. Smanjenje kazne može značiti samo promenu u sagledavanju ozbiljnosti ovog krivičnog dela, odnosno, uočavanje manje ozbiljnosti, nego što je zakonodavac smatrao u 2002. godini.

Naredne izmene člana 194 u Krivičnom zakoniku nastupile su 2009. godine i tada dolazi do ponovne promene visine kazne za sve oblike nasilja koji se definišu u Krivičnom zakoniku. Kazne su vraćene na visine kazne kao što je bilo određeno u IDKZ 2002, s tim što se ukida novčana kazna u stavu 1, a za smrt kao ishod nasilja maksimalna kazna se povećava na petnaest godina zatvora, u stavu 4.

Takođe, promenjen je i član 112, stav 28, kojim se sada članovima porodice određuju: supružnici, njihova deca, preci supružnika u prvoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova deca, usvojlac i usvojenik, hranilac i hranjenik. Članovima porodice smatraju se i braća i sestre, njihovi supružnici i deca, bivši supružnici i njihova deca i roditelji bivših supružnika, ako žive u zajedničkom domaćinstvu, kao i lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

U 2005. godini je pored Krivičnog zakona donet i Porodični zakon u okviru koga se članom 197 određuje nasilje u porodici kao:

Ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.

Ovakvo određenje je ekvivalentno sa posledicama nasilja u KZ 2005. *Duševno stanje* je ovde zamenjeno *duševnim zdravljem*, što ne ukazuje na jasnu promenu značenja.

Međutim, značenje nasilja je značajno prošireno. Na fizičko nasilje jasno ukazuje određivanje nasilja kao *nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede*. Određivanjem nasilja kao *izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu, ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima, vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje* ukazuje se na psihičko nasilje. Značenje psihičkog nasilja se značajno proširuje, jer se ukazuje na oblike nasilja koji se sada prvi put inkriminišu – vređanje, ograničavanje slobode kretanja i komuniciranja sa trećom osobom. Sa druge strane, ukazivanjem da se nasilnim smatra onaj postupak kojim se izaziva strah naglašava se važnost psihičkog nasilja pored fizičkog, koje se, inače, tradicionalno prepoznaje (Burmana, & Chantler, 2005). *Drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje* predstavljaju tipične pravne standarde, čiju sadržinu sud treba da popuni svojim sudom vrednosti i predstavljaju socijalne konstrukcije koje se zasnivaju na određenim vrednosnim pretpostavkama i socio-kulturnim standardima koji definišu odnos prema članu porodice. Drskost, bezobzirnost i zlonamernost mogu se odrediti samo relacijski - u odnosu na opšte društvene norme i vrednosti (Petrušić i Konstantinović Vilić, 2010).

U Porodičnom zakonu se ukazuje i na postojanje seksualnog nasilja koje se određuje kao *prisiljavanje na seksualni odnos i navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem*.

Može se zaključiti da se nasilje u porodici definisano u Porodičnom zakonu (2005) odnosi na fizičko, psihičko i seksualno nasilje. Proširenje značenja nasilja dovodi do proširenja institucionalnog rada kada je suzbijanje i prevencija nasilja u pitanju. Opseg onoga što će se nadzirati, procenjivati i kažnjavati se značajno uvećava, a

samim tim se i povećava broj institucija koje se uključuju u rešavanju ovog problema. Moć zakona da definiše i odredi neki fenomen ima značajan odjek u pokretanju i uspostavljanju novih institucionalnih praksi koje se usmeravaju ka suzbijanju ovog problema. Institucionalizuje se i istovremeno legalizuje promatranje partnerskih i porodičnih odnosa. Istovremeno, razvija se sistem dokazivanja i preispitivanja nasilnih postupaka i posledica i postaje legitimno da se problemom nasilja u porodici bavi policija, centri za socijalni rad, zdravstvo i sud.

Članovima porodice se u Porodičnom zakonu (2005) smatraju: supružnici ili bivši supružnici, deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno, lica koja vezuje hraniteljstvo, lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu; vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno, koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu. Određenje člana porodice u Porodičnom zakonu (2005) je šire nego u Krivičnom zakoniku (2005), što smanjuje broj članova porodice prema kojima može biti pokrenut postupak za krivično delo nasilja u porodici.

Sagledavanje definisanja nasilja u porodici u istorijskoj perspektivi u pravnim dokumentima jasno pokazuje konstrukcionističku prirodu samog fenomena. Pre 2002. godine slučajevi nasilja u porodici su bili u zakonu prepoznati kao remećenje javnog reda i mira, gde je cilj izricanja kazne zaštita građana i očuvanje javnog reda i mira. Do tada se nasilje u porodici smatralo prekršajem, a od 2002. godine se smatra krivičnim delom. Od inkriminisanja nasilja u porodici kao zasebnog krivičnog dela u 2002. godini značenje nasilja u porodici se tokom godina menja, tako što se proširuju oblici nasilja koji se podvode pod nasilje u porodici i proširuju se posledice do kojih nasilje dovodi. Značenje nasilja se usložnjava tokom vremena. Pored fizičkog nasilja tokom vremena se sve više ukazuje na različite oblike psihičkog nasilja. Od sasvim konkretnih oblika psihičkog nasilja kao što je vređanje, pretnja, izolacija ukazuje se i na širok opseg ponašanja koja ugrožavaju drugog člana porodice, a koja se mogu okarakterisati drskim, bezobzirnim i zlonamernim. U domenu posledica, od ugrožavanja telesnog integriteta zalazi se i u domen psihičkog zdravlja i narušavanje spokojstva člana porodice.

Sa druge strane, smanjenje kazne u 2005. godini u odnosu na kazne u 2002. godini implicira da je zakonodavac u 2005. godini smatrao nasilje u porodici manje ozbiljnim krivičnim delom nego što je smatrao u 2002. godini. Ponovno pooštavanje kazni u 2009. godini usledilo je nakon kritika ovakvog ublažavanja stava prema nasilju u porodici od strane različitih feminističkih organizacija, koje su se bavile problemom nasilja nad ženama u porodici.

U okviru Porodičnog zakona (2005) predlažu se i mere zaštite koje mogu trajati najviše godinu dana. Sve mere imaju za cilj privremeno zabranjivanje ili ograničavanje održavanja ličnih odnosa sa članom porodice prema kome je bilo usmereno nasilje i tu spadaju:

- izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;
- izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;
- zabrana približavanja članu porodice na određenu udaljenost;
- zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice;
- zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.

Ovako definisane mere zaštite su usmerene na moguću posledicu, na sprečavanje mogućnosti budućeg nasilnog postupka, odnosno, smatra se da će nasilje prestati ako se fizički onemogućiti da se desi. Nijedna propisana mera se ne odnosi na rehabilitaciju i prevaspitavanje, upućivanje na tretman počinioca nasilja. Međutim, zbunjujuće je zašto bi se počiniocu nasilja odredila mera naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine ili zakupa nepokretnosti. Logično je da ova mera treba važiti za onog nad kim je nasilje izvršeno, a ne na počinioca nasilja za koga stoji da se ove mere propisuju.

Analiza pokazuje da se u svim dosadašnjim zakonima nasilje u porodici određuje kroz navođenje oblika nasilnog ponašanja, sa tendencijom što preciznijeg određivanja nasilnog postupka, i određivanjem posledica koje nasilje izaziva. Navođenjem članova porodice određuje se između kojih članova se može javiti nasilje,

ali se nasilje određuje kao rodno neutralni termin, čime se prikriva činjenica da je najčešće počinitelj nasilja muškarac. Takođe, nijedna definicija ne predstavlja nasilje u porodici u kontekstu održavanja moći, potčinjavanja članova porodice i obezbeđivanja njihove poslušnosti, što čini osnovu nasilnog odnosa. Definisanje nasilja u porodici sa usmerenošću na incident, a ne na proces nasilja prikladno je za krivični zakon, jer se jasno određuje akt koji se sankcioniše. Takav način definisanja sa druge strane stavlja po strani činjenicu da je nasilje retko jedan incident i da nasilje tokom vremena eskalira i pogoršava se. Ovakve definicije skrivaju kompleksnost dinamike „svakodnevnog“ nasilja i obrasce ponovljenog nasilja.

Posledično, sa razvijanjem svesti o ozbiljnosti problema nasilja u porodici, prepoznavanjem različitih oblika i manifestacija nasilja i posledica koje ima na celokupno zdravlje čoveka u različitim zakonima, u 2011. godini dolazi do usvajanja Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (u daljem tekstu Strategija).

Strategija se sastoji iz različitih segmenata, a u analizu ću uključiti samo pojedine delove koji ukazuju na definisanje i određenje značenja nasilja u porodici. Pored toga, ukazaću na neke od strateških ciljeva koji podstiču niz institucionalnih praksi, a koje direktno proističu od samog definisanja značenja nasilja nad ženama u porodici i postavljenih strateških ciljeva. Strategija daje okvir za delovanje mnogim državnim institucijama kako treba da reaguju u slučaju nasilja nad ženama u porodici. Takođe, ima za cilj i ukazivanje na neophodne pravne, administrativne i proceduralne promene koje je neophodno obezbediti kako bi se najbolje odgovorilo na ovaj problem.

Najpre, samim određenjem naziva Strategije - *Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima* - ističe se rodna zasnovanost nasilja u porodici, a u samom tekstu se navodi:

Činjenica da je nasilje u porodici najzastupljeniji oblik nasilja nad ženama, dok je, s druge strane, tačno i to da su žene najčešće žrtve nasilja u porodici, dovode do definisanja predmeta Strategije kao prevashodno, mada ne isključivo, nasilje nad ženama u porodici.

Jasnim izdvajanjem žena kao prepoznatim žrtvama u okviru porodičnog nasilja ukazuje se na prepoznavanje ozbiljnosti ovog oblika nasilja za žene. Činjenica da je to oblik nasilja kojem su najviše izložene žene, opravdava uvođenje rodno senzitivnog određenja ovog vida nasilja. Takođe, u različitim radovima se često može naći da se termini nasilje u porodici i nasilje nad ženama koriste naizmenično ili sinonimno, što govori o preklapanju značenja ova dva termina.

Strategija podstiče primenu međunarodnih i domaćih pravnih normi i standarda kojima se štite ljudska prava, promoviše rodnu ravnopravnost i zabranjuje svaki vid nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima.

Povezivanjem sa različitim međunarodnim dokumentima koji se bave zaštitom ljudskih prava i rodnom ravnopravnošću i zabranom svakog vida nasilja, nasilje u porodici nad ženama se u Strategiji sagledava kao jedan od oblika kršenja ljudskih prava i narušavanja rodne ravnopravnosti. Smeštanje nasilja nad ženama u diskurs rodne ravnopravnosti zasluga su feminističkog pokreta i borbe za prava žena.

Nasilje u porodici je javni, a ne privatni problem. Država ima obavezu da zaštiti žrtve nasilja u porodici. U suprotnom se nasilje prećutno odobrava.

Kada se nasilje u porodici određuje kao javni, a ne privatni problem, onda postaje problem društva. Takvim definisanjem država sada ima obavezu da zaštiti žrtve nasilja, obezbedi odgovarajuća zakonska rešenja i obezbedi njihovo efikasno sprovođenje.

Nasilje u porodici uvek predstavlja zloupotrebu moći i kontrolisanje članova porodice koji imaju manje moći ili raspolazu manjim resursima. Nasilje nad ženama je rezultat neravnoteže moći između žena i muškaraca.

Nasilje se ovde povezuje sa kontrolom i moći koja je unutar porodice na strani muškarca. Cilj nasilja je obezbediti kontrolisanje, poslušnost i potčinjavanje članova koji imaju manje moći. Nasilje se ovde može redefinisati kao borba za uspostavljanje i održavanje moći.

Nasilje u porodici može označavati i razne kontrolne obrasce ponašanja koji nisu očigledno nasilni.

Ovakvo određenje u skladu je sa rezultatima analize narativa žrtava u ovom istraživanju koje ukazuje na različita kontrolišuća ponašanja, koja gledano izdvojeno ne čine krivično delo, tj. njihova nasilnost nije „zakonski” merljiva.

U većini društava, naročito u tradicionalnim i patrijarhalnim zajednicama, muškarci imaju znatno više moći - ne samo fizičke, već i ekonomske i društvene.

Ukazujući na činjenicu da u tradicionalnim i patrijarhalnim zajednicama muškarci imaju više moći od žena, problem nasilja nad ženama u porodici se stavlja u kontekst šireg društveno-strukturalnog problema. Patrijarhalna ideologija čini kontekst u kome se nasilje nad ženama ne sankcioniše, štaviše, nasilje predstavlja sredstvo disciplinovanja žene od strane muškarca. Zato je u cilju suzbijanja nasilja nad ženama u porodici potrebno težiti uspostavljanju egalitarnih odnosa između muškaraca i žena.

U Strategiji se kao oblici nasilja u porodici navode fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko nasilje. Dalje se određuju različite manifestacije ovih oblika nasilja:

- Fizičko nasilje podrazumeva: guranje, odgurivanje, povlačenje za kosu, udaranje, udaranje nogama, ugrize, davljenje, ubode, fizičko mučenje, nepružanje neophodne nege i pomoći ženama sa invaliditetom, premlaćivanje i ubistvo, ali ne isključuje i druge manifestacije. Težina povreda varira od najmanjih do ozbiljnih (prelomi, podlivi, modrice), trajnih povreda i smrti.
- Seksualno nasilje predstavlja svaku seksualnu aktivnost bez pristanka, što uključuje: seksualno zadirivanje, nepoželjne komentare, neželjene seksualne predloge, prisilu na učešće ili gledanje pornografije, neželjeno dodirivanje, bolni i ponižavajući seksualni čin, prisilan seksualni odnos, silovanje i incest.
- Psihičko (mentalno, emotivno) nasilje podrazumeva: omalovažavanje, vređanje, ignorisanje, korišćenje privilegija, psovke, ismevanje, podrugivanje, prigovaranje, pretnje i prinude (sa upotrebom ili bez upotrebe oruđa i oružja kojima se mogu izazvati

telesne povrede), zastrašivanje, izolaciju, prezir, maltretiranje, okrivljavanje, manipulacije decom, verbalne napade, ali ne isključuje i druge manifestacije.

- Ekonomsko nasilje predstavlja: nejednaku dostupnost zajedničkim sredstvima, uskraćivanje, odnosno, kontrolisanje pristupa novcu, sprečavanje zapošljavanja ili obrazovanja i stručnog napredovanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, prisiljavanje na odricanje vlasništva ili traženje vlasništva od kojeg se žrtva nasilja odrekla, odnosno, nameravala da se odrekne, prodaju stvari bez saglasnosti vlasnika/ce - prodaju pod prinudom, ali ne isključuje i druge manifestacije.

Upoređivanjem početnih konstrukcija nasilja u porodici u KZ 2002 kao *upotreba sile ili ozbiljna pretnja napada na život ili telo* i manifestacija fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog oblika nasilja u porodici u Strategiji u 2011. godini, vidimo kako se značenje nasilja u porodici proširuje i usložnjava tokom godina. Paralelno sa „odrastanjem“ pojma razvijaju se i različite društvene prakse, koje za cilj imaju suzbijanje ove neželjene pojave u društvu.

Strategija predviđa lepezu strateških ciljeva koji treba da dovedu do eliminacije ovih oblika nasilja, a za čije postizanje se pokreće čitava „mašinerija“. Kao nadležni državni i lokalni organi i ustanove u oblasti sprečavanja i suzbijanja nasilja određuju se: centri za socijalni rad, policija, sudovi, tužilaštva, zdravstvene ustanove i tela za rodnu ravnopravnost i obavljanje poslova ostvarivanja jednakih mogućnosti u organima jedinica lokalne samouprave. Na taj način pokreće se čitav niz institucionalnih odgovora, odnosno, razvija se nova delatnost rada u svim navedenim institucijama.

Jedan od strateških ciljeva je prevencija, a u okviru njega se postavlja više posebnih ciljeva. Prvi je *stvoriti društvo koje javno osuđuje nasilje kao zločin, promocijom nenasilnog ponašanja, rodne ravnopravnosti i borbom protiv diskriminacije*. Da bi se postigao ovaj cilj, u strategiji se predlažu aktivnosti kao što su *podizanje svesti javnosti* (razvijanjem javnih kampanja i akcija protiv nasilja nad ženama u porodici, štampanjem i distribucijom različitih publikacija: brošura, priručnika i informatora namenjenih prevenciji nasilja i zaštiti žrtava nasilja), *obezbeđivanje aktivne uloge sredstava javnog informisanja*, što bi se postiglo obukom novinara i urednika, uvođenjem specijalizovanih programa obuke za novinare/ke,

urednike/ce, zaposlene u sredstvima javnog informisanja, kao i podsticanjem sredstava javnog informisanja da realizuju tematske emisije, priloge i stalne medijske aktivnosti radi prevencije nasilja.

U cilju suzbijanja i prevencije nasilja Strategijom se predviđa i obrazovni rad sa decom i mladima, na svim nivoima obrazovanja i vaspitanja, primenom sadržaja koji se odnose na sprečavanje nasilja nad ženama, a koje treba razvijati primenom različitih nastavnih sadržaja i vannastavnih programa. Takođe, strategijom se predviđa i sprovođenje obuka za zaposlene u nadležnim organima i službama, obezbeđivanje stalnog obrazovanja zaposlenih, kako na osnovnim studijama, tako i u toku profesionalnog usavršavanja, kao i sprovođenjem akreditovanih obrazovnih programa s ciljem uočavanja i razumevanja nasilja u porodici. Programi obuke o nasilju nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima uvode se i u planove i programe obuka stručnog usavršavanja za direktne pružaoce usluga žrtvama nasilja. Da je nasilje javni, a ne privatni problem, ogleda se u aktivnostima koje se predviđaju, a koje se odnose na organizovanje i sprovođenje istraživanja o nasilju nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima na reprezentativnim uzorcima u državi. Strategija predviđa i aktivnosti koje se odnose na rad sa žrtvama nasilja u cilju njihovog osnaživanja i prevazilaženja traume i smanjivanja dugoročnih nepovoljnih posledica po žrtvu nasilja, kao i razvijanje tretmana rada sa počiniocima nasilja. Jedan od ciljeva je i izrada opštih protokola o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, polazeći od nadležnosti definisanih zakonima, i to policije, centra za socijalni rad, javnog tužilaštva, zdravstvenih ustanova, obrazovnih ustanova, organizacija civilnog društva i sudova opšte i posebne nadležnosti.

Pobrojani ciljevi i aktivnosti su samo neki od onih koji se Strategijom predviđaju. Cilj navođenja je ilustrovanje dela institucionalnog odgovora u cilju eliminisanja ovog oblika nasilja i ukazivanje na lanac institucija koje sada imaju obavezu da adekvatno, i u skladu sa svojim zakonskim ovlašćenjima, odgovore na nasilje.

Na taj način zakon disciplinuje. Disciplinovanje se odnosi na žrtvu, koja treba da prepozna sve manifestacije nasilja i iste prijavi u cilju svoje zaštite, počinioca nasilja kome se izriču mere zaštite, kazne ili se upućuje na psihosocijalni tretman, i ogroman

broj profesionalaca u različitim državnim i društvenim institucijama koji prolaze kroz različite sisteme obuke i edukacije, kako bi adekvatno odgovorili i doprineli uspešnoj implementaciji strateških ciljeva Strategije i time doprineli suzbijanju nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim vezama.

NASILJE U PORODICI U MEDIJSKOM DISKURSU

ANALIZA SADRŽAJA NOVINSKIH ČLANAKA

Opšti podaci o analiziranim člancima

Analizom sadržaja obuhvaćeni su novinski članci objavljeni u dnevnim novinama Blic i Politika u 2003, 2007. i 2011. godini. Osnovni kriterijum za odabir članaka koji će ući u analizu bio je, da se u članku dominantno govori o partnerskom nasilju u okviru nasilja u porodici. Članovi porodice, koji su u partnerskom odnosu, određeni su prema Porodičnom zakonu (2005)²². Prema zadatom kriterijumu, analizom je obuhvaćeno 432 članka.

Tabela 1. Broj članaka obuhvaćen analizom po godinama i vrsti dnevnih novina

Novina	Godina			Ukupno
	2003	2007	2011	
Blic	81 66.4%	109 60.2%	82 63.6%	272 62.9%
Politika	41 33.6%	72 39.8%	47 36.4	160 37.1%
Ukupno	122	181	129	432

Dosledno, u svim posmatranim godinama, bilo je više članaka koji su odgovarali zadatom kriterijumu odabira u Blicu nego u Politici. Poređenje članaka Blica i Politike nije cilj rada, tako da se uzorak članaka posmatra integrisano, ali može se zaključiti da su članci objavljeni u Blicu činili približno 2/3 uzorka, a članci iz Politike, približno 1/3 uzorka u svim posmatranim godinama. Najviše objavljenih članaka i u Blicu i u Politici bilo je u 2007. godini.

²² Prema Porodičnom zakonu (2005) članovi porodice u partnerskom odnosu su: supružnici ili bivši supružnici, lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno, koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Tabela 2. Broj opštih, analitičkih, članaka o nasilju u porodici i pojedinačnih prikaza slučajeva nasilja

Tip članka	Godina			Ukupno
	2003	2007	2011	
Pojedinačni prikazi nasilja	78 63.9%	129 70.2%	87 67.4%	294 68%
Opšti članci o nasilju	44 36.1%	52 29.8%	42 32.6%	138 32%
Ukupno	122	181	129	432

Novinski članci se mogu podeliti na one u kojima se piše o pojedinačnim slučajevima nasilja, prikazi konkretnih nasilnih događaja, i članke u kojima se piše o različitim aspektima problema nasilja u porodici. Broj članaka u kojima su predstavljeni pojedinačni slučajevi nasilja je znatno veći od broja članaka u kojima se piše o opštim podacima o nasilju u porodici u svim posmatranim godinama. U celini, uzorak obuhvata 68% članaka o pojedinačnim slučajevima nasilja i 32% opštih, analitičkih, članaka o nasilju u porodici. Informacije koje se mogu dobiti iz ova dva tipa članaka su različite. Iz tih razloga, za neke ispitivane kategorije je bilo prikladnije izvoditi zaključke u odnosu na tip članka. Članci o pojedinačnim slučajevima nasilja odnose se na dnevno, situaciono, izveštavanje o konkretnim događajima, a opšti, analitički, članci govore o fenomenologiji nasilja u porodici i najčešće se objavljuju nekim povodom, npr. u vezi sa nekim važnim datumom ili događajem (Dan žrtava, 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama), posle nekih skupova i sl.

Tabela 3. Broj članaka po rubrikama

Rubrika	Godina		
	2003	2007	2011
Hronika	79 64.8%	106 58.6%	90 69.8%
Društvo	3 2.5%	10 5.5%	12 9.4%
Tema dana	5 4.1%	8 4.4%	/
Srbija	/	41 22.7%	15 11.6%
Svet	8 6.6%	4 2.2%	/
Regioni	5 4.1%	/	1 0.8%

Rubrike u kojima se objavljuju članci o nasilju u porodici u Blicu i Politici se jednim delom poklapaju. Najveći broj članaka u svim godinama objavljen je u rubrici

Hronika. U 2011. godini čak 69.8%²³ članaka je objavljeno u ovoj rubrici, ali je i procenat članaka objavljenih u ovoj rubrici izrazito visok i u 2003. godini (64.8%) i u 2007. godini (58.6%). Najveći broj članaka objavljenih u rubrici *Hronika* odnosi se na predstavljanje pojedinačnih slučajeva nasilja, dok se najviše opštih, analitičkih, članaka o nasilju u porodici nalazi u rubrikama *Društvo* i *Tema dana*. U rubrici *Srbija* je u 2007. godini objavljen približno jednak broj pojedinačnih i opštih članaka (17 pojedinačnih, 24 opštih), dok su u 2011. godini u ovoj rubrici objavljeni samo opšti članci (15 članaka). U 2003. godini ova rubrika ne postoji u novinama. U rubrikama koje su razlikuju u Blicu i Politici objavljeno je od 1 do 5 članaka o nasilju u porodici u svakoj godini. Nazivi rubrika i broj članaka u njima dat je u fusnoti²⁴.

O važnosti neke teme može se zaključivati na osnovu veličine medijskog prostora koji određena tema zauzima i na osnovu najave priloga na naslovnoj strani.

Tabele br.4. Veličina priloga na stranici

Veličina priloga na stranici	Godina		
	2003	2007	2011
1 str.	/	3 1.7%	6 4.7%
1/2 do 1 str.	20 16.4%	8 4.4%	7 5.4%
1/2 str.	5 4.1%	1 0.6%	/
1/4 do 1/2 str.	17 13.9%	8 4.4%	7 5.4%
1/8 do 1/4 str.	15 12.3%	42 23.2%	40 31%
1/8 str. ili manje	65 53.3%	119 65.7%	69 53.5%

U odnosu na veličinu prostora koji članak zauzima na stranici gde je objavljen, najveći broj članaka, preko 50% u svim godinama, objavljen je na 1/8 stranice ili manje od toga. Reč je o člancima u kojima se u glavnim crtama opisuje neki događaj, bez

²³ Svi navedeni procenti se odnose na procenat članaka u jednoj posmatranoj godini.

²⁴ *Blic* – Akcija (2007, 1 članak (0.6%)), *Blic* komentar (2011, 1 članak (0.8%)), *Dan* (2003, 1 članak (0.8%)), *Intervju* (2003, 1 članak (0.8%)), *Južna Srbija* (2003, 1 članak (0.8%)), *Luda planeta* (2003, 3 članka (2.5%); 2007, 1 članak (0.6%)), *Niš* (2003, 1 članak (0.8%)), *Planeta-oko sveta* (2003, 1 članak (0.8%)), *Sport* (2007, 1 članak (0.6%)), *Za nevericu* (2003, 4 članka (3.3%); 2007, 3 članka (1.7%); 2011, 5 članaka (3.9%)). *Politika* – Beograd (2011, 3 članka (2.3%)), *Feljton* (2007, 2 članka (1.1%)), *Iz naših krajeva* (2003, 1 članak (0.8%)), *Listajući politiku* (2003, 5 članka (4.1%); 2007, 2 članka (1.1%)), *Među nama* (2003, 1 članak (0.8%)), *Spektar* (2011, 2 članka (1.6%)), *Umetnost i društvo* (2007, 1 članak (0.6%)), *Ženska strana* (2003, 2 članka (1.6%)).

dubljeg bavljenja samim problemom. Za 2007. i 2011. godinu se može reći da broj članaka opada kako se povećava veličina članka na stranici, dok su u 2003. godini članci ravnomernije raspoređeni u odnosu na veličinu prostora koji zauzimaju na stranici, ako se izuzmu članci koji su objavljeni na 1/8 stranice ili manje.

Tabela br.5. Najava priloga na naslovnoj strani

Novina	Najava priloga na naslovnoj strani		
	2003	2007	2011
Blic	4	5	/
Politika	2	3	/
Ukupno	6 4.9%	8 4.4%	/

U 2003. i 2007. godini je vrlo mali broj članaka koji se bavi partnerskim nasiljem bio najavljen na naslovnoj strani, samo 4.9% članaka u 2003. godini, i 4.4% članka u 2007. godini. Iznenadujuće je da se 2011. godini nijedan od analiziranih članaka nije našao na naslovnoj strani.

S obzirom na to da je najveći broj članaka u svim posmatranim godinama objavljen u najmanjoj kategoriji veličine članka, na 1/8 stranice ili manje od toga, drastično više u odnosu na sve druge kategorije, kao i da se je vrlo mali broj članaka objavljen na naslovnoj strani, svega 14 od ukupno 432 članka, možemo zaključiti da partnersko nasilje u porodici ne zauzima veliki medijski prostor u okviru pojedinačnog, konkretnog, broja novine. Međutim, iako se najčešće radi o kratkim člancima, njihova zastupljenost nije mala, o čemu govori ukupan broj objavljenih članaka u godini (122 članka u 2003. godini, 181 članak u 2007. godini i 129 članaka u 2011. godini). Ako bismo posmatrali prosečne vrednosti, to bi značilo da se o partnerskom nasilju u porodici u 2003. i 2011. godini pisalo, približno, svakog trećeg dana, a u 2007. godini svakog drugog dana. Dakle, na osnovu ovih kvantitativnih pokazatelja, možemo zaključiti da zastupljenost članaka o partnerskom nasilju u porodici u posmatranim godinama nije zanemarljiva, ali da se u većini slučajeva navode kratki i takstativni podaci o partnerskom nasilju, o čemu zaključujemo na osnovu dominantne veličine ovih članaka na stranici gde su objavljeni i na osnovu najave članaka na naslovnoj strani.

Izvori podataka

Podaci o partnerskom nasilju u porodici potiču iz različitih izvora. U narednim tabelama predstavljeni su izvori informacija u člancima o pojedinačnim slučajevima nasilja i u opštim, analitičkim, člancima o nasilju.

Tabela br. 5. Izvor podataka u člancima o pojedinačnim slučajevima nasilja

Izvori podataka	Godina		
	2003	2007	2011
Sud	23	14	7
Policija	6	12	11
Sudski veštak	3	/	/
Komšije	14	11	14
Žrtva	3	4	4
Rodbina žrtve	2	2	3
Rodbina nasilnika	/	3	1
Poznanici i prijatelji	2	1	2
Nasilnik	1	3	1
Očevidac nasilja	/	3	1
Lekar	/	2	1
Informativna služba Eparhije šabačke	/	1	/
Nasilnikov saučesnik	/	2	/
Koordinatorica prihvatališta za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu	/	2	/
Detektivka	/	/	1
Žena žrtva koja je postala nasilnik	/	1	/

Sadržinu članka, jednim delom, određuje izvor od koga informacije potiču. Kao izvori informacija u pojedinačnim prikazima nasilnih događaja najčešće se navode sud, policija i komšije. Za svaki izvor informacija je karakterističan određeni repertoar informacija koje mogu da se dobiju.

Kategorija Sud obuhvata članke u kojima se saznaje o sudskom postupku, predlogu kazne ili izrečenoj kazni, u zavisnosti od toga u kojoj fazi se nalazi pokrenuti sudski postupak. U najvećem broju slučajeva govori se uopšteno, npr. „*Iz Opštinskog suda saznajemo...*“. Vrlo retko se navodi ime osobe od koje se dobija informacija. Sudovi koji se navode su Opštinski, Kasacioni, Istražni, Okružni, Vrhovni, Prvostepeni. Za dobijene podatke iz policije se, takođe, govori uopšteno, npr. „*Od policije saznajemo...*“, dok se sudski veštaci navode imenom i prezimenom.

Informacije koje se dobijaju od komšija, prijatelja i poznanika najčešće se odnose na njihov utisak o akterima nasilnog događaja, da li su upoznati sa njihovim ranijim problemima, njihovo mišljenje o tome kako su akteri događaja funkcinisali kao par, kao i pojedinačni utisci o žrtvi i počiniocu nasilja. Komšije koje možda ne poznaju dobro aktere, mogu nasilni događaj predstaviti kao izolovani. Kada su izvori informacija komšije, nasilni događaj će češće biti predstavljen kao slučajnost nego kao širi društveni problem, čime se, u stvari, negira društvena odgovornost (Gillespie et al., 2013). O prirodi odnosa između aktera nasilnog događaja, i dužini trajanja nasilja, najviše podataka se može dobiti od samih aktera događaja, počinioca nasilja i žrtve, ali se oni vrlo retko navode kao izvori informacija. Broj članaka u kojima se oni navode kao izvori informacija kreće se od 1 do 4 po godini. Takođe, broj članaka u kojima su bliski rođaci počinioca nasilja ili žrtve izvori informacija je vrlo mali, 1 do 3 članka po godini. Sporadično, informacije se dobijaju od očevidaca nasilnih događaja, nasilnikovih saučesnika ili nekog zvaničnog lica, npr. sudskog veštaka, detektiva na slučaju, koordinatora prihvatališta za žrtve nasilja.

Tabela br. 6. Izvori podataka u člancima o opštim temama o nasilju u porodici

Izvori podataka	Godina		
	2003	2007	2011
Lekari	11	3	1
Psiholozi	4	2	4
Koordinatori savetovališta za brak i porodicu i prihvatališta	7	5	5
Predstavnici centara za socijalni rad	/	7	5
Predstavnici sigurnih kuća	/	2	1
Predstavnici grada	/	3	7
Predstavnici suda	2	7	1
Predstavnici policije	/	1	2
Predstavnici NVO	4	9	8
Predstavnici Saveta Evrope	/	3	/
Predstavnici Ministarstva rada i socijalne politike	1	4	5
Predstavnici uprave, odbora, kancelarije za rodnu ravnopravnost	2	2	1
Visoki zvaničnici – predsednik RS, predsednik	/	3	/

skupšine RS, predsednik UN			
Zaštitnik građana	/	1	/
Kriminolozi, sociolozi	/	1	3
Šefovi odseka za seksualne delikte	3	/	/

Opšti, analitički, članci o nasilju u porodici često sadrže informacije koje potiču od različitih stručnjaka koji se navode punim imenom i prezimenom.

Informacije od lekara, najčešće neuropsihijatarata i psihijatarata, dominiraju u 2003. godini, i oni su izvori informacija u 11 članka. Kao izvori podataka u opštim, analitičkim, člancima u 2007. godini se navode u 4 članka, dok se u 2011. godini navode u samo jednom članku. 2003. godinu obeležila su nasilna dela koja su pokrenula seriju članaka o uzrocima takvih postupaka i smeštanje objašnjenja nasilja u domen medicinskog diskursa. Informacije koje daju lekari se često odnose na psihičke bolesti ili poremećaje ličnosti koji se povezuju sa ubistvima ili nesvakidašnjim slučajevima nasilja u porodici. Pored lekara, o povezanosti psihičkog stanja počinitelaca nasilja i nasilnih dela govore i psiholozi, i broj članaka u kojima se oni pojavljuju kao izvori informacija kreće se od 2 do 4 po godini.

Koordinatori savetovališta za brak i porodicu, kao i prihvatališta, zastupljeni su kao izvori informacija u svim posmatranim godinama. Među informacijama koje dolaze od njih mogu se naći objašnjenja o tome zašto žrtve nasilja ostaju ili napuštaju nasilne partnere, zasnovane na njihovom iskustvu u radu sa žrtvama nasilja, kao i informacije o broju prijavljenih slučajeva nasilja u porodici.

U 2007. godini ima dosta podataka koji potiču od predstavnika zvaničnih institucija koje su zadužene za borbu protiv nasilja u porodici, npr. centri za socijalni rad, policija, sud, lokalna uprava. Takođe, u ovoj godini, kao izvori informacija, češće nego u 2003. godini, navode se predstavnici Ministarstva rada i socijalne politike, koje je i resorno ministarstvo za rešavanje problema nasilja u porodici, kao i predstavnici Uprave za rodnu ravnopravnost. U 2007. godini se među izvorima informacija mogu naći i visoki državni zvaničnici (npr. predsednik RS, predsednik skupštine RS, predsednik UN), predstavnici Saveta Evropa kao i Zaštitnik građana. Povećavanje broja članaka u kojima su izvori podataka predstavnici državnih institucija i visoki državni

zvaničnici govori o prepoznavanju nasilja kao društvenog problema i potrebi da se njegovom rešavanju pristupi na širi i sistematičniji način.

Od 2007. godine počinju intenzivnije da se izgrađuju sigurne kuće u različitim gradovima Srbije, te se od ove godine kao izvori informacija počinju javljati i njihovi predstavnici. Problemom nasilja u porodici bavi se jedan broj nevladinih organizacija, pa je tokom godina prisutno njihovo sve veće pojavljivanje kroz medije, i predstavnici tih organizacija su često izvori informacija u analitičkim člancima, naročito u 2007. i 2011. godini.

U 2011. godini se nastavlja trend govorenja o nasilju u porodici iz ugla predstavnika državnih institucija. Najviše informacija potiče od predstavnika centara za socijalni rad, Ministarstva rada i socijalne politike i predstavnika lokalne samouprave.

U svakoj godini kao izvori informacija nalaze se i pojedinci koji se nisu mogli svrstati u prethodno navedene kategorije. Oni se najčešće pojavljuju kao izvori samo u jednom članku. Tako se u 2003. godini kao izvor informacija navodi šef Odseka za suzbijanje kriminaliteta, u 2007. godini doktor pravnih nauka, u 2011. godini naučna savetnica u Institutu društvenih nauka, koji govore o nasilju u porodici iz sopstvenih domena bavljenja ovim problemom.

Tipovi članaka o pojedinačnim slučajevima nasilja i opštih, analitičkih, članaka

Svaki članak u kome se govori o pojedinačnom slučaju nasilja (događaju) razvrstan je u jednu od kategorija prema dominantnom sadržaju članka. Prema ovom kriterijumu, članci se mogu razvrstati u kategorije navedene u tabeli br. 7.

Tabela br. 7. Tipovi članaka o pojedinačnim slučajevima nasilja

Tipovi članaka o pojedinačnim slučajevima nasilja	Godina		
	2003	2007	2011
Ispovest žrtve	/	1 0.8%	2 2.3%
Ispovest ubice	/	1 0.8%	/
Izveštaj iz suda	21 26.9%	26 20.2%	16 18.4%
Prikaz nasilja	18 23.1%	37 28.7%	27 31%
Prikaz pokušaja ubistva	3 3.9%	7 5.4%	7 9%
Prikaz ubistva	36 46.2%	57 44.2 %	35 40.2%
Ukupno	122	129	87

U najvećem broju članaka opisuje se sam nasilni čin, manje ili više detaljno, uz navođenje osnovnih podataka o počiniocu nasilja, žrtvi, vrsti partnerskog odnosa i mestu gde se nasilje dogodilo. Prema obliku nasilja, ovi članci su podeljeni na: prikaz nasilja (fizičko, psihičko, ekonomsko, seksualno, materijalno), prikaz ubistva i prikaz pokušaja ubistva. U svim posmatranim godinama najviše je članaka u kojima je dat prikaz ubistva i oni čine oko 40% svih članaka o pojedinačnim slučajevima nasilja. Procenat članaka u kojima se opisuje ubistvo opada tokom godina (od 46.2% u 2003. godini do 40.2% članka u 2011. godini), dok se procenat članaka koji se bave prikazom nekog oblika nasilja uvećava tokom posmatranih godina, i u 2011. godini je 31% takvih članaka od ukupnog broja članaka o pojedinačnim događajima, dok je u 2003. godini takvih članaka bilo 23.1%. Tokom posmatranih godina raste i broj prikaza pokušaja ubistava. U kategoriju *Izveštaj iz suda* svrstani su članci u kojima se navodi sudski epilog određenog nasilnog postupka koji može biti: izricanje kazne, izricanje mere zaštite ili upućivanje na lečenje. Vrlo mali procenat članaka se dominantno odnosi na opis događaja od strane uključenih aktera, nasilnika ili žrtve. U 2003. godini takvih

članaka uopšte nema, dok u 2007. godini postoje dva takva članka. U jednom od njih žrtva opisuje ono što joj se dogodilo, a u drugom počinitelj ubistva. U 2011. godini u dva članka prikazi nasilja potiču od žrtava nasilja, žena smestjenih u sigurnim kućama. Podaci svedoče da se u najvećem broju slučajeva kroz novinske članke najmanje čuje glas žrtava i sagledavanje problema iz njihovih perspektiva.

Tabela br. 8. Tipovi opštih, analitičkih, članaka o nasilju

Tipovi opštih članaka	Godina		
	2003	2007	2011
Stručnjaci o nasilju i ubistvima	25	11	9
Politička	16	27	25
Nepolitička	/	4	5
Statistički izveštaji	21	29	19
Nasilje i umetnost	1	1	/
Ispovest žrtve	/	/	1
Komentar novinara o nasilju	/	/	1

Opšti, analitički, članci su po sadržaju znatno drugačiji od pojedinačnih prikaza nasilja i u njima je sadržana drugačija vrsta informacija o nasilju u porodici. U ovim člancima se najčešće nalazi više različitih tema o nasilju u porodici koje se mogu grupisati u različite kategorije. U tabeli br. 8 navedeni su tipovi opštih, analitičkih, članaka na osnovu zastupljenih tema, a u svakom članku se najčešće moglo identifikovati više različitih tema.

Kategorija *Stručnjaci o nasilju i ubistvima* sadrži informacije o različitim aspektima nasilja u porodici koje se dobijaju iz intervjua sa stručnjacima određenih oblasti. Među temama o kojima su stručnjaci govorili mogu se naći podaci o uzrocima nasilja, objašnjenja nasilnog ponašanja kao i kritike postojećih zakonskih i institucionalnih rešenja ovog problema. U kategoriju označenu kao *Politička* svrstani su članci u kojima se govori o najavi novih zakona, postojećim zakonima o nasilju u porodici, merama zaštite, predlozima mera zaštite, otvaranju sigurnih kuća, otvaranju SOS-a, organizovanju tribina o nasilju u porodici.

Kategorija *Statistički izveštaji* odnosi se na različite statističke podatke koji se dobijaju iz sigurnih kuća, savetovaništva, centara za socijalni rad, policije, različitih nevladinih organizacija, a kategorija *Nepolitička* odnosi se na neadekvatno reagovanje države kada su u pitanju mere zaštite od nasilja u porodici (pr. zatvaranje SOS-a, nedavanje materijalnih sredstava institucijama koje se bave nasiljem u porodici).

Posmatrano po godinama, u 2003. godini je bilo najviše članaka u kojima su stručnjaci iznosili svoja mišljenja o nekim aspektima problema nasilja u porodici. Teme kojima su se bavili bile su: reagovanje institucija na prijave nasilja, uzroci nasilnog ponašanja, poremećaji koji stoje u osnovi nasilja, razlozi zašto žene trpe nasilje, odnos vaspitanja, trpljenja i vršenja nasilja, zastupljenost nasilja u različitim društvenim slojevima, problem sudskog sagledavanja žena koje su nakon dugogodišnjeg nasilja ubile partnere, povezanost ekonomskih faktora i nasilja. Tokom godina, broj članaka u kojima stručnjaci govore o nasilju opada. U 2007. godini raste broj članaka u kojima se govori o „političkom“ aspektu nasilja u porodici (pr. otvaranje sigurnih kuća, kampanje protiv nasilja u porodici, zakonska i institucionalna rešenja problema nasilja u porodici). U 2011. godini je prikazivanje nasilja u porodici u političkom kontekstu i dalje najzastupljeniji način bavljenja nasiljem u porodici u opštim člancima. Broj članaka u kojima se govori o neadekvatnom odgovoru društva na problem nasilja u porodici je prilično mali, a u 2003. godini takvih članaka uopšte i nema.

Govorenje o nasilju u porodici kroz statističke podatke je prilično zastupljen način u svim posmatranim godinama, a u 2007. godini predstavlja i najčešću identifikovanu kategoriju u opštim člancima. To su podaci koji se odnose na broj prijava nasilja SOS-u, centrima za socijalni rad, policiji, različitim nevladinim organizacijama, broj smeštenih žena u sigurnim kućama, broj podnetih krivičnih i prekršajnih prijava. Jedan mali broj članaka nije mogao biti svrstan u navedene kategorije. U kategoriju *Nasilje i umetnost* svrstana su dva članka, jedan u 2003. godini u kome se govori o delu knjige o partnerskom nasilju i jedan u 2007. godini koji govori o izložbi slika o nasilju nad ženama. U 2011. godini nalazi se jedan analitički članak u kome žrtva nasilja govori o svom iskustvu i jedan u kome novinar komentariše i upoređuje kako se postupa sa počiniocima nasilja na Novom Zelandu, a kako kod nas.

O žrtvama i počiniocima nasilja

Analizom sadržaja članaka možemo dobiti različite informacije o žrtvama i počiniocima nasilja, odnosno, možemo govoriti o medijskom predstavljanju žrtava i počinitelja nasilja. U tabeli br. 9 dati su podaci o tome ko su žrtve nasilja u člancima o pojedinačnim slučajevima nasilja.

Tabela br.9. Žrtve partnerskog nasilja u člancima o pojedinačnim slučajevima nasilja

Žrtve partnerskog nasilja	Godina		
	2003	2007	2011
Supruga	39 50.1%	78 60.5%	35 40.2%
Devojka	9 11.5%	5 3.9%	4 4.6%
Nevenčana supruga	6 7.7%	17 13.3%	18 20.6%
Bivša nevenčana supruga	1 1.3	3 2.4%	/
Bivša supruga	2 2.6%	6 4.7%	7 8%
Bivša devojka	/	4 3.1%	4 4.6
Verenica	2 2.6%	/	/
Ljubavnica	1 1.3%	/	/
Ukupno žena	60 77.1%	113 87.9%	68 78%
Suprug	13 16.7%	7 5.4%	9 10.3%
Nevenčani suprug	/	/	3 3.3%
Bivši suprug	/	1 0.8%	/
Ljubavnik	/	1 0.8%	/
Momak	/	1 0.8%	/
Ukupno muškaraca	13 16.7%	10 7.8%	12 13.6%

U odnosu na pol, žrtve nasilja su daleko češće žene nego muškarci. U 2003. i 2011. godini procenat članaka u kojima su žene predstavljene kao žrtve nasilja je približan i iznosi u 2003. godini 77.1%, a u 2011. godini 78% članaka o pojedinačnim

slučajevima nasilja. U 2007. godini procenat takvih članaka je još veći i iznosi 87.9%. Muškarci kao žrtve nasilja najviše su prikazani u 2003. godini, u 16.7% članaka, a u još manjem procentu u 2007. i 2011. godini. Treba istaći da je svaki ponovljeni članak o istom događaju tretiran nezavisno, te da navedeni brojevi ne predstavljaju realne brojeve žrtvi prikazanih u novinama, jer su se nekad iste žrtve i isti događaji pominjali u više članaka. Ovakvo kategorisanje žrtava partnerskog nasilja je prikladnije zbog proučavanja socijalno konstrukcionističke slike nasilja u porodici, a samim tim i načina predstavljanja žrtava partnerskog odnosa. U odnosu na vrstu partnerskog odnosa, supruge su najčešće žrtve nasilja u svim posmatranim godinama i čine od 40 do 60% žena žrtava. Među muškarcima, supruzi su najčešće žrtve partnerskog nasilja, a u 2003. godini i jedine prikazane žrtve. U 2011. godini u jednom članku nije bilo moguće označiti žrtvu i počinioca nasilja, jer je nasilni događaj predstavljen kao uzajamna borba jednakih među sobom²⁵.

Kao posebna kategorija u označavanju žrtava nasilja izdvajaju se žrtve nasilja koje su posle dugogodišnjeg trpljenja nasilja ubile svoje partnere. U tabeli br.10 prikazan je broj takvih članaka.

Tabela br. 10. Žrtve nasilja koje su postale nasilnici

Žrtva koja je postala nasilnik	Godina		
	2003	2007	2011
Supruga	/	4	2
Nevenčana supruga	2	1	1
Devojka	/	/	1
Bivša supruga	1	/	/
Bivša nevenčana supruga	1	/	/
Bivša devojka	/	/	2
Ljubavnica	1	/	/
Ukupno	5 5.2%	5 4%	6 6.9%

U ovoj kategoriji žrtava nasilja nalaze se samo žene. Reč je o ženama koje su nakon dugogodišnjeg nasilja presudile nasilniku ubistvom. Njihovo označavanje žrtvama ili počiniocima nasilja je diskutabilno i zato predstavljaju zasebnu kategoriju.

²⁵ Blic, 1.08.2011. Supružnici se tukli termosom, str. 17.

Odgovor na pitanje ko su nasilnici u partnerskom odnosu implicitno sledi iz određenja ko čini žrtve partnerskog nasilja, jer ni u jednom članku se nije govorilo o nasilju u homoseksualnim odnosima.

Kada se uradi analiza medijskog predstavljanja žrtava partnerskog nasilja u odnosu na rubriku u kojoj je članak prikazan, treba istaći da jedan broj članaka govori o nasilnim događajima između partnera širom sveta. Tako, u 2003. godini, od 13 članaka u kojima su muškarci žrtve nasilja (Tabela br. 9), u čak 10 se govori o slučajevima partnerskog nasilja u stranim državama, a u slučajevima kada su žene žrtve partnerskog nasilja, od 60 članaka, u 3 se govori o nasilju koje se dogodilo negde u svetu. U 2007. godini muškarci su žrtve nasilja u 10 članaka, a u 5 slučajeva navode se događaji iz sveta. Žene kao žrtve su prikazane u 113 pojedinačnih članaka, a od toga se u 5 govori o partnerskom nasilju u svetu. U 2011. godini od 12 članaka u kojima su muškarci žrtve nasilja, 2 članka govore o događajima iz sveta, a od 68 članaka, gde su žene žrtve nasilja, u 8 članaka se govori o događajima iz sveta. Ovi nasilni događaji u svetu predstavljeni su u rubrikama *Svet, Luda planeta, Za nevericu i Hronika*.

Rezultati govore da, iako su muškarci znatno ređe prikazivani kao žrtve partnerskog nasilja u odnosu na žene, i taj broj se dobrim delom zasniva na podacima iz članaka koji govore o slučajevima partnerskog nasilja širom sveta. Takvih članaka ima i kada su žene predstavljene kao žrtve, ali je njihov broj, u odnosu na ukupan broj članaka gde su žene predstavljene kao žrtve, gotovo zanemarljiv.

Rezultati koji potiču iz članaka o pojedinačnim slučajevima nasilja slažu se sa podacima koji se dobijaju u opštim, analitičkim, člancima, u kojima različiti stručnjaci iznose svoja mišljenja, kao i sa člancima gde se navode statistički izveštaji različitih institucija ili istraživanja, da su žene češće žrtve partnerskog nasilja u porodici u odnosu na muškarce.

U velikom broju članaka o pojedinačnim slučajevima nasilja mogu se naći podaci o partnerskom odnosu žrtava i nasilnika. U tabeli br. 11 navedene su vrste partnerskih odnosa između žrtava i nasilnika.

Tabela br. 11. Vrsta partnerskog odnosa prikazana u člancima o pojedinačnim slučajevima nasilja

Vrsta partnerskog odnosa	Godina		
	2003	2007	2011
Brak	53 67.9%	89 69%	47 54%
Vanbračna zajednica	9 11.5%	18 14%	21 24.1%
Veza	9 11.5%	6 4.7%	6 6.9%
Bivši brak	3 3.9%	7 5.4%	7 8%
Bivša vanbračna zajednica	2 2.6%	3 2.3%	/
Bivša veza	/	4 3.1%	6 6.9%
Ljubavnici	2 2.6%	1 0.8	/

Bez obzira na to da li su žene ili muškarci žrtve nasilja, u najvećem broju slučajeva, nasilje se događa u okviru bračnog partnerskog odnosa u svim posmatranim godinama. U 2007. godini čak u 69% članaka se govori o nasilju između supružnika, u 2003. godini u 67.9% članaka, a u 2011. godini u 54% članka. Posle bračnog partnerskog odnosa, najviše slučajeva nasilja prikazano je u vanbračnim zajednicama, dok je znatno manje prikazanog nasilja u ostalim partnerskim relacijama.

Sociodemografski podaci o žrtvama i počiniocima nasilja

Od sociodemografskih podataka o žrtvama i počiniocima nasilja u novinskim člancima se može saznati o njihovoj starosti, zanimanju i mestu življenja gde je nasilje i izvršeno.

Starost žrtava i počinilaca nasilja. U analiziranim člancima o pojedinačnim slučajevima nasilja žrtve su godina od 17 do 78, a počinioci nasilja od 20 do 76 godina. U 2007. godini raspon godina i žrtava i počinilaca je sličan i kreće se od 15 do 80 godina za žrtve, i od 22 do 84 godine za počinioce nasilja. U 2011. godini žrtve su godina između 19 i 81, a počinioci nasilja između 18 i 89.

Zanimanja žrtava i počinilaca nasilja. U pojedinim člancima navode se ponekad zanimanja i žrtava i počinilaca nasilja. Kada su u pitanju žrtve, u 2003. godini

može se naći samo uopšteno da je žrtva bila radnica (na autobuskoj stanici, u preduzeću). U 2003. godini zanimanja počinioca nasilja bila su: policajac ili bivši policajac (u 5 članaka), poljoprivrednik (u 2 članka), moler, obućar, pomorac, zidar, radnik u preduzeću, vodoinstalater, prevoznik sitnog tereta i NBA košarkaš. U 2007. godini navedena zanimanja žena žrtava nasilja bila su: čistačica, prodavačica (u 3 članka), radnica u preduzeću, popadija, pevačica i otpravnica vozova, a zanimanja nasilnika: automehaničar, taksista, pop (u 2 članka), portir, pedagog, radnik u kladionici, konobar, prodavac na pijaci.

U 2011. godini kao zanimanja žrtava navode se: manekenka, tv voditeljka, pevačica, policajka, pravnik, čistačica, radnica u privatnoj firmi i prodavačica (u 2 članka). Za nasilnike se navode zanimanja: bivši pomoćnik ministra unutrašnjih poslova u Republici Srpskoj, policajac, bivši policajac, bivši žandarmerac (u 2 članka), vojnik po ugovoru, fudbaler, advokat, vozač (u 2 članka), radnik u preduzeću. Navedena zanimanja su heterogena, ali za većinu njih nije potrebno visoko obrazovanje.

Od podataka koji se mogu naći u člancima koji se bave opštim temama o nasilju, ponegde se navodi da se nasilje dešava u svim slojevima društva, i među siromašnima i bogatima, kao i u svim obrazovnim slojevima. Takav broj članaka je vrlo mali, obično 2 do 3 članka po godini.

Mesto življenja i dešavanja nasilja. U većini prikaza pojedinačnih nasilnih događaja navodi se mesto gde se nasilje dogodilo. Tako, u 2003. godini mesto gde se nasilje dogodilo navodi se u 71 članku, odnosno, u 91.1% svih pojedinačnih prikaza nasilnih događaja. Od tog broja, u 46 članaka se govori o nasilju koje se dogodilo u gradu (59%) i u 25 članaka o nasilju na selu (31.1%). U 2007. godini, mesto nasilja se navodi u 121 članku (93.8 %), a od toga, grad, kao mesto dešavanja nasilja, navodi se u 58 članaka (45%), a selo u 63 članka (48.8%). U 2011. godini mesto nasilja se pominje u 80 članaka (92%), od toga, u gradu u 54 članka (62.1%), a na selu, u 26 članaka (29.9%). Rezultati govore da je u posmatranim godinama samo u 2007. godini bilo više članaka o nasilju na selu, a u 2003. i 2011. godini je bilo više članaka o nasilju u gradu.

Profili žrtava i počinitelaca nasilja

U pojedinim člancima dati su profili žrtava i nasilnika. Ovi profili formirani su na osnovu podataka dobijenih iz istraživanja koja sprovode različite organizacije koje se bave problemom nasilja u porodici, kao što su SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, Autonomni ženski centar, Savetovalište za borbu protiv nasilja nad ženama, Udruženje sudija za prekršaje Republike Srbije ili iz statističkih podataka istraživanja različitih stručnjaka koji se bave nasiljem u porodici. U pojedinim člancima se takvi podaci izdvajaju podnaslovom *Profil nasilnika/ce* ili *Profil žrtve*, dok se u drugim takvi isti sadržaji vizuelno ne odvajaju od ostalog dela teksta.

Tako, u 2003. godini, kada se zasebno analiziraju ovi profili, navodi se da su žrtve najčešće udate žene srednjeg doba sa diplomom srednje škole, uglavnom bez posla²⁶, da su žene žrtve godina od 18 do 45, u odnosu na obrazovanje, da polovina žena ima srednju školu, a da je trećina sa visokim obrazovanjem^{27 28}. O nasilnicima se navodi da su u najvećem broju muškarci (92%), da su od toga polovina muševci, 13% su bivši muševci, a 6% su partneri²⁹. Nasilnik je star između 40 i 50 godina³⁰.

U 2003. godini, u dva članka³¹ dati su profili zločinaca iz strasti. U ovim profilima se navodi da su: 84% ubica muškarci, a 16% žene, većina mlađa od 30 godina, uglavnom prosečno inteligentni, muškarci sa srednjom školskom spremom (52%), žene sa niskom i srednjom (75%), muškarci uglavnom radnici i službenici, žene uglavnom nezaposlene. Takođe, 60% muškaraca je bilo u braku sa žrtvom u vreme zločina, slede razvedeni muškarci i neudate žene, bez duševnih poremećaja, zaostalosti duševnog razvoja i psihopatske strukture ličnosti.

U 2007. godini se u jednom članku navodi profil žene nasilnice. Žena nasilnica je najčešće neobrazovana i od partnera očekuje da joj priušti lagodan život. Žensko nasilje najčešće karakteriše: zloupotreba žrtve (servira hladan ručak, ne razgovara sa mužem i kod njega izaziva osećaj nesposobnosti), manipulacija (koristi decu da dođe do novca, izmišlja bolesti, preti da će odvesti decu i uzeti mu stan, tuđu decu predstavlja

²⁶ Politika, 22.08.2003. Porodica nesigurno utočište, str. B1.

²⁷ Blic, 24.09.2003. Polovinu žena tuku muševci, str. 11.

²⁸ Blic, 29.11.2003. Tuku žene do smrti, str. 10.

²⁹ Blic, 24.09.2003. Polovinu žena tuku muševci, str. 11.

³⁰ Blic, 29.11.2003. Tuku žene do smrti, str. 10.

³¹ Blic, 2.04.2003. Il' me voli ili umri, str. 11; Blic, 14.05.2003. Zločini iz strasti sve češći i suroviji, str. 10.

kao žrtvinu), zlostavljanje (psihičko i fizičko samopovređivanje, šamaranje i napad hladnim oružjem)³².

U dva članka se govori o počiniocima nasilja. U jednom od njih se navodi da su nasilnici u porodici uglavnom muškarci, čak u 92% slučajeva, da su u pitanju najčešće muškarci starosti od 40 do 50 godina, nižeg ili srednjeg obrazovanja. Nasilno se ponašaju u svesnom stanju, bez dejstva alkohola i droge³³. U drugom članku se navodi da je većina nasilnika (22%) starosti između 41 i 48 godina, skoro 17 odsto su muškarci od 25 do 32 godine, 15 odsto nasilnika je starosti od 33 do 40 godina, a među starijima od 65 godina ima najmanje nasilnika (6.4%)³⁴.

U 2011. godini kao profil nasilnika navodi se da je reč većinom o muškarcima, mada se dešava i da deca zlostavljaju stare roditelje, a ređe da žena zlostavlja muža. Nasilnik je, obično, sadašnji ili bivši muž (74%), bije kad je pijan (37%), pored žene batine dobijaju i drugi članovi porodice (18%). Najčešće udara pesnicama, ali ponekad koristi i oruđe i oružje kojima nanosi teške telesne povrede (7.4%)³⁵. U jednom članku se navodi tipologija psiholoških ubica – patološki ljubomorni, poremećene ličnosti, manijakalne psihopate³⁶, dok se o žrtvama govori da pripadaju starosnoj kategoriji između 30 i 40 godina, da je od 2998 žena koje su u toku 2010. godine bile žrtve nasilja – 1068 imalo između 30 i 40 godina, 946 žena pripadalo je starosnoj grupi od 40 do 50 godina, 800 žena imalo je između 20 i 30 godina, a 719 žena između 50 i 60 godina³⁷.

Različiti brojevi potiču od uopštavanja na različitim uzorcima na kojima su sprovedena istraživanja, ali se može izvesti zajednički zaključak da se o profilima nasilnika i žrtava najčešće govori kroz navođenje njihove starosti, obrazovanja, bračnog statusa i radnog statusa, dok se ređe navode podaci o njihovoj inteligenciji, psihičkom stanju, obliku nasilja koji se najčešće sprovodi ili uticaju alkohola. Navođenje profila žrtava i nasilnika može ostaviti utisak da se nasilje dešava određenim ljudima, iz određenih kategorija, odnosno, da su ljudi iz datih kategorija u većem riziku da postanu žrtve ili počinioci nasilja.

³² Blic, 26.02.2007. Ignorišu, kinje i omalovažavaju muškarce, str. 14.

³³ Blic, 14.10.2007. Tuku i oni bez škole i školovani, str. 4.

³⁴ Blic, 3.11.2007. Žene ćute i trpe batine godinama, str. 16.

³⁵ Blic, 12.11.2011. Bivši mladić pod istragom zbog sumanutog nasilja, str. 14.

³⁶ Blic, 10.07.2011. Muževi postaju zločinci zbog ljubomore i bede, str. 14.

³⁷ Politika, 1.09.2011. Od ruke nasilnika za pola godine stradalo 29 žena, str. 8.

Identitet žrtava i počinitelaca nasilja

Jedno od etičkih pitanja je da li prilikom predstavljanja nekog nasilnog događaja treba govoriti o identitetu žrtava i nasilnika. Otkrivanje identiteta žrtve i nasilnika sagledavamo kroz navođenje njihovih imena i prezimena i kroz objavljivanje njihovih fotografija.

Ime i prezime

U 2003. godini identitet žrtve, imenom i prezimenom, naveden je u 78 članaka (63.9%). Najčešće se navodi identitet žrtava ubistava od strane partnera i identitet žrtava koje su umrle nakon fizičkog nasilja, u 49 članaka (40.1%). Identitet žrtava pokušaja ubistava se navodi u 5 članaka (4.1%), a identitet žrtava nekog oblika nasilja, najčešće fizičkog, u 18 članaka (14.7%). U 6 članaka (4.9%) navodi se identitet žrtava za nasilje koje nije specifikovano po obliku.

U 2007. godini identitet žrtve je naveden u 55 članaka (30.3%). Od toga se u 8 članaka (4.4%) govori o fizičkom nasilju, a u jednom o fizičkom i psihičkom nasilju. Identitet žrtve se navodi u jednom članku gde je prikazan pokušaj ubistva, u 4 članka (2.2%) gde je smrt nastupila kao posledica fizičkog nasilja i u 41 članku (22.6%) gde se govori o ubistvima.

U 2011. godini identitet žrtava se navodi u 39 članaka (30.2%). Od toga, u 27 članaka (21%) reč je o žrtvama ubistava, u 2 članka (1.5%) o žrtvama pokušaja ubistava, a u člancima gde se govori o nekom obliku nasilja, najčešće fizičkom, identitet žrtava se navodi u 10 članaka (7.7%).

Kada je reč o počiniocima nasilja, u 2003. godini njihov identitet naveden je u 79 članaka (64.8%). U najvećem broju slučajeva se navodi identitet počinitelaca ubistava ili je reč o slučajevima kada je smrt nastupila nakon fizičkog nasilja, u 47 članaka (38.5%). U 5 članaka (4.1%) navodi se identitet nasilnika koji su pokušali da izvrše ubistvo, a o identitetu počinitelaca nekog oblika nasilja, najčešće fizičkog, govori se u 23 članka (18.8%), dok se u 4 članka (3.3%) navodi identitet počinitelaca za nasilje koje nije specifikovano po obliku.

U 2007. godini identitet nasilnika je naveden u 59 članaka (32.6%). U 8 članaka (4.4%) nasilnici su počinioci fizičkog nasilja, u 3 članka (1.6%) i fizičkog i psihičkog nasilja, a u jednom članku se navodi identitet počinioca psihičkog nasilja. U jednom članku se navodi identitet nasilnika koji je pokušao da izvrši ubistvo, a u 42 članka (23.2%) gde je ubistvo realizovano. U 4 članka (4.4%) navodi se identitet nasilnika gde je jasno specifikovano da je smrt nastupila usled fizičkog nasilja.

U 2011. godini identitet počinioca nasilja se navodi u 39 članaka (30.2%), od toga, u 27 članaka (21%) reč je o počiniocima ubistava, u 2 članka (1.5%) o nasilnicima koji su pokušali da izvrše ubistva i u 10 članaka (7.7%) navodi se identitet počinioca nekog oblika nasilja, najčešće fizičkog.

Fotografije

Fotografije žrtava i nasilnika se retko prikazuju. U 2003. godini, kada su u pitanju žrtve, fotografije se nalaze u 6 članaka (4.9%). Na tim slikama se u 4 slučaja nalaze slike ubijenih žena, na jednoj slici je žena iz Kine koja je preživela fizičko nasilje i na jednoj slika žene koja je ubila muža nakon dugogodišnjeg fizičkog nasilja nad njom.

Slika počinioca nasilja takođe ima malo, u 5 članaka (4.1%). U 2 slučaja prikazani su muškarci koji su ubili svoje partnerke, pa zatim izvršili samoubistvo i na jednoj slici je poznati NBA košarkaš koji je izvršio fizičko nasilje. Takođe, u 2003. godini se u po jednom članku može naći slika muškarca i žene koji su ubili svoje partnere.

U 2007. godini bilo je 3 fotografija žrtava (1.6%). Slike žena, žrtva ubistava nalaze se u 2 članka, a žene žrtve nasilja u 1 članku, gde je predstavljen portret žene sa zatamljenim očima pa je pitanje prepoznavanja identiteta žrtve u ovom slučaju diskutabilno. Slike nasilnika se nalaze u 8 članaka (4.4%), od kojih je samo jedan počinioc nasilja, a u ostalih 7 su date fotografije počinioca ubistava.

U 2011. godini slike žrtava nasilja se nalaze u 7 članaka (5.4%). U 3 članka je reč o žrtvama psihičkog i fizičkog nasilja, a u 4 članka reč je o žrtvama ubistava. Slike nasilnika se prikazuju u 5 članaka (3.9%), od toga, u 3 članka su slike počinioca ubistava, a u 2 članka slike počinioca psihičkog i fizičkog nasilja.

U preporukama u Priručniku za medijsko izveštavanje o nasilju u porodici i nasilju nad ženama (Aleksić i Đorđević, 2011) navodi se da je potrebno zaštititi identitet žrtve, a otkriti identitet nasilnika. Na osnovu analize, vidimo da identitet žrtava u posmatranim godinama nije u potpunosti zaštićen, mada tokom godina opada broj članaka u kojima se navodi identitet žrtve. Ovde je umesno postaviti pitanje da li se ove preporuke odnose i za slučajeve otkrivanja identiteta žrtava koje su ubijene. S obzirom na to da je veliki broj članaka, gde je otkriven identitet žrtava koje su ubijene, postavlja se pitanje da li se ova preporuka odnosi i na ove slučajeve. Navedene preporuke se odnose i na prikazivanje fotografija žrtava i vidimo da, iako u malom broju, postoje članci u kojima se prikazuju slike žrtava nasilja.

Kada je u pitanju navođenje identiteta nasilnika, autorke Priručnika smatraju da svaki put kada je dokazano ko je počinilac nasilja, treba objaviti puno ime i prezime, odnosno, fotografiju nasilnika, jer on ni na koji način ne treba biti zaštićen. Naprotiv, trebalo bi ga izložiti javnoj osudi. U analiziranim člancima identitet nasilnika se ne navodi svuda, ali se ipak navodi češće u odnosu na identitet žrtve.

Žrtve i počinioci nasilja posle nasilnog događaja

U prikazima pojedinačnih slučajeva nasilja mogu se naći podaci o onome što se događa sa počiniocima nasilja i žrtvama nakon izvršenog nasilja u različitim vremenskim periodima. Tako, mogu se naći podaci o događajima koji su neposredno usledili nakon nasilnog događaja, npr. da je počinilac uhapšen ili mu je određen pritvor, kao i podaci o događajima koji su kasnije usledili i govore o nekim aspektima sudskih procesa, npr. podizanje krivične prijave, i podaci o sudskim epilogima, u vidu izricanja određene kazne. Za razliku od počinilaca nasilja, gotovo da nema nikakvih podataka o žrtvama nakon nasilja, sem ako se ne radi o ubistvu.

Analizu podataka o tome šta se dešava sa počiniocima nasilja nakon nasilnog događaja uradila sam tako što sam najpre članke podelila na one u kojima se eksplicitno kaže da je reč o nasilju u porodici i one gde se to ne navodi.

Tabela br.12. Počinilac nasilja nakon izvršenog dela nasilja u porodici – na osnovu podataka iz pojedinačnih prikaza nasilja

	Godina		
	2003	2007	2011
Uhapšen, priveden	/	5	7
Kazna pritvorom - od 2 do 30 dana	2	6	2
Krivična prijava za nasilje u porodici	4	16	6
Mera iseljenja iz stana	/	1	/
Novčana kazna i psihosocijalni tretman	/	1	/
Uslovna kazna	/	/	1
Kazna zatvorom – od 6 meseci do 10 godina	3	4	1

U 2003. godini o onome što se događa sa počiniocima nasilja nakon nasilnog događaja navodi se u 13 članka (10.4% članka). Ovaj broj i procenat se odnosi na objedinjene podatke iz pojedinačnih prikaza nasilja i opštih, analitičkih, članaka, dok su u tabeli br.12 predstavljeni samo podaci iz pojedinačnih slučajeva nasilja. U pojedinačnim slučajevima nasilja govori se o određivanju pritvora (u 2 članka), podizanju krivičnih prijava za nasilje u porodici (u 4 članka) i izrečenim kaznama zatvora (u 3 članka). U pojedinim opštim člancima u 2003. godini mogu se naći statistički podaci o broju krivičnih prijava za nasilje u porodici u određenom periodu. U 2003. godini u 3 članka se navode takvi podaci - u jednom se navodi da se počiniocima nasilja najčešće izriču upozorenja, zatim podižu prekršajne, a najređe krivične prijave za nasilje u porodici.

U 2007. godini je najviše podataka o nasilniku nakon počinjenog nasilja u odnosu na ostale godine. O tome se govori u 33 članka, odnosno, u 18.2% članka od ukupnog broja članaka analiziranih u toj godini. O tome da je nasilnik uhapšen zbog nasilja u porodici govori se u 5 članaka. U ovoj godini je i najviše izrečenih pritvora (u 6 članaka), podignutih krivičnih prijava za nasilje u porodici (u 16 članaka) i određenih kazni zatvora za izvršeno delo (u 4 članka). Navodi se i mera iseljenja iz stana za počinioca nasilja kao i novčana kazna i upućivanje na psihosocijalni tretman za počinioca nasilja. U opštim člancima u 2007. godini se navodi da su izrečene kazne najčešće uslovne, a da se mera iseljenja nasilnika retko sprovodi i navode se statistički podaci o broju prekršajnih i krivičnih prijava u 2006. godini.

U 2011. godini opada broj ovakvih podataka u odnosu na 2007. godinu i ovakvi podaci navode se u 19 članaka (14.7%). Najviše je podataka koji govore o događajima neposredno nakon nasilnog događaja, odnosno, da je počinilac nasilja uhapšen (u 7

članaka), zatim slede podaci o podizanju krivičnih prijava za nasilje u porodici (u 6 članaka) i podaci o uslovnoj kazni i kazni zatvorom u po jednom članku. U opštim člancima se navodi da se u 2/3 slučajeva prijavljenih policiji izriču samo upozorenja i o broju krivičnih prijava u opštini Vranje u 2011. godini.

Uopšteno gledano, u svim godinama broj navedenih kazni za nasilje u porodici je veoma mali. Najčešće se govori o onome što se sa nasilnikom dešava nakon nasilja – da je uhapšen, u pritvoru ili da je podignuta krivična prijava. Znatno manje je podataka o realizovanim kaznama, koja po Krivičnom zakoniku (2005) može biti novčana ili kazna zatvorom, ili se može predložiti neka mera zaštite koje su određene Porodičnim zakonom (2005). O realizovanoj novčanoj kazni i meri iseljenja iz stana se govori samo u po jednom članku. Kada se posmatra kazna zatvorom, koja se smatra najtežom kaznom, i ona se navodi vrlo retko, jednom do četiri puta u zavisnosti od godine koja se posmatra.

Dakle, ono što se zapaža u člancima, u kojima eksplicitno piše da se radi o nasilju u porodici, jeste da se kazne za izvršeno delo retko pominju. Najčešće možemo naći podatke o pokretanju krivičnih prijava, a mnogo manje o određenoj kazni ili izrečenoj meri zaštite. Takvo neprezentovanje kazni za nasilje u porodici kreira sliku da se nasilje u porodici i ne kažnjava naročito i da počiniac nasilja može proći bez drastičnijih posledica.

Novinskih članaka, u kojima se ne govori eksplicitno da se radi o nasilju u porodici, ima mnogo više, u odnosu na one u kojima se to navodi. Otuda je i mnogo više podataka u svim posmatranim godinama o počiniocima nasilja nakon ovih izvršenih dela.

Tabela br.13. Počiniac nakon nasilja gde nema eksplicitnog označavanja nasilja u porodici – na osnovu podataka iz pojedinačnih prikaza nasilja

	Godina		
	2003	2007	2011
Uhapšen	3	21	15
Pritvor – od 2 do 30 dana	9	18	6
Krivične prijave	5	7	1
Novčana kazna	1	/	/
Lečenje	5	1	/
Opomena	1	/	/
Zatvor – od 10 dana do 40 godina	8	12	8

Kada su u pitanju nasilna dela između partnera, za koja se eksplicitno ne navodi da je reč o nasilju u porodici, ima mnogo više podataka nego kada se počinjeno delo jasno podvodi pod nasilje u porodici u svim posmatranim godinama. Najviše podataka o počiniocima nasilja nakon izvršenog dela u ovim slučajevima ima u 2007. godini i u ovoj godini se podaci o počiniocima nasilja mogu naći u 60 članaka (33.1%). U 2003. godini takvih podataka ima u 33 članka (26.4%), a najmanje u 2011. godini, u 28 članaka (21.7%). I u ovim slučajevima je i dalje najviše podataka o počiniocima nasilja neposredno nakon izvršenog dela - da su uhapšeni, u pritvoru, ili da je protiv njih pokrenuta krivična prijava. Krivične prijave se u ovim slučajevima podižu za ubistvo, pokušaj ubistva, silovanje, pokušaj silovanja ili nanošenje telesnih povreda. Od realizovanih kazni se i ovde retko pominje novčana kazna, a navodi se i upućivanje na lečenje. Kazne zatvorom se navode u 8 članaka u 2003. i 2011. godini, i u 12 članka u 2007. godini. Za nevedene kazne se ne kaže jasno da su određene za nasilje u porodici, što samim tim doprinosi medijskoj slici da se nasilje u porodici i ređe i blaže kažnjava u odnosu na ova nasilna dela koja se ne prepoznaju kao deo nasilja u porodici. Ovde je opravdano postaviti pitanje da li bi sve ove slučajeve trebalo podvesti pod nasilje u porodici ili se mogu podvesti adekvatno i pod neka druga krivična dela, ali po definiciji Krivičnog zakonika (2005), šta se smatra nasiljem u porodici, koji nasilni postupci i između kojih osoba, ova nasilna dela odgovaraju opisu krivičnog dela nasilja u porodici.

Od podataka o tome šta se dešava sa počiniocima nasilja nakon izvršenog nasilnog dela, mogu se naći i podaci da je jedan broj njih počinio ili pokušao samoubistvo. U svim posmatranim godinama to su činili muškarci. Tako, podaci govore da je u 2003. godini bilo 11 samoubistva i 4 pokušaja samoubistva, u 2007. godini 16 samoubistava i 1 pokušaj samoubistva, a u 2011. godini 7 samoubistava i 6 pokušaja samoubistava. Svi pokušaji i realizovana samoubistva bili su počinjeni nakon ubistva ili pokušaja ubistva partnerke.

O karakteristikama nasilja

Jedan od najčešćih podataka koji se može naći o bilo kom nasilnom događaju je oblik počinjenog nasilja. S obzirom na to da se u okviru jednog članka može govoriti o više oblika nasilja, u tabeli br. 14 je prikazano koliko se puta u člancima govori o nekom obliku nasilja, a ne o broju članaka u kojima se govori o nekom obliku nasilja.

Tabela br.14. Oblik nasilja prikazan u pojedinačnim prikazima nasilja i opštim člancima

Oblik nasilja	2003		2007		2011	
	p.sl.*	opšt*	p.sl.	opšti	p.sl.	opšti
Fizičko	22	12	43	10	33	5
Psihičko	8	6	15	10	15	3
Seksualno	2	2	1	1	3	2
Materijalno	1	0	2	1	1	/
Ekonomsko	0	2	0	2	2	2
Ubistvo	41	8	57	1	44	3
Pokušaj ubistva	5	0	9	0	8	/
Smrt kao posledica fiz.n.	5	1	12	0	/	/

U tabeli br.14 je prikazano i koliko često se govori o nekom obliku nasilja u odnosu na tip članka – pojedinačno predstavljanje nasilnog događaja i opšti, analitički, članak o nasilju u porodici. Rezultati pokazuju da se u svim posmatranim godinama u pojedinačnim predstavljanjima nasilnog događaja najviše govori o ubistvima. Razlika između kategorija *Ubistvo* i *Smrt kao posledica fizičkog nasilja* napravljena je iz razloga što se u pojedinim člancima eksplicitno navodi da je smrt nastupila kao posledica fizičkog nasilja, što kod kategorije *Ubistvo* nije slučaj, mada, ima i osnova da se ove kategorije smatraju istovetnim jer govore o postupcima koji rezultiraju istim ishodom – smrću. Od ostalih oblika nasilja najviše se govori o fizičkom nasilju, kako u člancima o pojedinačnim nasilnim događajima tako i u opštim člancima, a zatim o psihičkom nasilju. Broj pojedinačnih članaka o psihičkom nasilju tokom godina se povećava što govori o većem medijskom prepoznavanju ovog oblika nasilja. O psihičkom, kao i o ostalim oblicima nasilja, u opštim člancima se najčešće piše kroz navođenje oblika nasilja koji postoje ili ilustriranjem takvih oblika nasilja. Oblici nasilja kao što su seksualno, ekonomsko i materijalno gotovo da su medijski neprepoznati, kako u

* Članak u kome se predstavlja pojedinačni slučaj nasilja.

* Opšti, analitički, članak.

pojedinačnim, tako i u analitičkim člancima. Njihova zastupljenost je vrlo mala i navodi se u 1 do 5 članaka po godini. O pokušajima ubistava govori se samo u pojedinačnim predstavljajima nasilnih događaja. U 2003. godini neki od oblika nasilja navodi se u 93 članka (76.2%), u 2007. godini u 137 članaka (75.6%), a u 2011. godini u 95 članaka (73.6%).

U člancima u kojima se govori o pojedinačnim nasilnim događajima, i gde su podaci to omogućavali, posmatrala sam da li se nasilni događaj predstavlja kao izolovan ili kao deo obrasca zlostavljanja, odnosno, u kontekstu porodičnog nasilja. Pokazatelji na osnovu kojih sam odlučivala da li je nasilni događaj predstavljen kao deo obrasca zlostavljanja ili ne bili su:

- navođenje ranijih problema u odnosu (ranijih slučajeva nasilja),
- navođenje traženja mera zaštite (žrtva je pokušavala da se zaštiti od počinioca nasilja, tražila je pomoć),
- navođenje opisa psihičkog zlostavljanja,
- počinitelac nasilja je napao/ubio žrtvu zato što je žrtva zlostavljala nju (njega), decu,
- u članku se eksplicitno navodi da se radi o nasilju u porodici.

Kroz navedene pokazatelje procenjivala sam odvojeno prikaze ubistava i prikaze nasilja (fizičko, psihičko, ekonomsko, seksualno, materijalno).

Tabela br. 15. Nasilje kao izolovano ili kao deo obrasca zlostavljanja

Nasilje kao izolovano ili obrazac zlostavljanja	Godina		
	2003	2007	2011
Obrazac zlostavljanja	15 19.2%	32 24.8%	22 25.3%
Izolovano	13 16.7%	30 23.3%	17 19.5%

Rezultati govore da se u člancima u kojima se govori o fizičkom, psihičkom, materijalnom, ekonomskom ili seksualnom nasilju prilično ujednačeno govori o nasilju kao izolovanom događaju i kao delu obrasca zlostavljanja, u svim posmatranim godinama, ali ipak, za koji procenat češće kao o obrascu zlostavljanja. U 2011. godini razlika između ova dva načina prezentovanja nasilnog događaja je najveća, i u korist je predstavljanju nasilnog događaja kao obrascu zlostavljanja. Navedeni procenti se odnose na članke u kojima se nasilni događaj predstavlja na jedan od ova dva načina,

dok za veći broj članaka nije bilo osnova za procenjivanje po zadatom kriterijumu. Kada se nasilje predstavlja kao izolovani događaj, kreira se slika da se radi o događaju koji se dogodio samo jednom i bez prethodne istorije nasilnog ponašanja, što u najvećem broju slučajeva nije tako, a naročito za slučajeve nasilja koji dolaze do medija. Time se nasilje predstavlja kao izolovani incident na koji se odgovarajućom merom delovalo, najčešće posredstvom policije ili suda.

Tabela br.16. Ubistvo kao izolovano ili deo obrasca zlostavljanja

Ubistvo kao izolovano ili obrazac zlostavljanja	Godina		
	2003	2007	2011
Obrazac zlostavljanja	13 16.7%	14 10.8%	20 22.9%
Izolovano	36 46.2%	56 43.4%	28 32.2%

Isti kriterijumi procene primenjeni su i na prikaze ubistava i rezultati pokazuju da je prikazivanje ubistava kao izolovani događaj u 2003. i 2007. godini znatno češće nego prikazivanje ubistava u kontekstu porodičnog nasilja. U 2011. godini odnos ova dva načina predstavljanja ubistava je znatno ujednačeniji u odnosu na prikaze ubistava u 2003. i 2007. godini. Kada se ubistvo predstavlja kao izolovani događaj, ne prepoznaje se obrazac zlostavljanja i prezentuje se kao obično ubistvo³⁸, bez prepoznavanja specifičnosti dinamike nasilnih partnerskih odnosa. Da se u novinama partnerska ubistva predstavljaju češće kao izolovani događaj, bez detalja o istoriji nasilja, a ne u kontekstu porodičnog nasilja, rezultati su i drugih istraživanja (pr. Bullock, & Cubert, 2002; Gillespie et al. 2013). Porodično nasilje izvršeno pre ubistva žene od strane njenog intimnog partnera je broj jedan faktor rizika za femicid. Problem je što se to retko izvlači kao zaključak iz novinskih članaka (Mršević, 2013). Kada se ubistva ne povezuju sa porodičnim nasiljem, poriče se i činjenica da su femicidi u porodično partnerskom kontekstu vrlo predvidljivi, pre svega jer su im prethodile godine, ili najčešće decenije, nesankcionisanog porodičnog nasilja (Mršević, 2013). Umesto toga, traga se za okolnostima, o nasilnikovim motivima (pr. ljubomora, alkohol) i ne izvodi se vrlo očigledan zaključak zašto je i kako došlo do femicida (Mršević, 2013).

³⁸ Pod običnim ubustvom podrazumevamo ubistvo nepozanate osobe i gde nije postojao emotivni odnos.

Objašnjenja nasilnog ponašanja

U velikom broju članaka o pojedinačnim slučajevima nasilja nalazi se neka vrsta objašnjenja nasilnog ponašanja. Objašnjenja su često eksplicitno data, a nekad se o njima može zaključiti iz konteksta napisanog teksta, npr. *U pijanom stanju počinio je...* ili *Nasilnik se prethodno lečio u psihijatrijskoj ustanovi...* U analitičkim člancima se, takođe, mogu naći objašnjenja nasilnog ponašanja koja se najčešće dobijaju od stručnih lica sa kojima je urađen intervju. Uopšteno, objašnjenja u člancima se mogu svrstati u tri kategorije: individualna, interakcijska i društvena. U člancima o pojedinačnim slučajevima nasilja češće se navodi neko pojedinačno objašnjenje, dok se u analitičkim člancima mogu naći i različite kombinacije ovih objašnjenja. U tabeli koja sledi predstavljen je broj članaka u kojima se javljaju pojedinačna objašnjenja kao i njihove kombinacije.

Tabela br.17. Objašnjenja nasilnog ponašanja

Objašnjenje nasilnog ponašanja	Godina		
	2003	2007	2011
Individualno	29	21	15
Interakcijsko	7	10	1
Društveno	3	2	2
Individualno i društveno	3	1	3
Individualno i interakcijsko	3	1	3
Društveno i interakcijsko	/	1	/
Individualno, interakcijsko i društveno	/	/	1
Ukupno	45	36	26

U svim posmatranim godinama najviše je individualnih objašnjenja nasilnog ponašanja, a u 2003. godini je najviše ovih objašnjenja u odnosu na druge posmatrane godine. Interakcijska objašnjenja se navode gotovo podjednako u 2003. i 2007. godini, ako posmatramo objedinjeno njihovo samostalno pojavljivanje u člancima i u kombinaciji sa nekim drugim objašnjenjima, dok je njihov broj znatno manji u 2011. godini. U 2011. godini je najviše individualnih objašnjenja, zatim društvenih, a najmanje interakcijskih objašnjenja.

U odnosu na ukupan broj analiziranih članaka u godini, objašnjenje nasilnog ponašanja, kao jedna od tema, postoji u 37% članaka u 2003. godini. Pojavljivanje ove

teme opada tokom godina i u 2007. godini se ova tema nalazi u 19.5% članaka, a u 2011. godini 19.4% članka. Sadržina ovih objašnjenja navodi se u tabelama koje slede.

Tabela br. 18. Vrste individualnih objašnjenja nasilnog ponašanja

Vrste individualnih objašnjenja	Godina		
	2003	2007	2011
Konzumiranje alkohola	9	13	7
Psihičke bolesti	12	2	6
Ljubomora	10	9	10
Mržnja	/	/	1
Poremećaji strukture ličnosti	3	1	2
Smanjena tolerancija	2	2	1
PTSP	2	/	1
Potreba za dominacijom	1	1	/
Napetost, nezadovoljstvo	1	/	/
Osećanje frustracije	/	/	1
Loša socijalizacija pojedinca	/	/	1
Stav pojedinca da je nasilje prihvatljivo u mikro grupi	/	/	1

Najzastupljenija individualna objašnjenja nasilnog ponašanja su povezivanje nasilja sa zloupotrebom alkohola, psihičkim bolestima i ljubomorom. U 2003. godini najzastupljenije objašnjenje nasilnog događaja je ukazivanje na psihičke probleme nasilnika. Od psihičkih bolesti koje se povezuju sa nasiljem, ali češće sa ubistvima, navode se uopštene formulacije kao što su: psihički problemi, duševna poremećenost, epizode ludila, neuračunljivo stanje, a od pojedinih bolesti navode se: paranoidna šizofrenija, paranoidna psihoza, psihoza, halucinacije, epilepsija, bipolarni afektivni poremećaj. Ovakvih objašnjenja ima znatno manje u 2007. godini (u 2 članka), dok se u 2011. godini pojavljuju u 6 članaka. Vrlo zastupljeno objašnjenje nasilnog ponašanja u svim posmatranim godinama je objašnjenje da je nasilje izvršeno dok je počinitelj nasilja bio u alkoholisanom stanju. Ovaj vid objašnjenja je najzastupljeniji u 2007. godini. Gotovo podjednako po učestalosti u svim godinama navodi se da je nasilje izvršeno zbog ljubomore nasilnika. Ostala navedena individualna objašnjenja pojavljuju se sporadično i nalaze se u jednom do tri članka po godini. Za objašnjenja nasilnog ponašanja koja se povezuju sa poremećajima na nivou strukture ličnosti mogu se naći objašnjenja da nasilje čine emocionalno i socijalno nezrele ličnosti ili psihopatski poremećene ličnosti. Ostala, manje zastupljenja, objašnjenja nasilnog ponašanja su: smanjena tolerancija, osećanje frustracije usled ekonomske zavisnosti od žene, napetost,

loša socijalizacija pojedinca, stav da je nasilje prihvatljivo u mikro grupi i da je nasilje posledica posttraumatskog stresnog poremećaja. Objašnjenje nasilnog ponašanja dinamikom partnerskih odnosa, gde jedan partner teži da nasiljem obezbedi dominaciju nad drugim, što je u skladu sa feminističkim razumevanjem nasilnog ponašanja, vrlo je retko i navodi se samo u po jednom članku u 2003. i 2007. godini. Na nivou godine, u 2003. godini, jedno ili više individualnih objašnjenja navodi se u 33 članka (27%), u 2007. godini u 24 članka (13.5%) i u 2011. godini u 20 članaka (17.8%).

Tabela br.19. Vrste interakcijskih objašnjenja

Vrste interakcijskih objašnjenja	Godina		
	2003	2007	2011
Preljuba, sumnja u preljubu	4	4	1
Neuzvrćena ljubav	3	1	1
Loši porodični odnosi	3	3	2
Napuštanje partnera	/	4	2

U interakcijska objašnjenja svrstala sam ona u kojima se navodi da je žrtva uradila nešto (počinila preljubu, napustila partnera) ili nije uradila (nije uzvratila ljubav), usled čega je nasilje nastupilo kao reakcija na žrtvino ponašanje. Takođe, pod interakcijska objašnjenja podrazumevala sam i ona u kojima se navodi da je nasilje rezultat dugogodišnje partnerske ili porodične dinamike koja dovodi do nesuglasica, tenzije unutar porodice, dugogodišnjih poremećenih odnosa. U tabeli je predstavljeno koliko puta se neko interakcijsko objašnjenje navodi u člancima. Broj članaka u kojima se nalazi neko od objašnjenja ne mora se poklapati sa brojem datih objašnjenja, jer se nekada u jednom članku pominje više različitih vrsta interakcijskih objašnjenja. U 2003. godini gotovo podjednako su zastupljena objašnjenja nasilja preljubom, neuzvrćenom ljubavi i lošim porodičnim odnosima. U 2007. godini su od interakcijskih objašnjenja podjednako zastupljena prevara, loši porodični odnosi i napuštanje partnera, a najmanje je objašnjenja koja kao uzrok nasilja navode neuzvrćenu ljubav. U 2011. godini je manje ove vrste objašnjenja i svaka navedena vrsta se pominje jednom do dva puta u toku cele godine. Smanjivanje ove vrste objašnjenja uočava se i kada se posmatra procenat članaka po godini u kojima se navode. U 2003. godini mogu se naći u 10 članaka (8.2%), u 2007. godini u 12 članka (6.6%), a u 2011. godini u 5 članaka (3.9%).

Tabela br.20. Vrste društvenih objašnjenja

Vrste društvenih objašnjenja	Godina		
	2003	2007	2011
Opšta ekonomska nesigurnost	8	4	6
Društveni i kulturološki kontekst	1	/	1
Patrijarhalni odnosi	/	1	2
Ratovi, raspad države	4	2	1
Religija	/	1	/
Kriza morala, poremećen sistem vrednosti	1	/	/
Rodna neravnopravnost	/	/	1

U tabeli je naveden broj određene vrste društvenih objašnjenja, a ne broj članaka u kojima se javljaju ovakva objašnjenja. Najčešće društveno objašnjenje nasilja u svim posmatranim godinama je objašnjenje da je nasilje unutar porodice posledica opšte ekonomske nesigurnosti u društvu. Ovde su svrstana objašnjenja u kojima se navodi da do nasilja dovodi besparica, siromaštvo, egzistencijalna nesigurnost kao posledica protekle krizne i nestabilne decenije, nezadovoljstvo zbog gubitka posla, dugotrajna ekonomska kriza, loša ekonomska situacija, socijalna nesigurnost i nedostatak perspektive usled nemaštine i krize.

Objašnjenja nasilja društvenim i kulturološkim kontekstom i patrijarhalnim odnosima navode se u jednom do dva članka godišnje. U kategoriju *Društveni i kulturološki kontekst* spadaju objašnjenja u kojima se navodi da u društvu postoji tolerancija na nasilje, opšti stav da je nasilje prihvatljivo, da sve ostaje u okviru porodice i da se agresija ispoljava na članove porodice. Kao podvrsta ovog objašnjenja može se posmatrati i objašnjenje nasilja kao posledice patrijarhalnih partnerskih odnosa u kojima muškarci imaju veću moć od žena.

Kategorija *Ratovi, raspad države* obuhvata objašnjenja u kojima se navodi da je nasilje posledica raspada države, izbeglištva, prethodnih ratova, porasta dostupnosti oružja, da je nasilje reakcija na krizu, „pucanje“ što nije kako je očekivano, zbog tranzicije društva. Ova vrsta društvenih objašnjenja je najzastupljenija u 2003. godini i opada tokom godina. Od pojedinačnih objašnjenja iz ove kategorije, u 2003. godini se navodi da je nasilje posledica krize morala i poremećenog sistema vrednosti, u 2007. godini se u jednom članku iz rubrike Svet objašnjava da je po Kuranu dozvoljeno nasilje

nad ženama, a samo u jednom članku u 2011. godini se nasilje povezuje sa rodnom neravnopravnosti.

Društvena objašnjenja su dosta retko zastupljena i nalaze se u 7 članaka u 2003. godini (5.7%), u 2007. godini u 5 članaka (2.8%) i u 2011. godini u 6 članaka (4.7%).

Razlozi za ostajanje i napuštanje nasilnog partnera

Jedna od tema koja se pojavljuje najčešće u opštim, analitičkim, člancima su i objašnjenja zašto žrtve nasilja ne napuštaju svoje partnere, a mnogo ređe se govori o tome šta su razlozi zbog kojih se odluče da ih napuste. Česti izvori ove vrste podata su stručnjaci koji dolaze u kontakt sa žrtvama nasilja, najčešće kada se žrtve obrate za pomoć u savetovaštima, prihvatalištima ili sigurnim kućama. U nerednoj tabeli prikazani su razlozi zbog kojih žrtve ostaju sa nasilnim partnerima i broj pojavljivanja ovih razloga po godinama.

Tabela br.21. Razlozi ostajanja sa nasilnim partnerom

Razlozi ostajanja sa nasilnim partnerom	Godina		
	2003	2007	2011
Zbog dece - da deca ne rastu bez oca, da imaju oba roditelja, dok deca ne diplomiraju; strah da im počinilac nasilja ne uzme decu;	5	3	1
Zbog straha - od većeg nasilja, da će ih nasilnik pronaći gde god da odu	3	2	2
Zbog nedostatka podrške - nemaju gde da odu, saveta od bliskih osoba da ostanu uz partnera	3	1	2
Zbog ekonomske nesamostalnosti i zavisnosti od partnera	3	1	1
Zbog nade - da će se partner promeniti, da će biti bolje, da će ga rađanje deteta promeniti	4	/	1
Zbog sramote i stida - od osude sredine i porodice, da “ne pukne bruka”, jer je sramota razvesti se	3	1	2
Zbog vaspitanja da se čuti i trpi	4	2	/
Zbog ljubavi	1	/	1
Zbog neznanja da je nasilje kažnjivo i kome da se obrate, zbog nepoznavanja pravnih informacija	3	1	/
Zbog opraštanja nasilniku	1	1	/
Zbog potištenosti, beznada, bespomoćnosti	1	/	/
Zbog nedostatka zakonske regulative koja nasilniku zabranjuje pristup žrtvi	1	/	/
Zato što misle da je nasilje uobičajeno ponašanje za muškarce	4	/	/

Najraznovrsniji razlozi zašto žrtve ostaju sa nasilnim partnerima navode se u 2003. godini. Ujedno, procenat članaka u kojima se kao tema pojavljuje objašnjenje zašto žrtva ne napušta nasilnog partnera je najveći u ovoj godini i iznosi 9.6%, odnosno, ova tema je zastupljena u 12 članka u 2003. godini. U 2007. godini razlozi ostajanja sa partnerom se navode u 7 članaka (4.2%), a u 2011. godini u 6 članaka, tj. u 4.8% članaka objavljenih u ovoj godini. U 2003. godini najčešće pominjani razlozi su: zbog dece, nade, vaspitanja i mišljenja da je nasilje uobičajeno ponašanje za muškarce. U 2007. godini od dva do tri puta navode se razlozi koji se odnose na decu, strah i vaspitanje. U 2011. godini se po dva puta navode razlozi strah, nedostatak podrške i sramota i stid.

Razlozi zbog kojih se žrtva odlučuje da napusti nasilnog partnera se vrlo retko navode i mogu se naći u jednom do dva članka po godini. Razlozi za napuštanje nasilnog partnera su: kada žrtve procene da im je život u opasnosti, kada nasilje pređe neku uobičajenu granicu, kada postaje sve gore i gore i kada nasilni partner postaje nasilan i prema deci, ne samo prema njima.

Zakoni i najave zakonskih rešenja za suzbijanje nasilja u porodici

Sa prepoznavanjem nasilja u porodici kao društvenog problema 2002. godine, uvođenjem ovog dela u Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona, i u novinskim člancima počinje se pisati o zakonskim rešenjima ovog novog krivičnog dela.

U 2003. godini o zakonu kao i najavama zakonskih promena pisalo se u 14 članka, odnosno, u 11.2% članka. Najčešće se pisalo o tome da se od 2002. godine nasilje u porodici smatra krivičnim delom i takva tvrdnja se mogla naći devet puta u 2003. godini. U jednom članku navodi se da država zabranjuje nasilje u porodici zakonskim propisom, a da policija može da goni nasilnika i onda kada žrtva to ne želi da uradi. Od najava zakonskih promena u dva članka se govori o urađenom predlogu Porodičnog zakona, koji treba da ide na usvajanje. Takođe, govori se o tome da postoji Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama koju su usvojile Ujedinjene nacije i da je ženama u Kini dato pravo da traže razvod ako su zlostavljane.

U 2007. godini informacije o zakonima ili najavama izmena zakona nalaze se u 11 članka, odnosno, u 6.6% članaka u ovoj godini. U njima se govori da su u 2005. godini usvojeni Krivični zakonik i Porodični zakon u kojima se sagledava problem nasilja u porodici. Takođe, ima podataka o izmenama u određivanju značenja nasilja u porodici u Krivičnom zakoniku iz 2005. godine u odnosu na njegovo definisanje u 2002. godini, kao i podataka o smanjivanju kazne za ovo krivično delo, zatim, da u Porodičnom zakonu kao mera zaštite postoji i iseljenje nasilnika, iako je on vlasnik nepokretnosti, i da je ova mera sadržana i u austrijskom modelu borbe protiv nasilja³⁹, čija se primena preporučuje. Od zakonskih izmena navodi se da postoje izmene u Zakonu o prekršajima, gde je pooštrena kazna za nasilje. Kao predlog navodi se da je potrebno izmeniti pojedine odredbe Porodičnog zakona i Krivičnog zakonika koje nisu u interesu žrtve, usvojiti zakon o rodnoj ravnopravnosti i pripremiti platformu za metodologiju suzbijanja nasilja u porodici. Navodi se i da je Srbija potpisnica Deklaracije o eliminaciji nasilja nad ženama.

U 2011. godini se dosta retko pisalo o zakonskim rešenjima porodičnog nasilja. Ove informacije mogu se naći u 5 članaka, odnosno, u 4% članka u ovoj godini. Ponovo se u jednom članku navodi da je kao krivično delo nasilje u porodici u našem zakonu prepoznato 2002. godine, a da je kazna za nasilje u porodici do 3 godine zatvora. U ovoj godini je usvojena Nacionalna strategija za suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima i u jednom članku se može naći informacija o tome. Jedan od načina suzbijanja nasilja je umrežavanje institucija koje se bave ovim problemom. Tako, u 2011. godini u dva članka se navodi da je u Pančevu, Vlasotincu i Crnoj Travi potpisan sporazum svih institucija koje učestvuju u suzbijanju nasilja (centar za socijalni rad, policija, SOS, lokalna vlast). Od predloga se navodi da je potrebno primenjivati austrijski model zaštite od nasilja u porodici.

³⁹ Austrijski zakon je policiji dao ovlašćenje da nasilniku izda nalog za iseljenje iz stana na period od 10 (odnosno 20) dana, bez obzira na želju žene (U: Ignjatović, 2011, str. 98).

Institucije zadužene za zaštitu od nasilja u porodici

U člancima se ređe eksplicitno govori o tome koje institucije su odgovorne za zaštitu od nasilja u porodici, već se one navode u tekstu kroz navođenje statističkih izveštaja koji potiču od ovih institucija ili intervju sa predstavnicima ovih institucija. Najeksplicitnije i najzastupljenije je ukazivanje na sigurne kuće kao institucije u koje se smeštaju žrtve. U 2007. i 2011. godini se otvaraju sigurne kuće u svim većim gradovima u Srbiji i to je u dovoljnoj meri praćeno kroz medije. Kroz članke se može videti da sigurne kuće postoje u Beogradu, Nišu, Jagodini, Šapcu, Subotici, Užicu, Kragujevcu, Smederevu, Čačku, Novom Sadu, Priboju, Pančevu, Somboru, Zrenjaninu.

Tabela br. 22. Navođenje institucija i nevladinih organizacija koje se bave zaštitom od nasilja u porodici

Navođenje institucija i NVO	Godina		
	2003	2007	2011
Sigurna kuća	3	14	19
Prihvatalište (sklonište) za žene i decu žrtve nasilja u okviru savetovališta u Beogradu	3	/	/
NVO – Antitrafiking centar, Incest trauma centar, Viktimološko društvo, Grupa 27, Alternativni krug, Autonomni ženski centar, Ženski istraživački centar Niš, Centar za devojke, Žene u akciji, Fenimena, Ženski centar Leskovac	9	8	7
SOS telefon za žrtve nasilja	5	10	6
Savetovaliste protiv nasilja u porodici	8	4	2
Centar za socijalni rad	1	4	4
Savetovalište za brak i porodicu pri centru za socijalni rad	/	/	4
Policija	1	1	3
Pravosuđe	/	1	1
Zdravstvene ustanove	/	1	3
Besplatna pravna pomoc na nivou lokalne samouprave, Pravno i psiho-socijalno savetovalište za žrtve nasilja u okviru Alternativnog kruga u Kragujevcu	1	/	2

Pored informacija o sigurnim kućama, u člancima se mogu naći i informacije o nevladinim organizacijama koje se dominantno ili jednim delom bave zaštitom od nasilja u porodici. Njihova zastupljenost je gotovo podjednaka u svim ispitivanim godinama. U 2003. godini se često govori o Savetovalištu protiv nasilja u porodici, i gotovo uvek o savetovalištu u Beogradu. SOS telefon za žrtve nasilja se najčešće

pominje u 2007. godini. Od ostalih institucija koje se bave zaštitom od nasilja u porodici ređe se pominju centri za socijalni rad, policija, pravosuđe, zdravstvene ustanove. Ove institucije su svakako osnovne državne institucije koje su se problemima unutra porodice, a među njima i nasiljem, bavile i mnogo pre nego što je nasilje u porodici prepoznato kao društveni problem. Gledano po godinama, raste procenat članaka u kojima se govori o institucijama uključenim u zaštitu od nasilja u porodici. U 2003. godini neka od institucija se pominje u 21 članku (17.2%), u 2007. godini u 31 članku (18.6%), a 2011. godini u 26 članaka (20.2%).

Predlozi mera zaštite

U nekim opštim, analitičkim, člancima u svim godinama, mogu se naći mišljenja različitih stručnjaka o merama koje je potrebno preduzeti kako bi se odgovorilo na nasilje u porodici.

U 2003. godini neki od predloga mera se navodi u 8 članaka (6.4%). Predložene mere se odnose na nadziranje ljudi koji su se vratili sa ratišta, prevaspitavanje nasilnika, uvođenje mere iseljenja i zabrane pristupa žrtvi, otvaranje nacionalnih centara za sve ugrožene slojeve, izgradnju sigurnih kuća, oformljavanje specijalnih timova u policiji koji bi se bavili nasiljem u porodici, a gde bi bile zaposlene žene. Kao opšta preporuka navodi se da je potrebno da država kod pojedinca proizvede osećaj sigurnosti što bi doprinelo da se smanji nasilje.

U 2007. godini neki od predloga mera javlja se u 7 članaka (4.2%). U ovoj godini se ponovo ističe važnost otvaranja sigurnih kuća u različitim gradovima u Srbiji, potreba za otvaranjem službi za podršku žrtvama kriminaliteta, potreba za izmenom postojećih zakona, afirmisanjem nenasilnog rešavanja konflikta, pružanje podrške žrtvama kroz medije, podizanje nivoa opšte kulture, razvijanje ekonomske sigurnosti građanja.

U 2011. godini se u 6 članaka (4.8%) navodi da postoji potreba za otvaranjem sigurnih kuća, potreba za oformljavanjem više savetovaništva za brak i porodicu, potreba da se radi na prevenciji, umrežavanju institucija, razvijanju protokola o saradnji na suzbijanju nasilja, pooštavanju kazni, potreba rada na resocijalizaciji žrtava, kao i rada

sa počiniocima, da je potrebno iseljavati počinioce nasilja, kao po austrijskom modelu, i da se kroz radio i televizijske spotove utiče na podizanje svesti javnosti o nasilju.

Podizanje svesti javnosti

Jedan od strateških ciljeva u Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2011) jeste i rad na podizanju svesti javnosti o problemu nasilja u porodici. Za postizanje ovog strateškog cilja mediji su direktno uključeni kroz pisanje članaka o nasilju u porodici kao i kroz promociju različitih kampanja koje se organizuju sa ovim ciljem. Svetska kampanja za borbu protiv nasilja nad ženama pod nazivom *16 dana aktivizma u borbi protiv nasilja nad ženama* obeležava se od 25. novembra do 10. decembra. U tom periodu se organizuju različite kampanje, tribine, odžavaju okrugli stolovi na kojima se raspravlja o različitim aspektima ovog problema. U ovom periodu se u novinama mogu naći informacije koje se odnose na kampanje posvećene borbi protiv nasilja nad ženama, ali su informacije o njima u manjem broju van ovih 16 dana u godini. Tako, u svim posmatranim godinama je u okviru ovog perioda bilo po 5 članaka o kampanjama ili okruglim stolovima sa temom nasilja nad ženama. Van ovog perioda je u 2003. godini bilo 3 članka, u 2007. godini 4 članka, a u 2011. godini 2 članka. Tokom *16 dana aktivizma u borbi protiv nasilja nad ženama* u člancima u 2003. godini je bilo podataka o performansu koji se izvodio na trgovima gradova *Neme svedokinje*, kampanji *Nasilje nad ženama je zločin*, u okviru koje su se delili leci i brošure o nasilju, okruglom stolu o nasilju nad ženama i informacije o jednogodišnjem projektu Savetovaništa protiv nasilja u porodici u Beogradu *Živeti van nasilja*. Van ovog perioda u člancima se pisalo o kampanji *Amnestijom do žrtve - dokle robijom na robiju*, tribini *Standardizacija rada institucija u oblasti nasilja u porodici*, i tv spotu za promociju člana Krivičnog zakonika o nasilju u porodici. U 2007. godini se tokom *16 dana aktivizma u borbi protiv nasilja nad ženama* pisalo o održavanju izložbe *Offbeat: pogledaj i vidi nasilje* i o *Međunarodnom danu borbe protiv nasilja nad ženama* koji se obeležava 25. novembra. Van ovog perioda govorilo se o kampanji *Stop nasilju*, konferenciji o primeni austrijskog modela, nacionalnoj konferenciji o borbi protiv nasilja nad ženama i okruglom stolu o zaštiti porodice i dece. U 2011. godini u okviru *16 dana aktivizma u borbi protiv nasilja nad*

ženama izveden je performans *Umorne*, pokrenuta kampanja *Forum pravih muškaraca* – u okviru koje se poznati muškarci zalažu za borbu protiv nasilja nad ženama, pokrenuta je kampanja *Ne okreći leđa nasilju, prijavi ga* kroz promociju na tv i radio stanicama i obeležen je *Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama*. Van ovog perioda u člancima ima podataka o programu *Reci NE nasilju u porodici* i konferenciji povodom *Međunarodnog dana žrtava nasilja* koji se obeležava 22. februara.

Kritike zakonskih rešenja i rada institucija u pogledu zaštite od nasilja u porodici

U jednom broju članaka određeni stručnjaci sa kojima su rađeni intervjui govore o zakonima u našoj zemlji i njihovom sprovođenju iz kritičke perspektive. Takvih članaka nema puno. U 2003. i 2007. godini takvih članaka je 7, a u 2011. godini 2 članka. U većini ovih članaka to nije centralna i jedina tema o kojoj se govori, već jedna od tema u kojoj se u članku piše. Predmeti kritika slični su u svim posmatranim godina i mogu se razvrstati na način dat u tabeli. Brojevi u tabeli označavaju koliko se puta određena kritika javlja tokom godine. Nekada, u istom članku postoji više vrsti kritika.

Tabela br.30. Kritika zakona i sprovođenja zakona

Kritika zakona i spovođenja zakona	Godina		
	2003	2007	2011
Nepostojanje i neadekvatnost zakona i zaštite	5	2	2
Loše sprovođenje zakona	3	2	/
Loša primena i neadekvatnost kaznenih mera	/	3	1

U 2003. godini najveći broj kritika se odnosi na nepostojanje i neadekvatnost zakona i zaštite. Takvih kritika ima i u 2007. i 2011. godini, ali manje. U okviru ovih kritika govori se o odsustvu pravne i društvene zaštite, njenoj neadekvatnosti, i neodgovarajućoj institucionalnoj pomoći, usled čega su žrtve ubile nasilnike, zatim o nedostatku zakonske regulative koja bi agresoru zabranila pristup žrtvi, o odsustvu preventivnog rada i kašnjenju sa nacionalnom strategijom, o nepostojanju obavezujućih zakonskih procedura za službe koje treba da pruže pomoć žrtvi i nedostatku jedinstvene državne statistike o rasprostranjenosti nasilja.

Jedan broj članaka u 2003. i 2007. godini govori uopšteno o postojanju, ali lošem sprovođenju zakona - da postoji nedovoljno efikasno sprovođenje zakona o nasilju u porodici, da se postojeće zakonske norme ne sprovode adekvatno, da o lošoj primeni porodičnog prava svedoče žrtve nasilja i da država mora biti efikasnija u zaštiti žrtava jer zakoni postoje, ali sprovođenje nije zadovoljavajuće .

O postojanju, ali neadekvatnom kažnjavanju govori se u 2007. i 2011. godini. Ističe se tendencija blagog kažnjavanja nasilnika, sa kaznama do godinu dana zatvora, i da se mera iseljenja nasilnika i zabrana prilaska žrtvi retko sprovodi.

Od institucija koje se bave zaštitom od nasilja u porodici najviše kritika je upućeno radu policije. U 2003. godini u 7 članaka se govori o lošem intervenisanju policije, u smislu nereagovanja, na prijave nasilja ili neuspešnom intervenisanju nakon koga se nasilje nastavilo ili završilo ubistvom žrtve. Takođe, navodi se da policija ismejava žrtve, da nema dovoljno znanja o nasilju u porodici, a da i policija i tužioci nude posredne usluge, a ne hapse počinioce nasilja. U 2007. godini u 3 članka se pisalo o neadekvatnom radu sudova, u smislu da sudski postupci dugo traju, i da bi sud po hitnom postupku trebalo da određuje meru iseljenja počinilaca nasilja, kao i da se zbog neadekvatnog rada suda žrtve povlače iz sudskih postupaka. U 2011. godini u 6 članaka policija i centri za socijalni rad su kritikovani zbog neadekvatnog reagovanje nakon prijave nasilja i zbog nevođenja statistike, a policija zato što u 2/3 slučajeva samo upozorava počinioca nasilja.

DISKURZIVNE KONSTRUKCIJE PORODIČNOG NASILJA U IZABRANIM ŠTAMPANIM MEDIJIMA

Oslanjajući se na podatke dobijene u analizi sadržaja novinskih članaka, drugi korak u analizi članaka odnosio se na ispitivanje načina prezentovanja nasilja u porodici kroz upotrebu različitih diskurzivnih konstrukcija. Ispitivanje diskurzivnih konstrukcija porodičnog nasilja daje osnova za određivanje širih okvira (diskursa) u kojima se nasilje u porodici smešta u izabranim štampanim medijima i kakve implikacije (funkcije) takav način prezentovanja nasilja u porodici može imati.

Nasilje u porodici kao globalni fenomen

Pojedine diskurzivne konstrukcije konstruišu sliku nasilja kao globalni i univerzalni fenomen. Njegova univerzalnost konstruiše se na različite načine. Jedan od načina je da se o nasilju u porodici govori kao o fenomenu koji se dešava svuda u svetu, u svim društvenim slojevima, podjednako među siromašnima i bogatima, među svim obrazovnim nivoima.

Nasilje u porodici je verovatno jedini globalni fenomen koji obeležava prve godine novog milenijuma. To što mu pribegavaju podjednako mladi i stari, siromašni i bogati, obrazovani i neobrazovani muškarci, mala je uteha. Nasilje cveta podjednako u Mozambiku kao i Kanadi, Pakistanu kao u Brazilu, Francuskoj kao i u Rusiji (Politika, 22.08.2003. Porodica nesigurno utočište, str. B1).

Agresija nije „zaštitni znak“ porodica sa socijalne margine – nasilje čine nekvalifikovani radnici ali i profesori univerziteta, sveštenici, glumci, novinari... (Politika, 19.02.2003. Pakao u toplom porodičnom gnezdu, str. A10).

Mada se navodi da se nasilje dešava u svim obrazovnim i socijalnim nivoima, u nekim člancima se nekada izražava stav iznenađenosti i začuđenosti što podaci govore u

prilog tome. To govori o očekivanju da se nasilje ipak dešava određenim kategorijama ljudi.

Zanimljivo je da po podacima Savetovaništa protiv nasilja u porodici, ova pojava nije vezana isključivo za siromašne i neobrazovane sredine i marginalizovane grupe. Zabeleženi su i slučajevi i obrazovanih nasilnika, iz, kako se to kaže, „dobrih porodica“ (Politika, 5.12.2003. Pola veka sa siledžijom, str. A13).

... Zaprepašćujuće je da su oboje intelektualci, završili su tehničke fakultete... (misli se na žrtvu i počinioca nasilja) (Blic, 14.10.2007. Tuku i oni bez škole i školovani, str. 4).

Reči *zanimljivo* i *zaprepašćujuće* iz izdvojenih delova članaka imaju istu funkciju u kontekstu rečenica u kojima se nalaze i označavaju začuđenost što se nasilje dešava i između obrazovanih ljudi, iz „dobrih“ porodica.

Univerzalnost nasilja u porodici se izražava i nemogućnošću njegovog povezivanja sa rasom, verom, običajima.

Nasilje u porodici, naročito nad ženama je panevropski fenomen koji nema veze sa rasom, kulturom, verom, tradicijom i običajima, mada je u siromašnim zemljama izraženije (Politika, 9.03.2007. Tamne brojke nasilja, str. 5).

U ovom članku se ističe da je nasilje u porodici izraženije u siromšnijim zemljama. U nekim drugim se može naći da nasilje nije uvek povezano sa ekonomskom razvijenošću zemlje.

Ubistvo u porodici nije uvek povezano sa društvenom situacijom, jer da je tako, onda u zemljama sa visokim standardom ne bi bilo ovakvih slučajeva, a njih i te kako ima, pogotovo u Nemačkoj (Blic, 10.07.2011. Muževi postaju zločinci zbog ljubomore i bede, str. 14).

Nasilje kao globalni fenomen konstruiše se i pisanjem o njegovoj sveprisutnosti u istorijskoj perspektivi, o tome da je uvek postojalo, a da se društva razlikuju samo po tome koliko otvoreno pričaju o ovom problemu.

Zlostavljanje je prisutno od kada je sveta i veka, s tim što razvijenije zemlje o tome otvorenije govore, jer su svesne da taj problem postoji i da se može rešavati samo ako se govori o njemu (Blic, 20.08.2003. Deca najčešće žrtve nasilja, str. 4).

Slika o univerzalnosti fenomena nasilja u porodici kreira se i govorenjem o zastupljenosti nasilja u porodici u drugim zemljama i upoređivanjem naše zemlje sa drugim zemljama.

Istraživanja su pokazala da svaki peti dan neka žena dobije smrtonosne batine od partnera i da je batinjanje u Francuskoj „navika“ (Blic, 18.08.2003. Francuzi tuku supruge, str. 4).

Po ovoj crnoj statistici naša zemlja ne razlikuje se mnogo od Evrope, u kojoj svaka četvrta ili peta žena trpi nasilje, ali ono što jeste različito to je – odgovor države na partnersko nasilje (Politika, 4.11.2011. Policija loše reaguje na nasilje u porodici, str. 8).

Funkciju globalizovanja nasilja imaju i pojedine metafore o nasilju. Npr. *Nasilje je moneta za komunikaciju; Nasilje je „treći partner“ u vezi između dvoje ljudi praktično od prvog dana zajedničkog života (Politika, 19.02.2003. Pakao u toplom porodičnom gnezdju, str. A10).*

Kada se o nasilju u porodici govori kao o globalnom, panevropskom fenomenu, koji postoji od kada je sveta i veka, onda se kreira slika o njegovoj univerzalnosti, sveprisutnosti, a što je na korak od ukazivanja na njegovu prirodnost. Takav način prezentovanja ne podstiče na akciju, delanje i suprotstavljanje. Predstavljanje nasilja kao globalni i univerzalni fenomen omogućuje počiniocima nasilja i žrtvama da svoja iskustva dožive kao tipična, identifikujući sebe sa mnogima pre njih i širom sveta koji

dele ista iskustva. U isto vreme, omogućuje čitaocima da se habituiraju na nasilje u porodici i dožive ga kao neminovnost.

Ovakav način konstruisanja nasilja u porodici nije toliko prisutan i opada tokom godina. U 2003. godini diskurzivne konstrukcije ovakvog načina prezentovanja nasilja u porodici mogu se identifikovati u 9 članaka (7.9%), u 2007. godini u 4 članka (2.2%) i u 2011. godini u 3 članka (2.4%).

Predstavljanje nasilja kao globalni i univerzalni problem može se videti u opštim, analitičkim, člancima u kojima različiti stručnjaci iznose svoja mišljenja ili istraživačke podatke.

Univerzalnost nasilja u porodici u pogledu godina počinitelaca i žrtava nasilja sadržana je i u člancima u kojima se opisuju pojedinačni slučajevi nasilja. Analizom ovih članaka može se zaključiti da su i žrtve i počinioci najrazličitijih godina, od jako mladih do starih. Međutim, uočava se kontradiktornost informacija kada su u pitanju zanimanja. U člancima o pojedinačnim slučajevima nasilja češće se kreira slika da se nasilje dešava ljudima koji obavljaju zanimanja za koja nije potrebno više ili visoko obrazovanje, dok se zanimanja za koja je potrebno više ili visoko obrazovanja ređe pominju. To i dalje ne znači da je nasilje među obrazovanim ređe, već da samo ređe dospeva do medijskog prezentovanja. Ali, u ovom radu, upravo se i bavimo medijskom konstrukcijom nasilja u porodici, te se može zaključiti da se u pogledu univerzalnosti nasilja kreiraju različite slike u člancima u kojima se predstavljaju pojedinačni slučajevi nasilja i u opštim, analitičkim, člancima. O tome da se nasilje u porodici dešava ljudima određene starosti, nivoa obrazovanja, socijeekonomske klase govori se i u profilima žrtava i počinitelaca nasilja. Smeštanje nasilja u određene kategorije ima funkciju predstavljanja da se nasilje dešava „određenim ljudima“ i da su oni van datih kategorija „bezbedni“.

Nasilje kao kulturološki obrazac

Kada se nasilje u porodici smešta u širi društveni kontekst ističe se njegov kulturološki aspekt, a nasilje u porodici se na taj način prezentuje kao negativna posledica usvojenih uverenja i vrednosti. Ovaj okvir prezentovanja nasilja saopštava da nasilje nije toliko abnormalno već da je razumljivo kao ishod postojećih normi i vrednosti koje okružuju nasilje. Nasilje nad ženama tako ne može biti odvojeno od društvenog konteksta u kome se dešava i gde se smatra normalnim i prihvatljivim društvenim i unutarporodičnim ponašanjem (O'Neill, 1998). Tako se ponegde može naći da je: *Nasilje nad ženama, odomaćeno i kod nas predstavlja deo običajnog prava*, (Politika, 26.10.2007. Tadić: zakonom protiv nasilja nad ženama, str. 9) ili da se: *Nasilje u porodici prihvata kao deo folklor* (Blic, 7.10.2007. Zašto žene trpe batine. str. 8). Slika o nasilju u porodici kao kulturološkom obrascu kreira se kroz predstavljanje nasilja kao odlike društva u kome živimo.

Na ovom terenu postoji kulturološki obrazac da se sve, i dobro i loše, čuva u okviru porodice, zato se agresija ispoljava u njoj (Blic, 15.10.2003. Agresija ostaje u porodici, str. 17).

Na našem podneblju ovakvim zločinima je svojstven stav da je neko nečije vlasništvo, a to pogotovo važi za ženu (Blic, 28.07.2011. Emocije i nesuglasice prave ubice od članova porodice, str. 16).

Od strukturalnih karakteristika društva koje za posledicu ima nasilje u porodici govori se o patrijarhalnom odnosu između muškaraca i žena.

U ovoj sredini još uvek vladaju patrijarhalna shvatanja podele rodni uloga gde se nasilje često prikriva i odobrava (Blic, 26.11.2011. Kao žrtva porodičnog nasilja ubijena 41 žena za godinu dana, str. S2).

Najtipičniji obrasci nasilja svedoče o patrijarhalnom modelu funkcionisanja jugoslovenske porodice (Politika, 19.02.2003. Pakao u toplom porodičnom gnezzu, str. A10).

Nasilje obično nastaje u onom društvu koje ima tradicionalni odnos prema ženama i deci, u siromašnom društvu i u okruženju koje toleriše nasilje (Politika, 4.11.2011. Policija loše reaguje na nasilje u porodici, str. 8).

Održavanju nasilja u porodici, a naročito negovorenju i neprijavljanju nasilja, doprinosi socijalizacija muškaraca i žena u patrijarhalnim društvima. Žene i muškarci dobijaju različite poruke kako treba da se ponašaju, čime se, u stvari, patrijarhalni odnos i održava (Bohan, 1993; Wood, 2001). Kao jedan od razloga zašto žene ne prijavljuju nasilje navodi se upravo vaspitanje da žene treba da skrivaju nasilje u porodici.

Veliki problem u današnjem društvu jeste i to što mlade žene ne dobijaju nikakvu podršku porodice, čak naprotiv, obično ih majke savetuju da se pretrpe uz objašnjenje da je i nju tukao njen muž, pa je preživela... Razvedena žena je na neki način obeležena, kao i deca iz takvog braka, dok je s muškarcima drugačije. U našoj kulturi je tako, roditelji obično kažu ćerki, pretrpi se, imaš decu, dok će sinu reći razvedi se, lako ćeš naći drugu. To nije vezano samo za selo, već i za urbanu sredinu (Blic, 7.10.2007. Zašto žene trpe batine, str. 8).

Povezivanje nasilja u porodici sa patrijarhalnim odnosima je jedno od osnovnih objašnjenja nasilja koje ističu feministkinje. Da bi se nasilje u porodici suzbilo, treba smanjivati tradicionalnu podelu rodni uloga i razvijati svest o jednakosti polova. Jednakost muškaraca i žena unutar porodičnog sistema i razvijanje svesti da partnerski život ne znači trpljenje, već uvažavanje i jednakost, stvara klimu nulte tolerancije na nasilje. Otvoreno negiranje ovakvog objašnjenja ili neisticanje kroz medije može se tumačiti upravo u funkciji održavanja patrijarhalnih i tradicionalnih odnosa između muškaraca i žena. Slika o nasilju u porodici kao posledici kulturoloških obrazaca i tradicionalnih rodni uloga nije naročito zastupljena u ispitivanim godinama. U 2003.

godini se o nasilju u porodici na ovaj način govori u 5 članaka (4.1%), u 2007. godini u 4 članka (2.4%) i u 2011. godini u 4 članka (3.1%).

Kada se nasilje u porodici prezentuje kao posledica višegeneracijskog vaspitanja i kao kulturološka odlika jednog društva, ukazuje se na njegovu ukorenjenost i teškoću promene. Upravo bi medijsko suprotstavljanje vaspitnim porukama da nasilje ne treba trpeti i prećutkivati doprinelo podizanju svesti javnosti o neprihvatanju nasilja u porodici i ohrabrilo žene da izađu iz nasilnog odnosa. Takvih članaka u ispitivanim godinama nema dovoljno.

Nasilje kao moć, kontrola i dominacija

Diksurzivne konstrukcije koje sadrže poruku da se nasiljem održava kontrola i dominacija nad partnerom sa manje moći, vrlo retko se nalaze u analiziranim člancima u svim posmatranim godinama. Održavanje kontrole i dominacije podrazumeva nejednaku moć između partnera. Jedno od objašnjenja održavanja ovakvog odnosa je njegovo povezivanje sa patrijarhalnim odnosima u datom društvu. Patrijarhalni odnosi su takvi da podrazumevaju nejednakost moći koja se distribuira u odnosu na rod. U društvima koja su patrijarhalna, kao što je i naše, ovaj odnos raspodele moći odražava se u različitim segmentima – u podeli rada, politici, porodici, i patrijarhat se, u isto vreme, i održava kroz ove segmente. Neisticanje da je nasilje sredstvo održavanja kontrole i dominacije nad partnerom takođe se može smatrati jednim od sredstava održavanja patrijarhalnih odnosa.

U svim posmatranim godinama se samo u po jednom članku govori o nasilju u porodici na ovaj način. Tako, u 2003. godini se navodi da: *Nasilnik ne pušta lako žrtvu nad kojom je ostvario dominaciju. Njemu je potrebna zavisna, uplašena osoba, kućna pomoćnica, rob (Politika, 6.12.2003. Potreba za strahom, str. A11)*. U 2007. godini se objašnjava: *Zlostavljaču je žena objekat nad kojim se izivljava i za to mu jedino i služi. Njemu ne treba ljubav nego žrtva i kada je jednom uhvati ne ispušta je iz ruku (Politika, 1.10.2007. Kad žrtve postanu ubice, str. 12)*, a u 2011. godini se navodi da: *Prema rečima psihologa Zorana Musterovića uglavnom su nasilni u porodici stariji članovi, kao i muškarci, jer imaju moć u patrijarhalnoj sredini (Politika, 30.08.2011. Bes bez kontrole, str. 11)*.

Ovaj diskurs konstruiše nasilje kao instrumentalno sredstvo zadobijanja moći nad drugima, a nasilnike pozicionira kao racionalne agente koji su potpuno svesni i kontrolišu svoje ciljem usmereno ponašanje, kojim ostvaruju dominaciju nad ženom. Ovde nasilnik poseduje moralnu odgovornost, a zlostavljanje drugog ljudskog bića se smatra nemoralnim.

Prezentovanje nasilja kao kulturološki obrazac patrijarhalnog vaspitanja i kao moć, kontrola i dominacija su povezani, jer dele ideju da nasilje muškaraca i strategije kontrole ne mogu biti odvojene od socio-strukturalnog konteksta u kome se dešava. Ovaj kontekst uključuje patrijarhalne institucije, istorijsku dominaciju muškaraca, seksističke norme koje socijalizacijom muškaraca podržavaju i ozakonjuju njihovo nasilje nad ženama (Dobash & Dobash, 1992). Prema Mrševićevoj (Mršević, 2013) u gotovo svim medijima previđa se stalno prisutna „dozvoljenost“, nekažnjivost nasilja u porodičnim i drugim društvenim odnosima koja široko dominira našim društvom, a koja je po teoretičarima nasilja zapravo mnogo pre i češće uzrok pojedinih nasilnih akata nego navodna patologija ličnosti nasilnika.

Rešenje problema, iz ovog diskursa, jeste promena tradicionalne strukture patrijarhalne porodice i radikalna revizija patrijarhalnih institucija i normativnih osnova koje podržavaju ove strukture. Intervencije kao što su psihoterapija ili upravljanje besom su uske iz feminističke perspektive i ne bave se važnijim problemima: seksizmom muškaraca, kontrolišućim ponašanjem i sociokulturnim kontekstom koji podržava nasilje muškaraca nad ženama (Stordeur & Stille, 1989; prema: O’Nill, 1998).

Nasilje kao individualni problem

U najvećem broju članaka kreira se slika da je nasilje u porodici individualni problem, i u većini takvih konstrukcija sadržano je i implicitno odvajanje odgovornosti od nasilnika. To se nikada ne kaže direktno, već se očitava u kreiranju značenja koje određeni članak ima. Traženje razloga nasilnog ponašanja u pojedincu ili povezivanje nasilja sa nekim okolnostima koje su do nasilja dovele je vrlo izraženo i može se smatrati jednim od ciljeva koji novinari smatraju da treba da ispune u predstavljanju nasilnog događaja. O tome svedoče i pojedini članci u kojima se piše o nepoznavanju

razloga nasilja, čime se još više ističe da bi nasilje, kad bismo znali šta ga je izazvalo, možda ipak bilo i razumljivo ili čak opravdano.

U petak uveče, nekoliko minuta pre ponoći Luka B. (64) ubio je suprugu J.B. (63), kojoj je, iz za sada nepoznatog razloga, razbio glavu sekirom (Blic, 23.09.2007. Ubio ženu sekirom, str. 8).

Poslednji put Ladislav M. je pijan, bez ikakvog razloga, suprugu udario staklenom vazom po glavi (Blic, 19.03.2007. Ženu udario staklenom vazom, str. 14).

U toku istražnog postupka, Slađan Stamenković je verovatno priznao da je maltretirao i tukao suprugu, ali se ne zna zbog čega je između njih dolazilo do razmirica i žučnih prepirki (Politika, 15.08.2003. Nasilniku sledi posmatranje, A11).

Ovakvo medijsko izveštavanje o nasilnom događaju, gde se ističe nepoznavanje razloga nasilja, jeste, u najmanju ruku, neumesno, a samo preispitivanje zašto je neko nekome razbio glavu sekirom ili staklenom vazom može se smatrati neukusnim i neprimerenim. Insistiranje na traženju razloga je ujedno i insistiranje u traženju opravdanja za izvršeno nasilje. Predstavljanje nasilja kao individualni problem i odvajanje odgovornosti od nasilnika ostvaruje se onda kada se nasilje prikazuje kao posledica zloupotrebe alkohola, psihičke bolesti ili poremećaja ličnosti.

Nasilje kao posledica zloupotrebe alkohola

Prezentovanjem nasilja kao posledice zloupotrebe alkohola odgovornost za izvršeno delo se odvaja od počinioca. Ovakav način prezentovanja nasilja sadrži pretpostavku da u „normalnim“ okolnostima, da je počinitelj nasilja bio trezan, nasilja ne bi ni bilo. Alkohol kao glavni krivac za nasilno ponašanje dominira dobrim delom članaka u svim posmatranim godinama. U 2003. godini prezentovanje nasilja kao posledice zloupotrebe alkohola prisutno je u 24 članka, odnosno, u 19.6% analiziranih

članaka u ovoj godini. U 2007. godini u 21 članku (11.6%) i u 2011. godini u 9 članaka (7%). Primetno je, takođe, da se prezentovanje nasilja u porodici na ovaj način smanjuje tokom posmatranih godina. Povezivanje zloupotrebe alkohola sa nasilnim ponašanjem najčešće se sreće u pojedinačnim predstavljanjima nasilnih događaja.

On je tokom 2006. u nekoliko navrata pod dejstvom alkohola u porodičnoj kući pesnicama tukao svoju suprugu (Blic, 4.04.2011. Osuđen nasilnik, str. 14).

Vitomir M. je najpre vređao svoju suprugu Vesnicu, kako se sumnja, u pijanom stanju (Blic, 31.07.2007. Deca branila majke od očeva, str. S2).

Slika nasilja kao posledice konzumiranja alkohola kreira se i kroz opšte, analitičke, članke, kada o nasilju svoja mišljenja iznose različiti stručnjaci.

Brak i partnerski odnosi su često poligon za ispoljavanje agresije. Najčešće je to posle konzumiranja alkoholnih pića, jer popuštaju kočnice (Blic, 26.09.2003. Plima nasija u porodici, str. 12).

Da najviše nasilja ima u porodici alkoholičara ukazuje psihijatar Slađana Štetić, ali ga ima i u porodicama gde bolesti zavisnosti nema (Politika, 8.03.2007. Porodični nasilnici biće isterivani iz kuća, str. 22).

Da nasilje nije posledica zloupotrebe alkohola već da počinioci nasilja čine nasilna dela u svesnom i nealkoholisanom stanju, jasno i eksplicitno se navodi u samo dva članka, od ukupno 432 analiziranih. U oba članka, ovi podaci potiču iz istog istraživanja nasilja u porodici.

Nasilno se ponašaju u svesnom stanju, bez dejstva alkohola ili droge. Do ovih rezultata došlo je Udruženje sudija za prekršaje Republike Srbije na osnovu petogodišnjeg praćenja nasilja u porodici (Blic, 14.10.2007. Tuku i oni bez škole i školovani, str. 4; Politika, 8.03.2007. Nasilje u porodici, str. 8).

Nasilje kao posledica psihičke bolesti ili poremećaja ličnosti

Slika nasilja u porodici kao posledice psihičke bolesti konstruiše se navođenjem psihičkih bolesti kao uzroka počinjenog nasilja. Ovakav način prezentovanja nasilja u porodici vrlo je prisutan u 2003. godini i može se naći u 17 članaka (13.1%). U 2007. godini broj članaka u kojima se konstruiše ovakva slika nasilja u porodici je znatno manja, u svega 2 analizirana članka (1.1%), a u 2011. godini prezentovanje nasilja kao posledice psihičke bolesti može se naći u 7 članaka (5.4%). Ono što razlikuje objašnjenja nasilnog ponašanja ove vrste od drugih koja se navode, jeste što se za njih vezuje eksplicitnije odricanje odgovornosti od nasilnika.

U pratnji dvojice zatvorskih stražara u sudnicu je juče uveden sitan, neupadljiv, crnokos mladić – Igor Karabuva. Na prvo pitanje sudije, on je plačnim glasom tiho rekao: „Kajem se, pogrešio sam“. Igor je plakao i drhtao i kasnije, kada je u sudnici svedočio njegov lekar psihijatar Branko Mandić. Doktor je ukazao sudskom veću da se radi o paranoidnoj psihozi, trajnoj duševnoj bolesti, usled koje je Igor u trenutku zločina bio u neuračunljivom stanju. Obe strane su se saglasile da je pred sudom mladić koji ne može biti kriv za ono što je učinio (Politika, 1.07.2003. Lečenje za ubicu, str. A11).

U ovom članku odricanje odgovornosti od počinioca nasilja postiže se na više načina. Najpre, stručnjak, psihijatar, svedoči da je zločin počinjen u neuračunljivom stanju, a zatim se obe strane (sudsko veće i psihijatar) saglašavaju da okrivljeni ne može biti kriv za ono što je učinio. Utisku nedužnosti za izvršeno delo doprinosi i sam opis počinioca nasilja – sitan, neupadljiv, crnokos mladić koji govori tihim, drhtavim i plačnim glasom.

Objašnjenja nasilja psihičkim bolestima potiču i od stručnjaka koji govore o pojedinim psihičkim bolestima koje mogu biti povezane sa nasilnim ponašanjem.

Jedan od uzročnika porodičnih tragedija je psihoza koja se postepeno razvija i koja obolelog dovodi do tog stadijuma da počinje da ubija članove svoje porodice (Blic, 4.01.2003. Preti novi talas porodičnih ubistava, str. 10).

Na agresivno i autoagresivno ponašanje, kada je reč o uzrocima koji leže u duševnim bolestima, najviše utiču šizofrenija paranoidnog tipa i bipolarni afektivni poremećaj, odnosno, manično depresivna psihoza (Blic, 3.07.2011. Stanja maničnih depresija od bolesnika za tren prave ubicu, str. 14).

Objašnjenje nasilnog ponašanja psihičkim bolestima, koje počinioaca nasilja čine neuračunljivim, priznat je i legitiman način odricanja odgovornosti na sudu. Takva objašnjenja ne samo da odriču odgovornost već i stvaraju atmosferu saosećanja sa izvršiocem nasilja, koji se suočava sa teškim problemom, psihičkom bolešću.

Blisko povezana sa objašnjenjima nasilja psihičkim bolestima su i objašnjenja u kojima se uzroci nasilja povezuju sa poremećajima ličnosti.

Milojević navodi tri stanja koja mogu da dovedu do porodičnih ubistava. Jedno od njih je psihotično stanje, u kome osoba može nerealno da protumači neke stvari iz okoline i da napravi svoj psihotični ludi sistem. Drugo je poremećaj ličnosti ili psihopatija. Karakteriše je slaba kontrola agresivnih impulsa i razdražljivost, zapadanje u stanje intenzivnih emocija koje ne mogu da se kontrolišu (Blic, 25.04.2003. Za 16 meseci deset ubistava u porodici, str. 11).

Na ovaj način kreira se slika da kod poremećaja ličnosti, gde je nemoguće kontrolisati agresivne impulse i intenzivne emocije, počinilac i ne može biti odgovoran za posledice svog ponašanja koje je produkt takvih poremećaja.

Naslovi nekih članaka prenose poruku da su psihičke bolesti veoma opasne i mogu dovesti do različitih tragedija. Primeri takvih naslova su: *Epizode ludila završavaju tragedijom (Blic, 18.02.2003. str. 11), Stanja maničnih depresija od bolesnika za tren prave ubicu (Blic, 3.07.2011, str. 14), Glasovi u glavi naređuju zločin (Blic, 23.06.2003. str. 10).*

Ponekad, uz opise nasilnih događaja navode se i podaci o psihičkim stanjima počinitelaca nasilja. Takvi podaci često idu iza veznika „ali“ ili „a“.

Za sada niko od komšija ne govori o eventualnom motivu ovog ubistva, ali smo saznali da je ubica Ivan Vrdonjak već duže vreme imao psihičkih problema (Politika, 8.11.2007. Ubio ženu pa sebe, str. 12).

Protiv Radoslava P. je zbog nasilja u porodici do sada podnešeno više krivičnih prijavi, a saznajemo da je lečen zbog psihičkih bolesti (Blic, 7.11.2011. Zatočio suprugu i sekirom nasrnuo na patrolu policije, str. 14).

Problem kreiranja slike nasilja kao posledice psihičkih bolesti nije u samom navođenju takvih objašnjenja jer su ona svakako legitimna, već u njihovoj medijskoj zastupljenosti i sadržanoj pretpostavci o odricanju odgovornosti počinitelaca nasilja. Njihova zastupljenost u 2003. godini je dosta velika, ali se tokom godina smanjuje.

Zabrinjavajuće je da je veoma malo komentara da ubistva čine duševno normalne osobe, kao i da je broj ubistava koje uzrokuju psihičke bolesti veoma mali. Takvih komentara ima samo u 2 članka od svih analiziranih članaka.

Naime, podaci pojedinih istraživanja pokazali su da osobe obolele od duševnih bolesti ne predstavljaju dominantnu društvenu populaciju u ovim tipovima agresivnog ponašanja. Od svih analiziranih ubistava 11 odsto počinitelaca bolovalo je od šizofrenije, dok je depresiju imalo svega osam odsto (Blic, 3.07.2011. Stanja maničnih depresija od bolesnika za tren prave ubicu, str. 14).

Ovakva ubistva su akti duševno normalnih osoba koje dugo žive u nenormalnim okolnostima i dodaje da su u svetskim razmerama duševni bolesnici do 10 odsto ukupnog broja ubistava, kod nas i manje (Blic, 31.07.2003. Ubijaju se siromašni ljudi iz predgrađa, str. 11).

Navedenim načinima prezentovanja nasilja – kao posledice konzumiranja alkohola, psihičke bolesti i poremećaja ličnosti – nasilje u porodici nad ženama smešta se u domen individualnog i patološkog. Takvim konstrukcijama nasilnik se predstavlja

kao osoba koja je privremeno u neuračunljivom stanju (zbog alkohola) ili trajnijem neuračunljivom stanju (u zavisnosti od psihičkih problema koje ima). Iz ovog diskursa, nasilnik je osoba koju treba lečiti jer je nasilje simptom patologije koja mu leži u osnovi. Takvim pozicioniranjem nasilja, redukuje se odgovornost nasilnika za izvršeno nasilje, i sve dok problem koji izaziva nasilje ne nestane, nasilje neće ni moći da se zaustavi. Iz ovog diskursa, nasilju se možemo suprotstaviti pružanjem medicinske pomoći nasilniku kao i psihoterapijskim lečenjem.

Nasilje kao posledica društvenih okolnosti

Strategija kojom se odgovornost za nasilje sa pojedinca pomera na širi društveni kontekst je predstavljanje nasilja kao posledice društvenih okolnosti koje su van domena lične odgovornosti pojedinca. Jedna od društvenih okolnosti koja se povezuju sa porastom nasilja u porodici su ekonomska kriza u kojoj se mnoga društva, pa i naše, nalazi i siromaštvo koje iz nje proizilazi.

Socijalna nesigurnost koja pod uticajem krize i nemaštine poprima sve veće oblike kod nas može biti jedan od pokazatelja zašto je nasilje nad ženama u porastu (Blic, 10.07.2011. Mužvi postaju zločinci zbog ljubomore i bede, str. 14).

Drugi način je povezivanje nasilja u porodici sa istorijom prethodnih ratova, koji su zadesili našu zemlju, i raspad države.

Zločini u porodici su kulminacija svega što nam se dešavalo u ratnim i poratnim godinama u kojima se većina građana nije snašla. Kada ne mogu da se uklope u društvene okolnosti, svoju negativnu energiju, destrukciju i bes okreću ka najbližima (Blic, 19.06.2007. Muškarci češće dižu ruku na najbliže, str. 17).

U najvećem broju članaka kada se nasilje objašnjava na ovaj način, sve ove okolnosti se pominju zajedno, jer sve govore o širem društvenom kontekstu u kome se nasilje unutar porodice i dešava.

Nagomilano siromaštvo, agresija, ratovi i porast količine oružja u srpskim domaćinstvima uzrok su tragičnih sudbina – nijedan od njih ne možemo izdvojiti, jer oni u sprezi dovode do ovakvih porodičnih tragedija (Politika, 17.10.2007. Masakri u porodici odneli 20 života, str. 5).

Konstruisanje nasilja u porodici kao kulminacije nezadovoljstva, izneverenih očekivanja, egzistencijalne nesigurnosti ili pražnjenja besa pojedinca zbog okolnosti u kojima živimo u 2003. godini je zastupljeno u 6 članaka (4.8%), u 2007. godini u 4 članka (2.4%) i u 2011. godini u 6 članaka (4.8%). Iz ovog diskursa sledi da je za suzbijanje nasilja u porodici potrebno da država obezbedi bolje ekonomske uslove života svojim građanima, mir i političku stabilnost.

Nasilje kao posledica traumatskog iskustva

U cilju razumevanja nasilja između najbližih članova porodice ponekad se traga za traumatičnim i stresnim događajima koji utiču na razvoj oboljenja poznatog kao posttraumatski stresni poremećaj. Posledica ovog poremećaja može biti nasilno ponašanje koje se može javiti i godinama nakon traumatičnog događaja koji je izazvao poremećaj. U kontekstu posttraumatskog stresnog poremećaja najčešće se govori o posledicama ratnih trauma, ali ne isključivo samo o njima.

Kao najčešći uzrok nasilja navodi se posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), poznatiji kao „posleratni“ ili „vijetnamski sindrom“. On (dr Ivan Dimitrijević) navodi da ljudi pogođeni stresnim poremećajima često mogu da se zatvore u sebe i da suočeni sa odbacivanjem okoline jednostavno u sebi talože svoje traume što često kasnije na neki način „eksplodira“. Ljudi koji imaju PTSP često nisu agresivni. Do agresije dolazi u trenutku „pucanja“, često su najagresivniji prema sebi, ali i prema okolini (Blic, 3.09.2003. Milioni ljudi pod stresom potencijalni nasilnici, str. 5).

Ovakav način prezentovanja nasilja nije naročito zastupljen i može se naći u jednom do dva članka u toku godine. Ovde se nasilje opisuje kao *eksplozija* ili *pucanje*

usled taloženja ranijih traumatičnih iskustava. I ovakvom konstrukcijom nasilja nasilnik se lišava odgovornosti, jer su traumatična iskustva posledica uslova i okolnosti u kojima je živeo.

Predstavljanje nasilja u porodici kao posledice društvenih okolnosti i traumatskih iskustva povezuje prikazivanje nasilja kao ispoljavanje besa, nezadovoljstva, napetosti, „pucanja” usled kumulacije negativnih iskustva, zbog okolnosti u kojima nasilnici žive – nezaposlenost, siromaštvo, egzistencijalna nesigurnost, ratovi, raspad države. Ovde se nasilje opaža kao manifestacija povišenog nivoa unutrašnje tenzije i/ili lične frustracije.

Iz ovog diskursa proističu intervencije kojima se ljudi uče da upravljaju ovom agresivnom energijom na nenasilan način, kroz vežbe asertivnosti, treninge relaksacije. Poret toga, upotreba ovog diskursa na sociokulturnom nivou dovodi do intervencija koje teže da redukuju stres koji provocira nasilje u društvu, što uključuje smanjenje siromaštva, nejednakosti, nezaposlenosti, obezbeđivanjem adekvatnog mesta stanovanja, hrane, medicinske brige, obrazovnih mogućnosti (O’Nill, 1998).

Nasilje kao naučeni model ponašanja

Objašnjavanje nasilja okolnostima u kojima je nasilnik odrastao može se smatrati još jednom strategijom kojom se poriče odgovornost za izvršeno nasilno delo. Ovo determinističko objašnjenje o poreklu nasilnog ponašanja zasniva se na učenju po modelu gde se obrazac nasilnog ponašanja uči u porodici porekla. Uzrok nasilnog ponašanja se na taj način smešta u prošlost nasilnika i okolnosti na koje on nije mogao da ima uticaja. Čak, omogućuje saosećanje sa nasilnikom, koji je još kao dete prisustvovao nasilju između svojih roditelja, i neminovno i sam postao nasilan.

Deca koja rastu u takvim porodicama svakodnevno gledaju kako se otac ponaša prema majci i uče po modelu. Tako da se često dešava da i oni sutra postanu nasilnici (Blic, 7.10.2007. Zašto žene trpe batine, str. 7).

Posledice ostaju ceo život, nasilje postaje naučeni oblik ponašanja koji su deca videla i prihvatila i često kasnije i sama postaju žrtve ili su siledžije (Politika, 5.12.2003. Pola veka sa siledžijom, str. A13).

Učenje po modelu koristi se i kao objašnjenje zašto neko postaje žrtva nasilja, odnosno, da žrtve postaju one žene koje uče po modelu ponašanja svojih majki.

Na osnovu višegodišnjeg rada sa ženama koje su postale žrtve nasilja ili trgovine ljudima uočava se jedna jasna psihološka zakonitost, koja glasi da su gotovo sve žene bile žrtve ili svedoci nasilja u svojim primarnim porodicama, odnosno, da su gledale nasilje svog oca nad svojom majkom (Politika, 12.07.2003. Muževi najčešći vinovnici nasilja, str. A10).

Ovaj vid determinističkog objašnjenja nosi poruku da postoji rizik da će neko postati nasilan ili žrtva ukoliko je u porodici u kojoj odrasta takav model ponašanja prisutan. Ovakvo prezentovanje nasilja odriče odgovornost nasilnika dajući mu opravdanje za nasilno ponašanje, a žrtve nasilja ne podstiče na aktivnost jer je to što su postale žrtve zapravo davno i „odlučeno“. Muškarci se istovremeno opisuju kao žrtve sopstvenog odrastanja u nasilnoj porodici i takva objašnjenja ne daju osnova da se interveniše, jer kakva je poenta intervenisanja ako nema nade za promenu (Burmana & Chantler, 2005). Time se u stvari ističe nepromenljivost njihovog polažaja. Slika nasilja kao naučenog modela ponašanja može se naći u jednom do tri članka po godini.

Da je biti žrtva neminovnost, konstruiše se i povezivanjem nasilja u porodici sa genetikom. Takvo objašnjenje navedeno je u samo jednom članku, ali ga ovde navodim upravo zbog determinizma koji sadrži i može se smatrati objašnjenjem koje ne bi trebalo dovoditi u vezu sa nasiljem u porodici.

Kao što je negde u genima i u danima odrastanja zapisano da su jedni mučitelji, tako drugima piše da lako mogu biti žrtve, pa je Jela i u drugom braku doživela iste probleme. Iz jedne nesreće pobjegla je u drugu (Politika, 17.03.2011. Tukao me je dok sam držala bebu u naručju, str. 8).

U ovom izvodu i nasilje i viktimizacija konstruišu se kao genetsko nasleđe čime se njihova nepromenljivost najdrastičnije ističe.

Sve navedene medijske prezentacije nasilja nad ženama u porodici nude i opravdanja zašto se nasilni događaj desio. Navedene konstrukcije daju prostora za razmišljanje ili nerazmišljanje o odgovornosti nasilnika za izvršeno nasilno delo. Gledano u celini, navođenje objašnjenja za nasilno ponašnje je vrlo izraženo u analiziranim novinskim člancima u svim ispitivanim godinama, samo se njihova pojedinačna zastupljenost razlikuje. Ako se uz opis nasilnog događaja ili u mišljenju različitih stručnjaka može često naći da je nasilje posledica zloupotrebe alkohola, psihičke bolesti, poremećene strukture ličnosti, odrastanja u nasilnoj porodici, traumatskog iskustva, ekonomske krize, siromaštva ili ratnog okruženja, onda imamo i puno razloga da nasilno ponašanje i opravdamo.

Kada se o nasilju piše kao o patološkom simptomu ili kao o posledici društvenog okruženja koje dovodi do nagomilavanja besa, frustracije, razočaranja, odgovornost se odvaja od nasilnika i pripisuje ili bolesti ili društvu. Sa druge strane, konstrukciji odgovornosti za izvršeno nasilno delo doprinosi predstavljanje nasilja kao sredstva ostvarivanja moći u kontole. Iz takvog diskursa, nasilnik se konstruiše kao svesno i odgovorno biće, koje bira nasilje kao sredstvo uspostavljanja i održavanja moći nad ženom. Analiza pokazuje da se takva slika nasilja nad ženama vrlo retko kreira. Upravo zbog toga, što se nasilje nad ženom u porodici kao sredstvo održavanja moći i dominacije pojavljuje u svega tri članka, od ukupno 432 analiziranih, možemo smatrati medije podržavajućim u pogledu održavanja tradicionalnih patrijarhalnih odnosa u čijoj osnovi stoji nejednaka moć između muškaraca i žena.

Romantizovanje nasilja

Romantizovanje nasilja je okvir u kome se nasilje predstavlja kao deo ljubavi. U ovom okviru je prisutan romansirani način predstavljanja nasilnog događaja čime se kreira slika da se uopšte primarno i ne radi o nasilju, već, pre svega, snažnim, uzajamnim emocijama, romansi sa tragičnim završetkom. Ovaj okvir prezentovanja partnerskog nasilja prisutan je u člancima u kojima se nasilje povezuje sa ljubomorom,

preljubom, neuzvraćenjom ljubavi ili se nasilje objašnjava kao posledica napuštanja sa kojim nasilnik nije mogao da se pomiri.

U naslovima ovakvih članaka može se naći: *Zbog ljubomore naterao ženu da gola šeta gradom (Blic, 14.09.2007. str. 15)*, *Ubio ženu zbog preljube (Blic, 30.05.2003. str. 12)*, *Ubijena jer nije želela da se uda za ljubavnika (Blic, 5.07.2007. str. 10)*, *Kocem ubio nevernu ženu (Politika, 13.06.2007. str. 26)*, a u samim tekstovima delovi kao što su: ljubavna drama, dugogodišnja ljubavna idila okončana tragedijom (*Blic, 4.07.2003. Spalio ljubavnicu, bacio se pod voz, str. 11*), mrtvi ljubavnici, epilog tragične osmomesечne romanse (*Blic, 6.01.2007. Oteo ženu pa ubio i nju i sebe pred policijom, str. 16*), kriminalna romansa strave i užasa, tajno sastajanje, kobna noć, tajna odnešena u grob (*Politika, 4.04.2003. Otkriven pomoću mobilnog telefona, str. A13*). U pojedinim člancima, ovakvi slučajevi nasilja se nazivaju zločini iz strasti ili ubistva u afektu. Takvo kategorisanje potiče od stručnjaka koji iznose svoja mišljenja o ovim slučajevima nasilja.

Ubice iz strasti nikad ranije nisu činili krivična dela. Ubice optužuju žrtvu za sudbinske greške kao što su neverstvo, vređanje i zanemarivanje partnera, hladnoću i odbijanje seksualnih odnosa, podložnost tuđem uticaju, prevrtljivost, nestalnost, neposlušnost i loše vođenje domaćinstva. Iza svih ovih žalbi, u stvari, stoji neuzvrćena ljubav (Blic, 2.04.2003. Il' me voli ili umri, str. 11).

Prema našim istraživanjima, najveći broj ubistava u porodici počinjen je u afektu. Naš sagovornik, koji je i dugogodišnji sudski veštak, kaže da poseban pečat ubistvima u porodici daju ljubomora i osveta. Emocije su polako ključale u potencijalnom ubici i on više nije mogao da izdrži (Blic, 28.07.2011. Emocije i nesuglasice prave ubice od članova porodice, str. 16).

U ovom poslednjem primeru nasilje se konstruiše kao posledica neizdržljivog unutrašnjeg stanja usled ključanja emocija. Na ovaj način emocije se predstavljaju kao problematične jer su za pojedinca neizdržive. Takođe, kroz pojedinačne slučajeve nasilja, govori se o istoriji partnerskog odnosa sa naglaskom na emocije koje su pratile njihov odnos, a sam nasilni čin se objašnjava nemogućnošću njihovog obuzdavanja,

ljubomorom koja se ne može kontrolisati, neuspelim pokušajima da se uspostavi ljubavni odnos između žrtve i počinioca.

Meštani kažu da je Oliver bio miran, da nije pio i nikada nije izazivao kavge. Oliver je bio ljubomoran na sve i svakoga. Kad bi se pomirili, onda je „ljubav cvetala“. Oliver je bio prek, ali ga je ona volela. Oliver je radio kao zidar ali je prestao da zida od kada je upoznao Biljanu, jer je hteo da sve vreme provodi sa njom (Blic, 23.04.2003. Uveče se izljubili, ujutru ljubomorni muž nožem zaklao suprugu, str. 10).

Davor D. pre zločina danima slao cveće svojoj bivšoj devojci Sanji S. Neuzvracena ljubav povod je teškoj tragediji koja se juče oko 10.45 odigrala na prepunom subotičkom buvljaku (Politika, 26.05.2007. Ubistvo i samoubistvo na subotičkom buvljaku, str. 12).

Mrševićeva primećuje (Mršević, 2013) da se u medijskom izveštavanju uzrok zbog kojeg žene napuštaju zajednicu previđa, prećutkuje ili zamagljuje izrazima, npr. „još jedna neuzvracena ljubav odnela dva života“. Time se konstruiše još jedno opravdanje ljubomore - ništa se drugo i ne može očekivati od „opravdano“ ljubomornih muškaraca, nego da ubijaju žene koje vole kad ne mogu prethodno drugim načinima da ih ubede u svoju ljubav.

Zastupljenost ovakvog načina prezentovanja nasilja u novinskim člancima nije zanemarljiv. U 2003. godini se ovaj okvir može identifikovati u 18 članaka (14.4%), u 2007. godini, takođe, u 18 članaka (10.8%), a u 2011. godini u 7 članaka (5.4%).

U pojedinim člancima ovog tipa može se prepoznati funkcija zamagljivanja odgovornosti za izvršeno delo. To se postiže navođenjem preljube koju je žrtva počinila ili opravdanosti sumnje nasilnika da se preljuba dogodila.

Kad im je prišao prepoznao je muškarca sa kojim se ljubila, koji je bio njegov najbolji drug. Tvrдио je da je bio u šoku, besan, razočaran. Počeo je da se svađa sa ženom i odvuкао ju je od navodnog ljubavnika (Blic, 23.02.2011. Zadvio ženu pertlom, str. 14).

S.S. se upoznao i sa roditeljima svoje devojke. Ali to ništa nije promenilo: ona je stalno negde odlazila i zadržavala se dovoljno dugo da mladi Makedonac počne da sumnja u nju. Došla bi kući i, bez objašnjenja, odlazila pravo pod tuš. Posle prve ozbiljnije svađa S. je odlučio da napusti stan. Osećao se prevarenim i povređenim. Bolje da je tada poslušao sebe. Sledeći put je bilo kasno. Dograbilo je kuhinjski nož i „presudio“ nevernoj ženi (Politika, 3.12.2007. Nije mogao da kontroliše ljubomoru, str. 27).

U ovom primeru nasilnik se opisuje kao *mladi Makedonac*. Mlad (mladost) za sebe vezuje značenje impulsivnosti, nepromišljenosti, „mladost ludost“. I šta bi drugo jedan takav mladi Makedonac mogao drugo i da pomisli o tome što devojka nakon vraćanja kući ide pravo pod tuš, sem da je neverna i da treba da joj „presudi“. Na taj način se konstruiše „nedužnost“ ovog nasilnika. Diskursi o žrtvinoj participaciji, fokusiranjem na to kako se žena ponašala u odnosu na muškarca su česti. Žena se opisuje kao da je isprovocirala muškarca i tako izazvala nasilje (Burman, 2010).

Zamagljivanje odgovornosti duskvalifikacijom žrtve preispitivanjem ispravnosti i moralnosti njenog ponašanja može se identifikovati u 2003. godini u 9 članaka (7.4%), u 2007. godini u 6 članaka (3.4%) i u 2011. godini u 2 članka (1.6%).

Isti cilj se postiže i u člancima u kojima se počinitelj nasilja opisuje kao neko kome je bio cilj da sačuva porodicu i koji bi zbog tog cilja prešao preko svega, dok je žrtva ta koja razara porodicu.

Kako je pričao, bio je spreman da oprostí neverstvo, ali ne i da mu se raskući dom. Pretpostavlja se da je Petru Kojadinoviću prekipelo kada je posumnjao da je njegova žena trudna sa drugim čovekom (Blic, 13.05.2003. Iskasapio ženu i sebe, str. 10).

Kada se nasilje prezentuje na ovakav način, zamagljuje se uopšte i činjenica da je reč o nasilju. Ovde se nasilje izjednačava sa strašću, unutrašnjim snažnim emocijama koje upravljaju nasilnikovim ponašanjem. U situacijama neuzvraćene ljubavi, preljube, ljubomore, on ne vlada samim sobom, već emocije vladaju njim. Konstrukciji slike nasilja kao zločin iz strasti dodatno doprinosi i navođenje da je počinitelj nasilja nakon

izvršenog ubistva ubio i sebe, što se može identifikovati u jednom broju ovakvih članaka.

Nasilje kao činjenice i brojevi

Prema formi pisanja i obimu jednog broja članaka, nasilje u štampanim medijima se predstavlja navođenjem činjenica ili/i statističkih podataka.

U člancima u kojima je prisutan „samo činjenice“ pristup opisuje se kako se ubistvo ili nasilje dogodilo (ko, kad, gde, kako), a ne govori se o događaju kao delu većih problema između njih ili u društvu u celini (odgovor na pitanje zašto izostaje). Ovaj okvir ne prezentuje porodično nasilje kao porodičnu situaciju gde je potrebna intervencija, nego kao pravnu situaciju koja je već pod kontrolom. U mnogim od ovih članaka, nasilje u porodici se ne prezentuje kao kulminacija događaja, već kao izolovani incident na koji su institucije (pr. policija, sudstvo) već odgovorili. Ovaj trend dehumanizuje zločin, izbacivanjem informacija od ljudi koji su poznavali žrtvu i nasilnika. Takođe, postavljajući slučaj u kontekst sprovođenja zakona, pre nego u kontekst porodičnog nasilja kao društvenog problema, situacija se predstavlja kao jedna o kojoj će se policija pobrinuti ili kao da je već pod kontrolom (Bullock & Cubert, 2002).

Takva forma članaka o nasilju u porodici je veoma prisutna u svim posmatranim godinama i po ovom principu je napisano oko 1/3 članaka u godini ili više. Tako, u 2003. godini na ovaj način je napisano 49 članaka (40.2%), u 2007. godini 78 članaka (43.1%), a u 2011. godini 45 članaka (34.9%). Jedan od primera ovakvih članaka je:

Osnovni javni tužilac podneo je Osnovnom sudu u Zrenjaninu optužni predog protiv Zrenjaninca M.V. (51) zbog krivičnog dela nasilja u porodici, saopštilo je tužilaštvo. Prema navodima tužilaštva, M.V. je 11. januara ove godine, u porodičnoj kući u Zrenjaninu, u alkoholisanom stanju, pretio vanbračnoj supruzi M.V. da će je ubiti. Dok mu je vanbračna supruga spremala večeru, M.V. joj je bacio hleb u lice, a potom kuhinjskim nožem pretio da će je zaklati (Blic, 8.02.2011. Pretio supruzi da će je zaklati, str. 14).

Među najčešćim podacima koji se navode o nasilju u porodici su različiti statistički podaci. Konstrukcija nasilja u porodici kroz brojeve je jedan od načina na koji se o njemu govori. U 2003. godini neki statistički podatak se nalazi u 23 članka (18.8%), u 2007. godini u 32 članka (19.2%) i 2011. godini u 22 članka (17.6%). Podaci se odnose na različite statističke izveštaje iz različitih institucija (centri za socijalni rad, policija, sudovi, SOS telefoni, sigurne kuće, različite nevladine organizacije). Kroz statističke podatke se govori o broju prijava žrtava nasilja u porodici, broju podnetih krivičnih ili prekršajnih prijava za počinioce nasilja, broju ubijenih žena u nekom vremenskom periodu, broju žena smeštenih u sigurnim kućama, kao i o tome ko su najčešće žrtve nasilja, a ko počinioci, koliko je nasilnika koji priznaju krivicu i sl.

Specifična forma pisanja novinskih članaka kombinacijom „samo činjenice” pristupa i prikazivanjem nasilja u porodici kroz brojeve, obrazuje okvir prezentovanja nasilja u porodici koji označavam kao *normalizovanje događaja*. Na ovaj način određeni događaj se predstavlja kao uobičajeni. To se postiže kratkim opisom pojedinačnog događaja i smeštanjem tog događaja u niz prethodnih sličnih događaja u određenom vremenskom periodu koji se taksativno navode. U takvim člancima prisutne su rečenice kao: *Jučerašnji zločin samo je nastavak serije porodičnih tragedija koje su se dogodile u Srbiji u poslednjih nekoliko meseci... (Blic, 17.02.2003. Ubio ženu pred decom, str. 10)* ili: *Seriju porodičnih zločina započeo je 29. januara prošle godine... (Blic, 7.03.2003. Raspad porodice uzrok zločina u Kragujevcu, str. 7)*. Na taj način se nasilni događaj predstavlja kao jedan od mnogih. Time se nasilje u porodici, ne zauzimajući puno medijskog prostora, vidi kao uobičajeno. Ovaj okvir je u 2003. godini prisutan u 9 članaka (7.4%), u 2007. godini u 7 članaka (3.9%) i u 2011. godini u 3 članka (2.3%).

Ono što ovakvi okviri prezentovanja čine, jeste da čitaoci mogu olako da pređu preko slučaja nasilja u porodici, bez pridavanja većeg značaja i emocionalnog pobuđivanja, odnosno, dolazi do habituiranja na nasilje. Pisanje o nasilju u porodici kroz brojeve ne pobuđuje empatiju kod čitalaca. Ako se sve što možemo saznati o žrtvama nasilja svodi na njihov broj, taksativni opis događaja, uopšteno predstavljanje žrtve koje se kreira iz statističkih podataka, to neće izazvati emocionalnu reakciju kod čitalaca, a time će se i svest da se nešto treba promeniti teže razviti.

Nasilje kao uzajamna odgovornost

Navođenje da se nasilje desilo nakon „tuče”, „svađe”, „prepirke” konstruiše sliku uzajamne odgovornosti za počinjeno nasilje. U člancima u kojima se prilikom opisa nasilnih događaja opisuju ovakve okolnosti relativizuje se odgovornost onoga ko čini nasilje, a samo nasilje se predstavlja kao sukob jednakih među sobom. Ovakve konstrukcije nasilnog događaja, u člancima u kojima su predstavljeni pojedinačni slučajevi nasilja, prilično su zastupljene. U 2003. godini ovakva slika nasilja u porodici se kreira u 33 članka (27%), u 2007. godini u 36 članaka (19.9%) i u 2011. godini u 20 članaka (15.5%). Ipak, konstrukcija nasilja u porodici na ovaj način opada tokom godina. Primer naslova koji nasilje konstruiše kao uzajamnu odgovornost bio bi: *Kobna svađa supružnika (Blic, 11.04.2007. str. 14)*, a u samim tekstovima rečenice: *Tragične bračne svađe u požarevačkom kraju (Blic, 24.07.2007. Suprugu izbo nožem pa se ubio, str. 14)*, *Koban ishod porodične svađe na Zvezdari (Blic, 18.04.2011. Pucao supruzi u glavu pa ispalio u sebe dva hica, str. 16)*, *Kako „Blic“ nezvanično saznaje, zločin je počinjen posle svađe koja je izbila na Badnje večer (Blic, 8.01.2011. Hicem iz pištolja ubio ženu, pa presudio sebi, str. 16)*.

Još jedan način konstrukcije nasilja u porodici kao uzajamne odgovornosti postiže se i rečenicama iz kojih se ne može jasno zaključiti ko je žrtva, a ko počinilac nasilja. Primeri takvih rečenica se ne nalaze često u ispitivanim novinskim člancima. Ilustracija ove strategije je:

Muš i žena lakše su povređeni u međusobnoj tuči u stanu u Ulici braće Grim na Novom Beogradu. Do tuče supružnika došlo je juče oko podneva, a fizičkom obračunu prethodila je rasprava (Blic, 1.08.2011. Supružnic se tukli termosom, str. 17).

Razlika između ovog članka i ostalih, u kojima se nasilje između partnera označava “tučom”, jeste to što se iz ovog članka saznaje da su oba partnera povređena, dok se u ostalim „tuče” završavaju povređivanjem žene.

Nasilje kroz okrivljavanje i nepoštovanje žrtve

Sadržaji pojedinih delova analiziranih članaka konstruišu žrtvu kao odgovornu za situaciju u kojoj se nalazi. Komentarima kojima se implicira da žrtva nije učinila ništa ili samo minimalno da se zaštiti, odgovornost za nasilje se pripisuje samoj žrtvi. Konstrukcija žrtve kao odgovorne za nasilje postiže se različitim strategijama:

- *Strategija: Žene praštaju nasilje:*

Prema izjavi komšija, Pavel K., sklon piću, često je fizički zlostavljao suprugu, koja mu je nakon otrežnjenja, pošto bi se neko vreme primirio i molio za oprostaj, praštala (Politika, 5.12.2007. Pretukao i zapalio suprugu, str. 20).

Kada žene koje trpe nasilje olako prelaze preko toga, padaju na molbe i suze počinitelaca nasilja, opraštaju im, onda se konstruiše slika da su i same krive za to što ne umeju da se zaštite.

- *Strategija: Žene ćute ili prikrivaju nasilje:*

U obrazloženju presude navedeno je takođe da se krivična dela nasilja u porodici teško otkrivaju i iz razloga što žrtve nasilja ćute i prikrivaju izvršioce. I u ovom slučaju, i pored evidentne krivice i utvrđenih povreda koje je suprug Željko Jovanović naneo Mirjani pokušano je ublažavanje njegove odgovornosti. Na samom sudskom pretresu Mirjana je izjavila da se pomirila sa suprugom, čak i da ga ne tereti (Politika, 4.09.2003. Zatvor za nasilje u porodici, str. A13).

Ako se u članku želi istaći činjenica da žene često ćute, trpe nasilje i ne prijavljuju ga, onda je potrebno i objasniti zašto je to tako. U nekim člancima se tako i radi, a u nekima ne. Međutim, ponekad i data objašnjenja imaju prizvuk okrivljavanja žrtve.

Pripadnice nežnijeg pola mišljenja su da je bolje trpeti batine nego da „pukne bruka po selu“. Mi izađemo na lice mesta, a žrtve poriču da se to dogodilo ili nas zamole da ih malo opomenemo pa će se oni opametiti. Nije retkost i da nas izgrde što smo došli i da je prijava lažna (Blic, 5.07.2003. Žene trpe batine i ćute, str. 12).

Odgovor koji najčešće čujete na pitanje: „zašto?“, obično je varijacija na temu opravdanja: „Zato što sam mislila da će se on vremenom promeniti, da će ga rađanje deteta učiniti boljim čovekom, da će ga neka „dobra vila“ opametiti...“ (Politika, 3.12.2003. Dželati iz toplog porodičnog gnezda, str. A11).

U prvom primeru žrtve se konstruišu kao deo malograđanstva, da više brinu o tome šta će svet reći nego o sebi, čak i kao lažljive osobe, a u drugom kao lakomislene, lakoverne i naivne, jer veruju da će neko nebesko biće promeniti njihove partnere, kao na primer, dobra vila. U jednom članku se čak žrtve koje se nadaju da će im biti bolje nazivaju i pogrdno.

Često postoji nada kod žrtava da će se stvari popraviti, da će se brak srediti, tako da te žene ostaju gubitnici ceo život (Politika, 5.12. 2003. Pola veka sa siledžijom, str. A13).

U ovom članku je naročito maliciozno da se neko ko se nada da će mu biti bolje, naziva gubitnikom za ceo život.

- *Strategija: Uprkos postojanju različitih institucija koje se bave zaštitom žrtava nasilja, žrtve i dalje ne prijavljuju nasilje:*

Međutim, žrtve se i dalje teško odlučuju da prijave nasilnike. Policiji se u Srbiji prijavljuje samo 16,5 odsto slučajeva nasilja u porodici (Blic, 12.11.2011. Bivši mladić pod istragom zbog sumanutog nasilja, str. 14).

Navedeni komentar dat je u kontekstu isticanja društvenih napora da se odgovori na nasilje u porodici i navođenja različitih institucija (i državnih i nevladinih

organizacija), kojima žene mogu da se obrate za pomoć u slučaju nasilja u porodici. Time se poručuje da je država uradila sve što je u njenoj moći i da je sada odgovornost na žrtvi.

- *Strategija: Žrtve ne podnose, povlače ili odustaju od krivičnih prijava za nasilje u porodici, menjaju date iskaze:*

Većina žena od nas traži da utičemo na supruga, da mu zapretimo i upozorimo ga da je ne maltretira, što mi i radimo. Malo je njih koje su spremne da protiv batinaša podnesu krivičnu prijavu koju bismo mi prosledili tužilaštvu – kaže jedan od policijskih šefova. Neshvatljivo je da neko dvadeset godina trpi batine i da se još uvek nalazi u braku sa tim čovekom (Blic, 20.03.2003. Žene nema ko da štiti, str. 12).

Okrivljavanje i nerazumevanje položaja žrtve kao i same dinamike partnerskog odnosa u kome postoji nasilje, ovde se naročito očitava u činjenici da je šefu policije neshvatljivo da žrtva ne napušta partnera i pored dvadeset godina nasilja. Ako se navodi da žrtva odustaje od krivičnog postupka, potrebno je navesti i zašto je to tako na način kojim se ne okrivljuje žrtva, kao što se može naći u nekim člancima.

Svaka peta žena odustane od krivične prijave u strahu od nasilnika koji će kad tad ponovo biti na slobodi. Čak i kod drastičnih slučajeva, dešava se da se žrtve povlače na polovini postupka, a svedoka nema (Blic, 19.05.2007. U Smederevu najviše nasilja u porodici, str. 5).

Žrtve ne prijavljuju nasilnika ili povlače podnete krivične prijave iz straha od nasilnika ili njegovih pretnji koje uglavnom ne prestaju i kada se obrati nadležnim institucijama za pomoć. Takvo objašnjenje je i legitimno i neokrivljavajuće za žrtve i treba ga navoditi ukoliko se želi objasniti takvo ponašanje žrtve.

Jedno od objašnjenja koje se daje za odustajanje od postupka, a koje ima prizvuk okrivljavanja same žrtve bilo bi: *Najveći broj žena odustaje od krivičnog gonjenja pod obrazloženjem „neću valjda oca moje dece da oteram u zatvor“ (Politika, 3.12.2003.*

Dželati iz toplog porodičnog gnezda, str. A11). U ovom objašnjenju ističe se i žrtvino odbijanje da prijavi nasilnika i žrtvino čuđenje što je neko mogao i da pomisli da bi ona mogla da prijavi oca svoje dece. Ovakvim objašnjenjem konstruiše se slika da žrtve ne prijavljuju nasilje iz ne tako opravdanih razloga.

Naslov članka *Žrtve porodičnog nasilja menjaju iskaze* (Politika, 15.12.2007. str. 20) potpuno je okrivljavajući. U samom tekstu članka se objašnjava da je to zbog straha od nasilnika i to je trebalo istaći i u naslovu članka.

Možda najotvorenije okrivljavanje žrtve sadržano je u rečenici: *Zbog potištenosti, straha, beznađa, bespomoćnosti ili zaziranja okoline mnoge žene kriju svoju bruku i užas, tako da se uveliko sumnja da su brojke neuporedivo veće* (Politika, 22.08.2003. *Porodica nesigurno utočište, str. B1*).

Rečima da žrtve kriju svoju bruku i užas odgovornost za nasilje se u potpunosti pripisuje žrtvi. Bruka što čini nasilje može biti samo nasilnikova.

Po nepoštovanju žrtve nasilja i nepokazivanju empatije za ono joj se dogodilo izdvaja se jedan članak:

Policijci su bili kategorični da ti „dodaci“ nisu tačni (da je muž narkoman i da je toga dana prebio suprugu). *Tačno je, kažu, da je muž sa prijateljem došao do supruge na posao u vreme pauze, da ju je strpao u automobil i odvezao do kraja grada. Tu ju je naterao da se potpuno „raskomoti“ i hoda gola do ustanove u kojoj radi. Zatim je suprugu odvezao na drugi kraj grada i – šetnja je bila ponovljena.* (Politika, 14.09.2007. *Naterao suprugu da gola prođe ulicama, str. 12*).

Kada kažemo nekome da se raskomoti, mi mu poručujemo da učini nešto kako bi se osećao prijatnije. Reći da je žrtva naterana da se „raskomoti“, pri tom misleći na to da potpuno gola šeta gradom uz pratnju supruga, jeste koliko iskazivanje nepoštovanja i nemanja empatije za proživljeno iskustvo, toliko i ismevanje same žrtve. Čak i stavljeni

navodi doprinose takvom utisku. Ovo govori o potpunom odsustvu empatije sa žrtvom, jer da je drugačije, novinar ili policijaci (nije jasno ko je tačno autor ovog izraza) ne bi mogli da njeno iskustvo izjednače sa „raskomoćivanjem”.

Ono što ohrabruje jeste to da se broj članaka u kojima se žrtve otvoreno ili prikriveno okrivljuju smanjuje tokom godina. U 2003. godini takvih članaka je 6 (4.8%), u 2007. godini 4 članka (2.4%), a u 2011. godini 1 članak (0.8%).

Nasilje kao šala – smešna strana nasilja

Pojedini članci u rubrikama *Svet*, *Za nevericu*, *Luda planeta*, *Planeta - oko sveta*, konstruišu sliku nasilja kroz šalu. To se postiže pisanjem o nasilju šaljivim tonom ili navođenjem nekih specifičnih i netipičnih slučajeva nasilja. Čitanje takvih članaka ostavlja utisak „čega sve nema po belom svetu“. Kada se nasilje prezentuje kao nešto smešno, smanjuje mu se ozbiljnost i važnost.

U nekim člancima utisak smešnog proističe iz neobičnih razloga zbog kojih dolazi do nasilja. Primeri takvih članaka bili bi oni u kojima se navodi da je: muž prebio ženu jer mu je tražila da smanji ton na televizoru zbog kojeg nije mogla da spava (*Blic*, 3.04.2003. *Pretukao ženu zbog tv vesti*, str. 7), žena ubila muža jer nisu mogli da se dogovore oko boje farbe za zid (*Blic*, 26.06.2003. *Ubila muža zbog farbe za zid*, str. 11), žena držala muža tri godine golog u kupatilu jer je mislila da ima psihičkih problema, što je zaključila na osnovu toga što se kupao tri puta dnevno (*Blic*, 12.11.2003. *Žena držala muža tri godine u kupatilu*, str. 4), muž ubio ženu jer mu je mesec dana spremala samo makarone (*Politika*, 15.01.2007. *Ubio ženu zbog makarona*, str. 11), žena ubila muža zato što je trajno uspavao bolesnog mačka po preporuci lekara (*Blic*, 16.09.2011. *Udabila muža zbog mačka*, str. 14), žena odsekla šaku mužu jer je vreme stalno provodio na internetu (*Blic*, 29.08.2007. *Mužu odsekla šaku zbog interneta*, str. 14).

Ponekad utisak smešnog potiče iz samog načina na koji je nasilje izvršeno: muž tukao ženu mačkom (*Blic*, 2.08.2003. *Tukao verenicu mačkom*, str. 11), žena vezala mužu polni organ za kvaku i čekala da ljubavnica otvori vrata (*Politika*, 7.12.2003.

Batine za muževe, str. A4), muž gađao suprugu cipelama jer nije htela seks (Blic, 21.01.2011. Gađao suprugu cipelama jer nije htela seks, str. 15).

Nekada je šaljivo sadržano u naslovu, npr.: *Ne isplati se vređati suprugu*, a u članku se govori o velikoj novčanoj kazni za izgovorene pogrđne reči supruzi (*Blic, 12.01.2003. str. 13*) ili u slici na kojoj je tabla pored puta koja označava da u je u toj državi zabranjeno kamenovanje i spaljivanje žena (*Blic, 2.02.2007. Zabrana kamenovanja i spaljivanja žena, str. 6*).

Ponekad se kroz pisanje o nasilju nad ženama pomera naglasak sa nasilja nad ženama na nešto drugo:

Jedan 43-godišnjak iz Ludvigslusta u Nemačkoj mogao bi da odgovara zbog kršenja veoma strogih zakona o zaštiti prava životinja zato što je svoju verenicu tukao mačkom. On je pod dejstvom alkohola dohvatio mačku i počeo njom da udara 49-godišnju verenicu, koja je zadobila posekotine i ogrebotine. Mačka je uginula (Blic, 2.08.2003. Tukao verenicu mačkom, str. 11).

U ovom članku se govori o zaštiti prava životinja, a o zaštiti prava prebijene žene ne. Ovaj članak je manje šaljiv, a više ostavlja utisak „verovali ili ne“. Govorenje o nasilju u porodici kroz šalu, o „smešnoj strani nasilja“ može se naći u 2003. godini u 7 članaka (5.6%), u 2007. godini u 3 članka (1.8%) i u 2011. godini u 3 članka (2.4%).

Nasilje kao izolovani događaj

Nasilje kao izolovani događaj konstruiše se kada se nasilje prezentuje kao iznenađujući događaj za najbliže članove porodice ili komšije. To se postiže na više načina.

Jedan način je kada se nasilje predstavlja kao netipično i neočekivano za konkretan par ili celu porodicu. Komšije i rođaci o paru govore da se nisu svađali, da su lepo i mirno živeli, da su sve radili zajedno i u slozi, da su bili dobri i prijatni ljudi, skladan bračni par, dobre komšije, divna porodica ili jedna od najuglednijih porodica, i da su iznenađeni što se nasilje dogodilo baš njima.

Zaista ne mogu da verujem da se dogodila ovakva tragedija. Bili su dobri i prijatni ljudi. Nisam ih često viđao, ali niko u komšiluku nije mogao da sluti da će se nešto ovako dogoditi. Ovo je velika zgrada i brzo bi se pročulo da je ranije bilo problema između njih – kaže jedan od komšija (Blic, 18.04.2011. Pucao suprugi u glavu pa ispalio u sebe dva hica, str. 16).

Dokmanovići su važili za dobre komšije i niko nije mogao da nasluti kakva će se tragedija dogoditi. Milan i Bogdanka su sve radili zajedno u slozi. Nikada ih nisam čuo da se svađaju (Blic, 8.01.2011. Hicem iz pištolja ubio ženu, pa presudio sebi, str. 16).

Drugi način je kada se daje opis nasilnika tako da se nasilno ponašanje ne opisuje kao tipično za njega. Komšije govore da nisu mogle pretpostaviti da bi on nekome mogao da naudi, da nikada nije bio nasilan niti izazivao kavge, da je bio dobar čovek koji se nije zamerao nikome niti ikada udario partnerku.

Komšije kažu da je Ištvan bio miran i dobar komšija i veoma su iznenađeni tragičnim raspletom, jer ništa nije nagoveštavalo šta se sprema (Blic, 9.6.2007. Ubio suprugu pa sebe, str. 15).

Komšije navode da Milan nikad nije bio agresivan i da je u kraju poznat kao porodičan čovek (Blic, 19.08.2011. Suprug iz ljubomore ranio ženu pa pucao sebi u glavu, str. 16).

Ono što je zajedničko ovim načinima predstavljanja nasilnog događaja, jeste da se izražava iznenađenost i začuđenost da se nasilje desilo baš tim ljudima koje su komšije poznavale kao mirne, dobre ljude, skladne i divne porodice, da je nasilje „izuzetak” od uobičajenog ponašanja. Iznenađenost svedoči o očekivanju da se nasilje dešava „nekome drugom“, nekome ko je drugačiji, problematičniji, da se nasilje ne dešava „normalnim“ ljudima koje mi poznajemo. Ovakve konstrukcije nasilja svedoče o postojanju očekivanja da nasilje dolazi od određenog tipa ljudi (Bullock & Cubert, 2002).

Komšije iz zgrade još ne veruju da se ovako nešto desilo. Oni navode da se Karabuve nikada nisu svađali i da su delovali kao normalan bračni par (Politika, 17.02.2003. Suprugu usmrtio u kadi, str. A10).

Poznavala sam ih iz viđenja i Igor mi je izgledao sasvim normalno. Nisam mogla ni da pretpostavim da bi taj mladić mogao bilo koga da povredi (Blic, 18.02.2003. Psiho u Novom Beogradu, str. 11).

Očekivanje da se nasilje dešava nekim drugim, „nenormalnim” ljudima ima funkciju zaštite. Postoji potreba da se veruje da se nasilje dešava „negde tamo“ i „nekom drugom“, drugačijem i problematičnijem. Na taj način ne moramo da brinemo da se tako nešto može dogoditi i nama „normalnima“.

Još jedan način označavanja određenog nasilja izolovanim događajem, jeste kada se u samom naslovu članka ističe zanimanje žrtve ili nasilnika, koje ih može okarakterisati kao netipične žrtve ili nasilnike. Npr. *Pedagog osumnjičen za ubistvo (Politika, 30.01.2007. str. 12)*, *Popadija u Sigurnoj kući (Politika, 12.03.2007. str. 19)*, *Crkva kaznila popa Simanića (Politika, 19.03.2007. str. 12)*. Ovo isticanje zanimanja u naslovu članka ima funkciju označavanja da se radi o „izuzetku od pravila“.

Konstruisanje nasilja kao izolovani događaj se u 2003. godini može naći u 9 članaka (7.4%), u 2007. godini u 11 članaka (6.6%) i u 2011. godini u 6 članaka (4.8%).

Žrtva i/ili počinitelj nasilja su na neki način drugačiji od uobičajenog

Novinari često opisuju one koji su uključeni u događaj kao drugačije. Ovaj okvir ukazuje da se porodično nasilje događa određenom tipu ljudi (Bullock & Cubert, 2002). Ono što razlikuje prezentovanje nasilja kao izolovani događaj i prezentovanje žrtve ili nasilnika po nečemu drugačijim od uobičajenog, jeste funkcija koju takvo prezentovanje ima. Dok se kod izolovanog događaja podvlači iznenađenost što se nasilje desilo između „normalnih“ ljudi, u srećnim porodicama, prezentovanje žrtve i/ili nasilnika drugačijim od uobičajenog u skladu je sa očekivanjem da se nasilje dešava između određenih ljudi,

određene etničke pripadnosti, načina života ili kriminalne prošlosti. Pored toga, tihi, nesocijalni parovi i pojedinci odvajaju se od onih koji su komšijski nastrojani ili socijalni. To pomaže da se ovi ljudi okarakterišu kao da će verovatno biti uključeni u porodično nasilje (Bullock & Cubert, 2002).

Isticanje etničke pripadnosti se moglo naći samo u jednom članku u kome se navodi da su i žrtva i počinitelj nasilja Romi (*Blic*, 14.08.2003. *Pretukao ženu na smrt*, str. 10). Da se bračni par naziva čudnim zbog svoj načina života, može se takođe naći samo u jednom članku.

Retki meštani Laznice, koji su kontaktirali sa čudnim bračnim parom, navode da su oni živeli usamljenički na brdu iznad sela, gde su napasali ovce i spravljali sir od čega su živeli. Retko su komunicirali sa meštanima, ali i sa porodicom (Blic, 9.08.2003. Ubio ženu cepanicom pa se obesio na salašu, str. 10).

Slika nasilnika kao osobe sa kriminalnom prošlošću može se naći u više članaka. Primer neuobičajenog nasilja navodi se u članku u kome se objašnjava da je nasilnik na isti način i na istom mestu ubio jednu, a zatim i drugu partnerku, i da je prvu žrtvu ubio na rođendan druge žrtve (*Blic*, 29.01.2007. *Prvu ženu ubio na rođendan druge žrtve*, str. 3). U jednom članku se za žrtvu koju je partner ubio navodi njena ranija upletenost u pokušaj ubistva (*Blic*, 5.04.2007. *Suprug zaklao ženu u kafani*, str. 15).

Isticanje etničke pripadnosti i kriminalne prošlosti žrtve i nasilnika, kao i nazivanje nečijeg načina života čudnim, ima funkciju označavanja da se radi o slučajevima nasilja koji su na neki način drugačiji od uobičajenog. Takvo označavanje doprinosi razdvajanju onih kojima se nasilje može dogoditi i onih zaštićenih. Konstrukcija žrtve i/ili nasilnika drugačijim od uobičajenog u 2003. godini može se naći u 3 članka (2.4 %), u 2007. godini u 5 članaka (3 %), a u 2011. godini u 3 članka (2.4%).

Slika žrtve ili nasilnika kao drugačijim od uobičajenog kreira se i kada su žrtva ili nasilnik poznate ličnosti. Navođenje imena žrtava ili nasilnika u samom naslovu članka uočava se samo kada su u pitanju poznate ličnosti. Npr. *Komazec napao suprugu (Blic, 12.08.2007. str. 31)*, *Bojana Stojković zbog straha neće kod advokata (Blic,*

28.12.2011. str. 16), *Ljubiša Buha pretukao suprugu u „Kotobanji“* (Blic, 5.20.2011. str. 14). Navođenje imena i prezimena je posledica njihove poznatosti široj javnosti i osnovna funkcija je privlačenje pažnje čitalaca, ali može imati i funkciju označavanja da niko nije zaštićen od nasilja.

Da su žrtve i/ili počinioci nasilja poznate ličnosti, u 2003. godini se navodi u 1 članku (0.8 %), u 2007. godini u 1 članku (0.6 %), a u 2011. godini u 5 članaka (4 %).

Nasilje kao kršenje ljudskih prava i posledica rodne neravnopravnosti

Zaštita ljudskih prava i uspostavljanje rodne ravnopravnosti ciljevi su svih savremenih društava. Kada se govori o nasilju nad ženama u porodici, u mnogim međunarodnim dokumentima se nasilje u porodici povezuje upravo sa rodnom neravnopravnošću i smatra povredom osnovnih ljudskih prava. Takvo razumevanje nasilja u porodici sadržano je i u domaćim dokumentima koji se bave problemom nasilja u porodici, a koji su nastali iz potrebe usklađivanja našeg zakonodavstva sa različitim međunarodnim dokumentima. Nastoji se da ovakvo značenje nasilja u porodici dopre u svesti javnosti, zbog čega se i pokreću različite, kako državne tako i nevladine, kampanje i projekti.

Međutim, u analiziranim člancima gotovo i da nema jasnog i eksplicitnog isticanja ovakvog označavanja nasilja nad ženama u porodici. Da nasilje u porodici predstavlja kršenje ljudskih prava, navodi se u samo dva članka u 2007. godini i kojima se kaže da: *Nasilje uvek predstavlja kršenje ljudskih prava* (Blic, 27.11.2007. *Protiv nasilja nad ženama*, str. 7) i da: *Nasilje nad ženama i u porodici predstavlja kršenje ljudskih prava i da podriva evropske vrednosti koje Savet Evrope pokušava da izgradi* (Politika, 26.10.2007. *Tadić: Zakonom protiv nasilja nad ženama*, str. 9). U 2003. i 2011. godini nema nijednog članka ovakve ili slične sadržine.

Da nasilje predstavlja posledicu rodne neravnopravnosti, ističe se u samo jednom članku u 2011. godini: *Nasilje prema ženama je najočiglednija manifestacija rodne neravnopravnosti i činjenice da mi živimo u mizoginom društvu* (Politika, 8.11.2011. *Žene su najveće žrtve krize*, str. 7).

Zbog veoma malog broja članaka u kojima se nalaze ovakve konstrukcije nasilja nad ženama i u porodici, može se zaključiti da je u posmatranim godinama i u posmatranim novinama ovakvo označavanje izostalo.

Nasilje kao društvena neodgovornost i nebriga

Kada se u člancima navodi da su policija i/ili centar za socijalni rad bili upoznati sa postojanjem nasilja u porodici, nakon čega nije usledila odgovarajuća reakcija, ili je reakcija potpuno izostala, a što je dovelo do nastavljanja nasilja ili ubistva, onda se odgovornost za nasilje pripisuje društvu. Takvi slučajevi su izraz društvene nebrige za problem nasilja u porodici i nedovoljno ozbiljnog shvatanja ovog problema.

Posle svakog premlaćivanja prijavljivala je slučaj policiji, ali su oni tamo, kako kaže, s njom „terali cirkus“. Ponekad su, dodaje ona, supruga u njenom prisustvu blago upozoravali da to više ne čini, a neki su joj rekli i da je „i zaslužila batine“. (Blic, 20.03.2003. Žene nema ko da štiti, str. 12).

Kuršumlijska policija nije shvatila za ozbiljno očajničke pozive u pomoć Zorice Šejić (35) koju je preksinoć u pekari u Kuršumliji rafalima iz „kalašnjikova“ ubio suprug Jugoslav (40), a zatim pokušao i sebi da oduzme život (Blic, 8.09.2011. Žrtva upozoravala policiju da joj bivši muž preti, str. 16).

Kao jedna od manifestacija nebrige društva za žrtve nasilja u porodici, mogu se shvatiti i slučajevi kada žrtve, zbog neodgovarajuće pravne ili društvene zaštite, ubijaju partnere koji su ih godinama zlostavljali.

Za žene koje su ubile nasilnike karakteristično je da su bile višegodišnje žrtve zlostavljanja, da nisu dobile odgovarajuću društvenu pomoć i podršku, kao i da su krivično delo počinile kada je nasilje prešlo uobičajenu granicu (Politika, 1.10.2007. Kad žrtve postanu ubice, str. 12).

Nezainteresovanost za problem nasilja u porodici ogleda se i kroz izostanak preventivnog rada, u neadekvatnom sprovođenju postojećih zakonskih rešenja, nedovoljnom broju i ustanova i zaposlenih koji bi se bavili zaštitom od nasilja u porodici.

Nažalost, ne radi se na prevenciji već se uglavnom reaguje i to onda kada je kasno. U Srbiji zakonskog sankcionisanja gotovo i da nema. Često nema ni sredstava ni ljudi da se bar postojeće norme sprovedu kako treba i eventualne žrtve nasilja zaštite (Blic, 30.08.2003. Deca najčešće žrtve nasilja, str. 4).

Što se tiče suzbijanja ove pojave, vlada do sada nije mnogo uradila i kasni sa obećanom strategijom. Kao predsednica odbora, Talijan je izostanak jednog broja predstavnika ministarstava okarakterisala kao „još nedovoljnu zabrinutost za ovu pojavu“. (Politika, 28.11.2007. U devet od deset slučajeva nasilnik je muž, str. 5).

Kao poseban izraz društvene neodgovornosti izdvaja se i izostanak finansijske pomoći i neobezbeđivanje prostora za rad, usled čega ne dolazi do otvaranja sigurnih kuća ili, čak, dolazi do zatvaranja već postojećih organizacija koje se bave pružanjem pomoći žrtvama nasilja.

SOS telefon za pomoć žrtvama nasilja u Velikoj Plani prestao da radi zbog manjka novca, tačno pet godina nakon što je otvoren. Lokalna samouprava nije prepoznala u dovoljnoj meri važnost opstanka ovog projekta i potrebu za potpunijim finansiranjem – navela je koordinatorka u toj organizaciji Jovanka Brkić (Blic, 24.01.2011. Prestao da radi SOS telefon za žene u Velikoj Plani, str. 3).

Svi nadležni se slažu da bi se sa otvaranjem sigurne kuće žrtve osećale zaštićenije i odlučnije u krivičkom gonjenju, ali to nije prioritetni problem grada (Blic, 17.02.2007. Žrtve porodičnog nasilja bez zaštite, str. S3).

O nasilju u porodici kao problemu koji država nedovoljno prepoznaje, govori se u svim posmatranim godinama. Karakteristično je da se u 2003. godini najviše kritikuje nedostatak zakonske regulative i nedovoljno dobro sprovođenje postojećih zakona, ali da tokom godina opada broj ovakvih članaka, što je i očekivano, jer su nakon 2003. godine usledile zakonske promene Krivičnog zakonika (2005) i Porodičnog zakona (2005), a u 2011. godini je usvojena i Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Međutim, tokom godina uvećava se broj članaka u kojima se govori o zatvaranju SOS telefona za pomoć žrtvama nasilja u mnogim gradovima Srbije i neobezbeđivanju sredstava za rad sigurnih kuća. Nasilje kao neodgovornost i nebriga društva u 2003. godini se predstavlja u 11 članka (8.8%), u 2007. godini u 8 članaka (4.8%) i u 2011. godini u 13 članka (10.4%).

Nasilje kao društveni problem

Kada se u člancima govori o naporima i postupcima koje država čini kako bi dovela do suzbijanja nasilja u porodici, onda se nasilje predstavlja kao društveni problem. Slika nasilja u porodici kao društvenog problema, kreira se u člancima koji govore o usvajanju zakona o nasilju u porodici, zakonskim izmenama postojećih zakona, predlozima mera zaštite i prevencije, davanjem informacija koje bi bile korisne za čitaoce koji su u nasilnom odnosu, o ustanovama kojima žrtve mogu da se obrate za pomoć, kao i davanjem informacija o psihosocijalnom tretmanu za nasilnike.

Porodičnim zakonom koji se priprema u Ministarstvu za socijalna pitanja Vlade Srbije konačno će i kod nas biti sankcionisano nasilje u porodici. Kako je „Blicu“ rečeno u ovom ministarstvu, nasiljem u porodici smatraće se „svako ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni ili duševni integritet drugog člana porodice“ (Blic, 30.08.2003. Uskoro zakon protiv nasilja, str. 4).

Poslednjih desetak godina, u Srbiji je taj problem vidljiviji. Otvorene su sigurne kuće u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu, Priboju... Žrtve se ohrabruju da se jave na SOS telefon koji postoji u skoro svakom mestu. Na desetine nevladinih organizacija (Viktimološko društvo, Antitrafiking centar, Autonomni ženski centar, Incest trauma

centar...) bave se zaštitom i podizanjem svesti da nasilje u porodici postoji i da se mora zaustaviti (Blic, 12.11.2011. Bivši mladić pod istragom zbog sumanutog nasilja, str. 14).

Takođe, izraz predstavljanja nasilja kao društvenog problema, jeste i pokretanje različitih kampanja i projekata u cilju upoznavanja šire javnosti sa problemom nasilja u porodici, njegovim karakteristikama i oblicima.

Broj žena koje se žale da trpe nasilje unutar svoje porodice je povećan za 30 odsto, što je jedan od razloga za pokretanje projekta Savetovaništa za brak i porodicu „Živeti bez nasilja“, koji je podržao Izvršni odbor Skupštine grada (Blic, 2.12.2003. Gasio opuške po telu žene, str. 12).

Na ovaj način kreira se javni diskurs u pravcu saznavanja da efikasne mere postoje, a samim tim i odgovornost za njihovo ignorisanje i neprimenjivanje (Mršević, 2013). Slika nasilja kao društvenog problema zastupljena je u 2003. godini u 18 članaka (14.8%), u 2007. godini u 30 članaka (16.6%) i u 2011. godini u 27 članaka (21%). Kada uporedimo procenat ovakvih članaka u posmatranim godinama, možemo zaključiti da porast prikazivanja nasilja kao društvenog problema postoji.

**NASILJE U PORODICI I LIČNI NARATIVI ŽENA ŽRTAVA PARTNERSKOG
NASILJA**

KONSTRUKCIJA NASILJA U PORODICI U NARATIVIMA ŽENA ŽRTAVA PARTNERSKOG NASILJA

Žene žrtve partnerskog nasilja smeštene u sigurnoj kući trpele su višegodišnje nasilje. Traženje pomoći i smeštanje u sigurnu kuću učinile su nakog godina pokušavanja da se samostalno ili uz pomoć neformalnih resursa izbore sa nasiljem koje su doživljavale od svojih partnera. U njihovim narativima o doživljenom nasilju izdvajalo se više tema koje su zajedno konstituisale njihovo razumevanje nasilja. Teme koje su se javljale u narativa svih žena bile su:

- definiisanje oblika pretrpljenog nasilja,
- razumevanje pojave nasilnog ponašanja i opravdavanje nasilnika,
- preispitivanje sopstvene odgovornosti za nastajanje nasilja.

Svaka od ovih tema sastoji se od više podtema. Delovi narativa različitih žrtava mogu se naći u nekim, a nekad i u svim podtemama određene teme.

Oblici pretrpljenog nasilja

Fizičko nasilje

U narativima žrtava nasilje se predstavlja kroz oblike pretrpljenog nasilja. Fizičko nasilje podrazumeva brojne i raznovrsne manifestacije koje dovode do povreda. Težina nastalih povreda varira, od minimalnih i lakih do ozbiljnih, teških povreda i funkcionalnih oštećenja, čak i smrtnih ishoda (Ignjatović, 2011). Fizičko nasilje je oblik nasilja koje su sve žene doživele. Poređenjem sadržaja njihovih narativa i oblika fizičkog nasilja koje prepoznaje Porodični zakon (2005), Krivični zakonik (2005) i Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2011), mogu se uočiti preklapanja. Sadržaji narativa puni su opisa situacija udaranja, šutiranja, gađanja predmetima.

Česte opise fizičkog nasilja ilustruju sledeći delovi⁴⁰:

⁴⁰ Zbog zaštite identiteta žrtava nasilja, sva imena su izmišljena. Svi izvodi iz narativa su autentični, i nisu gramatički ispravljani.

Nevena: Udario je moju glavu u detetovu glavu, uhvatio me je za kosu i došlo je do takvih par udaraca da imam ožiljak koji se dan danas vidi.

Radica: I on ustane, zaključa vrata i bije, bije me dok ne svane, i u glavu i u leđa i u noge.

Kaća: Koliko puta me udarao, lomio od kristala neke stvari, tostere, telefone, eto tako... jednom me je udario, baš je sin napravio sliku, vilicu mi je polomio.

Tanja: Dešavalo se da ustane sa stolice i da ubije boga u meni.

Suzana: I onda je on krenuo za mnom, uhvatio me za vrat i gurao me nazad u dnevnu sobu, dok me nije bacio na krevet, pred decom.

Kada za nasilje upotrebljavamo termine kao što su udaranje, guranje, šamaranje, prebijanje, onda se nasilje konstruiše kao konkretno, merljivo i za onog koji ga vrši možemo lako da odredimo kaznu (Mitra, 2013). Gotovo sve žene započinjale su priču o nasilju navodeći primere fizičkog nasilja. Fizičko nasilje je kod svih žena bilo nasilje nakon kog bi usledilo pozivanje policije i traženje pomoći. Pitanje je da li je to zbog doživljaja ozbiljnosti ovog oblika nasilja ili zbog činjenice da je fizičko nasilje oblik koji može da pokrene institucionalni odgovor. Kada je u pitanju pokretanje postupka protiv počinitelaca nasilja, neophodni su dokazi o pretrpljenom nasilju. Fizičko nasilje to omogućuje, dok je za psihičko gotovo neizvodljivo, iako se zakonski sankcioniše. Pojedine žene su saopštavale da nisu od nadležnih institucija mogle da dobiju zaštitu baš zato što nisu imale fizičke dokaze nasilja.

Miona: Kad sam ga prvi put prijavila, oni traže dokaz. Ja im kažem: „Kakve dokaze da vam dam, koji dokaz da vam dam više“... znači, treba mene da ubije, ili neko dete da ubije, ili da mi deca pretrpe stres, ili da vide deca krv pred očima, šta treba, koje dokaze više da vam dam. „Ne“, kaže, „bez dokaza ne možemo ništa“.

Ovakvo stanje našeg zakonodavstva potvrdili su mi i pojedini profesionalci koji se bave zastupanjem žena žrtava nasilja. Zbog teškoće dokazivanja oblika nasilja koji ne ostavljaju fizički trag na telu, teško je ostvarljivo da se kazna ili mera zaštite odredi za takve oblike. I kada se određuje kazna za takve oblike nasilja, obično se određuje za

kombinaciju fizičkog i nefizičkog oblika nasilja. Iz dugogodišnjeg rada u zastupanju žena žrtava nasilja jednog od njih⁴¹, izdvaja se samo jedan slučaj određivanja kazne za psihičko nasilje. Specifičnost tog slučaja je bila da je žrtva usled takvog nasilja pokušala da se ubije.

U pojedinim narativima sadržani su primeri fizičkog nasilja koji nisu „tipični“, odnosno, ne pojavljuju se u pričama svih žena i svedoče o „domišljatosti“ počinitelaca kako da sprovedu nasilje.

Neki od takvih bi bili:

Gorica: Izbaci me kad je bilo ono minus dvadeset, skinuo mi je jaknu. „Ne možeš u tu jaknu što sam ti kupio“, kad sam otišla u SUP meni je sve ovo bilo zaleđeno.

Sneža: Ošišao me je dovde, taj deo samo, koji sam sad uhvatila, do kože... stavi mi šerpu na glavu sa jelom.

Kaća: Kad mi sirup, onaj na rastvaranje sok, sipa na glavu.

Psihičko nasilje

Psihičko nasilje spada u nasilje koje je sadržano u narativima svih žena. U odnosu na mnogo direktnije načine fizičke dominacije, verbalno zlostavljanje ima za cilj da uništi identitet žrtve, da umanja njenu sposobnost nezavisnog mišljenja ili delanja (Anderson et al., 2003). Psihičko nasilje je svesno, namerno i sa ciljem sprovedeno, kako bi se naneo psihički bol (Ignjatović, 2011). U narativima žena najčešći oblici psihičkog nasilja bili su vređanje, psovanje, pretnje, prigovaranje, izolacija. Ilustracije iz pojedinih narativa:

Vređanje

Nevena: Njegove tvrdnje da sam ja nesposobna, da sam ja aljkava.

Radica: „Ti si luda, ti si nenormalna“.

⁴¹ Iz razgovora sa Zdravkom Gigov, poverenicom za zaštitu ravnopravnosti sa dugogodišnjim iskustvom u zastupanju žrtava porodičnog nasilja u sudskim procesima.

Kaća: „Ova opajdara“, on me tako u zadnje vreme zvao, „opajdara, ona te huška protiv mene, glupča, i majka joj je bila opajdara“.

Gorica: „E, ti si nakaza, ti si odvratna“, znaš, ti si ovakva, ti si onakva...

Psovanje

Gorica: On psuje, da ne pričam šta sve priča, kakve reči... „Neću da te bijem“, kaže, „ja nisam budala da me ti prijaviš“.

Radica: Kad ja nešto da kažem, a on: „U usta te, u škembe, u oči, ti ne znaš šta pričaš, ti si luda, ti si za u ludnicu“, i ja se ućutim.

Vređanje i psovanje, kao oblici psihičkog nasilja, u narativima žrtava se najčešće nadovezuju jedni na druge. Kada neko godinama sluša takve stvari o sebi, vremenom može da počne i da veruje u njih. Svi oblici psihičkog nasilja usmereni su na ženin doživljaj sebe i mogu imati velikog uticaja na njeno samopouzdanje i psihičko zdravlje (Babović i sar., 2010).

Pretnje

Uspostavljanje kontrole nad žrtvom upotrebom pretnje ostvaruje se izazivanjem straha da će nasilnik, ukoliko se ne ponaša prema njegovim pravila, nešto loše da uradi njoj ili njenim najbližima, često, deci.

Evica: Jer on mi je non stop pretio da će tragediju neku da izazove, da će da me ubije, da ja ne smem da ga ostavim nikad, samo mrtva mogu da izađem iz kuće, i na kraju, kad sam mu rekla da su meni deca najbitnija, da mi ništa drugo nije bitno u životu, on kaže: „Baciću ti sodu u lice, ni decu više nećeš moći da vidiš“.

Najčešće pretnje koje se mogu naći u narativima su pretnje ubistvom, izbacivanjem iz kuće, oduzimanjem dece, fizičkim povređivanjem, silovanjem. Takve pretnje izazivaju strah koji potpuno parališe žrtvu i sprečavaju je da mu se suprotstavi. Sledeći izvod ilustruje kombinaciju pretnji i psovski.

Kaća: Da... „Slušaj, ako on sutra ne položi ispit, gledaj šta ćeš, letećeš napolje, ti mater, i tebi i njemu“, eto to je... i ti si onda pod pritiskom... jedva čekaš šta će to dete da napravi... kad čuješ da je pao... on polaže ispite, al' recimo, postoje ispiti kad je padao, i ja, kad treba da naiđe i kad zazvoni na vratima, ja mislim meni dođe srce u grlo, od straha... lupa, lupa, lupa... i sin isto, i onda nas postroji, „Šta je bilo... e, pa dabome, kad ti slušaš ovu opajdaru, ovu tvoju majku glupaču, ni njena majka nije bila bolja“.

U ovom izvodu vidimo preplitanje pretnji, psovki, straha i kontrole. Konstrukcija *onda nas postroji* jasno svedoči o pozici nadređenog i potčinjenih, disbalansu moći i porodičnim odnosima koji nalikuju vojnim režimima.

Prigovaranje – „Zašto je ovo, zašto je ono“

Prigovaranje kao oblik psihičkog nasilja sastoji se u stalnom nadgledanju žrtvinog ponašanja i stalnom ispravljanju istog. Zamerke im se upućuju za najrazličitije i najbanalnije stvari i kako god da žrtva postupi, nikada nije dovoljno dobro i ispravno. *Zašto je ovo, zašto je ono* je suštinska odlika ovog oblika zlostavljanja.

Durđa: Ako pođem na posao ranije 2 minuta... zašto idem na posao, ako kažem dobar dan nekome, „Zašto si rekla, zašto sa njim razgovaraš“. Ako neko dođe, bilo ko da mi dođe, ili majka ili bilo ko, „A, zašto ti došli ovi, došli da te nagovaraju“, sve neke gluposti, ili: „Zašto je ova kašika ovde, zašto je ovde tanjir, zašto se dete razbolelo“ ... zašto je ovo, zašto je ono... i sve je zašto, i uvek se nađe nešto.

Žene su često opisivale prigovaranje na početku opisa neke nasilne situacije, kao uvod u druge, najčešće fizičke oblike nasilja. Prigovaranje se često odnosi na ponašanje žrtve prema drugim ljudima, najčešće na njen odnos prema drugim muškarcima.

Dara: Sa kim sam god sam stala, „A, vodiš politiku“. Ako je sa muškarcem, on me sastavlja, ako je sa deverom on mi kaže: „Hoćeš da uzmeš mog brata“, ako

je pred vratima sa njegovim ocem... evo, sad zadnji put mi je rekao: „Ostani“, kaže, „možda će da te uzme moj otac da živite“.

Među prigovorima koje žrtve opisuju nalaze se i prigovori što *im neko puni glavu*. Na taj način nasilnik shvata žrtvu kao pasivnog primaoca tuđih mišljenja, nekog ko ne ume sam da prosuđuje, povodljivog i bez sopstvenog rasuđivanja.

Dunja: Znači uvek... mnogo je histeričan, mnogo je nervozan, uvek mu nešto fali, sve mu smeta i sve je drugi kriv, i uvek je moja majka kriva, i ja sve drugog slušam, ja slušam majku, ja slušam komšije, ja slušam drugarice, ja slušam prijateljice. Što se ja družim sa ovom da mi puni glavu, što ja svoju majku da slušam, zašto ovo, znači, uvek zašto i uvek sam ja pogrešila, i uvek je on ispravan, i uvek tako...

Izolacija

Izolacija žrtve od emocionalne podrške rodbine, prijatelja, oblik je kontrole žrtve. Izolacija ukazuje ne samo na egocentričnost zlostavljača, već je i oblik mere samozaštite, „skrivanja“ zlostavljanja. Separacija žrtve od prijatelja ili porodice, bilo fizički bilo emocionalno, stvara atmosferu zavisnosti i kontrole. Izolacija od drugih sprečava „poziv u pomoć“, pojačava osećaj bespomoćnosti i/ili beznadežnosti i pojačava dalje zlostavljanje (Anderson et al., 2003).

Suzana: Znači, meni je to smetalo, jer ipak... ja nisam imala svoje drugarice pored njega, ja nisam imala svoju rodbinu, sve je to bilo...

I: Je l' vam on to branio?

Suzana: Da, naravno. Jer, pobogu, ja sam se udala, ja sam sad udata žena i ja ne mogu da idem kod drugarica, je ne mogu da odem kod strica, ja ne mogu da odem kod ujaka.

U ovom izvodu izolacija se poklapa sa značenjem *biti udata*. Nasilnikov zahtev za izolovanjem od rodbine i prijatelja ovde se oslanja na verovanje da udaja podrazumeva posvećivanje mužu, deci, porodici i prekid sa „starim“ načinom života.

Psihičko nasilje je bojilo sadržaje narativa svih žena. Fizički oblici nasilja su se mogli locirati, kako u trajanju, tako i u manifestaciji i veličini povrede. Za razliku od njega, psihičko nasilje je prožimalo cele narative, i cele njihove živote. Kako Grigsbijeva i Hartmanova ističu (Grigsby & Hartman, 1997), da psihičko nasilje nema toliko efekata, nasilnici ga ne bi ni koristili.

Ekonomsko nasilje

Ekonomsko nasilje se u Nacionalnoj strategiji za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2011), između ostalog, definiše i kao nejednaka dostupnost zajedničkim sredstvima, uskraćivanje, odnosno, kontrolisanje pristupa novcu, sprečavanje zapošljavanja ili obrazovanja i stručnog napredovanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, prisiljavanje na odricanje vlasništva, prodaju stvari bez saglasnosti vlasnika, prodaju pod prinudom.

Ekonomsko nasilje se u narativima žena pojavljuje sporadično. Dve žene su navodile prisiljavanje na prodaju imovine i odricanje vlasništva. Radi se o ženama koje su i jedine od ispitivanih žena bile i vlasnice nekretnina. U jednom slučaju je žena bila prisiljena da se odrekne vlasništva nad kućom zbog kockarskih dugova supruga, a u drugom da prepíše polovinu stana suprugu koji je ucenjivao neplaćanjem rate za kredit, s obzirom na to da njeni prihodi nisu bili dovoljni za otplaćivanje stana. U ostalim slučajevima ekonomskog nasilja najviše je zastupljen nejednaki pristup zajedničkim resursima, jer je većina žena ekonomski zavisila od svojih partnera.

Žrtve izveštavaju o povezanim osećanjima, biti na nešto prinuđen, prisiljen, ne samo u pogledu konkretnih nasilnih akta, već kroz kompleksnu međupovezanost psihičkog i ekonomskog zlostavljanja koje se subjektivno doživljava ne kao jedna epizoda/epizode, već kao nezadovoljavajući kontinuirani odnos. To ukazuje da je nasilje proces, pre nego set konkretnih akcija (Mitra, 2013).

Seksualno nasilje

Seksualno nasilje u partnerskim odnosima može se javiti u mnogo oblika. Ono obuhvata bilo koji kontakt koji žena ne želi i sa kojim nije saglasna, uključuje prisiljavanje na seksualni odnos, seksualno uzmemiravanje i ucenjivanje, seksualno ponižavanje pred drugim ljudima (Bukvić, 2008a).

U narativima žena o proživljenom nasilju govorenje o seksualnom nasilju nije bilo spontano. O seksualnom nasilju žene bi govorile samo ako bih ih konkretno pitala o tome. To ne govori o neprepoznavanju seksualnog nasilja, jer nakon pričanja o takvom iskustvu saopštavaju da je i to nasilje. Najverovatnije je reč o neprijatnosti da se o tome govori nepoznatoj osobi.

Za neke od njih to je najgori i najteži oblik nasilja koje su doživele.

I: Da li ste vi bili prisiljavani?

Sneža: Milion i petsto hiljada puta. U dva noću se probudi, u četiri, i onda kad mu kažem da neću, i onda u dva noću počne, luduje do tri, pa onda poludi načisto, pa onda pristanem, pa se onda stoka isprazni, i eto...

I: Da li je to nasilje po vama?

Sneža: Nasilje pa više nema gde, najgadjivije nasilje što postoji, najgore... najponižavajuće, ali baš najponižavajuće.

Seksualno nasilje je bio oblik nasilja o kome su žene najteže pričale. Razgovor o tome praćen je dužim pauzama između rečenica, zastajkivanjem, pokušavanjem da nađu odgovarajuće, birane, reči, kako bi adekvatno opisale pojedine nasilne seksualne scene.

Miona: Posle nasilja, pa kao... pravi se fin, kao da se nije desilo ništa, kao da se nije desilo ništa... i onda noću kad... onda znači... on... noć kad dolazi... hoćeš nećeš moraš da spavaš sa njim... znači, prvo me tuče pa posle moram da spavam sa njim... znači.. to me je najviše bolelo... to me je najviše bolelo što mora tako da bude, da... nije kao normalan muškarac, znači, da spava s tobom normalno...

Nesuprotstavljanje seksualnom odnosu proisticalo je iz straha od fizičkog nasilja. Za neke žene je pristajanje na neželjeni seksualni odnos imalo funkciju zaštite od pojave fizičkog nasilja.

Đurđa: Dugo vremena nemamo, pa kad se iznervira nemamo, a ovako smo imali, kad je dobre volje, ja nisam odbila, šta ću, opet će bude tepanje i jurenje.

I: A je l' ste mogli da odbijete, je l' ste smeli da odbijete?

Đurđa: Pa kako da odbijem, meni bi bilo teže, a nisam ni odbijala, nisam htela da pravim probleme ponovo.

Za razliku od Đurđe, Zorica je govorila o razvijenoj strategiji izbegavanja neželjenog seksualnog odnosa.

I: Da li vas je primoravao na seksualni odnos?

Zorica: Pa jeste nekad... baš kad je ono... kad je pijan... neko'ko puta jeste... pa kaže: „Ja ću da te silujem“... nekad uspem da izbegnem, a nekad ne... ja obično tako kad je baš mnogo... i kad počne, ja kao idem u wc, zatvorim se, sedim namerno u wc što duže, dok ne zaspi.

Sve dosadašnje konstrukcije porodičnog nasilja mogla sam da sagledam kroz oblike koji su bili i institucionalno prepoznati, i koji su se nalazili u zakonima u kojima se ovi oblici nasilja sankcionišu. Međutim, analizirajući sadržaje o nasilju nailazila sam na opise događaja koje su žene povezivale sa nasiljem, ali koje kao izolovani događaj nisu povlačili kaznu, i koje nisam mogla da podvedem ni pod jedan oblik definisan u zakonima i Strategiji. Analiziranjem takvih sadržaja izdvojila sam kategoriju: *Život u svetu nasilnika*.

Život u svetu nasilnika

Govoreći o svom životu, žene su opisivale doživljaje koji su upućivali na dinamiku nasilnih odnosa, njihovu svakodnevnu realnost, svakodnevni život u svetu nasilnika koji je oblikovao njihove živote, misli, delanja i doživljaj sebe.

Sneža: Kada su deca, na primer, u dvorištu, ako su se igrala peskom pa su stavila pesak preko betona, ja brzo to idem i skupljam taj pesak, razumeš, kao kad ja živim u koncentracionom logoru pa će sad da naiđu... kao da sam Jevrej, će da naiđu Nemci pa traže svaku trošku, bilo gde nešto da nađu... znači, brzo to sklanjam, ako su šerpice tamo ili bilo šta što može da ga iznervira, brzo sklanjam, sve to moram... da ne bude u njegovom vidokrugu, da on to ne vidi, da ako deca nešto hoće, ja drugačije preokrenem, ako vidim konflikt između njega i dece, ja onda napadnem decu, okrenem se pa im namignem, a ovamo se derem njima...

U ovom narativu nema konkretnog nasilnog akta, već opisa jednog segmenta života žrtve čije je ponašanje i osećanje oblikovano anticipiranom reakcijom nasilnika i strahom da se nasilnik ne iznervira. Njeno delanje se upravlja u odnosu na reakciju nasilnika, a ne na samu korisnost izvršene radnje. U ovom slučaju, pesak i šerpice se ne sklanjaju da bi dvorište bilo čisto, već da ne bi zasmetale i iznervirale nasilnika.

Sličan „oblik“ nasilja sadržan je i u sledećim narativima:

Durđa: Možda jedan dan miran, ali ja sam i tog dana oprezna, nisam ja raspoložena, samo čekam šta će da me snađe. Ne znaš kad će te šta snaći. I može da se desi da neko dođe, ja i ne znam da će da dođe, neko dođe i zašto je dolazio. Svađa se sa mnom što je dolazila neka žena, i za to se svađa. Pa ja ne mogu da je isteram ko dođe. I sve tako, nikako ne mogu da se opustim, ma ima da ti nađe nešto... „A zašto si prašak ovde prosipala“... ako u kupatilu prosipam malo praška, eto, dogodi se kad sipam u mašinu, „a zašto“, za ovoliko će da nađe, ma ima si nađe.

Kaća: Odricala sam se mnogo toga, mnogo, jednostavno, 'ajde, da ne kaže ovo, da ne kaže ono, kol'ko puta mi sin kaže: „Pa mama, zašto nastojiš da sve bude kako treba samo da on ne kaže nešto, zašto to radiš“, a ja, eto, podsvesno, 'ajde da mi ne kaže to, da mi ne prebaci to, i onda žrtvuješ sebe da uradiš to nešto što bi moglo njemu da bode oči, da ne kaže što nisi takva, što nisi ovakva.

Opreznost, čekanje šta će te snaći, nemogućnost opuštanja, odricanje, žrtvovanje sebe - opisuju doživljaje žrtava koji su direktno uzrokovani ponašanjem nasilnika. Ove naizgled beznačajne radnje, prosipani prašak, poseta iz komšiluka, stvaraju potencijalnu opasnost za ženu i oblikuju njen unutrašnji doživljaj.

Ono što izdvaja ove situacije jeste nemogućnost njihovog svrstavanja u određeni nasilni akt ili ponašanje koje se inkriminiše i koje je prepoznato u definicijama nasilja u porodici. One same po sebi ne konstituišu zločin, te samim tim ne mogu biti podložne kažnjavanju. Ono što ovakve situacije čine, jeste da drže žrtvu u stalnom strahu, disciplinuju njeno ponašanje i čine je potčinjenom nasilniku. Ovi segmenti ukazuju na kontrolu i regulaciju ponašanja žrtve nadziranjem njenog ponašanja. U nasilnom odnosu žena ne misli da će kupovina određene vrste hrane, način kuvanja ili čišćenja doprineti domaćinstvu, već da će na specifičan način zadovoljiti njenog partnera. Njeno samopoštovanje ne dolazi iz ispunjavanja ovih zadataka, već iz njegovog odgovora na njih (Williamson, 2010). Sledeći narativi još eksplicitnije svedoče o moći i kontoli nad ženom.

Zorica: Dođe, ne daje mi da spavam, „Ne možeš sad da spavaš, ne možeš sad da radiš“. Ja ako počnem da perem sudove, „Ne može da pereš sudove, ima tu da sedi“, i moram da sedim s njim... da l' ja hoću... „sedi kad ti kažem“. Ne smem ništa da radim da me čuje, da šuškam...

Kaća: Nisi ti nikad samostalan da uradiš... nisi ti nikad samostalan da uradiš nešto, zašto nisi ovo, ono... kao ona svekrva nad glavom. Znači, ni u čemu nemaš samostalnost, ti si debil, nisi inteligentan, ne možeš ti bez njegovog nadzora, ako on ne prati gde se ti krećeš, mislim u svemu.

Metafore kao što su „kao svekrva nad glavom“, „kao da sam u koncentracionom logoru“, „kao glumac na pozornici koji stalno šeta i priča, priča, priča“, ne ukazuju na jedan nasilni akt, nego na čitav način života. To je život žrtvi partnerskog nasilja. U njemu nasilnik konstantno nadgleda, usmerava i ispravlja postupke i ponašanje žrtve i čini da se oseća kao da živi u koncentracionom logoru.

Navedeni segmenti svedoče da se nasilje u porodici ne može razumeti samo kroz sagledavanje jasno definisanih nasilnih postupaka, koji imaju svoj početak i kraj, već se

mora proširiti i na dinamiku nasilnih odnosa u kojima dominira moć i kontrola. U suprotnom, celokupno značenje nasilja u porodici, onako kako ga doživljavaju žrtve, neće biti obuhvaćeno.

Održavanje moći i kontrole značajno se oslanja na tradicionalno shvatanje rodnih uloga. Stark (2007) naglašava kako se ovi naizgled beznačajni akti, koji uzeti zajedno stvaraju mikroregulaciju žrtve, oslanjaju na postojeće rodne norme. Opažanje da su pod kontrolom zlostavljača, percepcija je mnogih žrtava. U istraživanju Andersona i saradnika (Anderson et al. 2003) o tome svedoči 78.4% ispitivanih žrtvi (n=370). Prema Grigsbijevoj i Hartmanovoj (Grigsby & Hartman, 1997), opažanje da je „pod kontrolom“ zadržava mnoge žrtve u nasilnom odnosu.

Realnost koju kreira nasilnik je često haotična, kontradiktorna i bez koherencije. Kao takva, služi da pojača kontrolu nad partnerom. Življenje u takvom haotičnom svetu je za mnoge žene sigurnije i manje podstiče anksioznost, nego suprotstavljanje takvoj realnosti. Međutim, ta realnost se stalno menja i destabilizuje, jer zlostavljač kontroliše ne samo granice tog sveta već i pravila koja određuju ove granice. Tako žene, prilagođavajući se ovoj realnosti, postaju sve više kontrolisane (Williamson, 2010).

Primer takve haotične, nekoherentne realnosti, koja utiče da žrtva sve više pokušava da se prilagodi zahtevima nasilnika, iako je to još više čini potčinjenom i zarobljenom, može se videti i u sledećem narativu:

Gorica: „Ja sam mrtav gladan, mene niko ne pita da l' ću da jedem, šta ima za ručak“. Ja na primer kažem ima pasulj, „..... ti pasulj“, baci ono... nikako nisam mogla više da mu... da znam šta hoće, ne znam šta hoće, nije bio jasan... ja kažem... 'ajde da znam, neću s tobom da živim zbog toga, toga i toga.

Svakodnevni doživljaj anksioznosti koji može pratiti uobičajene i svakodnevne aktivnosti može naštetiti ženinom doživljaju sebe i njenom identitetu (Stark, 2007). Stark, ukazujući na uticaj koji prinuda i kontrola imaju na slobodu žrtava porodičnog nasilja, ujedno ukazuje i na ograničenost definicija porodičnog nasilja koje su usmerene *na incident*, i iz tih razloga smatra da nasilje u porodici treba definisati kao *zločin protiv slobode*. Kada se porodično nasilje poveže sa teorijom kontrole i prinude, zlostavljanje se više ne može uzročno povezati sa prevalencijom nasilnog incidenta, već sa žrtvinim

doživljajem da je uhvaćena i zarobljena nečim što nije nasilni akt (Stark, 2007) Najveći broj zlostavljačevih pravila, kada se posmatraju izolovano, beznačajan je. Jedino kada se posmatraju u širem kontekstu, postaju problematična. Zato je *napad* specifičan pravni termin koji ne može potpuno da obuhvati oblast zlostavljanja kome su izložene žrtve (Anderson et al., 2003).

Razumevanje pojave nasilnog ponašanja i opravdavanje nasilnika

Povezano sa razumevanjem oblika nasilja, u narativima su se spontano javljali i iskazi o uzrocima nasilja koji su dovodili do opravdavanja nasilnika. Kroz sagledavanje uzroka nasilnog ponašanje, žrtve su nasilje opisivale kao posledicu konzumiranja alkohola, bolest, posledicu problema u porodici porekla, pražnjenje agresije i kao nepromenljivu karakteristiku nasilnika.

Nasilje kao posledica konzumiranja alkohola

U narativima se vrlo često nasilno ponašanje povezuje sa upotrebom alkohola. Nasilje se predstavlja kao posledica konzumiranja alkohola. Ovakvo razumevanje nasilja prisutno je i u medijskom diskursu, na šta je ukazala sprovedena analiza.

Brana: Kad se napije, on često zna da se začačka, kad odgovoriš nešto, on napravi haos i onda batine, a jednom mi je i nož stavio pod grlo, isto je bio u pripitom stanju.

Ana: Pa nema nasilja ako on ne pije, ali, na žalost, to se pretvorilo u to da on ujutru samo dolije.

Da upotreba alkohola povećava pojavu i ozbiljnost nasilja u porodici, rezultati su i istraživanja Svetske zdravstvene organizacije (WHO, 2006). Međutim, to ne dokazuje da je alkohol uzrok nasilja u porodici. To je jedan od mitova i predrasuda o nasilju nad ženama u porodici i u partnerskom odnosu (Ajduković, 2004; Bukvić, 2008b). Nasilne osobe su nasilne bilo pijane ili trezne. Uz to, velika većina muškaraca koji piju ne

zlostavljaju svoje žene. Prema Ajdukovićevoj (Ajduković, 2004: 46), ako je muškarac koji prekomerno pije i nasilan, on ima dva različita problema – problem alkoholizma i problem nasilja.

Kada žrtve nasilja povezuju nasilje sa alkoholom, to često ima za cilj razdvajanje nasilnog ponašanja od same ličnosti nasilnika. Takvo razdvajanje ima funkciju opravdavanja nasilnog ponašanja i omogućuje ženi opradvanje za ostajanje sa partnerom.

Ivona: Gurnuo me je, opasno me je gurnuo, udarila sam se na vrata, na kvaku... to je bilo za njegov rođendan, pravili smo kao neku mini žurkicu. To se desilo pred mojom tetkom, tečom, mojim bratom i mojom majkom... ali, 'ajde, onda sam opravdala... i tada sam prvi put sama u svojoj glavi onako zvanično... 'ajde, nema veze... popio je...

Prema istraživanju (WHO, 2006) upotreba alkohola ima direktne posledice na kognitivne i fizičke funkcije, smanjuje samokontrolu i čini pojedinca manje sposobnim za nenasilno rešavanje konflikta u partnerskom odnosu. Nasilje se tako konstruiše kao simptom upotrebe alkohola koji treba lečiti tretmanima za alkoholizam. I individualna i društvena uverenja o povezanosti alkohola i nasilja, dovode do toga da i sami nasilnici koriste alkohol kao izgovor za nasilje (WHO, 2006). Ovakvo razumevanje nasilnog ponašanja je široko rasprostranjeno i vrlo moćno, čemu svedoči upravo opravdavanje nasilja od strane same žrtve. Racionalizacija nasilja omogućuje da se za agresiju okrive neki drugi agenti, a ne zlostavljači (Ferraro & Johnson, 1983). U narativima žrtava nasilja razumevanje nasilja kao posledice upotrebe alkohola omogućuje da žrtve naprave razliku između dobre i loše strane nasilnika.

Dunja: Ali on, kada ne pije i kada mu se to ne desi, on je super čovek, ali kada mu se to desi, on se pretvara u ubicu.

Dihotomija super čovek/ubica svedoči o Dunjinom viđenju nasilnika kao dvostruke ličnosti. Kada ne pije, nasilnik je doktor Džekil, a kada pije gospodin Hajd. Ova kognitivna disonanca je uvek praćena i emotivnom, koja omogućuje da žrtva

uprkos nasilju ostane vezana za dobru nasilnikovu stranu i tako opravda svoj ostanak sa njim (Enander, 2011). U slučaju upotrebe alkohola Džekil nestaje, a pojavljuje se Hajd. Krivac postaje alkohol, a nasilnik se oslobađa odgovornosti.

Gorica: Naš brak ne bi imao nikakav problem da nije počeo da pije. Znači, da nije počeo da pije, bilo bi fenomenalno. On je mnogo dobar čovek, bez obzira šta se sve u stvari dešavalo, karakter mu je dobar... znači, moje dete ima unuku, koju on voli i za koju živi, jednostavno, kao da su njegovi, jednostavno, odnos je super, jedino taj alkohol je problem... on kad ne pije on je super, kod njega alkohol tera da to radi, samo alkohol, ništa više... al' kad ne pije, s njim možeš slobodno da pričaš, normalno funkcioniše.

U Goričinom narativu, sa jedne strane, zlostavljač je super čovek, dobrog karaktera, koji voli njenu ćerku iz prvog braka i njenu unuku, a sa druge strane je alkohol. Ovo razdvajanje je toliko izraženo da je alkohol „oživeo“ i dobio sposobnost da natera nekog na nešto što on inače ne bi radio.

Nasilje kao bolest

Funkciju davanja objašnjenja i opravdanja za nasilno ponašanje i odvajanja odgovornosti od nasilnika ima i povezivanje nasilja sa bolestima, sa nekom psihičkom bolešću.

Dunja: Znači, on u tom momentu, kada se to dešava, on postaje neuračunljiv. On tada ne ume da se kontroliše. To je neko stanje... možda je on bolestan, a da mu niko nije postavio dijagnozu, počela sam da razmišljam i tako. Možda je to neka vrsta bolesti, možda ima neki problem u glavi. Znači, on je ovako normalan.

Dunja u ovom narativu govori o nasilniku kao neuračunljivoj i bolesnoj osobi. Takvoj osobi je potrebno uspostaviti dijagnozu i lečiti je. U ovom primeru dihotomija je

između normalan/bolestan i služi, takođe, razdvajanju nasilnikove dobre (zdrave) i loše (bolesne) strane.

Mentalna bolest, alkoholizam ili upotreba droge posmatraju se kao spoljni uslovi koji se ne mogu kontrolisati, a koji su doveli do nasilja i ovakvim objašnjenjem žrtve prihvataju medicinsku perspektivu problema. Usmeravajući se na faktore koji su van kontrole zlostavljača, žrtve poriču partnerovu nameru da ih povrede i racionalizuju nasilnu epizodu (Ferraro & Johnson, 1983).

Nasilje kao posledica problema u porodici porekla

Povezivanje nasilnog ponašanja sa problemima u detinjstvu bio je još jedan okvir razumevanja nasilnog ponašanja. U pojedinim narativima, žrtve su nasilno ponašanje partnera objašnjavale problemima u njihovim porodicama porekla, odnosno, njihovoj izloženosti nasilju od strane roditelja. Ovo determinističko gledište na uzrok nasilnog ponašanja, takođe je u funkciji opravdanja i umanjivanja odgovornosti nasilnika.

Dunja: Moj muž za sve to što se nama dešavalo nije kriv, ja njega ne mogu da okrivim, to je sve posledica njegovog života, njegovog detinjstva i njegovih roditelja. Njegov otac je profesor matematike koji je mnogo strog, od kog kuka cela opština, on maltretira sve redom, maltretira decu, maltretirao je i svoju decu.

Razumevanje nasilja kao posledice transgeneracijskog prenosa može se naći u psihološkim istraživanjima. Deca koja su bila očevici nasilja među roditeljima ili su i sama bila žrtve, kad odrastu, češće su nasilna prema partnerima ili svojoj deci (Ajduković i Pečnik, 2004; Widom, 1989). Ovakva konstrukcija nasilja sadržana je i u medijskom predstavljanju partnerskog nasilja u ovom istraživanju.

U pojedinim narativima žrtve su nasilno ponašanje povezivale sa nečim iz detinjstva, sa problemima u porodici porekla, ali bez jasnog razumevanja kakva je priroda te povezanosti.

Zorica: Možda je nešto prouzrokovalo zbog njegove porodice, ne znam, jer ja mislim da sve potiče iz porodice, čas će kod babe i dede, čas će kod majke, čas će kod oca, tamo ovamo, manda se, a deca to koriste.

Nasilje kao pražnjenje agresije

Prikazivanje nasilja kao prenošenja i pražnjenja nezadovoljstva i agresije na slabijeg od sebe, služilo je razumevanju nasilnog ponašanja.

Dunja: Pa znala sam da je to zato što on nije umeo da se suprotstavi ocu ni malo, nije imao pravo glasa, a onda sam ja... on sve to 'ladno smatra, ja sam kao njegova žena i njegova svojina, i može da radi sa mnom šta hoće, a ja nisam imala oca da me zaštiti, i to je u stvari to. Svom ocu ne sme, ali sme meni, ali da sam ja imala nekog takvog, sigurno ne bi smeo ni nada mnom to da čini, ali ja sam nezaštićena oduvek bila, i onda se on osilio.

U ovom slučaju Dunja razume nasilje kao posledicu nasilnikove nesposobnosti da se suprotstavi svome ocu. U tom slučaju, kada nasilje ne može da se ispolji na pravi izvor frustracije, pomera se na nekog ko je slabiji, nezaštićeniji i nad kim nasilnik polaže pravo vlasništva. U ovom slučaju žrtva je nasilnikova svojina i on sa svojom svojinom smatra da može da radi šta hoće.

Uzroci nasilnikove frustracije, koji dovode do pomeranja pražnjenja agresije, mogu biti različiti. Jedan od njih je gubitak posla.

Gorica: Ali, u stvari, ja mislim da je sve počelo onog momenta kad je dobio otkaz, ja mislim da ga je to totalno uništilo, jer, prvo, 2001. se zaposlio, on je 65. godišta, mnogo kasno se zaposlio... e, onda je došao Filip Moris i pre tri godine, prvih onih 300 koje je otpustio, tu je on bio... e, od tog momenta je postao nesnošljiv, ne samo prema meni, prema svima, ali druge ne maltretira, ne može, oni dođu i odu, ali onda nema na koga pa na mene.

Nasilje se u ovom slučaju procenjuje kao situaciono, zato što je povezano sa spoljašnjim okolnostima. Pritisak na poslu, gubitak posla, problemi sa zakonom, situacije su za koje žrtve pretpostavljaju da su uzrok partnerovog nasilja (Ferraro & Johnson, 1983).

Nasilje kao nepromenljiva karakteristika nasilnika

U pojedinim narativima žrtve su nasilje smatrale nepromenljivom karakteristikom nasilnika. Nasilje se nalazi u genima nasilnika i nije povezano ni sa spoljašnjim uslovima koji frustriraju nasilnika, ni sa problemima u porodici porekla, ni sa alkoholom, ni sa nekom psihičkom bolešću.

Sneža: Njemu ne treba razlog da bi on postao nasilan... ne znam, mislim da ga to samo po sebi tera, mislim da mu je takav karakter da reaguje nasilno.

Kaća: Mislim da je genetika dosta kod njega uticala.

Đurđa: On je rođen kao nasilnik, otac mu je bio isti, i nemam šta da pričam. Pa isti je kao otac, ja mislim da je to. To su geni.

U ovim konstrukcijama, nasilje je urođena karakteristika i ne može se promeniti. Nada da se stvari mogu promeniti i poboljšati kod Sneže, Kaće i Đurđe ne postoji.

Preispitivanje sopstvene odgovornosti za nastajanje nasilja

Pokušavajući da razumeju nasilno ponašanje, žrtve neminovno preispituju sopstveno ponašanje i sopstvenu odgovornost za nasilje. Neke od njih su govorile o svojoj krivici za izazivanje nasilja. Osećanje njihove krivice bilo je povezano sa neispunjavanjem rodne uloge.

Ivona: Šta je ovo, kakav je ovo čovek, kakva sam ja žena, zašto sam ja dozvolila, ja sam sebe krivila, zašto sam ja dozvolila da dođe do toga da on povisi ton na mene, a tek da me udari.

Ivona preuzima odgovornost za nasilje na sebe. Ona preispituje svoju poziciju žene i nasilje doživljava kao svoj neuspeh u ovoj poziciji. Žene preuzimaju odgovornost za održavanje partnerskog odnosa i u slučaju nasilja često sebe smatraju odgovornim (O'Grady, 2005).

Nevena: Bilo je, bilo je sitnica, da sam možda ja kriva, samu sam sebe krivila, pa reko' propao mi prvi brak pa ne smem tako da se ponašam, stalno sebe krivim, pa ćuti, pa nemoj tako. Trebala sam ja da okrenem čoveka, a ne da trpim.

I: Kako to da ga okrenete?

Nevena: Pa učenje moje majke je bilo: „Ako hoćeš da zadržiš muža, traba da budeš dobra žena“, znači, nešto ne valja kod mene.

Nevenino osećanje krivice dolazi iz procene sopstvene neadekvatnosti kao žene. Po njenom mišljenju, ona nešto ne radi dobro, nije dobra žena, i zato je odgovorna za nasilje. Biti dobra žena znači umeti da promeniš muškarca, kako Nevena kaže, da okreneš čoveka. Ovu „veštinu“ ima svaka dobra žena, i njena je krivica što je ne poseduje. Žrtva može misliti da je partnerovo nasilje odraz njene nesposobnosti da održi vezu, a ne mana u ponašanju partnera (Townes & Adams, 2000).

Većina žena nije sebe smatrala odgovornim za nasilje, ali su preispitujući svoje ponašanje, i šta one ne rade, saopštavale o tome kada bi nasilje prema ženi moglo da bude opravdano:

- Kada je žena neverna:

Durđa: Znači, prvo me je tukao, ruku mi lomio, ali on nema neki razlog, ja niti sam kurva, niti nešto loše radim.

- Kada žena ne obavlja kućne poslove, ne brine o deci, ne sedi kod kuće:

Sneža: Nikad nisam imala razumevanja, što bi imala razumevanja za to što me bije. Šta sam ja zaslužila? Iz kuće ne izlazim, čuvam decu, sedim mu tu i

spremam i on da me bije. Što sam ja zaslužila da me bije? Je l' ja idem da se šetam, a on decu čuva pa da me bije? Ja ničim nisam zaslužila da me bije.

- Kada postavlja „suvišna“ pitanja:

Miona: On normalno priča s vama pet minuta i odjednom počne da vas tuče, vi ne znate zašto, nema razloga, znači nije imalo razloga. Znači, uvek sam sve prećutkivala, uvek sam ćutala, nikad mu nisam reč rekla, nikad mu nisam stajala na put, gde god da ide nisam ga nikad pitala gde ide, šta radi.

Prema žrtvama nasilja, nasilje bi moglo da bude opravdano: ako su neverne, ako ne obavljaju kućne poslove i ne brinu i deci, ako ne ćute i ako postavljaju pitanja nasilniku kao što su: gde je bio, šta je radio...

Narativi žena žrtava partnerskog nasilja pokazuju da one opažaju različite oblike zlostavljanja. Kompleksnost intimnog partnerskog nasilja je takva da različiti oblici nasilja ne mogu da se posmatraju izolovano jedni od drugih. Opisujući nasilje koje su doživele, one ukazuju i na oblike za koje se ne može jasno odrediti početak i kraj, već ih bolje možemo razumeti ako ih sagledamo kao proces. Nasilje kao proces bolje opisuje dinamiku partnerskih odnosa i posledice koje takav proces ima na subjektivnost žena. Razumevanje porekla nasilnog ponašanja preplitalo se sa poricanjem odgovornosti nasilnika. To se postiže razdajanjem nasilnikove ličnosti na dobru i lošu stranu, gde su za pojavu loše nasilnikove strane bili odgovorni alkohol, bolest, problemi u porodici porekla ili različiti situacioni faktori, kao što je gubitak posla. Paralelno sa ispitivanjem nasilnikove odgovornosti, žrtve su preispitivale i sopstvenu. Sve ovo gradilo je njihovo razumevanje partnerskog nasilja.

DISKURZIVNE KONSTRUKCIJE IZBORA OSTAJANJA SA NASILNIM PARTNEROM

Nasilje u porodici žene trpe vrlo dugo. Nijedna od njih se nije nikome obraćala za pomoć nakon prvog doživljenog nasilja. U uzorku ispitivanih žena nasilje je trajalo od 1 do 54 godine, pre nego što je žena došla u sigurnu kuću. Ovoliki raspon u dužini trpljena nasilja povezan je sa dužinom trajanja partnerskog odnosa. Kod većine žrtava nasilje je počelo da se javlja od samog početka partnerskog odnosa ili od rođenja deteta. Postavlja se pitanje zašto je potrebno da prođe određeno vreme (godine) da bi se žrtve nasilja odlučile na korak napuštanja. Postoje različite strategije koje žrtve koriste da izbegnu nasilje, ali im nikada nije prvi izbor da odustanu od partnera i partnerskog odnosa. Analiza narativa govori o različitim razlozima ostajanja sa nasilnim partnerom, koji se mogu grupisati u nekoliko kategorija, a koje se dalje mogu raščlaniti na određeni broj potkategorija:

- Karakteristike nasilja – tolerancija na „slabe“ oblike nasilja
- Nedostatak resursa:
 - „*Nemam gde*“
 - Ekonomska nesamostalnost
- Uverenja:
 - Uverenje o važnosti očuvanja porodice na okupu
 - Religijska uverenja
- Patrijarhalno vaspitanje
- Osećanja: strah, nada, sramota i stid, ljubav, sažaljenje

Karakteristike nasilja - tolerancija na „slabe“ oblike nasilja

Oblici nasilja, koje su žrtve trpele, bili su različiti po težini povrede, intenzitetu i učestalosti. Vremenom, živeći sa nasilnim partnerom, žrtva počinje da se prilagođava i na neki način prihvata određene oblike nasilnog ponašanja, smatrajući ih manje ozbiljnim. Ozbiljnost nasilja se obično procenjuje po težini fizičkog povređivanja i

učestalosti. Neke od žrtava su se prilagodile životu u nasilnom odnosu, ukoliko se nasilje dešavalo sporadično i bez težih povreda.

Jedna od žrtava je napravila razliku između *nasilja* i *ozbiljnog nasilja*, gde je ozbiljno nasilje okarakterisala kao vidno nasilje, ono koje ostavlja tragove na telu, u vidu povreda, masnica, podliva. Takođe, bilo je i iskaza da se nasilje može podneti ukoliko je usmereno samo na njih, ali ne i ako je usmereno na decu.

Evica: Ali, ja tome nisam pridavala pažnje, važnosti, sve sam to nekako prelazila, nije bilo često, bilo je, ali nije bilo toliko često. Fizičko nasilje nije bilo toliko, bilo je, znači, možda udarac jednom, hvatanje za vrat, gurkanje, ali nisam dobijala batine kao što žene čujem budu isprebijane, modre, više ovako...

Sneža: Ja sam rekla, ja ću da trpim sve dok mogu, kad jednog dana ne budem mogla da trpim, ja ću da odem i više povratka nema.

Da intenzivnije nasilje dovodi do napuštanja, rezultati su i drugih istraživanja (Frisch & MacKenzie, 1991; Barneett, 2001). Žrtve vremenom nauče da prihvate i da se izbore sa određenim oblikom ili težinom nasilja. Odluka o tome da li će i koliko dugo trpeti određeno nasilje povezana je i sa ostalim razlozima ostanjanja. Žrtve nikada ne govore o jednom razlogu. Uvek ih je više i uvek su povezani.

Nedostatak resursa

Sigurna kuća kao izlaz iz nasilnog odnosa najčešće nije prvo rešenje koje žrtve razmatraju, kada odluče da napuste nasilnog partnera. Obično žene pokušavaju da se izbore sa nasilnom situacijom tražeći podršku od rodbine, roditelja. Pokušavaju, najpre, da obezbede sigurno mesto gde bi otišle ili da samostalno obezbede drugi smeštaj. Važnost podrške za donošenje odluke o napuštanju nasilnog partnera ne može se potceniti (Rose, Campbell & Kub, 2000). Ukoliko žrtve imaju takve mogućnosti, lakše i ranije će napustiti nasilan odnos. Međutim, žrtve koje traže utočište u sigurnoj kući najčešće nemaju takve mogućnosti. Njihov nedostatak resursa se ogleda u nemanju podrške od svojih najbližih i u ekonomskoj nesamostalnosti.

„Nemam gde“

Najveći broj žrtava nije imao kome da se obrati od najbližih, bilo da najbliži nisu želeli da pomognu, ili zbog objektivnih razloga, usled malog prostora nisu mogli da prime u kuću ženu i njenu decu, ili nisu ni imale žive srodnike. Često su žrtve odbačene od svojih roditelja, zbog njihovog izbora partnera ili podsticane da ostanu sa nasilnim partnerom uprkos nasilju. Takođe, žrtve nisu nailazile na podršku od najbližih i iz straha da će i njih nasilnik napasti.

Dara: A plus, najviše nisam ni imala gde da odem, nemam, majka me neće, otac mi je umro, od familije me niko neće sa detetom, hoće mene neće dete, morala sam dva puta da pokušam da se vratim. Trpela sam najviše što nisam imala gde da idem, jer nisam imala ko da me prihvati, da sam imala ko da me prihvati, da je moj otac bio živ, on bi me prihvatio, ne bi to toliko dugo trajalo. Ali, kad nemaš nigde nikoga, ko što ja nemam...

Nemanje podrške od članova porodice doprinosi da žrtva počne da veruje da ne postoji alternativa i da mora da toleriše nasilje (Ferraro & Johnson, 1983). Nepostojanje mesta gde bi žrtva mogla da ode, nakon napuštanja partnera, jedan je od egzistencijalnih razloga zbog kog žrtva ostaje sa nasilnim partnerom i potvrđuje se u mnogim istraživanjima (Davis, 2002; Grigsby & Hartman, 1997; Short et al. 2000).

Ekonomska nesamostalnost

Polovina ispitivanih žrtava nema nikakve ili ima minimalne prihode, koje ostvaruje preko dečijih dodataka ili novčane pomoći centra za socijalni rad ili obavljaju nisko plaćene poslove. To ih čini ekonomski zavisnim od partnera, što utiče na veću moć koju nasilnici stiču nad njima. U takvim situacijama gotovo da nemaju izbora. Izbor između biti na ulici, gladan, ili živeti sa nasiljem, gotovo da se ne može ni nazvati izborom. Nemogućnost da samostalno prehrane i sebe i decu, zadovolje osnovne potrebe, utiče na njihovo potčinjavanje i prilagođavanje nasilnom partneru.

Dara: Ali, morala sam, da ti kažem, da živim sa njim. Evo, kako sam ovde u sigurnoj kući, moram da nađem stan, moram da se snađem, ali ja šta ću kad nemam ni primanje ni ništa nigde.

Ivona: Neko može da kaže... pa dobro, šta je to, ona radi, dete malo, nema veze, šta, snaći će se... ma nije to tako jednostavno i nije to tako lako... snaći ću se, snaći ću se ja sa minimalcem i sa detetom sa dve godine, pa ona će tek da traži svoje, moj minimalac... gluposti, i da imam 150 000 mesečno pa možda će i to da mi bude malo u današnje vreme.

Ekonomska zavisnost žena od partnera smatra se jednim on najčešćih razloga ostajanja sa nasilnim partnerom (Anderson & Saunders, 2003; Barnett, 2000). Žrtve ne mogu da napuste nasilnu vezu, bez obzira koliko je loša ili opasna po njih, usled nedostatka novca, nemanja mesta kuda da odu (Davis, 2002). Ova dva nedostajuća resursa u narativima žrtava su se uvek nadovezivala jedan na drugi.

Uverenja

Izbori koje žrtva čini ili ne čini obojeni su različitim uverenjima. Neka od tih uverenja mogu da otežaju donošenje odluke o napuštanju. U svojim narativima žrtve su objašnjavajući razloge ostajanja sa nasilnim partnerom svoje odluke povezivale sa uverenjem o važnosti očuvanja porodice na okupu i sa religijskim uverenjima.

Uverenje o važnosti očuvanja porodice na okupu

Potreba za očuvanjem celovitosti porodice dominirala je u narativima žrtava koje su imale decu sa nasilnim partnerom. Najčešći razlog ostajanja sa nasilnim partnerom je „zbog dece“. Iza ove rečenice sledi niz pojašnjenja koja se povezuju sa značajem očuvanja porodice, važnosti da deca odrastaju uz oba roditelja. Žrtvama je imperativ bio dobrobit deteta, a po njima je za decu najbolje da odrastaju u *normalnoj* porodici, i da ne budu nazivana decom razvedenih roditelja. Značenje normalne porodice ukazivalo je na celovitu porodicu, porodicu sa oba roditelja.

Kaća: Razmišljala sam da li bi to dete bilo srećno ako nema oba roditelja, ipak, otac je otac, da to bude kompletna porodica, da ga ne lišim oca.

Kaća: Pa eto tako, tavorila bih se, ne znam, kažem, ja sam bila na ivici kol'ko puta, razmišljam... šta da uradim, šta da uradim, pa čekam to dete da završi pa računam da se zaposli pa da se posle razvedem... pa gledam, mnogo mi je da čekam... eto, to su bile moje misli...

Ostajanje može biti posledica želje da dete odrasta uz oba roditelja i pridavanja većeg značaja tome da oba roditelja ostanu u kući nego ponašanju oca prema majci (Barnett, 2001, Bukvić, 2004c). Kaća je bila jedna od retkih žena koja je radila dobro plaćen posao, ekonomski nezavisna od nasilnika i imala dovoljno materijalnih sredstava da ga napusti. Uprkos tome, bila je u nasilnom partnerskom odnosu 20 godina pre nego što je potražila pomoć i bila smeštena u sigurnu kuću. „*Da to bude kompletna porodica, da ga ne lišim oca*“ i „*čekam to dete da završi*“, opisuju njenu poziciju majke i stavljanje sebe po stani, zbog dobrobiti deteta. Uverenje da je za decu važnije da odrastaju uz oba roditelja, da deca ne budu deca razvedenih roditelja, prožimalo je narative svih žena žrtava koje su bile majke.

Religijska uverenja

U jednom broju narativa žene su govorile o religijskom neodobravanju razvoda - jer to nije „po pravilu“ i o hrišćanskom duhu praštanja i pomaganja.

Nevena: Odrasla sam u porodici gde se poštuje deset zapovesti, sve je to protiv pravila, znači, majka treba da ostane sa ocem dece.

Usvojena religijska uverenja koja su podržana patrijarhalnim uverenjima da se ne treba razvoditi i pored nasilja, mogu uticati da žene ne napuste partnerske odnose (Grigsby & Hartman, 1997). Naglasak na svetinji braka, bez obzira koliko to košta pojedine članove porodice, princip je mnogih religijskih i političkih grupa izložen u njihovoj verziji razumevanja porodičnih vrednosti (Marano, 1997; Whipple, 1987;

Wood & McHugh, 1994; prema: Barnett, 2001). Za Nevenu, iako u Deset božjih zapovesti ne spada i *majka treba da ostane sa ocem dece*, ona opaža da je to protiv Božjih pavila.

Dunja: 'Ajde kao smiriće se, 'ajde računam... ja sam kao prava hrišćanka... pomoz, učini, daj... nisam sebična, nisam samo za sebe, ali, na žalost, ništa se nije promenilo u tom smislu, da zaista krene na bolje nego je bilo sve isto.

Čini dobro da ti se dobrim vrati uverenje je kojim se Dunja vodila. Ona sebe opaža kao pravu hrišćanku koja pomaže, čini i pruža drugima. Ovo njeno uverenje u skladu je i sa jednim koje je kasnije iznela u toku intervjua *„Ruka koja daje je iznad ruke koja prima“*.

Tradicionalno vaspitanje - „Čuti i trpi“

Razlozi ostajanja sa nasilnim partnerom povezivani su i sa vaspitnim porukama koje su žrtve dobijale u toku odrastanja, a koja se mogu podvesti pod tradicionalno i patrijarhalno vaspitanje.

„Čuti i trpi“ je rečenica koja je sadržana u svim narativima žrtava. Ova vaspitna poruka nasleđivala se iz generacije u generaciju, i govori o tradicionalnoj i potčinjenoj ulozi žene. U narativima žena se moglo čuti: *„Žena mora nešto da istoleriše“*, *„Žena mora ponešto da pretrpi za dobrobit i očuvanje porodice“*. Žene mora da trpi i čuti jer: *„Ljudi će se smežati, jer nigde idealno ne postoji, jer i kad se razvedeš ne bude bolje, zbog dece, zbog mira u kući“*.

Osećanja

Pored kognitivnih razloga ostajanja sa nasilnim partnerom (različitih uverenja) i niz osećanja imala su funkciju u zadržavanju žena sa nasilnim partnerom. Kod svih žrtava se mogla uočiti povezanost različitih osećanja. Osećanja koja su zadržavala žrtve u nasilnom odnosu bila su: strah, nada, sramota i stid, ljubav, sažaljenje.

Strah

Strah je jedan od glavnih razloga zašto žena ne napušta nasilnika (Bukvić, 2004c). Sve ispitivane žene su se plašile da napuste nasilnog partnera, a strah se odnosio na mogućnost povećavanja nasilja nakon izlaska iz nasilja. Ovo povećanje nasilja moglo je da znači i njihovo ubistvo. Žene su se, takođe, plašile i odmazde, ukoliko bi prijavile nasilje ili potražile pomoć.

Sneža: Onda me je bilo strah da ga ostavim, mislim da bi me ubio, i moji i bilo kako.

Žrtve ne napuštaju nasilne partnere iz straha za svoju sigurnost i sigurnost članova porodice (Barnett, 2001; Kim & Gray, 2008). Napuštanje partnera ne znači i kraj nasilja. Strah je kod žrtava prisutan i posle napuštanja (Kurz, 1996). Druga vrsta straha odnosila se na mogućnost da mogu ostati bez dece - strah da im sami nasilnici ne oduzmu decu ili strah da će sud dodeliti starateljstvo ocu.

Kaća: Ja sam razmišljala, šta ako mi uzme dete, šta ću.. odvede ga negde da ne vidim dete, a volim to dete, mislim jedino mi je i eto tako...

Nada

Žrtve ne napuštaju partnere jer se nadaju da će se nasilje završiti (Bukvić, 2004c; Short et al. 2000; Towns & Adams, 2000). One se nadaju da će se partner promeniti, da će ponovo biti kao što je nekada bio kada nije bilo nasilja, nadaju se da će nasilnici uvideti svoje greške, da će prestati da budu agresivni kada nestanu i problemi koji su po njima izazivali nasilje (pr. kada dobiju dete, kada prestane da uzima alkohol).

Anica: Znala sam za to, ali mislila sam, šta ja znam, da će da prestane jer on ranije nije bio nasilan, nadala sam se da će da se promeni.

Tanja: Pa vidite, ja ipak sam ostala sa njim, nadajući se da će on da bude bolji, jer on ume da bude drugačiji.

Nadu održava i tzv. medeni mesec, u krugu nasilja (Hughes, 2008; Mamula i Ajduković, 2004). Krug nasilja se sastoji iz faze podizanja tenzije, akutnog nasilja i medenog meseca. U fazi medenog meseca nema nasilja i tada počinoci nasilja često iskreno žale zbog svojih postupaka i veruju da će se promeniti i da se nasilje više neće ponavljati. Među najčešćim barijerama da napuste partnere spadaju obećanja partnera da će se promeniti i njegova izvinjenja (Anderson & Saunders, 2003). Žrtva može da poveruje u takve reči, što zbog njegovih autentičnih emocija koje opaža (plač, žaljenje), što zbog sopstvene želje da u to poveruje. U periodima bez nasilja sve izgleda normalno, tada funkcionišu kao par i žrtva počinje da obnavlja poverenje u partnera i nada se da se nasilje neće ponoviti. Osećanja krivice i srama mešaju se sa nadom da će biti bolje, barem u početnim stadijumima nasilja. Čak i najnasilniji muškarac nije nasilan sve vreme, što je, takođe, osnova za verovanje da je nasilje izuzetak i da je „*real man*“ ne ugrožava (Ferraro & Johnson, 1983).

Sramota i stid

Osećanje stida i sramote kod žena žrtava nasilja izaziva strah od osude sredine zbog rasturanja porodice, zbog neuspešnosti da sačuva porodicu. Razvedena žena, „raspuštenica“, za ispitanice ima negativnu konotaciju i žene se trude da do razvoda ne dođe. Deo tradicionalnog patrijarhalnog vaspitanja, jeste isticanje važnosti koju žena ima u očuvanju porodice, „žena je stub kuće“, te žrtve često osećaju odgovornost i krivicu zbog neispunjavanja ove rodne uloge.

Kaća: Za mene... ja sam rasla u porodici normalnoj, da kažem normalnoj, po nekim merilima, gde su bili i otac i majka pa neka tradicija se poštovala, i eto... pa valjda me bilo i sramota da se razvedem, da kažu, eto, razvela se, ljudi ne bi shvatili.

Sneža: Pa trpela sam samo zbog sredine, ni zbog čega drugog.

I: Kako to mislite?

Sneža: Pa eto to, ona se razvela, raspuštenica...

Ovde se sramota i stid povezuju sa idejom „nije mogla da sačuva svoju porodicu“. U različitim sociokulturnim kontekstima, nasilje nad ženama biva nevidljivo i prihvataju ga kako same žrtve, tako i njihove porodice, poznanici, kao i cela zajednica, kako bi se sačuvala društvene vrednosti privrženosti i stabilnosti. U takvim uslovima žene se suočavaju sa sramotom, krivicom, porodičnim i kulturnim ostrakizmom, ukoliko bi rasturile svoje porodice (Kearney, 2001).

Ljubav

Osećanja koja žene imaju prema partneru variraju i često bivaju pomešana. Pored toga što znaju da bi trebalo da napuste nasilnog partnera, one mogu istovremeno da izražavaju i čvrstu privrženost partneru i njihovom odnosu. Osećanje ljubavi prema partneru je često razlog nenapuštanja partnera (Davis, 2002). Emocionalna vezanost za partnera omogućuje da žrtve prave razliku između nasilnikove ličnosti koju vole i njegovog nasilnog ponašanja koje ne vole.

Gorica: Sa ovim nemam dece, on ne može da ima dece, ja sam to prihvatila normalno, volela sam ga, volim... mislim, ja ne mogu sad da kažem da je njega mrzim, kao što sad tu ima žena pa kažu on je pokojni za mene, ne možeš tako da kažeš, 25 godine, ne možeš ti... ja mogu da mrzim to što radi, ali ja ne mogu da ga mrzim jer on u suštini je dobar čovek, stvarno je dobar.

Mogu da mrzim to što radi, ali ja ne mogu da ga mrzim govori o razdvajanju nasilnog ponašanja od same nasilnikove ličnosti i ima funkciju opravdavanja vlastitog izbora ostajanja sa partnerom. Kognitivnu disonancu ponašanje / ličnost prati emocionalna mrzim / ne mogu da mrzim. Kognitivne i emotivne promene su međusobno povezane i važne su za proces ostajanja / napuštanja nasilnog partnera (Enander, 2011). Odluku ostajanje / napuštanje treba posmatrati kao proces koji je praćen žrtvinim

procenama mogućnosti koje joj stoje na raspolaganju i brojnim kognitivnim i emocionalnim promenama koje je približavaju ili udaljavaju od napuštanja nasilnog partnera. Različiti istraživači identifikuju različite faze u ovom procesu (Burke et al., 2001; Enander & Holmberg, 2008; Wuest & Merrit-Gray, 1999). Bez obzira na broj faza koje identifikuju različiti istraživači, verovatnije je da će rad emocija u vezi sa dobrom nasilnikovom stranom, koji je zadržava u nasilnom odnosu, dominirati u ranijim fazama procesa napuštanja, dok će rad emocija u vezi sa nasilnikovom lošom stranom dominirati u kasnijim fazama i doprinosiće njenoj odluci da ga napusti (Enander, 2011).

Pored toga, oslanjajući se na romantični diskurs sam odnos se konstruiše na romantični način, što doprinosi nenapuštanju nasilnog partnera (Boonzaier & de La Rey, 2003; Jackson, 2001; Towns & Adams, 2000). Oslanjajući se na ovaj diskurs žrtve opisuju partnera kao osobu u kojoj su sve pronašle, koja im je oslonac, neko ko će uvek biti tu za njih, i da će zajedno preživeti sve nevolje na koje nailaze. Iz takvog diskursa teško je odustati od bajke „živeti srećno do kraja života“.

Gorica: Ja sam u njemu nekako sve pronašla, njega kad sam upoznala, nekako, bio mi je za sve on, jednostavno, sve što mi je trebalo, znači, sve ono što mi je nedostajalo tu mi je on bio, uvek iza leđa, ne može meni to da se desi, tu je Goran, on će to da sredi. Gde on ide, tu idem i ja, al' bilo gde, gde on ide, on zove mene, ja zovem njega, nigde jedno bez drugoga, nikad nismo bili odvojeni ni jedan dan, možda je to, ne znam, ne znam da objasnim, stvarno ne znam, da jednostavno, bilo šta da se desi, mi opet smo zajedno...

Bilo šta da se desi, mi opet smo zajedno konstrukcija je romantičnog diskursa koji sadrži i slične - zajedno i u dobru i zlu, do kraja života, dok nas smrt ne rastavi..

Pored osećanja koja govore o vezanosti žrtve za partnera, kao razlog ostajanja žrtve su navodile i vezanost za materijalne stvari koje su sticale zajedno sa partnerom, kroz zajedničko ulaganje i napor. Žrtvama je teško da odu i odvoje se od svoje kuće, svog doma, od uspomena...

Gorica: Tako, mnogo sam vezana uopšte za njega, za tu kuću što smo zidali zajedno, što sam uložila i ja svoj rad, novčano ne toliko, moja plata je bila ništa naspram njegove, ali zajedno smo radili, dogovarali se šta ćemo, i sad sve to znaš... nema...

Napuštanje partnera znači i napuštanje svog dotadašnjeg načina života. Nasilje nikada nije konstantno i smenjuje se sa mirnim i lepim periodima koji mogu različito trajati. Tokom godina, žrtve su gradile svoj život sa nasilnim partnerima i investirale sebe u svakom mogućem smislu. Odluka o napuštanju znači i napuštanje onih dobrih stvari koje su se dešavale (gradile) u njihovom partnerskom odnosu i takvu odluku nije lako doneti.

Durđa: Pa šta me je zadržavalo, tu sam kuću pravila, tu sam... evo, sad sam bez kuće, u sigurnoj kući sam, ja to ne volim da idem... a gore, znači, moja kuća, moje sve, i garderoba i sve, a sad ne mogu u kuću da uđem, meni nije lako, sad sam ja ovde, i kad ću da se vratim ne znam... i onda sam trpela...

Prema austrijskom modelu zaštite žrtava nasilja (Ignjatović, 2011), čija primena se preporučuje i kod nas, nasilnik je taj koji se izmešta iz kuće, a žrtva ostaje. Takođe, i jedna od mera zaštite u Porodičnom zakonu RS (2005) odnosi se na iseljenje nasilnika, čime se obezbeđuje da žrtve mogu da ostanu u okruženju na koje su navikle. Ova mera bi samim tim omogućila da se žrtve bolje osećaju i da kroz proces napuštanja prođu znatno lakše, nego kada moraju da napuste svoje domove.

Sažaljenje

Pored osećanja ljubavi, zajedništva sa partnerom, neke žene su govorile o sažaljenju prema partneru i potrebi da mu ne naškode, ako bi prijavile nasilje. Dunja je sa mužem živela u kući svoje majke i nakon razvoda dozvolila bivšem mužu da ostane i dalje živi u istoj kući, jer nije imao gde da ode. Nasilje se nastavilo i posle razvoda.

Dunja: Ali, meni je bilo žao njega sve vreme jer kud će on... njega je otac izbacio, ja sam u kući moje majke, ja imam kud, on nema kud, ja sam znači sa njim iz sažaljenja ne iz ljubavi... i ja sam znači sve to na svojoj koži trpela da bi on imao krov nad glavom i izdržavala ga sve ove godine. Da ga prijavim u policiju izgubiće posao, ja ne želim sada da to učinim, nema ni on šta da radi, nema ni njemu ko da pomogne, biće znači socijalni slučaj.

U duhu tradicionalnog vaspitanja žene je da ona brine o svim svojim ukućanima, zadovoljava njihove potrebe, a da sebe stavlja po strani. Dunja ostaje u ovoj ulozi iako se formalno razvela od svog partnera. Ferarova i Džonson (Ferraro & Johnson, 1983: 328) govore o apelu za spasenje – racionalizaciji koja je utemeljena u ženinoj želji da služi drugima. Nasilni partner se opaža kao duboko problematičan, zavistan od žene kako bi preživeo. Žrtva tako svoju bezbednost i sreću stavlja po stani kako bi „spasila muškarca“, bez obzira koju „bolest“ opaža kao izvor njegovih problema.

Svi razlozi ostajanja sa nasilnim partnerom moraju se sagledati u njihovoj međusobnoj povezanosti. Tako na primer, ukoliko se žena „navikla“ na određeno nasilje i ako postoje periodi kada nema nasilja, kada je partner „kao nekad“, žrtva može ostati emocionalno vezana za partnera. Ako postoji emocionalna vezanost za partnera, postojaće i nada da će se partner promeniti. Ukoliko žrtva usvaja uverenja o važnosti očuvanja porodice na okupu, bez obzira na ono što se dešava u njoj, poštuje „svetost“ braka, osećaće sramotu i stid ukoliko bi napustila partnera. Ukoliko nema ekonomskih sredstava ili sigurno mesto gde bi otišla, trpela bi i ćutala. Ovo je samo jedan način njihovih povezivanja. Kombinacija ima onoliko koliko i žrtava nasilja.

Diskurzivne konstrukcije izbora ostajanja sa nasilnim partnerom iz ugla pružalaca pomoći

U cilju validiranja dobijenih interpretacija sproveden je postupak trijangulacije podataka (Mason, 1996. str. 148). Sa pružaocima pomoći sigurne kuće urađen je intervju o žrtvinim razlozima ostajanja i napuštanja nasilnih partnera. Pretpostavka je da na osnovu iskustvenog rada sa žrtvama nasilja, oni mogu biti važan izvor razumevanja ovog problema.

Analiza pokazuje da se njihovo razumevanje razloga ostajanja žrtava sa nasilnim partnerom, poklapa sa razlozima koje su navele same žrtve, mada su razlozi na koje su ukazivale žrtve bili brojniji od onih na koje su ukazali pružaoci pomoći.

Kao jedan od razloga ostajanja žrtava sa nasilnim partnerom pružaoci pomoći navode *nedostatak resursa*. To se odnosilo i na *ekonomsku zavisnost* žrtava od partnera, usled nemanja sopstvenog izvora prihoda ili mesta stanovanja, kao i na *nedostatak podrške* od strane primarne porodice za obezbeđivanje mesta gde bi mogle da odu nakon napuštanja.

Ostajanju sa nasilnim partnerom doprinose i *uverenja koja potiču od patrijarhalnog vaspitanja* kao što su: uverenje da je bez obzira na sve važno sačuvati brak, kao i uverenje da je u interesu deteta da odrasta uz oba roditelja u celovitoj porodici.

Osećanja koja su podržavala ostajanje sa nasilnim partnerom bila su: *strah od povećanja nasilja* nakon napuštanja partnera i *strah od osude sredine* zbog razaranja porodice, *nada* da će se partner promeniti i da je još uvek voli, i njena još uvek *emocionalna vezanost* za partnera.

DIKSURZIVNE KONSTRUKCIJE IZBORA NAPUŠTANJA NASILNOG PARTNERA

S obzirom na to da su intervjui rađeni sa ženama korisnicama usluga sigurne kuće, to je značilo i da su sve one napustile nasilne partnere. Za neke od njih je ovo bio prvi put da su izašle iz nasilne situacije, dok su neke imale više pokušaja napuštanja.

Ono što je zajedničko svim narativima, jeste da se napuštanje nasilnog partnera moglo sagledati kao proces. Razmišljanje o napuštanju nasilnog partnera prisutno je mnogo pre nego što zaista dođe do napuštanja. U njihovim narativima mogle su se identifikovati različite tačke preokreta. Tačka preokreta (prekretnica) (Enander & Holmberg, 2008; Kearney, 2001; Patzel, 2001) definiše se kao događaj nakon koga žene počinju da o partnerskom odnosu i partneru razmišljaju drugačije. Do takvih promena u razmišljanju, koje žrtve približavaju odluci o napuštanju, dolazilo je, u nekim slučajevima, usled pogoršavanja nasilja.

Kaća: Zadnje vreme je bio agresivniji, ili zbog alkohola, ne znam... možda je i jedno i drugo, ali je u meni sve više sazrevala ta odluka da se kad tad razvedem.

Ove prekretnice su mogu dogodini postepeno ili odjednom i mogu biti povezane sa dobijanjem podrške za napuštanje, bilo formalne ili neformalne, sagledavanjem situacije na drugačiji način, akumulacijom povreda i gubljenjem nade da će biti bolje ili povećavanjem sopstvenog vrednovanja, usled događaja ili doživljaja koji potkrepljuju viđenje da je nezavisnost i napuštanje moguće (Kearney, 2001).

Često ih na konkretan čin napuštanja navede neki kritični događaj, nešto što deluje kao okidač. Obično je to nasilni događaj koji se po intenzitetu ili obliku razlikuje od dotadašnjih. Za takve događaje žrtve precizno znaju kada su se dogodili i o njima pričaju sa puno detalja. Obično je to događaj koji pokreće lanac reakcija, počev od pozivanja policije, upućivanja u centar za socijalni rad, preko kojeg najčešće i stižu do sigurne kuće.

Kaća: Eto, da se to nije desilo još uvek bi tavorila i ne bi se odlučivala za razvod.

Pored konkretnih događaja, u narativima su se mogli identifikovati i drugi razlozi koji su doprineli napuštanju nasilnog partnera. Razlozi za napuštanje su, u stvari, samo druga strana pojedinih razloga za ostajanje, odnosno, pojedini razlozi ostajanja i napuštanja se mogu sagledati kao kontinuum.

Karakteristike nasilja

Govoreći o razlozima za ostajanje naveli smo da žrtve postaju tolerantne na određenu količinu i intenzitet nasilja, odnosno, da sa jednom količinom nasilja nauče da žive. Međutim, kada se govori o razlozima za napuštanje, žene često navode „nisam mogla više da trpim“. Ovo se konkretno odnosilo na učestalost ili intenzitet nasilja koji je dovodio do straha od gubitka života usled nasilja.

Evica: Zato što je krenuo svakodnevno. Ono je bilo, pa na periode se javljalo, pa se smiri situacija, i samo se čekao dan kad će da dođe do tragedije, toga sam se najviše plašila i iz tog razloga sam i izašla iz kuće.

Anica: I onda, na kraju je stvarno bilo velikog nasilja, kad sam shvatila da mogu da poginem, ja sam otišla. Shvatila sam da je mogao da me ubije.

Žrtve koje shvataju da nasilje može biti fatalno po njih prestaju da racionalizuju nasilje i situaciju kako bi spasile svoje živote (Ferraro & Johnson, 1983). Tokom godina života u nasilnom partnerskom odnosu, žrtve nauče da prepoznaju potencijalne okidače nasilja, što im je pomagalo da izbegnu nasilje. Kada više nisu mogle da prepoznaju obrazac izazivanja nasilja, odlučivale su se za napuštanje.

Sneža: Ja sam videla da ne znam više kad će da se desi to nasilje. I to je uticalo, ta situacija što se više nije znalo kad će da me udari, zašto će da me udari.

Žrtve nauče da se sklanjaju od nasilnika kada je pod dejstvom alkohola, nervozan, iznerviran. U tim situacijama pokušavaju da se fizički udalje od nasilnika, odlaskom u drugu sobu, kod dece, prijateljice.

„Zbog dece“

Žene nauče da istrpe nasilje, prihvataju da trpe, ali teško prihvataju nasilje nad decom. Nasilje nad decom je često bio okidač / prekretnica za napuštanje nasilnog partnera i nasilje preko kojeg one ne mogu da pređu (Davis, 2002; Enander & Holmberg, 2008; Kurz, 1996; Patzel, 2001). Neke od žena su govorile da bi i dalje trpele nasilje nad sobom, da nije bilo nasilja i nad decom.

Miona: Pa morala sam da se odlučim, znači, jednostavno nisam mogla više da, da gledam da mi deca gledaju pred očima batine... znači, kad je njega udario, njega kad je udario u leđa, znači, meni je tad prekipelo... znači gotovo... meni... to što me on bio... ništa mi nije, ali kad počne decu da mi bije, da ih tuče... nisam mogla više da izdržim...

Deca su bila moćan motivator za napuštanje. Žene su opažale i da je štetno za decu da odrastaju u porodici gde postoji nasilje i to je uticalo na njihovu odluku o napuštanju.

Suzana: Pa šta me je pokrenulo? Pokrenula me ljubav prema deci... danima sam sama sa njima izlazila iz kuće i videla sam da su mi deca bila drugačija nego u kući, nisu nervozni, ako kažem nemoj ovo, oni neće, dobro mamice, dok, na primer, kad se vratimo kući, sasvim su drugačiji, da li mu ja rekla nemoj ili uradi, ono što je naumio to je, znači, bukvalno, kao deca bez vaspitanja.

Razlog „zbog dece“ javlja se i u narativima o ostajanju i napuštanju nasilnog partnera. Žrtve postupaju onako kako procene da je u interesu deteta. Procenu onog što je potrebno deci stavljale su iznad svojih vlastitih potreba. One su trpele nasilje zbog dece, kako bi deca odrastala u kompletnoj, „normalnoj“ porodici, i napuštale partnere, kako bi zaštitile prvenstveno decu od nasilja, pa onda sebe.

Strah od odmazde

Ukoliko bi žrtva prijavila nasilje i počinitelj bio zadržan u policiji, žrtva bi se odlučila na napuštanje zbog straha od odmazde nakon njegovog povratka, iako nije planirala da to uradi.

Kaća: I razmišljam, ko da ga čeka kući... ko zna šta može na pamet da mu padne, nego pokupimo se, još jedan Nešin drug i drugarica, najbliži što su mu, i mi pokupimo one najbitnije stvari za oblačenje i te sitnice što su nam potrebne i kod tog druga odemo u garsonjeru.

Strah od odmazde je kod pojedinih žrtava bio razlog ostajanja sa nasilnikom jer su se plašile nasilnikove reakcije nakon napuštanja. Kod Kaće, suprotno, strah od nasilnikove osвете, zbog prijavljivanja nasilja policiji, doprineo je da ga zajedno sa sinom napusti. Slično, Dunja je došla u sigurnu kuću iz straha od povreda koje može da joj nanese *ranjena zver*.

Dunja: Pa vidite... on je sada kao ranjena zver, ja nisam htela da rizikujem, on je mene udario u grudni koš, i ja sam se bojala da me ne povređuje još više...

Njen partner je bio „ranjen“ time što je podnela prijavu da se iseli iz njene kuće, u kojoj je nastavio da živi i nakon razvoda od Dunje. I Dunja i Kaća su bile vlasnice stana (kuće) iz kojih su morale da izađu, a nasilnici su ostali da žive u njima.

Gubljenje nade

Nakon godina trpljenja nasilja i nadanja da će se stvari promeniti, žene počinju da veruju da nikada neće biti bolje, odnosno, da postaje sve gore i gore.

Dunja: Nadala sam se možda da će biti nešto bolje, ali sve je bilo gore.

Suzana: Ja sam pokušavala, pokušavala, ali stvarno više nisam imala snage, i kad sam videla da su se i moji okrenuli protiv mene, kad sam videla da više nemam snage ni sebe da držim na nogama, ja sam iz te kuće izašla sa 36 kilograma, i ja stvarno ne verujem da može bilo šta da se promeni.

Žrtve se dugo nadaju da će se stvari popraviti, da će nasilje prestati i da će njihovi partneri biti kao nekad. Promene u emocijama prema partneru prate kognitivne promene u doživljaju partnera. Ove promene približice žrtvu odluci o napuštanju partnera (Enander, 2011).

Napuštanje nasilnog partnera nikad se ne dešava nakon prvog nasilnog događaja. To je proces koji prate kognitivne i emocionalne promene žrtava nasilja. Dugotrajnost, težina, učestalost nasilja, kao i pojava nasilja prema deci, prekretnice su kada žrtve počnu da partnerski odnos i samog partnera sagledavaju na drugačiji način. Ovu kognitivnu promenu prati i emocionalna promena, gubljenje nade da se stvari mogu popraviti. Kada postoji ovakva jedna psihološka osnova i dogodi se kritični događaj, nasilje koje se po intenzitetu ili obliku razlikuje od prethodnog, verovatno je da će žrtva napustiti nasilnog partnera.

Diskurzivne konstrukcije izbora napuštanja nasilnog partnera iz ugla pružalaca pomoći

U cilju validacije dobijenih interpretacija, razlozi za napuštanje koje navode žrtve nasilja upoređeni su sa onim koje navode pružaoci pomoći. Pružaoci pomoći govorili su o razlozima napuštanja na koje su ukazivale i žrtve, i na još jedan koji se nije mogao čuti u narativima žrtava.

Kao i žrtve nasilja, i pružaoci pomoći govore da je *strah za sopstveni život* usled povećavanja intenziteta nasilja bio pokretač za izlazak iz nasilnog odnosa. Povezano sa ovim razlogom je i *dugotrajnost nasilja*, koju je pružalac pomoći objasnio kao: „*Može da bude i ono dugogodišnje skupljanje markica*“. Usled dugotrajnosti i pojačavanja nasilja, žene počinju da *gube nadu* da će nasilje prestati i mogu se odlučiti na napuštanje.

Kao snažan pokretač napuštanja nasilnog partnera, pružaoci pomoći ističu *nasilje prema deci*, bilo da se radi o direktnom nasilju ili usled svedočenja nasilju nad majkom.

Razlog napuštanja nasilnog partnera prema pružaocu pomoći može da bude i *preljuba koju je počinio nasilni partner*. Naime, kako objašnjava, za neke žene koje trpe nasilje, preljuba partnera je kap koja preliva čašu.

Pružaoци pomoći su o razlozima napuštanja govorili na osnovu svog mobilisanog iskustva, stečenog u radu sa žrtvama nasilja, a ne samo na osnovu iskustva u radu sa žrtvama sa kojima je obavljen intervju za ovo istraživanje. Pojedine žrtve sa kojima je obavljen intervju govorile su o preljubi svojih partnera, ali nijedna o tome nije govorila u kontekstu razloga za napuštanje.

S obzirom na to da pružaoci pomoći kontinuirano rade sa žrtvama nasilja, u mogućnosti su i da prate njihove promene u razmišljanju i ponašanju, od trenutka kada žrtve napuste nasilnog partnera i budu smeštene u sigurnu kuću. Prema jednom pružaocu pomoći, nakon napuštanja partnera, promene koje se uočavaju kod žrtava mogu se sagledati kao proces na sledeći način:

„Desi se tu nekoliko faza: prvo, *faza olakšanja*... dobro, odvojila sam se od njega, sad sam sigurna, super, pa onda *kako ću*, proći će to vreme u sigurnoj kući, kako ću materijalno da izdržim. U to vreme možda zove, obećava, da li da se vratim, da li sam dobru odluku donela, ako se ta faza prebrodi, onda ide ona *faza baš angažovanja*, oporavka“.

SUBJEKTIVNOST ŽENA ŽRTAVA PARTNERSKOG NASILJA

Analiza narativa omogućila je analizu pozicija koje žene žrtve nasilja zauzimaju u odnosu na značajne druge u svom životu. Zauzeta pozicija je pozicija iz koje osoba posmatra svet, sebe i druge, i daje određene mogućnosti mišljenja, delanja i osećanja. Njihove pozicije se mogu posmatrati u njihovim narativima koji prate hronologiju dešavanja u njihovim životima. Mogu se podeliti na one koje se prepoznaju do napuštanja nasilnog partnera i one koje počinju da se javljaju nakon napuštanja. Neke od njih su prisutne u celom narativu, kao što je pozicija majke, i njeno raspoređivanje u pozicije pre napuštanja je samo odraz izbora istraživača.

SUBJEKTIVNE POZICIJE ŽRTAVA U NASILNOM PARTNERSKOM ODNOSU

Identifikovane subjektivne pozicije žrtava u nasilnom partnerskom odnosu bile su: pozicija majke, pozicija tradicionalne žene koja se može raščlaniti na: žena kao „kućna muva“, žena kao domaćica, žena kao negovateljica i žena kao služavka, pozicija razorene agencnosti, pozicija obespravljene i pozicija borca.

Pozicija majke

Pozicija majke je bila najuniverzalnija pozicija žena žrtava nasilja i ona boji ceo njihov narativ, i pre i posle izlaska iz nasilja. U diskursu materinstva, biti majka se konstruiše kao normalno i prirodno za žene, važno za identitet i lični razvoj žena, i reguliše se kroz binarne opozite: topla, brižna i „dobra” majka, nasuprot „lošoj” majci, sebičnoj, ženi bez dece, ženi karijeristkinji i praznoj, defektnoj, neplodnoj ženi (Woollett & Boyle, 2000). Biti majka u našim društvima smatra se „prirodnim” aspektom ženskog identiteta: ili si majka ili nisi majka (Rish, 1976; prema: Wager, 2000). Takav diskurs majčinstva konstruiše sliku požrtvovane majke kao poželjnu poziciju. Iz ove pozicije požrtvovane majke slede sve akcije žena-majki žrtava nasilja. Biti dobra majka je imperativ za njih. Ova pozicija zadržavala ih je u nasilnom odnosu.

Miona: On bude malo dobar pa opet... malo dobar pa opet.. i tako... dok nisam izrađala decu..posle nemaš gde...

Za Mionu, rađanje dece značilo je brisanje mogućnosti da se izađe iz nasilnog odnosa. Ona je bila nezaposlena, ekonomski zavisna od partnera i bez podrške primarne porodice da izađe iz nasilja. U takvim okolnostima, rađanje dece samo je još više učvrstilo njen položaj žrtve. U narativima drugih žrtava moglo se čuti da su iz pozicije majke sagledavale šta je u interesu dece (pr. odrastanje dece uz oba roditelja) i to ih je zadržavalo u nasilnom odnosu. Međutim, ova pozicija im je, takođe, omogućavala i da izađu iz nasilnog odnosa.

Suzana: Šta me je pokrenulo? Pokrenula me je ljubav prema detetu...

U slučajevima kada je nasilje bilo usmereno prema deci ili kada su žrtve počele da procenjuju da je i samo prisustvovanje nasilnim scenama štetno za njih, odlučivale su se za napuštanje. Tada, pozicija majke postaje izvor snage u njihovim naporima da zaštite decu i sebe i odupru se nasilju (Semaan, Jasinski & Bubriski-McKenzie, 2013). Pozicija majke je kod nekih žrtava bila toliko snažna da je onemogućavala da uopšte razmišljaju o sebi, odnosno, da razmišljaju o vlastitim potrebama, željama i osećanjima, već samo o potrebama svoje dece.

Nevena: Ja nisam više bitna, bitni su oni. Znači, moje detinjstvo je prošlo, moje je sve prošlo, moje je samo da brinem o njima, ništa drugo. Nisu više bitne ni moje potrebe, ni moje želje, ni moje... sve je moje prošlo, moje je samo da izvedem ovo troje dece na put.

Dunja: Žena koja se nalazi u situaciji kao što sam ja šta može da dobije... samo da zadržim zdravlje da mogu da izdržavam decu i da poštujem posao, i da radim da bih preživela... nemam... ja sam majka, ja nemam vremena za emocije...

Biti dobra majka zahteva ženinu požrtvovanost i posvećenost deci, pre nego brigu o svojim potrebama i interesima. Biti majka znači primarno brinuti o deci i

fokusirati se na decu, pre nego na bilo šta drugo (Semaan et al., 2013). Kao majka, Nevena smatra da ona nije bitna i da je bitno samo da brine o deci. Za Dunju, biti majka znači nemati vremena za brigu o svojim emocijama. Pozicija majke dovela je do poricanja ili potiskivanja žrtvinih vlastitih potreba. Međutim, ova pozicija požrtvovane majke imala je i pozitivne efekte jer im je omogućavala da sebe dožive kao značajne i vredne. Njihov doživljaj sebe kao požrtvovane majke slagao se sa društveno prihvaćenom slikom „dobre“ majke. Pored toga, ova pozicija ima specifičnu važnost u kontekstu nasilnih partnerskih odnosa. U takvim odnosima, gde nasilnici koriste različite oblike nasilja, fizičko, verbalno, izolaciju od prijatelja i porodice, kada su žrtve bez podrške, ekonomski zavisne, one imaju vrlo malo kontrole nad većim delom svog života. Jedna od oblasti u kojoj skoro uvek imaju neku moć i autoritet jeste roditeljstvo. U takvim uslovima, kada je njihova sloboda kao i mogućnost da deluju ograničena, deo života gde imaju neku moć je naročito važan za njih (Semaan et al., 2013).

Pozicija tradicionalne žene

Gotovo sve žene žrtve partnerskog nasilja usvojile su tradicionalne rodne uloge. To je značilo da su bile odgovorne za brigu i negu članova porodice, obavljanje kućnih poslova, pripremanje hrane. Identifikovana pozicija tradicionalne žene mogla se razložiti na određene potkategorije. Ipak, sve one su međusobno povezane i grade poziciju tradicionalne žene. Ove potkategorije su: žena kao „kućna muva“, domaćica, služavka i negovateljica.

Žena kao „kućna muva“

Žrtvin svet je njena kuća. To možda nije bio njen izbor, ali je to postalo njena realnost. Pokušavajući da ugone partneru, da izbegnu neželjene komentare i pridike, žrtve često postaju izolovane od ljudi, izbegavaju posete drugih i same ne idu u posete. Kako se povećavala njihova izolovanost, tako se povećavala i kontrola koju nasilnici imaju nad njima.

Kaća: Uvek sam gledala da uložim sebe, kuća pos'o, kuća pos'o, više sam bila kućna muva nego što sam izlazila.

Đurđa: Ja sedim više kući, ne idem toliko, ne komuniciram gde, s mladima se ne družim, sedim si kući, i tako.

U takvim okolnostima, žrtve sve više gube mogućnost dobijanja socijalne podrške, što predstavlja važan resurs za napuštanje nasilnog partnera (Grigsby & Hartman, 1997; Anderson & Saunders, 2003; Barnett, 2000).

Žena kao domaćica

Većina ispitivanih žena nisu bile zaposlene ili su radile privremeno ili honorarno i za njih je obavljanje kućnih poslova bio glavni posao. I kad su bile zaposlene, bile su jedine odgovorne za obavljanje kućnih poslova. Takođe, trudile su se da budu što bolje domaćice, kako bi time ugodile partneru i izbegle nasilje. Biti dobra domaćica za njih je bila strategija za izbegavanje nasilja.

Kaća: A volela sam i u pozorište i u bioskop, sve sam to maltene eliminisala, zbog toga, 'ajde, da bude u kuću, da uvek bude skuvano, spremljeno, ispeglano, počišćeno. A on, ničega se nije pipao, to je njemu ispod časti, on je muškarac, taman posla da on uradi nešto od toga.

Sneža: Ma spremaj, i mesi, i pravi i ovo, i služi, i ništa, ništa, ništa ne može, i dobrim, kad dođe s posla, ja se nasmešim do ušiju, pa ovo, pa 'ajde Zoki ovo pa ono, drn, prn, mrrn, pa pričaj, pričaj, ono te i dalje tera.

I Kaća i Sneža bi možda i u nenasilnom partnerskom odnosu obavljale kućne poslove i brinule o domaćinstvu. Međutim, upravo zbog doživljenog nasilja, njihova „vezanost“ za kuću i eliminisanje svega drugog, kako Kaća kaže, u funkciji je njihovih pokušaja da udovolje nasilnicima i da na taj način izbegnu nasilje.

Žena kao služavka

Ova pozicija je povezana sa pozicijom domaćice, ali i sa svim ostalim pozicijama u poziciji tradicionalne žene. Razdvajam je od pozicije domaćice, jer se ona odnosi prvenstveno za obavljanje kućnih poslova, spremanje hrane, čišćenje, a pozicija služavke na prinošenje, serviranje hrane, na samu „uslužnu“ delatnost.

Kaća: Kol'ko puta dođu tu neki njegovi prijatelji, i sa posla, svi takvi pijanci kao i on, i ja izdirinčim, izdirinčim, i služim ih, i onda kad oni odu, on nastavi da pije, i počne vređanje, pa maltene, i agresivno neko ponašanje, i da me udari.

Tanja: Džabe ja njemu pomazem i igram oko njega, kad on meni, maltene, narodski rečeno, zabija nož u leđa.

I ova pozicija je u funkciji suprotstavljanja nasilju. *Igram oko njega* je metafora koja govori o stalnom i najrazličitijem služenju i udovoljavanju partneru.

Žena kao negovateljica

Rodna socijalizacija razvija kod žena pre orijentaciju na druge, nego na sebe (O'Grady, 2005). U duhu je tradicionalnog vaspitanja da žene treba da neguju i brinu o drugima - biti negujući, ne samo prema deci, nego i prema svim članovima domaćinstva, naročito prema partneru.

Durđa: Ja sam njega mogla da čuvam i pazim i mazim k'o bebu, i da radim posao, on ako ne može, ja ima da radim i muški posao, ima da uradim i neću da čekam njega, ima da završim sve.

Durđa se prema svom partneru odnosila kao prema detetu. Njega negujuća pozicija prema mužu poistovećuje se sa brigom i negom koju majka pruža bebi.

Tanja: Kad se on razboleo, ja sam išla s njim kod lekara, zajedno, da ne ide sam, nisam mu dozvolila ni drva da donese, jer ipak mi je žao. Znam kakav je bio prema meni, al' ne želim da se toga setim, jer mi to stvara neprijatnost. Ali, kad vidim da je neko bolestan i da je nemoćan, onda mu svakako pomognem. I njegovom ocu, koji me je stegao za vrat i koji je maltene hteo da me siluje i šta sve ne, i njemu sam pomogla kad je bio bolestan. Ja svakome pomognem, takva sam jednostavno, ne znam odakle sam to naučila.

Ovaj narativ svedoči o Tanjinoj duboko internalizovanoj negujućoj poziciji. Ona ne zna odakle je naučila da bude takva, ali smatra da svakome treba pomoći kada je u nevolji ili bolestan, čak i onome ko te povređuje ili pokuša da siluje.

Sve navedene pozicije, žena kao „kućna muva“, domaćica, služavka, negovateljica, povezane su i čine poziciju tradicionalne žene. Kod svih žrtava nasilja mogla se prepoznati ovakva subjektivna pozicioniranost. Ova pozicija konstruiše se iz diskursa tradicionalne femininosti koji se povezuje sa patrijarhalnom ideologijom. U duhu je tradicionalnog vaspitanja da žene uče da se prilagođavaju muškarcu i da mu udovoljavaju, a muškarci da budu dominantni i posmatraju žene kao inferiorne (Wood, 2001). Ideologija nejednakosti (patrijarhat) i praksa nasilja nerazmrsivo su povezani (Poter, 1995; prema: Tracy, 2007). Sa jedne strane, nasilnik postaje sve više dominantan i kontrolišući prema žrtvi, a sa druge, žrtva se još više potčinjava u nadi da će izbeći nasilje. Zato je za razumevanje nasilnih partnerskih odnosa potrebno analizirati dinamiku rodnih odnosa u društvu, uticaj kulturnih verovanja i vrednosti o nasilnom ponašanju kao i društvene konstrukcije „femininosti“ i „maskulnosti“ (Dobash & Dobash, 1992).

Sledeći narativ možda najbolje ilustruje povezanost različitih pozicija tradicionalne žene i funkciju koju ona ima u nasilnom partnerskom odnosu.

Đurđa: Ja ujutru ustanem, ja si znam svoj pos'o, ja znam obaveze, 'ajde, žena sam. Ujutru mu skuvam čaj, kafu, šta želi, doručak mora rano da ima, na dva sata mora da jede, šećeraš, i hoću ovo, hoću ono, hoće na ulje, neće masno, i sve

mi kaže, ja ga pitam šta hoće i to mu spremim, pa to pa ovo, ali si je nervozan, nema tu.

I: A, kažite mi, i pored toga što je bio nasilan prema vama, vi ste se trudili da mu ugađate, da mu spremate šta voli?

Đurđa: Pa jesam. Jesam, i to na vreme da bude, jer on, ako je gladan, on mene ima da proguta. Kol'ko puta sam mu rekla: „Jedi, evo ću ti spremim, nemoj mene da jedeš“.

U ovom narativu Đurđa pozicionira sebe kao ženu – *'ajde, žena sam*. Iz ove pozicije sledi čitav niz aktivnosti koje su usmerene na brigu o partneru i ispunjavanje partnerovih želja. Na moje pitanje, u cilju pojašnjavanja i razumevanja takvog ponašanja, usledio je odgovor: *Kol'ko puta sam mu rekla: „Jedi, evo ću ti spremim, nemoj mene da jedeš“*. Tako, trudeći se da ugodi partneru, Đurđa se suprotstavljala nasilju.

Žrtve su u domenu svojih mogućnosti i pozicija pokušavale da se suprotstave nasilju. Gledano van konteksta patrijarhalnih odnosa i dinamike nasilnih odnosa, takav način suprotstavljanja nasilju može delovati pogrešno, nerazumljivo, čak neverovatno, ali iz pozicije žrtve, to je jedno od malobrojnih rešenja koje joj stoji na raspolaganju.

Pozicija razorene agensnosti

Za razliku od pozicije majke i pozicije tradicionalne žene, koje su na različite načine prisutne u celom narativu o iskustvu partnerskog nasilja, pozicija razorene agensnosti prisutna je u narativima nekih žena koje govore o svom životu pre izlaska iz nasilja. Usled dugogodišnjeg nasilja, života u svetu počinitelaca nasilja, stalnog prilagođavanja partneru, njegovim pravilima i zahtevima, žrtve su saopštavale da više nisu prepoznavale same sebe, da su postale neke druge osobe.

Sneža: To baš kad je bilo ludilo, kad je bilo nepodnošljivo, to je bilo jedno pet godina sigurno, ne zna se kad će, za šta će da me udari. To nisam bila ja, kao sad što sam, nego kao da sam izašla iz mašine, i to iz centrifuge, na centrifugu

da sam bila u mašini pa da sam izašla, eto, tako sam, čini mi se, i hodala po ulici, i osećala se po kući i bilo gde...

Sneža se osećala i hodala kao da je izašla iz mašine za pranje veša sa uključenim centrifugiranjem. Teško je naći prave reči za opis značenja ove metafore. Teško je i zamisliti takav doživljaj sebe. Ova pozicija, koju sam nazvala razorena agensnost, može se opisati i kao pozicija bez pozicije – pozicija iz koje ne znaš ni ko si, ni gde si, ni šta si, ni kuda si pošao, ni gde si bio, ni šta radiš, mišlis, osećas.

Evica: Ako je trebalo do mojih, moji žive tu blizu, on je morao da ide sa mnom, voleo je da zna sve o meni. Ako zazvoni telefon, ima da utiša telefon da čuje s kim pričam ili moram da mu kažem ko me zvao, a da ne pričam o mobilnom telefonu... strašno... u jednom momentu, ja nisam znala drugačiji život... znači, život žene koja ima svoje ja, koja ima svoja interesovanja, koja poželi, eto, nekad da prošeta i sama, ja to nisam znala. On kaže: „Ti meni trebaš, ti si meni žena, na papiru još uvek“, što je sad u zadnje vreme pričao, „i moraš da budeš tu, pos’o kuća i toliko“. Tako da ne znam šta znači biti drugačiji, imati svoje ja.

Pozicija razorene agensnosti se kod Evice očitava u njenom doživljaju da nema svoje ja. Nemati svoje ja ona opisuje kao nemogućnost imanja sopstvenih interesovanja i život u stalnoj kontroli nasilnika. Nasilnik je kontrolisano njeno kretanje, razgovore sa drugim ljudima. Evičnim rečima, voleo je da zna sve o njoj.

Pozicija obespravljene

Dinamika nasilnih odnosa zasniva se na moći i kontroli. Moć i kontrola su na strani nasilnika, a žrtve su u poziciji onih nad kim moć deluje. U takvoj poziciji, žrtvama stoji na raspolaganju poslušnost, potčinjavanje i poštovanje pravila koja počinioci nasilja određuju.

Evica: Jer ja sam uvek ono poslušno, sve ono što on naredi, znači, ako me pozove, momentalno se stvaram, odmah polazim kući, to je izluđivalo moje

bližnje, ćerku pogotovo, čim me pozove, ja izgubim boju u licu. Nisam smela da imam svoje mišljenje, ni u kom pogledu, znači ni za šta.

Anica: Nemam prava da mi ništa smeta... nekad nemam ni pravo glasa na primer, ako hoću nešto da promenim ili bilo šta. Mi se kao dogovaramo, ali uvek bude kako on kaže.

Nasilnici naređuju, a žrtve bespogovorno slušaju. Takav položaj žrtve prevazilazi poziciju potčinjenog i postaje pozicija obespravljenog – pozicija onog ko nema prava na svoje mišljenje, pravo glasa niti da mu nešto smeta.

Pozicija razorene agensnosti i pozicija obespravljene specifične su pozicije žrtava partnerskog nasilja. Nemanje svog ja, nemanje prava glasa, mišljenja, sopstvenog delanja, pozicije su koje se konstruišu tokom dugogodišnjeg trpljenja partnerskog nasilja. Ostale navedene pozicije - pozicija majke i tradicionalne žene, nisu samo pozicije žena žrtava nasilja, već i mnogih drugih žena koje su majke i koje nisu u nasilnom partnerskom odnosu i konstituišu ih diskurs majčinstva i tradicionalnog patrijarhalnog vaspitanja. Otuda se za poziciju razorene agensnosti i poziciju obespravljene, može reći, da se konstituišu iz diskursa partnerskog nasilja.

Pozicija borca

Dominantni društveni diskurs je da je žena izložena nasilju zastrašena, ćutljiva, potčinjena (Holmberg & Enander, 2004; prema: Burman, 2010). Ovaj konstrukt se ponekad uzima kao „opravdanje” zašto žena ne napušta nasilnog partnera (Burman, 2007a; prema: Burman, 2010). Uobičajeno je da se žene koje su izložene nasilju opisuju kao pasivne i bespomoćne, čime se pozicioniraju kao *idealne* žrtve. Takvoj idealnoj žrtvi se omogućuje potpuna pravosudna zaštita (Burman, 2010). Međutim, žene nisu samo pasivne žrtve, trpeljive i potčinjene. Njihove pozicije su promenljive i žene, pozicionirajući se na različite načine, pokušavaju da se suprotstave nasilju. U narativima žena moglo se identifikovati više načina suprotstavljanja nasilju:

- *Verbalno suprotstavljanje* - žene se suprotstavljaju nasilju svađom, odnosno, uzvraćanjem „istom merom“.

Radica: Sad sam počela, on mene grdi, psuje, ja ga nagrdim, ne znam ni šta mu kažem, jer ne može da se izdrži više, to je mnogo preko, mnogo...

Primer paradoksalnog verbalnog suprotstavljanja:

Ivona: I on kad je mene ošamario, ovako, ja sam rekla: „Udri, udri, ovo ti je poslednji put“. E, onda je to bio prekid, kad sam ja rekla ovo ti je poslednji put. Onda je on mene udario i rekao: „Nećeš ti meni više da pretiš“.

- *Promena ponašanja* - ponekad žrtve urade nešto što za njih ima značenje otpora nasilju.

Radica: Maramu sam vezivala oko usta, ovako, da ne pričam... i po dva, tri dana ne pričam, četiri, pet, ćutim, kad izađem napolje, ja odvežem usta.

I: A, zašto ste to radili?

Radica: Da ne pričam s njim ništa, kad ne priča dobro.

Đurđa: Kad počne leto, samo sednem na sunce, i tad ne može da dođe jer sunce ne podnosi, i ne može da me vređa. Ako sam u hladovini, on me vređa. Ja samo izađem na sunce da sednem, i on gleda, ne može da dođe, ode tamo da legne u sobu, i tako.

Sneža: Ili namerno pušta glasno televizor, kad ne možemo u drugu sobu da idemo, i ja onda još glasnije uzmem pa čitam iz knjige gradivo što ima, kol'ko god mogu glasno, da nadjačam televizor, sa osmehom do ušiju, jer ne znam... valjda žena postane onda mnogo čvrstija kad vidi da je mnogo gusto.

- *Ostati hladan i pribran* - u situaciji nasilja žrtve procenjuju da im je nekada bolje da ništa ne preduzimaju, da se prave kao da se ništa ne dešava. Ovde se nasilju suprotstavljaju nesuprotstavljanjem.

Sneža: I ja sam samo rekla: „Tina, igranj se“, i on kad je skočio, kako je ležao do mene, pa kad me šibnuo otopzadi, glavu mi odneo. Ja sam mrtva hladna, smirena bila, deca počela da vrište, ja kažem: „Pustite me deco da operem sudove, nemojte da se derete“, kao kad se ništa ne dešava, jer u tom trenutku, to je na klackalici, da l' će da poludi, da l' će da ga uhvati ludilo ili neće, on bi napravio pokolj od svih nas u kući, jer on kako me pogledao, on je bio krvoločan u facu... i ja ti nastavim da perem sudove: „Daj bre, ništa, pomerite se deco“, i nekako se on smiri.

- *Mirnim i lepim* - ugoditi i udovoljiti nasilniku, biti poslušna žena, dobra domaćica i majka

Miona: Pa eto, pokušavala sam sa mirnim, sa finim, sa lepim. Znači, uvek je bilo spremno u kući, znači ručak, sve, sve, sve, znači, sve što je bilo, takoreći, da se pravi u kući, da se radi, da se pravi sa decu. Znači, on nikad nije... šta znam... on nikad nije uzeo čašu vode ili nešto da uradi ili nešto za ovu decu da uradi, nikad nije, sve sam ja... ali, eto, on je uvek naš'o razlog, uvek je bio nasilan.

Žene ne opisuju sebe samo kao žrtve, u njihovim narativima prepliću se priče kada su bile tužne, povredene, ljute, kada su se suprotstavljale i borile (Mitra, 2013). Njihov način suprotstavljanja je u domenu mogućnosti koje im stoje na raspolaganju. Verbalno suprotstavljanje, specifična promena ponašanja, ostati hladan i pribran u trenucima nasilja ili mirnim i lepim, strategije su koje žrtve razvijaju tokom godina trpljenja nasilja i produkt su njihove procene kako da odgovore na nasilje.

SUBJEKTIVNE POZICIJE ŽRTAVA NAKON IZLASKA IZ NASILNOG PARTNERSKOG ODNOSA

Nakon dolaska u sigurnu kuću žene se najpre izoluju od nasilja, neke od njih se, bukvalno, po prvi put naspavaju bez straha da će ih neko povrediti. Za neke od njih je mogućnost da na miru popiju kafu nešto što nisu imale. Jednostavna zadovoljstva, kao što je odlazak u kupovinu, šetnja u parku, razgovor sa drugim ženama, bez straha od kritika ili kažnjavanja, za žrtve predstavljaju veliku slobodu (Ferraro & Johnson, 1983).

I: Kako se vi sada osećate?

Sneža: Pa mnogo bolje nego kod njega, znači, mnogo bolje. Od jutros sam išla da izvadim izvod iz matične knjige rođenih, pa sam onda išla u poštu da vidim da l' je uplaćen ovaj materijalni dodatak što primamo, pa prolazim ulicom sama, pa mi je fino, pa mi je lepo, što sam izašla, a deca su mi na sigurnom ovde, i imam neko zadovoljstvo i milinu u sebi što mogu to da uradim, eto, i da izađem negde, eto, nek' je i dva puta mesečno, ali meni je tako lepo.

Dara: Nisam smela ni do kapije da izađem, nisam smela ni sa kim da pričam, da se šalim, za mene je ovo mnogo sloboda, što sam ovde. Znam i da se našalim sad i da jedem na vreme i da se okupam i da se operem, kod njega sve to nisam imala.

Skloništa za žene i decu žrtve nasilja (kod nas sigurne kuće) imaju cilj da pruže zaštitu i pomoć žrtvama nakon izlaska iz nasilja (United Nations, 2006). Žrtvama koje nemaju drugu mogućnost da se skolone od nasilnika, sigurna kuća pruža sigurnost, besplatan smeštaj i hranu, psihosocijalnu podršku i pravnu pomoć (Saćipović, 2013). U takvom jednom okruženju, i uz podršku koju dobijaju, kako od pružalaca pomoći tako i od drugih smeštenih žrtava, žrtve započinju i psihički i fizički da se oporavljaju od nasilja. Sigurna kuća pruža žrtvama osećaj slobode koji nisu imale u nasilnom odnosu. Boraveći u sigurnoj kući, žrtve vremenom počinju da se osećaju sigurnije, slobodnije i osnaženije.

U narativima žrtava o njihovim razmišljanjima o partneru, nasilnom odnosu, planovima za budućnost, o njihovom doživljavanju sebe, moglo se identifikovati nekoliko novih pozicija koje su im postale dostupne nakon izlaska iz nasilnog partnerskog odnosa: pozicija skupljača snage, pozicija večitog krivca, pozicija preživelog i pozicija savetodavca.

Pozicija skupljača snage

Pozicija skupljača snage predstavlja poziciju koja se razvija tokom boravka na sigurnom mestu, u sigurnoj kući, i uz psihičku podršku koja se žrtvama nasilja pruža.

Nevena: Jako me je promenilo sve ovo. Stalno sam bila ćutljiva i kao dete sam bila ćutljiva, nisam ja njihovo dete pa treba da budem poslušnija. Sad sam stvarno ojačala i u svemu ovome me ohrabrila i otvorila oči i podržala me Slađana (pružalac pomoći). Bilo je tu još nekih dok sam ja dolazila sebi, skupljala snagu.

U narativima žrtava o životu nakon izlaska iz nasilnog odnosa može se uočiti njihovo drugačije pozicioniranje. Žrtve govore o svojoj poziciji sada (nakon nasilja) suprotstavljajući je poziciji u kojoj su bile nekada (u nasilju). Nevena je nekada bila ćutljiva i poslušna, sada se to promenilo. Sadašnja pozicija skupljača snage za nju je značila vraćanje (dolaženje) sebi.

Boraveći u sigurnoj kući žrtve neminovno procenjuju svoje mogućnosti - da li se vratiti i pomiriti se sa partnerom ili nastaviti dalje sama. U toku vođenja intervjua svaka od njih je govorila da se neće vraćati. Jednom kad se izmeste iz nasilja, žrtvama se otvaraju i nove mogućnosti, promišljanja sebe, sopstvenog života i nove mogućnosti za delanje. Mnoge od njih su se odlučile na pokretanje brakorazvodnog postupka.

Kaća: I u tom smislu sam očvrsla, u stvari, u želji da se to što pre okonča i da živim mirno bez njega, da nema više uticaja na moj život.

Kaća iz pozicije skupljača snage govori o sebi da je očvrsla. Ta čvrstina se odnosi na odlučnost da napusti partnera i nastavi život bez njega. U trenutku vođenja intervjua bila je već dva meseca u sigurnoj kući.

Evica: Fali mi malo samopouzdanja, i samo malo... ja mislim da je još uvek rano, još uvek je sve sveže, i taj strah i to što sam zadnjih dana preživela, i tako da, kad se malo slegnu strasti, i kad se ja... mislim da ću biti dobro, da ću da krenem i da završim ovo što sam počela.

U vreme vođenja intervjua Evica je bila u sigurnoj kući tek nekoliko dana. Njoj je potrebno da prođe neko vreme da rane zacele. Ona je na početku procesa skupljanja snage i oseća da joj je potrebno još malo samopozdanja, kako bi istrajala i izašla iz nasilnog odnosa.

Pozicija večitog krivca

Preispitivanje sopstvene krivice i odgovornosti prisutno je i u nasilnom odnosu i nakon napuštanja. Žrtve se osećaju krivim iz različitih razloga, i pre i posle izlaska iz nasilja, što gradi poziciju večitog krivca. U nasilnom partnerskom odnosu one preispituju sopstvenu odgovornost i krivicu za nastanak nasilja. I nakon napuštanja osećaju se krivim zbog nanošenja bola nasilniku i zbog trpljenja nasilja.

Kriva sam jer sam mu nanela bol

Jedan broj žrtava osećao je krivicu jer su se razvele od partnera ili ga prijavile policiji i tako mu nanele bol.

Evica: Ja imam osećaj krivice, ja se osećam krivom za ovo, ja noćima ne spavam, ne jedem, ja razmišljam sad kako je njemu u zatvoru, da li mu je dobro.

Ovde je osećanje krivice povezano sa kršenjem tradicionalne rodne norme. Žena treba da je nežna, brižna i negujuća, a ne da povređuje partnera. Ona nema prava da

uradi nešto što će dovesti do prekida odnosa, niti da stavi svoje potrebe i želje pre tuđih (Grimshaw, 1986; prema: O'Grady, 2005).

Kriva sam što sam trpela

Kada jednom izađu iz nasilja, žrtve dobijaju drugačiju perspektivu gledanja na svoj život. Tada mogu osećati krivicu što su dozvolile da nasilje dugo traje i što su dozvolile da trpe.

Kaća: Grize me osećanje krivice što to nisam ranije uradila... mislim, već sam u godinama, mnogo sam propustila što je trebalo ranije da uradim, mnogo sam trpela, a nije trebalo.

Sneža: Prošlo mi kroz glavu da sam ja kriva što sam to trpela, a ne on što je bio. Pa mnogo bi bilo bolje da nisam to uopšte trpela. Znači, sad mogu samo da krivim sebe i nikog drugog, što sam ja bila tu.

Izlazak iz nasilnog odnosa omogućuje ovu poziciju i promenu razumevanja krivice. Žene iz ove pozicije preuzimaju odgovornost na sebe, ali ne za nastanak nasilja, već što su trpele nasilje.

Pozicija preživelog

Pozicija preživelog - pozicija onog ko je izašao iz nasilnog odnosa, otvara put novim oblicima razmišljanja. Fizičko izmeštanje, život bez nasilja, osećanje slobode, omogućuju žrtvama da se začude svojim vlastitim izborima. Za mnoge žrtve je razlog ostajanja u nasilnom odnosu bio strah od osude sredine, osećanje stida ukoliko bi se razvele, strah da će i one i njihova deca biti na neki način označeni negativno - one kao raspuštenice, deca kao deca razvedenih roditelja. Iz pozicije preživelog, žrtvama postaje dostupan drugačiji način razmišljanja o ovim pitanjima.

Kaća: A to je greška... zašto sam razmišljala na taj način, šta bi rekli ljudi, pa šta na kraju krajeva, ne živim ni za koga, živim za sebe, za to dete, ako ide, ide,

ako ne ide, ne ide, i molim lepo. Ne mogu da shvatim sebe da sam tol'ke godine živela, praktično i nisam toliko živela, više sam bila pod stresovima nego što sam bila srećna i zadovoljna.

Pozicija preživelog omogućuje Kaći da suprotstavi svojoj ranijoj zabrinutosti, o tome šta će drugi ljudi reći ako se razvede, sadašnje razmišljanje da ne živi za druge ljude, već za sebe i svoje dete. Iz ove pozicije, ona ne može da razume svoje ranije razmišljanje i raniju sebe.

Sneža: Međutim, sad me to uopšte ne boli, niti me pogađa, čudo jedno. Znači, sve vreme me to bolelo, u braku dok sam bila, kako ću posle, ali kad je to nastalo već, ne znam što, ali uopšte me ne boli. Nije me sramota zbog toga, pa šta ako su deca razvedenih, pa ima još, baš iz njihovog odeljenja koji su deca razvedenih roditelja. Razvedena, pa šta? Šta onda? Ništa... pa će kažu dan, dva i tri, pa ne mogu posle da pričaju trideset dana jedno isto.

Sneža se iz pozicije preživelog čudi što ne oseća sramotu, jer se razvela i što joj deca ne žive uz oba roditelja. U braku sa nasilnim partnerom razmišljanje o tome izazivalo je osećanje sramote.

Iz pozicije preživelog, žene počinju da razmišljaju da treba da brinu same o sebi, da je vreme da počnu da stavljaju sebe na prvo mesto, da pružanje pomoći nije imperativ za one koji to ne zaslužuju. One počinju da preispituju neprikosnovenost sebe kao negovateljice.

Tanja: Razmišljam da ja stanem na svoje noge, jer krajnje je vreme da ja razmišljam i malo o sebi, a ne o ljudima koji to ne zaslužuju. Lepo je biti pobožan i pomagati drugima... ali, kome pomagati... onome ko će sutra da ti zabije prst u oko.

Promene u razmišljanju se ogledaju i u čvrstini odluke da više neće trpeti nasilje i u osmišljavanju strategije kako će dalje živeti, oslanjajući se na resurse kojima raspolažu.

Đurđa: Sad' razmišljam, kažem sebi sama - stop, dosta je, glava se više moja ne može udara, glavu mi on nije ni rodio ni očuvao i neću više da me udara, rekla sam, umrla gladna i žedna, kažem, neću više da me udara. Dosta je bilo, ja mislim da je dosta, neću više da me bije pa ne znam šta. Sad' ću da dobijem penziju za dva meseca, kuću imam, pravila sam je, imam njivu od oca, dao mi je, tu pored kuće, ću da si proizvedem sve i svašta. Ja sam i do sad radila, sve ću da proizvedem i ću da živim, i tako, tako razmišljam, da se više ne mirim, da se ne vraćam, neću, neću i neću, kraj.

„Stop, dosta je“ i „Neću, neću i neću, kraj“ svedoče o Đurđinoj odlučnosti da se ne vrati nasilnom partneru nakon izlaska iz sigurne kuće. Uz njenu odlučnost ide i jasan plan kako će tu odluku realizovati.

Neprihvatanje pozicije žrtve

Pojam žrtva se kritikuje u feminističkim istraživanjima, zato što ovaj pojam pretpostavlja pasivnost i nemoć, i time se otežava da se žena posmatra kao agent sa sposobnošću da preuzme odgovornost za menjanje sopstvenog života. Novi pojam *survivor*, umesto *victim*, uvodi se jer stavlja naglasak na ženinu agensnost i otpor nasilju, umesto na viktimizaciju i potčinjavanje (Hydén, 2001, Kelly, 1988; prema: Burman, 2010; Ignjatović, 2011). U našem jeziku *survivor* se prevodi kao *preživela*, ali njegova upotreba nije „odomaćena“ već se češće osobe koje su i doživele i preživele nasilje nazivaju žrtvama. O korisnosti upotrebe ovog novog termina za označavanje žena koje su se borile sa nasiljem i uspele da ga prežive, svedoči upravo potreba žrtve (preživele) da je drugi ne smatraju žrtvom nasilja, već spašenom od nasilja.

Ivona: Ne bi volela, eto... kada se sazna šta se desilo i kako se desilo, da me sažaljevaju, ne bi to volela... zato što smatram da nisam to zaslužila i ne treba niko da me sažaljeva, jer stvarno sam ubeđena da nisam žena koju treba da sažaljevaju, ja sam čak šta više spašena, ali to će malo teže da se dokaže ovim primitivnim balkanskim ljudima, i ovim ženama. Ja sam sad stvarno spašena... spašena jesam, idem dalje, idem u novi život, nisam mu dozvolila da me nema na

ovom svetu, znači, nisam mu dozvolila, spasila sam se, znači nisam mu dozvolila, niti ću da mu dozvolim, skloniću se od njega kako umem i znam.

Mnoge žene koje su doživele nasilje ne vole da budu opažane kao žrtve, zato što ih ovaj negativni identitet odvaja od žena za koje smatraju da imaju normalne partnerske odnose. Termin žrtva ima negativnu konotaciju, biti pasivan, bez agensnosti, i one mogu prihvatiti ovaj termin kada traže razumevanje i intervenciju, ali ne i kada svoj identitet utemeljuju u diskursu borbe i osnaživanja (Mitra, 2013).

Pozicija savetodavca

Pozicija preživelog omogućuje žrtvama i poziciju savetodavca. Iz pozicije onog ko je doživeo i preživeo nasilje, želele su da pošalju poruku ženama, koje se nalaze u situaciji u kakvoj su se one nekada nalazile. Ovi saveti su se spontano javljali pre kraja intervjua.

- Ne trpeti nasilje

Gorica: Treba rasčišćavati na vreme po meni, znači, ne trpeti. Niko nikom nije dao život da bi nekog maltretirao, fizički, psihički, čak mislim da je neki put gore psihički. To što me udari fizički možda će i da prođe, al' kad te psihički, znaš, svaki dan ono... kako da kažem, zatucuje, e, to je problem, to je najveći problem da to trpiš, i treba to prijaviti na vreme, ne treba raditi kao što svi rade, čekaju... ja sam 25 godina, dobro nisam ja trpela nasilje 25 godina, ja sam ga trpela od 2003. neka bude.

- Nikada nije kasno izaći iz nasilja

Miona: Ne znam, stvarno ne znam, ali eto, ni sad nije kasno što sam... ni sad nije kasno posle 8 godina, znači, donela sma tu odluku, jednom, stavila sam tačku i

eto... nikad nije kasno za svaku ženu koja hoće da uradi to, da se povuče, znači, nikad nije kasno.

- Ne trpeti nasilje zbog dece ili ekonomske zavisnosti

Tanja: Ja bih preporučila svim ženama da ne ćute, nikako da ne ćute pred nasiljem. Dvoje, troje, četvero dece, ne mogu da spasu taj brak. Jer oni obično smatraju, a ima decu, ona neće da ostavi decu, šta me pa za nju briga, ima da ćuti, pere, pegla, i ostalo, kuva, ja ću da radim šta mi se prohte, a žena zine, a on dum po ustima. Samo bih mogla svim ženama da poručim ponovo: „Nikada ne posustaj pred nasiljem, nikada“, ma koliko one bile i ekonomski vezane za te muževe, i stambeno, i zbog dece.

- Saslušati savete nadležnih organa

Nevena: Žene ovde užasno greše, ja sam bila jedna od njih, koja je bila u tim greškama. Najbitnije je ženama koje dožive nasilje i koje se obrate za pomoć, moja poruka bi bila da obavezno saslušaju nadležne, bilo da je psiholog ili neko iz sigurne kuće, da obavezno saslušaju sve savete, jer ne može da bude nijedan savet loš. Ja da sam otpočeta poslušala, verovatno bi brže završila sve ovo i psihički bi brže prevazišla.

- Pozvati policiju i ne razmišljati šta će svet reći

Sneža: Da kad bude nasilje, da momentalno treba svaka žena odmah da zovne policiju, momentalno, da ne gleda ništa oko sebe, niti komšije, niti sredinu, niti sela, nit' gradove, ništa, ništa, momentalno da okrene 92 i momentalno da preseče stvar, jer, sve što više produžavaš, to nasilje bude gore i gore, i sve ti onda počinje za ništa, za bilo šta, znači ne zna se kad će šta da bude.

Navedene subjektivne pozicije žrtava nasilja se samo uslovno mogu podeliti na one u kojima se žrtve nalaze pre i posle izlaska iz nasilja. Pozicije su promenljive, često

kontradiktorne, i žrtve sebe pozicioniraju na različite načine u različitim delovima narativa koji se ne može jasno podeliti, na pre i posle napuštanja partnera. Pozicija majke i tradicionalne žene prožima ceo narativ žena žrtava partnerskog nasilja. Pozicija razorene agencnosti i pozicija obespravljenog mogu postojati i nakon izlaska iz nasilnog odnosa. Takođe, pozicija većitog krivca prisutna je u celom narativu partnerskog nasilja, samo se razlozi za osećanje krivice menjaju, kao i pozicija borca, žene se suprotstavljaju nasilju i dok su u nasilnom odnosu i nakon izlaska iz njega. Jedine pozicije koje se mogu smatrati dostupne ženama nakon napuštanja nasilnog partnera, jesu one za čiji je nastanak potrebno ispunjavanje upravo tog uslova - napuštanje partnera. To su: pozicija skupljača snage, pozicija preživelog i pozicija savetodavca.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Svaki diskurs ima sopstvene konstrukcije, koje su međusobno konzistentne, kao i implikacije za institucionalne prakse u određenoj zajednici i subjektivnost koju proizvode (O’Neill, 1998). Oni se prikazuju u komunikativnom nizu značenja – tekstu – i u svakom tekstu može se javiti različita kombinacija diskursa (Parker, 1992; Fuko, 1998).

Iz domena različitih diskursa, kao što su pravni, medijski i lični, kreiraju se različite slike nasilja nad ženama u porodici, različite istine. Ne možemo govoriti o „pravoj” istini, jer tako nešto iz ugla socijalno konstrukcionističkog pristupa ne postoji (Ber, 2001). Ono što možemo, jeste da posmatramo kakve implikacije, takve konstrukcije nasilja nad ženama u porodici imaju. Ponovo, zaključak o takvim implikacijama je konstrukcija, u ovom slučaju lično moja. Moja pozicija žene, psihologa, volontera u SOS telefonu za žene i decu žrtve nasilja, sa sklonošću ka feminističkom razumevanju nasilja nad ženama (formirane na osnovu iskustvenog rada sa ženama žrtvama porodičnog nasilja), utiče da o implikacijama konstrukcija nasilja nad ženama u porodici razmišljam u odnosu na njihovu štetnost ili korisnost za žrtve nasilja. Takođe, razmišljam o njima iz ugla njihove korisnosti za senzibilisanje šire javnosti o problemu nasilja nad ženama u porodici, i u odnosu na sprovedenu analizu formiram preporuke za ostvarivanje ovog cilja.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O PRAVNOM DISKURSU I MOGUĆNOSTI REDEFINISANJA POSTOJEĆIH PRAVNIH FORMULACIJA NASILJA U PORODICI

Specifičnost pravnog diskursa je da može odrediti kakvo će se ponašanje kažnjavati (Burman, 2010). Otuda je njegova moć u određenju nasilja u porodici ogromna. Kroz analizu pravnih dokumenata ilustrovali smo ideju o socio-konstrukcionističkoj i promenljivoj prirodi fenomena nasilja u porodici.

Prva promena značenja nasilja u porodici odnosi se na promenu od označavanja nasilja u porodici prekršajem do označavanja krivičnim delom. Razlika između prekršaja i krivičnog dela ogleda se u vrstama kazni (sankcija) koje mogu biti izrečene (Brkić, Janković i Stanojević, 2009). Takođe, pre inkriminisanja nasilja u porodici u

2002. godini u Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakona, nasilje u porodici se sankcionisalo u odnosu na štetnost prema drugima, zbog remećenja javnog reda i mira, a ne u odnosu na štetnost koju ima za onog nad kim je nasilje i izvršeno. Nakon inkriminisanja ovog „novog” krivičnog dela u pravnim dokumentima, nasilje u porodici se konstituiše određivanjem značenja nasilnog postupka i posledica koje takvi postupci izazivaju. Tokom godina, menjanjem zakona, menjala su se značenja i nasilnih postupaka i posledica. Značenje nasilnih postupaka se u Krivičnom zakoniku (2005) i Porodičnom zakonu (2005) proširuje *od* upotrebe sile i ozbiljne pretnje da će napasti na život ili telo *preko* primene nasilja i pretnje da će napasti na život ili telo *do* nanošenja ili pokušaja nanošenja telesne povrede, prisiljavanje na seksualni odnos, izazivanje straha pretnjom ubistvom ili nanošenja telesne povrede, ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima, vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje. Na taj način, nasilni postupak pored fizičkog počinje da obuhvata i psihičko i seksualno nasilje.

Promena značenja posledica do kojih nasilje dovodi se menja od ugrožavanja telesnog ili duševnog integriteta do ugrožavanja spokojstva, telesnog integriteta, duševnog stanja (zdravlja). U skladu sa proširenjem značenja nasilnog postupka i posledice nasilja se od fizičkih proširuju i na psihičke. Zbog specifičnosti pravnog jezika i upotrebljivanih konstrukcija, pravno tumačenje različitih fenomena, pa tako i nasilja u porodici, uvek ostavlja prostora za različitih tumačenja. Tako će se recimo i značenje onog što će se smatrati drskim, bezobzirnim i zlonamernim ponašanjem menjati, u zavisnosti od vrednosnih sudova onih ko ih tumači u odnosu na opšte i preovlađujuće društvene norme i vrednosti (Petrušić i Konstantinović Vilić, 2010). Za sve inkriminisane nasilne postupke određene su kazne, koje variraju u zavisnosti od težine posledica koje izazivaju. U ovom slučaju, Fukoovim rečima, zakon je represivan (Fuko, 1998). Sud procenjuje težinu povrede i u skladu sa tim određuje kaznu koja može biti novčana, kazna zatvorom ili izricanje mere zaštite.

U našem zakonodavstvu nasilje nad ženama u partnerskim vezama se ne tretira zasebno, već u okviru zakona o nasilju u porodici. Nasilje u porodici je u našim zakonima rodno neutralni termin, čime se zamagljuje činjenica da su u porodičnom nasilju u najvećem procentu žrtve žene.

Međutim, u Nacionalnoj strategiji za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, koja je usvojena u 2011. godini, iz ovih razloga, uzima se u obzir rodna dimenzija nasilja u porodici, te se kao predmet Strategije prevashodno, mada ne isključivo, određuje nasilje nad ženama u porodici. U Strategiji se, takođe, za razliku od zakona, navodi i čitav niz različitih određenja nasilja nad ženama u porodici u kojima se ukazuje da je nasilje nad ženama rezultat neravnoteže moći između žena i muškaraca koja je u tradicionalnim i patrijarhalnim zajednicama na strani muškaraca, te da nasilje uvek predstavlja zloupotrebu moći i kontrolisanje članova porodice koji imaju manje moći ili raspolazu manjim resursima. Na taj način se nasilje nad ženama smešta u širi društveni kontekst koji je podržavajući prema nasilju nad ženama. U Strategiji se pored fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja (koji su prepoznaju u Krivičnom zakoniku (2005) i Porodičnom zakonu (2005) ukazuje i na ekonomsko nasilje, i za sve ove oblike se navode različite manifestacije.

Pored toga, Strategija usvaja niz strateških ciljeva za čilje ostvarivanje je potrebno uključivanje različitih institucija: policije, sudova, zdravstva, centara za socijalni rad, obrazovnih institucija, sredstava javnog informisanja. Na taj način se razvija mreža novih zaduženja koja su zaposleni dužni sa sprovođe u cilju suzbijanja nasilja u porodici. Tako se u sprečavanju nasilja u porodici sve više udaljavamo od represivne uloge zakona, a približavamo njegovoj nadzirućoj funkciji. Nadziranje se može razumeti kao pokretanje lanca institucija koje sada imaju obavezu da nadgledaju ponašanje nasilnika, kao i psihičke i fizičke povrede na žrtvama, kako bi prepoznali znake porodičnog nasilja. Prema Fukou (Fuko, 1998) pounutrašnjena forma nadziranja je najefektnija i nastaje kad svaka osoba disciplinuje samu sebe. Ovaj oblik samonadziranja odnosi se na žrtvu, koja treba da prepozna sve manifestacije nasilja i iste prijavi u cilju svoje zaštite. Takođe, uspostavljeni sistem zaštite od nasilja u porodici je nadzirući i prema ogromnom broj profesionalaca koji su sada u obavezi, da kroz različite treninge i seminare razvijaju odgovarajuće kompetence, kako bi prepoznali i adekvatno odgovorili na znake nasilja u porodici. Na sve ove načine sistem zaštite od nasilja u porodici se i održava i funkcioniše.

Upoređivanjem zakonskih određenja značenja nasilja u porodici i sadržaja narativa žrtava partnerskog nasilja, dolazi se do zaključka da zakonsko određenje nasilja

u porodici ne uspeva da obuhvati sve aspekte nasilja, na način kako ga doživljavaju žrtve nasilja. Razlika proizilazi iz činjenice da su zakonske formulacije nasilja u porodici usmerene na nasilni akt/delo a ne na proces, kako ga često opisuju žrtve nasilja. Žrtve nasilja govore o nasilju koje se događa kontinuirano, o postupcima koje nasilnik čini ili navodi žrtvu da čini, a koji sami po sebi ne čine delo koje se kažnjava. Takvi postupci ne moraju biti nasilni, ali imaju štetno dejstvo na ženin doživljaj sebe i slobode. Oni usmeravaju njeno ponašanje i čine je pokornom. Primeri takvih postupaka su govorenje ženi kako da kuva, posprema kuću, oblači se, vaspitava decu, troši novac, sa kim sme da se druži. Evan Stark (2007) razvija tezu o koercitivnoj kontroli⁴² koja je primenljiva na nefizičko nasilje i naglašava kako ovi naizgled beznačajni akti, koji se oslanjaju na postojeće rodne norme, stvaraju mikroregulaciju žrtve i utiču na njen doživljaj sebe. On povezuje nasilje u porodici sa kontrolom i prinudom i na taj način se nasilje ne određuje prevalencijom nasilnih incidenata, već ženinim doživljajem da je uhvaćena i zarobljena situacijom koja nije povezana sa nasiljem. Zato predlaže odvajanje od *na incident ograničene definicije nasilja u porodici* i predlaže redefinisavanje nasilja u porodici kao *zločin protiv slobode*.

Koercitivna kontrola, na način na koji je opisuje Stark, evidentna je u svakom narativu žene žrtve nasilja. Međutim, problem je kako je implementirati u zakonsko određenje nasilja u porodici iz koje bi usledile kazne za ovaj zločin. I sam Stark smatra da koercitivna kontrola ima vrlo malo uticaja, jer zapravo niko ne zna šta da radi sa njom. Pored toga, mnoge od ovih tehnika mikroregulacije žrtve prolaze neopaženo, jer predstavljaju deo svakodnevnog života mnogih žena, baš zato, jer su poduprete rodnim ulogama koje su dodeljuju ženama. One se teško mogu „odmeriti“ i sami tim teško se mogu zakonski sankcionisati.

Međutim, činjenica je da su kontrola i prinuda deo svakodnevnog života žena žrtava partnerskog nasilja i da štetno utiču na njihov doživljaj sebe. Ostaje otvoreno pitanje da li je zakon nemoćan i da li se sa jednim, gotovo svakodnevnim vidom nasilja nad ženama, moramo pomiriti, barem kada je u pitanju njegovo zakonsko sankcionisanje.

⁴² Eng. Coercitive controle

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O MEDIJSKOM DISKURSU I PREPORUKE ZA MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE O NASILJU NAD ŽENAMA U PORODICI

Moć medija je u tome što su oni u stanju da dopru do najvećeg broja članica i članova društva, a njihova poruka, ponovljena dovoljno puta, uz pravu argumentaciju, može dovesti do formiranja nove društvene i individualne svesti (Filipović, 2012). Medijski prostor možemo posmatrati kao bojno polje na kome se suprotstavljaju i ukrštaju različiti diskursi o nasilju nad ženama u porodici. Mediji mogu učiniti da određeno razumevanje nasilja u porodici bude normalizovano, njegovim naročitim isticanjem u odnosu na drugačija razumevanja.

Posmatrajući medijsku sliku nasilja u porodici zapaža se, najpre, da su određeni oblici nasilnog ponašanja zastupljeniji u odnosu na ostale. U novinskim člancima se u svim posmatranim godinama najviše govori o femicidu. Karakteristika predavljanja femicida je da se češće predavlja kao izolovani incident, što se postiže negovorenjem o prethodnoj istoriji nasilnog ponašanja, koja je zapravo često prisutna, već se ubistvo predavlja kao da se desilo iznenada. U naslovima članaka se često ne vidi jasna razlika između ubistava partnera i ubistava nepoznatih osoba. Isticanje emotivnog odnosa između žrtve i počinioca nasilja je važno za tačno predavljanje konteksta partnerskog nasilja koje kulminira ubistvom (Bullock & Cubert, 2002).

Fizički oblik nasilja tokom ispitivanih godina postaje vidljiviji kroz medije, dok se o psihičkom nasilju govori sporadično i najčešće u kombinaciji sa nekim drugim oblicima nasilja, a seksualno i ekonomsko nasilje ostaju gotovo medijski neprepoznati. Ovakvo medijsko predavljanje oblika nasilja konstruiše suženiju sliku nasilja u porodici u odnosu na onu koja je u zakonu prepoznata i sankcionisana, i u odnosu na doživljaj nasilja od strane žrtava.

Preporuka: Treba povećati broj članaka u kojima će se pisati o manje zastupljenim oblicima nasilja, o psihičkom, seksualnom i ekonomskom nasilju.

Preporuka: Kada se piše o femicidu potrebno je što detaljnije pisati o porodičnom kontekstu u kome se dogodilo ubistvo i uključiti podatke o prethodnoj istoriji nasilja u

porodici. Prilikom prikupljanja podataka za objavljivanje članaka uvek treba ispitati istoriju prethodnog nasilja u porodici. Takvi podaci bi doprineli kreiranju slike femicida koji se događa u okviru nasilja u porodici i smanjio bi se broj članaka u kojima se ubistvo partnera poistovećuje sa ubistvom stranca, nepoznate osobe.

U novinskim člancima se vrlo retko može čuti o doživljaju nasilja od strane žrtava. Ono što saznajemo o žrtvama je u kolikom broju prijavljuju nasilje nadležnim organima, koliko njih je ubijeno u toku godine, koliko njih je povuklo ili odustalo od tužbe. Možemo saznati kakav im je partnerski status, koliko imaju godina, gde žive. Mediji nas vrlo detaljno obaveštavaju o sociodemografskim podacima o žrtvama i statističkim podacima gde je jedna žrtva samo jedan broj u nizu brojeva-žrtava. Njihov autentični doživljaj nasilja, najčešće dugogodišnjeg, izostaje. Jezik osećanja, ambivalencije, konflikta, gubitka, bola ne vidi se u medijskom diskursu o nasilju nad ženama u porodici. Takvo medijsko izveštavanje ne razvija saosećanje sa žrtvama nasilja, čak, čini da preko takvih članaka olako prelazimo i ostanemo ravnodušni. Medijska neempatičnost može se smatrati vidom socijalnog saučesništva i socijalne neodgovornosti (Mršević, 2013).

Preporuka: Povećati broj članaka u kojima se može čuti autentični doživljaj nasilja same žrtve. Bilo bi značajno da sadržaji koji se mogu čuti u ličnim narativima dođu do javnosti. To bi bio jedan od načina razvijanja saosećanja sa žrtvama nasilja koje bi pomoglo da se pojedinci podstaknu na akciju – barem u smislu da ne budu nemi posmatrači, već da prijavljuju nasilje u porodicama za koje su upoznati da postoji.

Najveći broj članaka o nasilju nad ženama u porodici predstavlja pojedinačne slučajeve nasilja, a sam stil pisanja takvih članaka i informacije koje sadrže – ko, gde i kako - čini da ostajemo na „površini” razumevanja nasilja nad ženama u porodici. Takav stil pisanja članaka dovodi do dehumanizovanja i normalizovanja nasilja i emocionalnog nepobuđivanja čitalaca. Druga varijanta je pokušaj „dubljeg” razumevanja davanjem odgovora na pitanje zašto. To dublje razumevanje najčešće je u smeru razumevanja i pojašnjavanja individualnih osobina nasilnika ili okolnosti u kojima nasilnik živi.

Preporuka: Treba izbegavati taksativni opis nasilne situacije, kada izostaju pojedinosti iz života uključenih aktera, a koje su važne za razumevanje dinamike nasilnih odnosa koje karakteriše nejednak položaj partnera i nejednaka distribucija moći između njih.

Generalno, analitičkih članaka o nasilju nad ženama u porodici je manje od pojedinačnih prikaza slučajeva nasilja. Takvi članci se javljaju periodično, najčešće nakon nekog nasilnog događaja koji se po karakteristikama razlikuje od „uobičajenih“ ili povodom obeležavanja svetskih ili nacionalnih kampanja za borbu protiv nasilja nad ženama. Takvom dinamikom pojavljivanja analitičkih članaka, kada o nasilju najčešće govore različiti stručnjaci, npr. psiholozi, psihijatri, sudski veštaci, predstavnici policije, centara za socijalni rad, predstavnici različitih nevladinih organizacija, stiče se utisak da se mediji problemom nasilja nad ženama u porodici bave kampanjski. To bi značilo da je potrebno da se nešto desi, da postoji neki povod, pa da bi se ovaj tip članaka pojavio u novinama.

Preporuka: Treba povećati broj analitičkih članaka o nasilju nad ženama u porodici u kojima stručnjaci različitih profila daju informacije koje bi bile od značaja i za aktuelne žrtve, a koje bi bile i edukativne za širu javnost, kao što su navođenje institucija koje se bave zaštitom, mere zaštite koje se mogu sprovesti u slučaju nasilja, gde se žrtve mogu obratiti za psihološku pomoć i sl.

Neizostavni deo novinskih članaka je traganje za uzrocima nasilnog ponašanja i oni se u najvećem broju slučajeva lociraju u pojedincu. U novinskim člancima kreira se slika da je počinitelj nasilja na neki način drugačiji od „normalnog“. Uzrok njegove „nenormalnosti“ je psihička bolest, poremećaj ličnosti i upotreba alkohola. Ovi uzroci ga čine privremeno ili trajno neuračunljivim i samim tim neodgovornim za nasilje. Nasilnikovo mentalno stanje se dalje uzima u obzir prilikom razmatranja njegove odgovornosti, namere, krivice i kazne (Burman, 2010). Slici njegove neuračunljivosti doprinose i snažne emocije koje ga prevladavaju i „ključaju“ u njemu i koje on nije mogao da kontroliše, kao što su ljubomora, bes, tuga, razočaranje jer ga je partnerka napustila, prevarila, jer mu nije uzvratila ljubav. Jake emocije i uznemirenost,

poremećaji, predstavljaju se kao da upadaju u njegov mozak, redukuju njegovu krivicu i samim tim njegovu odgovornost za nasilje (Burman, 2010).

Ovakvom konstrukcijom nasilja negira se društveni kontekst u kojem dominiraju blaga društvena osuda porodičnog nasilja, običaj okrivljavanja žene za „neuspeo“ brak, retko pravno sankcionisanje i institucionalno preventivno i umreženo delovanje (Mršević, 2013). Pozicioniranje nasilja nad ženama u kontekstu individualne patologije, pre nego da se nasilje povezuje sa društvenim strukturama i prihvaćenim rodnim ulogama, rezultira oslobađanjem društva od bilo kakve odgovornosti (Burman, 2010; Bullock & Cubert, 2002).

Ovaj način razumevanja porekla nasilja sugerise da bi nasilnikom trebalo da se bave zdravstveni radnici (medikamentozno) i psiholozi (terapijski). Nasilje kao simptom će nestati kada se ukloni uzrok nasilja koji se nalazi u pojednicu (O’Nill, 1998). Nasilje kao simptom konstruiše se i kada se uzrokom nasilja smatraju loši porodični odnosi i dugogodišnje bračne razmirice, čime se sugerise da bi odgovarajuća intervencija bila porodična ili partnerska terapija.

Nasilnik, takođe, može „pući” usled izloženosti dugogodišnjem stresu koji uzrokuje proživljena ratna trauma, život u ratnom okruženju, siromaštvo, dugogodišnja egzistencijalna nesigurnost. Kada se nasilje konstruiše na ovaj način, obaveza je društva da utiče na smanjenje ovih negativnih okolnosti koje rezultiraju nasiljem. Ovakva objašnjenja nasilja konstruišu nasilnika kao osobu lišenu odgovornosti za izvršeno nasilno delo.

Činjenica je da život u dugogodišnjim nepovoljnim uslovima, siromaštvo, društvu zahvaćenom ratom može dovesti do frustracije, nezadovoljstva i agresivnog ponašanja pojedinaca. Društvo se svakako treba baviti poboljšanjem životnog standarda stanovništva i obezbeđivanjem adekvatnih uslova za život građana, ali odsustvo istih ne može biti opravdanje nasilnog ponašanja. I u takvim životnim uslovima, svaki pojedinac treba i dalje da bude odgovorno biće, koje među različitim mogućnostima delovanja bira one koji su nepovređujući za druge.

Postavlja se pitanje kako mediji konstruišu nasilnika kao odgovorno biće. Na osnovu sprovedene analize, izvodi se zaključak da se to postiže na dva načina. Jedan je kada se u novinskim člancima piše o kažnjavanju nasilja u porodici, a drugi kada se

nasilje predstavlja kao sredstvo ostvarivanja dominacije i kontrole. U prvi način ubrajam i pisanje o svim postupcima koji mogu dovesti do izricanja konačne kazne ili mere zaštite - hapšenje, pritvor, podizanje krivične ili prekršajne prijave. Procenat članaka u kojima se jasno kaže da se ovi postupci i izrečene kazne ili mere odnose na nasilje u porodici je 10.4% u 2003. godini, 18.2% u 2007. godini i 14.7% u 2011. godini. Drugi način predstavljanja nasilnika kao odgovorne osobe za nasilje, kada se nasilje prikazuje kao sredstvo ostvarivanja dominacije i kontrole, drastično je manje zastupljen, gotovo da ga i nema. Nasilje se na ovaj način prikazuje u po jednom članku u svakoj posmatranoj godini. Ovim načinima nasilnik se predstavlja kao svesna i odgovorna osoba za svoje postupke, zbog kojih biva kažnjena, i kao osoba koja svesno i sa ciljem koristi nasilje kako bi potčinila drugu osobu i uspostavila kontrolu i dominaciju nad njom.

Prvim načinom se, takođe, pokazuje da je nasilje u porodici prepoznato kao društveni problem na koji država odgovara nizom kaznenih mera. Drugim načinom se stavlja naglasak na zloupotrebu moći od strane onih koji je poseduju, nad onima sa manje moći. Ovim načinom se nasilje u porodici smešta u kontekst patrijarhalnih odnosa koji podrazumevaju disbalans moći između muškaraca i žena (Dobash & Dobash, 1992; Johnson, 1995; Stark, 2007). Tako se nasilje nad ženama u porodici konstruiše kao posledica neravnoteže moći i potčinjenog položaja žena unutar partnerskog sistema. Patrijarhat je nepravedan i diskriminatoran način porodičnog organizovanja i nasilje nad ženama jedan je od njegovih proizvoda (Mršević, 2013). Kada se nasilje predstavlja na ovaj način, sugerise se da bi u cilju suzbijanja nasilja trebalo raditi na promeni patrijarhalnih odnosa ka egalitarnim i podsticati ravnopravnost polova. Kao što analiza pokazuje, ovakva konstrukcija nasilja nad ženama u porodici gotovo da izostaje. Medijsko prezentovanje nasilja ne uspeva da objasni sociopolitički kontekst nasilja. Socijalni i ekonomski koreni nasilja se retko eksplorišu, ostavljajući time utisak da je nasilje prvenstveno individualni i interpersonalni problem (Hoberman, 1990).

Preporuka: Počinilac nasilja u medijskom diskursu treba da se konstruiše kao svesno i odgovorno biće koje vrši nasilje. U tu svrhu nasilje treba predstaviti kao sredstvo koje nasilnik bira za ostvarivanje svog cilja – uspostavljanje kontrole i dominacije nad

partnerkom zloupotrebom moći koju mu patrijarhat dodeljuje. Zato je potrebno medijski isticati da se nasilje nad ženama dešava u kontekstu patrijarhalnih odnosa, i uticati na promenu takvih odnosa kroz medijsko zagovaranje rodne ravnopravnosti. Nasilnikova odgovornost se konstruiše i navođenjem izrečenih kazni za delo nasilja u porodici i broj takvih članaka treba povećati.

Određene medijske konstrukcije nasilja nad ženama nepovoljne su za žrtve jer nose poruku okrivljavanja za nasilje koje im se dešava. Žrtve se najdirektnije okrivljuju onda kada se piše da ne prijavljuju nasilje, povlače ili odustaju od tužbe, ostaju sa nasilnikom uprkos nasilju koje doživljavaju, i kada takve izjave ne prate adekvatna objašnjenja - da se to dešava zbog straha od nasilnika, ekonomske zavisnosti, nemanja podrške ili sigurnog mesta gde bi otišle. Na ovaj način, sugerise se da su žrtve odgovorne za sopstvenu viktimizaciju. Žrtve nasilja se takođe prikazuju kao jednako odgovorne za nasilje, kada se nasilni događaj predstavlja kao tuča, svađa, prepirka, posledica dugogodišnjih razmirica i sukoba. U takvim člancima se vidi da je ishod tih „tuča” povređena žena, ali njena viktimizacija nije potpuna, jer je delom sama doprinela tome.

Preporuka: U pisanju novinskih članaka o nasilju nad ženama u porodici, moraju u potpunosti biti izbačene konstrukcije nasilja koje na bilo koji način okrivljuju žrtvu za nasilje ili je predstavljaju kao jednako odgovornu sa nasilnikom. Ovu preporuku smatram osnovnim principom medijskog izveštavanja o nasilju nad ženama u porodici. Nijedan članak ne sme imati prizvuk okrivljavanja žrtve. Tako napisan članak trebalo bi smatrati saučesništvom u održavanju nasilja nad ženama.

Specifičan vid okrivljavanja žrtve je kada se akcenat sa nasilnikovog ponašanja prenosi na preispitivanje moralnosti ponašanja žrtve, čime se, u stvari, zamagljuje nasilnikova odgovornost. Ovo je najčešće slučaj kada se u članku navodi da je preljuba ili sumnja u preljubu dovela do nasilne reakcije. Takve konstrukcije pomeraju naglasak sa osuđivanja nasilnog ponašanja nasilnika na osuđivanje nemoralnog ponašanja žrtve, koja je zbog toga i zaslužila nasilje. Nasilnik se tako predstavlja kao osoba koju je savladala ljubomora, bes, koja ne dozvoljava da joj se „raskući dom”. Na taj način se

preispituje opravdanost nasilnog ponašanja, što je samim tim način prezentovanja nasilja nad ženama koji se ne sme koristiti, jer implicitno sadrži pretpostavku da u nekim slučajevima nasilje može biti i opravdano. Prikazivanje žrtve kao nemoralne osobe postiže se i preispitivanjem njenog ponašanja koje se ne dovodi u vezu sa nasiljem, ali ima za cilj diskvalifikovanje žrtve. Primer bi bio navođenje nekih detalja iz privatnog života žrtve, preispitivanje njene uloge majke ili navođenje njene kriminalne prošlosti.

Preporuka: Članak u kome se govori o preljubi koja je prethodila nasilju obavezno mora sadržati elaboraciju da nasilje ni u kom slučaju ne može biti opravdano i da se odgovornost za nasilje ne može pripisati žrtvi već isključivo nasilniku. U člancima ne bi trebalo navoditi informacije koje ni na koji način nisu vezane sa nasilnim događajem, a dovode do moralnog diskvalifikovanja žrtve.

Često se konstrukcije zamagljene odgovornosti za nasilje prepliću sa romantizovanim načinom pisanja o nasilju. U takvim konstrukcijama nasilja nad ženama, ljubav i nasilje se povezuju. Nasilnik se predstavlja kao osoba koja nije mogla da se pomiri sa neuzvraćenom ljubavi, sa napuštanjem, i koja je presudila prvo ženi pa sebi, čime su „tajnu odneli u grob”. Na taj način se nasilje prikazuje kao posledica snažne ljubavi i strasti. Ovakvi slučajevi nasilja se ponekad nazivaju zločinima iz strasti ili zločinima u afektu.

Preporuka: Novinski članci moraju obavljati i edukativnu funkciju i u njima se moraju elaborirati razlike između nasilja i ljubavi - da ljubav podrazumeva davanje, poštovanje i brigu za voljenu osobu, a ne oduzimanje života.

Novinski članci treba da se bave i kritičkim preispitivanjem rada državnih institucija koje su zadužene da pruže zaštitu žrtvama nasilja. U cilju analize rada institucija u novinama se najčešće predstavljaju mišljenja različitih stručnjaka, koji su kompetentni da daju takva mišljenja. Međutim, za takvu analizu od neprocenljive važnosti su i iskustva onih kojima se takva pomoć i pruža – iskustva žrtava. Novinski članci treba da sadrže i ova iskustva „iz prve ruke”. Sigurno je da se iskustva žrtava

međusobno razlikuju, kao što će se razlikovati i njihov doživljaj rada različitih institucija, npr. centara za socijalni rad, sudova, policije, sigurnih kuća. Novinski članci treba da predstavljaju i budu kritični prema primerima loše prakse, ali takođe treba da ukazuju i na primere dobre prakse o kojima svedoče žrtve nasilja.

Preporuka: U prikazivanju državnog odgovora na nasilje nad ženama u porodici treba govoriti i o primerima dobre i loše prakse iz iskustva žrtava nasilja.

Kreiranje slike nasilja kao društvenog problema postiže se medijskim predstavljanjem svega onoga što zvanične institucije i različite nevladine organizacije čine, kako bi uspešno odgovorile na problem nasilja nad ženama u porodici. Primer su: zakonske izmene, usluge koje pružaju pojedine ustanove i žrtvama (pr. psihoterapijski rad) i počiniocima (pr. psihosocijalni tretman), usluge besplatne pravne pomoći, otvaranje sigurnih kuća, SOS linija, savetovališta za borbu protiv nasilja u porodici, javne kampanje i tribine o različitim aspektima nasilja u porodici. Takvim medijskim izveštavanjem poručuje se da je nasilje društveni problem, a ne privatni, lični, koji treba da se skriva od očiju javnosti.

Preporuka: Kontinuirano izveštavati o svim uslugama i vrstama pomoći koje i državne institucije i različite nevladine organizacije pružaju i žrtvama i počiniocima nasilja. Ovakve informacije treba da budu stalni deo medijskog diskursa o nasilju nad ženama i u porodici.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O LIČNIM NARATIVIMA I PREPORUKE PRUŽAOCIMA POMOĆI ZA RAD SA ŽENAMA ŽRTVAMA PARTNERSKOG NASILJA

Za žene koje su preživele partnersko nasilje imenovanje i definisanje doživljaja partnerskog nasilja nije uvek jednostavno. Partnersko nasilje je višeznačno, povezuje se sa istorijom nasilnih epizoda, dovodi do bolnog i traumatičnog iskustva koje se izražava tugom, besom, posramljenošću, očajem, pre nego jednom epizodom povrede ili pretnje povredom (Geetha, 1998; Subadra, 1999; Thapan, 2009; Vindhya, 2005; Visaria, 2000; prema: Mitra, 2013). U njihovim narativima o proživljenom iskustvu preplitale su se priče o oblicima doživljenog nasilja, razumevanju uzroka nasilja i preispitivanje nasilnikove i sopstvene odgovornosti za nasilje. One su govorile o različitim manifestacijama fizičkog, psihičkog, ekonomskog i seksualnog nasilja. Pored ovih oblika, koji su prepoznati u pravnim dokumentima, saopštavale su i o nasilju za koje se nije mogao odrediti početak i kraj i koje se ne može podvesti pod zakonom sankcionisane oblike nasilja. Ovaj vid nasilja nije konstituisao zločin za koji se može vezati neka kaznena mera, već se odnosio na čitav način života žene žrtve partnerskog nasilja. Nasilnikovo nadgledanje ponašanja žrtve, stalno ispravljanje i prigovaranje za poslove koji su povezani sa rodnim ulogama žene, sve više su sužavali njenu slobodu. Pokušavajući da se prilagode zahtevima koje je nasilnik postavljao, u nadi da će tako izbeći nasilje, žrtve su sve više bile zarobljene i potčinjene. Nasilnik ne može biti osuđen što insistira da njegova žena kupi određenju vrstu hrane ili posprema kuću na određeni način, ali ovi mali i ponekad beznačajni incidenti reprezentuju način na koji se potkopava identitet žrtve, a nasilnik postaje kriv za zločin protiv identiteta i slobode (Stark, 2007).

Povezano sa razumevanjem oblika nasilja, u narativima su se spontano javljali i iskazi o uzrocima nasilja koji su dovodili do opravdavanja nasilnika. Kroz sagledavanje uzroka nasilnog ponašanje, žrtve su nasilje predstavljale kao posledicu konzumiranja alkohola, bolest, posledicu problema u porodici porekla, pražnjenje agresije i kao nepromenljivu karakteristiku nasilnika. Većina ovih konstrukcija nasilja imala je funkciju opravdavanja nasilnog ponašanja i omogućavala im da ostanu sa partnerom.

Konstrukcija nasilja kao posledice upotrebe alkohola ili posledice bolesti, omogućavala im je da razdvoje nasilno ponašanje od same ličnosti nasilnika, da nasilnika pod dejstvom alkohola ili bolesti opisuju kao „van kontole“ i tako ostanu vezane za njegovu „istinsku“ prirodu (Wood, 2001). Istu funkciju imala je i konstrukcija nasilja kao pražnjenje agresije, gde neki spoljašnji, situacioni, razlozi dovode do toga da nasilnik izgubi kontrolu. Na taj način one poriču partnerovu nameru da ih povredi i racionalizuju nasilnu epizodu (Ferraro & Johnson, 1983). Jedino je konstrukcija nasilja kao nepromenljive nasilnikove karakteristike odgovornost za nasilje pripisivala samom nasilniku i tada su nasilje opazale kao deo nasilnikove prirode i njegove genetike. Preispitujući nasilnikovu odgovornost za nasilje, žrtve su preispitivale i svoju. Smatrale su da žena može biti odgovorna za nasilje ako krši određena pravila – kada je neverna, kada ne obavlja kućne poslove, ne brine o deci, ne sedi kod kuće i kada postavlja „suvišna“ pitanja. Svi ovi „opravdani“ razlozi opozit su onome što karakteriše tradicionalnu patrijarhalnu ženu – ženu koja je poslušna, verna i privržena domu, deci. Na osnovu ovih konstrukcija može se zaključiti da žrtve odgovornim za nasilje mogu smatrati i nasilnike i žrtve i nešto „treće“.

Nijedan razlog ostajanja i napuštanja ne može se posmatrati izdvojeno, već u njegovoj povezanosti i međuzavisnosti sa ostalim razlozima. Koja kombinacija razloga će ih zadržavati u nasilnom odnosu, a koja će ih podstaći na napuštanje, jedinstveni su za svaku žrtvu. Svaka od njih sagledava svoje mogućnosti i u odnosu na njih odlučuje kako će postupiti. Određeni razlozi ostajanja i napuštanja nasilnog partnera mogu se posmatrati kao kontinuum. Tako, žrtve nasilja vremenom nauče da žive sa određenom količinom i oblikom nasilja, a kada nasilje pređe tu „uobičajenu meru“, kada više ne mogu da predvide kada će se pojaviti, mogu se odlučiti na napuštanje. Dok se nadaju da će se partner promeniti, neće odlaziti od njega, a kada izgube svaku nadu da je promena moguća, može uslediti napuštanje. Žrtve u nasilnom odnosu može zadržavati strah od većeg nasilja i odmazde partnera, ukoliko bi ga napustile ili pozvale policiju. Ukoliko dođe do toga da policija interveniše i zatvori nasilnika, žrtve se mogu odlučiti na napuštanje iz straha od odmazde, kada nasilnik izađe iz zatvora. Žrtve ostaju sa nasilnim partnerima zbog dece, kao što ih i napuštaju zbog dece. One žele da im deca odrastaju uz oba roditelja, ali zbog direktnog nasilja prema njima ili indirektnog, prisustvovanjem

nasilju nad majkom, one se odlučuju na napuštanje. Napuštanje se mora sagledati kao proces i odluka o napuštanju nikada nije nakon prve nasilne situacije. Često, iako postoji razmišljanje o napuštanju, na napuštanje se odlučuju nakon neke „prekretnice“, „kritičnog događaja“, koji se često ogleda u eskalaciji nasilja i nasilju nad decom (Kearney, 2001; Patzel, 2001, Enander & Holmberg, 2008). Pored nabrojanih razloga za ostajanje sa nasilnim partnerom, žrtve ostaju u nasilnom odnosu i zbog ekonomske zavisnosti od partnera i nemanja podrške porodice i sigurnog mesta gde bi otišle nakon nasilja (Grigsby & Hartman, 1997; Anderson & Saunders, 2003; Barnet, 2000). U funkciji zadržavanja u nasilnom odnosu su i vaspitne poruke ženama „čuti i trpi“ koje se oslanjaju na patrijarhalno razumevanje položaja žene u partnerskom odnosu i usvojena religijska uverenja, koja se naslanjaju na patrijarhalna, o važnosti očuvanja celovitosti porodice i da se ne treba razvoditi i pored nasilja. Žene pozicionirane u patrijarhalnom diskursu ne napuštaju nasilne partnere zbog sramote i osude sredine jer „nije mogla da sačuva svoju porodicu“ (Kearney, 2001), i jer su naučene da brinu o svim svojim ukućanima, pa i o onim nasilnim, a da sebe stavljaju po strani (Ferraro & Jhonson, 1983). Žrtva, takođe, može praviti razliku između nasilnikove ličnosti koju voli i njegovog nasilnog ponašanja koje ne voli, što joj omogućuje da ostane emocionalno vezana za njegovu „pravu prirodu“ i ne napuštati ga (Boonzaier & De La Rey, 2003; Towns & Adams, 2000; Jackson, 2001; Enander, 2011).

Polazeći od pretpostavke o socijalnom, kulturnom, istorijskom i političkom utemeljenju subjektivnosti, i u skladu sa narativnom tematskom analizom, izdvojeni su ponavljajući obrasci značenja koji konstituišu subjektivne pozicije koje su dostupne narativnom subjektu – ženama žrtvama partnerskog nasilja. Subjektivne pozicije žrtava nasilja koje se konstituišu u odnosu na značajnog drugog (u ovom slučaju nasilnika) mogu se uslovno podeliti na one koje se javljaju u narativu o vremenu dok su bile u nasilnom odnosu i one koje im postaju dostupne nakon napuštanja (u ovom slučaju, dolaska u sigurnu kuću). Pojedine pozicije mogle su se uočiti tokom celog narativa. Sve subjektivne pozicije žrtava nasilja konstituišu se iz diskursa majčinstva, femininog i tradicionalnog (patrijarhalnog) diskursa, diskursa partnerskog nasilja i diskursa borbe i osnaživanja.

Pozicija majke je bila najuniverzalnija pozicija i prisutna je i u narativu o životu sa nasilnikom i nakon dolaska u sigurnu kuću. Pozicija majke, žene žrtve partnerskog nasilja, u skladu sa dominantnim diskursom majčinstva se konstruiše kao požrtvovana majka, „dobra“ majka, majka koja je puna ljubavi i nesebična, koja mora da oprostiti i zaboravi sva lična nezadovoljstva i povrede, kako ne bi negativno uticala na budućnost dece i onemogućila im da imaju stabilnu i kompletnu porodicu. Iz ove pozicije žena preduzima akcije čija se korisnost procenjuje u odnosu na decu, a ne u odnosu na nju. Odluka da li će ostati ili napustiti nasilnog partnera zavisice od ove procene. Iz patrijarhalnog i femininog diskursa konstruiše se pozicija tradicionalne žene – žene koja je vezana za kuću, obavlja kućne poslove, uslužuje partnera, neguje ga i brine o njemu. Diskurs femininosti ženi pripisuje pasivnu, nežnu, brižnu i negujuću ulogu i utiče da žene prihvataju sopstvenu krivicu za nasilje, preuzimaju odgovornost za probleme nasilnika, poriču ili minimizuju partnerovo nasilno ponašanje (Boonzaier, 2008). U patrijarhalnom partnerskom odnosu postoji disbalans moći, gde je moć na strani muškarca. U kontekstu partnerskog nasilja, ovaj disbalans je još veći, jer nasilnik koristi moć kako bi ostvario kontrolu nad žrtvom. Žrtva iz pozicije tradicionalne žene u takvom odnosu postaje još više potčinjenja jer svojom „tradicionalnošću“ još više želi da ugoditi partneru, kako bi izbegla nasilje. U takvom začaranom krugu, posredovanom tradicionalnom pozicijom žene, nasilnik postaje sve moćniji, a žrtva sve potčinjenija. Napuštanjem nasilnika ili kada nasilnik zbog prijave nasilja odlazi u zatvor, žrtva može imati osećanje krivice koje izaziva kršenje tradicionalne rodne norme - ona nije nežna i negujuća prema partneru već ga povređuje (Grimshaw, 1986; prema: O’Grady, 2005). Pozicija razorene agensnosti i pozicija obespravljenog su specifične pozicije diskursa partnerskog nasilja. Tokom dugogodišnjeg partnerskog nasilja žrtve u poziciji razorene agensnosti osećaju da nemaju svoje ja, da su izgubile doživljaj sebe. Iz pozicije obespravljenog, one nemaju prava na svoje mišljenje, nemaju prava da im nešto smeta. Pozicija borca je pozicija suprotstavljanja nasilju načinima koji stoje na raspolaganju žrtvama nasilja dok su u nasilnom odnosu. Žene nisu samo pasivne, u njihovim pričama prepliću se priče kada su bile tužne, povređene, ljute, kada su se suprotstavljale i borile (Mitra, 2013).

Nakon izlaska iz nasilnog odnosa žrtvama postaju dostupne drugačije subjektivne pozicije – pozicija skupljača snage, pozicija preživelog i pozicija

savetodavca. Ove pozicije konstruišu se iz diskursa borbe i osnaživanja. U poziciji skupljača snage žrtve osećaju kako se vraćaju sebi, kako postaju čvrstije i istrajnije u odlukama. Pozicija preživelog stoji nasuprot poziciji žrtve. Iz ove pozicije postaju dostupni drugačiji načini promišljanja nasilnog odnosa i nasilnika u odnosu na način promišljanja iz pozicije žrtve. One sada kritički preispituju svoj raniji način razmišljanja, šta im je bilo važno, šta ih je brinulo, zašto ranije nisu izašle iz nasilnog odnosa. Iz ove pozicije može se javiti osećanje krivice zato što su dozvolile da trpe nasilje. Ovo je velika promena, jer osećanje krivice sada nastaje iz razumevanja da nisu bile odgovorne prema sebi. Iz pozicije preživelog žene sada stavljaju sebe na prvo mesto i počinju da brinu o sebi. Pozicija nekog ko je doživeo i preživeo nasilje žene stavlja u poziciju savetodavca. Na osnovu svog iskustva, žene su želele da prenesu poruku drugim ženama žrtvama nasilja – ne trpi nasilje, nikad nije kasno da izađes iz nasilja, ne trpi nasilje zbog dece ili ekonomske zavisnosti, saslušaj savete nadležnih organa, pozovi policiju i ne razmišljaj šta će svet reći.

Preporuke

Zakoni su dominantno usmereni na kažnjavanje počinitelaca nasilja, a pružaoci pomoći na zaštitu žrtava nasilja. Koju žrtvu će smatrati *pravom* žrtvom, kojoj je potrebno pružiti pomoć, zavisice od njihovog razumevanja značenja partnerskog nasilja. Definicije porodičnog nasilja u zakonima ne uspevaju da obuhvate potpuno doživljaj žrtava partnerskog nasilja i da bi pružaoci pomoći mogli da se bave zaštitom svih žrtava, ne samo onim „ekstremnim“ po doživljenom nasilju, potrebno je da o partnerskom nasilju razmišljaju kao nasilju protiv identiteta i slobode (Stark, 2007). Ako u pričama žena koje se obraćaju za pomoć tragaju samo za izdvojenim nasilnim postupcima, i na osnovu toga ukazuju pomoć i podršku, pomoć i podrška neće biti ukazana svim žrtvama partnerskog nasilja.

Samo kroz razumevanje doživljaja zlostavljanih žena mogu se adekvatno identifikovati sve taktike koje nasilnici koriste i svi štetni doživljaji koje žena ima kao posledicu toga. Da bi pružaoci pomoći prepoznali posledice življenja u nasilnikovom svetu, moraju najpre da razumeju šta sve može činiti takav svet i kako žene uče da žive u njemu, koje strategije koriste i kako se bore sa strahom od neuspeha da neće moći da

zadovolje nasilnikova često nerealna očekivanja. Samo prepoznavanjem ovih njihovih problema pružaoci pomoći će biti sposobni da pruže usluge koje će omogućiti ženama da povrate samopoštovanje, poverenje u sebe i izađu iz nasilnog odnosa. Otuda, u suzbijanju nasilja nad ženama, ja opažam ograničenu moć pravnog pristupa u suzbijanju nasilja, a veliki potencijal u pružaocima pomoći. Oni imaju priliku da čuju žrtvu, da je razumeju, pomognu joj, kako bi sama žrtva pomogla sebi.

Sprovedeno istraživanje pokazuje da se konstrukcije nasilja u narativima žena i medijskom diskursu delom poklapaju, i to u razumevanju nasilja kao posledice upotrebe alkohola, psihičke bolesti i izloženosti nasilju u porodici porekla. U svim ovim konstrukcijama sadržano je i odricanje odgovornosti nasilnika – jer je popio, jer je psihički bolestan, jer su ga roditelji tukli. Kroz medijski diskurs nasilnici se tako javno lišavaju odgovornosti, a u ličnim narativa od strane onih prema kojima su i bili nasilni. U narativima žena prisutno je povezivanje nasilja sa rodnom neravnopravnošću, ali ne i njeno kritičko preispitivanje. U medijskom diskursu retko se konstruiše slika nasilja kao posledice rodne neravnopravnosti i kao sredstvo održavanja kontrole i moći. Takve konstrukcije sadržane su u pravnom diskursu, onom „na papiru“, a ne odzvanjaju u javnom medijskom diskursu. Žrtve su uronjenje u diskurs patrijarhalne ideologije odakle crpe svoje pozicije tradicionalne žene, koja mora da trpi i diskurs materinstva za koji je aksiom biti požrtvovana majka, i opet, trpeti zbog dece. Pozicioniranost žena u patrijarhalnom diskursu doprinosi njihovoj odluci o ostajanju sa nasilnim partnerom i ima implikacije na njihov doživljaj krivice za nastanak nasilja kao i osećanje sramote i stida.

Uronjenost u dominantne diskurse ograničava mogućnost sagledavanja alternativnih. Jednom kada zauzmemo poziciju u datom diskursu, mi sebe i svet oko sebe sagledavamo iz perspektive tog diskursa. Otuda je u radu sa žrtvama nasilja neophodno da pružaoci pomoći preispituju diskurse iz kojih žrtve crpe razumevanje nasilja i sebe, i na koje diskurse se oslanjaju prilikom davanja obrazloženja za ostajanje sa nasilnikom.

Iz tih razloga, pružaoci pomoći (psiholozi) sa žrtvama partnerskog nasilja treba da postupaju u skladu sa principima narativne terapije. Narativna metafora predlaže da osobe žive svoje živote po pričama – da ove priče oblikuju život, da imaju stvarne, ne

zamišljene, efekte – i da te priče predstavljaju strukturu života. One se oslanjaju na dominantne diskurse koji odražavaju vrednosti, verovanja i običaje koji su istaknuti u kulturi u određenom istorijskom trenutku. Na osnovu njih pojedinci stiču doživljaj identiteta i način interpretiranja ili razumevanja sopstvenog života. Kada se jednom identifikuju dominantni diskursi koji konstruišu dominante priče pojedinaca, možemo ih dekonstruisati (Fridman i Kombs, 2009).

Uloga pružalaca pomoći je da zajedno sa žrtvom nasilja preispituju kako su njihove životne priče oblikovane dominantnim kulturnim diskursima i kakve sve implikacije to ima na njihov doživljaj sebe, osećanje krivice, stida, sramote, na mogućnost njihovog delanja. Kada se jednom dominantni diskursi dekonstruišu, otvara se put drugačijim, alternativnim diskursima koji nude mogućnost razvoja drugačijih, više oslobađajućih narativa, „preferiranih“ životnih priča.

UMESTO ZAKLJUČKA

Političke, pravne, obrazovne i druge institucije u datom društvu imaju moćne pozicije i samim tim u velikoj meri određuju koji će diskursi biti prihvatljivi i dostupni ljudima (Mildorf, 2007). Mediji su, takođe, jedan od njih. Medijski prostor posmatram kao sredstvo sa velikom konstruktivnom moći. Samim tim što je dostupan svima, ima i najviše potencijala za edukaciju šire javnosti. Procenat žrtava koje čitaju dnevne novine svakako je veći od procenata onih koje čitaju zakone. Takođe, pristup ličnim pričama je veći novinarima koji se bave izveštavanjem o nasilju nad ženama u porodici nego bilo kom pojedincu, ne računajući stručnjake koji se bave zaštitom od nasilja nad ženama u porodici. Takva pozicioniranost medijima daje veliku moć, a samim tim i odgovornost da je pravilno upotrebljavaju, kako bi pomogli u suzbijanju ove društvene pojave. Po mom mišljenju, suzbijanju nasilja nad ženama u porodici doprinelo bi kada bi u medijskom diskursu postojala veća uključenost i pravnog i ličnog diskursa. Pod pravnim diskursom ovde podrazumevam ne samo zakone o nasilju u porodici, već i čitav niz praksi koje je zakon o nasilju u porodici podstakao. Pod ličnim diskursom podrazumevam sadržaje proživljenih iskustava žrtava partnerskog nasilja u najširem smislu, uključujući i njihov lični doživljaj nasilja, počilaca nasilja, dinamike partnerskih odnosa, razumevanje uzroka nasilja, iskustva u saradnji sa institucijama koje su u obavezi da zaštite žrtvu nasilja. Tako bi pravni diskurs postao pravno-medijski, a lični, lično-medijski, odnosno, javni. Samo jedan takav novi, objedinjeni, pravno-lično-medijski diskurs, ima mogućnost ostvarivanja važnih zadataka u cilju suzbijanja nasilja nad ženama. Ti zadaci su edukativno-preventivni: o pravima svakog pojedinca na život bez nasilja, zaštiti koju je država u obavezi da obezbedi svakom kome su takva prava ugrožena, institucionalnom sistemu koji je država razvila u cilju suzbijanja nasilja, i razvijanje senzibilnosti na doživljaje žrtava nasilja, empatije sa žrtvama, koja nas ne može ostaviti ravnodušnim, nemim i bez delovanja.

REFLEKSIVNOST ISTRAŽIVAČA

Jedna od pretpostavki na kojoj se zasniva kvalitativna paradigma, jeste da istraživač ne može biti vrednosno neutralan, pa otuda ne može biti ni vrednosno neutralnog istraživanja. U procesu saznavanja i razumevanja nekog problema neizostavno unosimo i deo sebe, svoj način razumevanja i poimanja onoga čime se bavimo i što nas zaokuplja. Moja pozicija žene u patrijarhalnom društvu omogućila mi je da rezoniram sa ženama koje su preživele nasilje i empatski doživim ono što su one doživljavale. Moja pozicija psihologa i naučnog radnika omogućila mi je da kritički posmatram koje su sve implikacije njihovih zauzetih pozicija. Ujedno, moj prethodni volonterski rad sa ženama žrtvama partnerskog nasilja doprineo je da imam saznanja koja sam mogla da uporedim sa saznanjima iz ovog istraživanja. Sve ovo činilo je moje resurse za razumevanje problema nasilja nad ženama u porodici. Međutim, moji resursi mogu biti i moja ograničenja i učiniti me neosetljivom za drugačije perspektive. Moja pozicija žene, psihologa, pružaoca pomoći žrtvama nasilja mogla je uticati da u podacima vidim ono što „želim da vidim“, odnosno, ono što je u skladu sa mojim prethodnim razumevanjem i stavovima o nasilju nad ženama u porodici. Neko iz drugačije pozicije mogao bi u istim podacima uočiti neka drugačija značenja nasilja u porodici. I ponovo, dolazimo do onoga od čega smo i krenuli u ovom istraživanju - pozicije koje zauzimamo čine da i sebe i svet oko sebe posmatramo na određeni način. Jedan od načina validacije kvalitativnih podataka je upravo kritičko preispitivanje interpretacija od strane svih zainteresovanih čitalaca istraživanja. Otuda, sva alternativna čitanja i razumevanja su poželjna, jer samo mogu doprineti utemeljenju interpretacija, a nikako naškoditi im.

LITERATURA

- Ajduković, M. (2004). Mitovi i činjenice o nasilju nad ženama. U: Ajduković, M. i Pavleković, G. (prir.). *Nasilje nad ženom u obitelji* (43-53). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Ajduković, M. i Pečnik, N. (2004). Međugeneracijski prijenos nasilja u obitelji. U: Ajduković, M. i Pavleković, G. (prir.). *Nasilje nad ženom u obitelji* (81-93). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Aleksić, J. i Đorđević, J. (2011). *Priručnik za medijsko izveštavanje o nasilju u porodici i nasilju nad ženama*, Beograd: Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike.
- Anderson, K. L. (2007). Who gets out?: Gender as structure and the dissolution of violent heterosexual relationships. *Gender & Society* 21(2), 173-201.
- Anderson, D. K. & Saunders, D. G. (2003). Leaving an abusive partner: An empirical review of predictors, the process of leaving, and psychological well-being. *Trauma, Violence & Abuse* 4 (2), 163-191.
- Anderson, M. A., Gillig, P. M., Sitaker, M., McCloskey, K., Malloy, K. & Grigsby, N. (2003). "Why doesn't she just leave?": A descriptive study of victim reported impediments to her safety. *Journal of Family Violence* 18 (3), 151-155.
- Andrews, B. & Brewin, C. R. (1990). Attributions of blame for marital violence: A study of antecedents and consequences. *Journal of Marriage and Family* 52 (3), 757-767.
- Babović, M., Ginić, K. i Vuković, O. (2010). *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*. Beograd: SeConS.
- Baly, R. A. (2010). Leaving abusive relationships: Constructions of self and situation by abused women. *Journal of Interpersonal Violence* 25(12), 2297-2315.
- Bamberg, M. (2011). Who am I? Narration and its contribution to self and identity. *Theory & Psychology* 21(1), 3-24.
- Barnett, W.O. (2000). Why battered women do not leave, Part 1: External inhibiting factors within society. *Trauma, Violence & Abuse* 1(4), 343-372.
- Barnett, W.O. (2001). Why battered women do not leave, Part 2: External inhibiting factors - social support and internal inhibiting factors. *Trauma, Violence & Abuse*, 2, 3-35.
- Bell, V. (2002). *Interrogating incest. Feminism, Foucault and the law*. London/New York: Routledge.
- Ber, V. (2001). *Uvod u socijalni konstrukcionizam*. Beograd: Zepter Book World.
- Berns, N. (2001). Degendering the problem and gendering the blame: Political discourse on women and violence. *Gender & Society* 15 (2), 262-281.
- Bogdanović, M. (2000). Mitovi koji podržavaju nasilje. U: Bogdanović, M. (prir.). *Mapiranje mizoginije u Srbiji* (539-546). Beograd: AŽIN.
- Bohan, S. J. (1993). Regarding gender. Essentialism, constructionism and feminist psychology. *Psychology of Women Quarterly* 17, 5-21.
- Boonzaier, F. (2008). "If the man says you must sit, then you must sit." The relational construction of woman abuse: Gender, subjectivity and violence. *Feminism & Psychology*, 18(2), 183-206.
- Boonzaier, F. & De La Rey, C. (2003). "He's a man, and I'm a woman." Cultural

- constructions of masculinity and femininity in South African women's narratives of violence. *Violence Against Women* 9(8), 1003-1029.
- Boonzaier, F. A. & van Schalkwyk, S. (2011). Narrative possibilities: Poor women of color and the complexities of intimate partner violence. *Violence Against Women* 17(2), 267-286.
- Brkić, S., Janković, N. i Stanojević, V. (2009). *Priručnik Rad sa nasilnikom. Praktična primena u prekršajnom postupku*. Beograd: Udruženje sudija za prekršaje RS.
- Bukvić, A. (2008a). Silovanje u braku – nevidljivi zločin. U: Bukvić, A. (prir.). *Priručnik za rad sa ženama sa traumom muškog nasilja – feministički pristup* (188-195). Beograd: Autonomni ženski centar.
- Bukvić, A. (2008b). Predrasude o nasilju nad ženama u porodici i partnerskom odnosu. U: Bukvić, A. (prir.). *Priručnik za rad sa ženama sa traumom muškog nasilja – feministički pristup* (104-109). Beograd: Autonomni ženski centar.
- Bukvić, A. (2008c). Zbog čega žene ostaju u nasilnim partnerskim odnosima? U: Bukvić, A. (prir.). *Priručnik za rad sa ženama sa traumom muškog nasilja – feministički pristup*. (109-113). Beograd: Autonomni ženski centar.
- Bullock, F. C. & Cubert, J.(2002). Coverage of domestic violence fatalities by newspapers in Washington State. *Journal of Interpersonal Violence* 17(5), 475-499.
- Burke, J.G., Gielen, A.C., McDonnell, K.A., O'Campo, P. & Maman, S. (2001). The process of ending abuse in intimate relationships: A qualitative exploration of the transtheoretical model. *Violence Against Women* 7 (10), 1144-1163.
- Burman, E. & Chantler, K. (2005). Domestic violence and minoritisation: Legal and policy barriers facing minoritized women leaving violent relationships. *International Journal of Law and Psychiatry* 28, 59-79.
- Burman, M. (2010). The ability of criminal law to produce gender equality: Judicial discourses in the Swedish criminal legal system. *Violence Against Women* 16(2), 173-188.
- Choice, P. & Lamke, L.K. (1997). A conceptual approach to understanding abused women's stay/leave decisions. *Journal of Family Issues* 18 (3), 290-314.
- Crawford, M. & Merecek, J. (1989). Psychology reconstructs the female. *Psychology of Women Quarterly* 13, 147-165.
- Creswell, J.W. (1998). Philosophical and theoretical frameworks. In: Creswell. J.W (Ed.). *Qualitative inquiry and research design* (73-91). London: Sage.
- Crossley, L., M. (2000). *Introducing narrative psychology. Self, trauma and the construction of meaning*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.
- Ćopić, S. (2003). Porodično nasilje u zemljama bivše Jugoslavije. *Temida*, jun 2003, 17-23.
- Davis, R. E. (2002). Leave-taking experiences in the lives of abused women. *Clinical Nursing Research* 11(3), 285-305.
- Denzin, N. & Lincoln, Y. (2005). *The Sage handbook of qualitative research. Third edition*. Thousand Oaks/ London/New Delhi: Sage Publications.
- Deveaux, M. (1994). Feminism and empowerment: A critical reader of Foucault. *Feminist Studies*, 20 (2), 223-247.
- Dobash, R. E. & Dobash, R. P. (1992). *Women, violence and social change*. London/ New York: Routledge.
- Dobash, R. P., Dobash, R. E., Wilson, M. & Daly, M. (1992). The myth of sexual symmetry in marital violence. *Social Problems* 39(1), 71-91.

- Enander, V. & Holmberg, C. (2008). Why does she leave? The leaving process(es) of battered women. *Health Care for Women International* 29, 200–226.
- Enander, V. (2011). Leaving Jekyll and Hyde: Emotion work in the context of intimate partner violence. *Feminism & Psychology* 21(1), 29-48.
- Erlih, V. (1971): *Jugoslovenska porodica u transformaciji*. Zagreb: Liber, Izdanja instituta za znanstvenost i književnost.
- Esin, C. (2011). Narrative analysis approaches. In: Frost, N. (Ed.). *Qualitative research methods in psychology. Combining core approaches* (92-119). New York: Open University Press.
- Gavey, N. (1989). Feminist poststructuralism and discourse analysis: Contributions to feminist psychology. *Psychology of Women Quarterly* 13, 459–475.
- Gergen, J. K. (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist* 40(3), 266-275.
- Gergen, J. K. (2009). *Relational being. Beyond self and community*. New York: Oxford University Press.
- Gillespie, K. L., Richards, N. T., Givens, M. E. & Smith, D. M. (2013). Framing deadly domestic violence: Why the media's spin matters in newspaper coverage of femicide. *Violence Against Women* 19(2), 222-245.
- Grigsby, N. & Hartman, B. R. (1997). The barriers model: An integrated strategy for intervention with battered women. *Psychotherapy* 34(4), 485-497.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (1998). Narrative practice and the coherence of personal stories. *The Sociological Quarterly*, 39(1), 163-187.
- Halmi, A. (2003). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primenjenim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
- Hancock, B. (1998). *Trent Focus for research and development in primary health care: An introduction to qualitative research*. Trent Focus.
- Hare-Mustin, R.T. & Merecek, J. (1988). The meaning of difference. Gender theory, postmodernism, and psychology. *American Psychologist* 43 (6). 455-464.
- Hare-Mustin, R.T. & Merecek, J. (1994). Asking the right questions: Feminist psychology and sex differences. *Feminism & Psychology* 4(4), 531-537.
- Hartsock, N. (1990). Foucault on power: A theory for women? In: Nicholson, L.J. (Ed.). *Feminism/Postmodernism* (157-176). New York/London: Routledge.
- Hearn, J. (1998). *The violences of men*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications.
- Hearn, J. & McKie, L. (2010). Gendered and social hierarchies in problem representation and policy processes: Domestic violence in Finland and Scotland. *Violence Against Women* 16(2).136-158.
- Herbert, B., Silver, R. C. & Ellard, J. H. (1991). Coping with an abusive relationship: How and why do women stay? *Journal of Marriage and Family* 53 (2), 311-325.
- Hoberman, H. M. (1990). Study group report on the impact of television violence on adolescents. *Journal of Adolescent Health Care* 11, 45-49.
- Hughes, D. M. (2008). Ciklus zlostavljanja u porodici/partnerskom odnosu. U: Bukvić, A. (prir.). *Priručnik za rad sa ženama sa traumom muškog nasilja – feministički pristup* (114-117). Beograd: Autonomni ženski centar.
- Hunnicut, G. (2009) Varieties of patriarchy and violence against women: Resurrecting „patriarchy” as a theoretical tool. *Violence Against Women* 15 (5), 553-573.
- Ferraro, K. J. & Johnson, J. M. (1983). How women experience battering: The process of victimization. *Social Problems* 30 (3), 25-339.

- Filipović, J. (2012). Vodič za rodno osetljiv pristup medijima u Srbiji. U: Filipović, J. i Kuzmanović Jovanović, A. (prir.). *Vodič za rodno osetljiv pristup medijima u Srbiji. Preporuke i dosadašnja praksa* (9-39). Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike.
- Frewin, K., Pond, R., & Tuffin, K. (2009). Sexual abuse, counselling and compensation: Discourses in New Zealand newspapers. *Feminism & Psychology* 9(1), 29–47.
- Fridman, Dž. i Kombs, Dž. (2009). *Narativna terapija. Socijalna konstrukcija omiljenih stvarnosti*. Novi Sad: Psihopolis.
- Frisch, M. B. & MacKenzie, C, J. (1991). A comparasion of formerly and chronically battered women on cognitive and situational dimensions. *Psychotherapy* 28(2), 339-344.
- Fuko, M. (1978). *Istorija seksualnosti*. Beograd: Prosveta.
- Fuko, M. (1994). *Znanje i moć*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Fuko, M. (1997). *Nadzirati i kažnjavati: Rođenje zatvora*. Beograd: Prosveta.
- Fuko, M. (1998). *Arheologija znanja*. Beograd: Plato.
- Fuko, M. (2012). *Moć/znanje. Odabrani spisi i razgovori 1972-1977*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Ignjatović, T. (2008). Sistem zaštite žena žrtava nasilja u porodici u Srbiji. Između državnih obaveza i strarnosti. *Socijalna Misao* 15(1), 11-23.
- Ignjatović, T. (2009). Pretpostavke za uspostavljanje modela zaštite od nasilja u partnerskim odnosima. *Socijalna Misao* 2 16(3), 85-99.
- Ignjatović, T. (2011). *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: Model koordiniranog odgovora zajednice*. Beograd: Rekonstrukcija Ženski Fond.
- Isanović, A. (2007). Medijski diskurs kao muški domen: Predstavljanje roda u dnevnim novinama u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji. U: Bamburać, M. N., Jusić, T. i Isanović, A. (prir.). *Stereotipizacija: Predstavljenje žena u štampanim medijima u jugoistočnoj Evropi* (49-84). Sarajevo: Mediacentar.
- Jackson, S. (2001). Happily never after: Young women's stories of abuse in heterosexual love relationships. *Feminism & Psychology* 11(3), 305-321.
- Johnson, M. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. *Journal of Marriage and Family*, 57 (2), 283-294.
- Jovanović, G. (1997). *Frojd i moderna subjektivnost*. Novi Sad: Svetovi, Beograd: Institut za psihologiju .
- Jovanović, G. (1998). Towards a communicative feminist psychology. In: Burman, E. (Ed.). *Deconstructing feminist psychology* (159-184). London: Sage.
- Jovanović, G. (2008). Socijalna epistemologija kvalitativnih istraživanja. U: Stojnov, D. (prir.) *Metateorijske osnove kvalitativnih istraživanja* (77-118). Beograd: Zepter Book World.
- Jovanović, G. (2011). Toward a social history of qualitative research. *History of the Human Sciences* 24 (2), 1-27.
- Kearney, M. H. (2001). Enduring love: A grounded formal theory of women's experience of domestic violence. *Research in Nursing & Health* 24, 270-282.
- Kellner, D. & Share, J. (2005). Toward critical media literacy: Core concepts, debates, organizations, and policy. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 26 (3), 369-386.
- Kec, S. (2005). Mišel Fuko. U: Milenković, P. i Marinković, D. (prir.). *Mišel Fuko 1926-1984-2004 Hristomantija* (113-127). Novi Sad: Vojvođanska sociološka asocijacija.

- Kim, J. & Gray, K. A. (2008). Leave or stay?: Battered women's decision after intimate partner violence. *Journal Interpersonal Violence* 23 (10), 1465-1482.
- Konstantinović Vilić, S. (2013). Socijalni i ekonomski faktori veće izloženosti žena nasilju u porodici. U: Kostić, M. i Dimovski, D. (prir.). *Porodica u lavirintu porodičnog nasilja* (95-109). Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu i Centar za socijalni rad „Sveti Sava“.
- Kurz, D. (1996). Separation, divorce, and woman abuse. *Violence Against Women* 2(1), 63-81.
- Liebrucks, A. (2001). The Concept of social construction. *Theory & Psychology* 11(3), 363-391.
- Malson, H. (2005). *The thin woman. Feminism, post-structuralism and the social psychology of anorexia nervosa*. London /New York: Routledge.
- Mamula, M. i Ajduković, M. (2004). Dinamika zlostavljanja unutar obitelji. U: Adjuković, M. i Pavleković, G. (prir.). *Nasilje nad ženom u obitelji* (93-99). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Mason, J. (1996). *Qualitative researching*. London: Sage.
- MacAdams, D. P., Josselson, R. & Leiblich, A. (2006). Introduction. In: MacAdams, D. P., Josselson, R. & Leiblich, A. (Eds.). *Identity and story: Creating self in narrative* (3-13). Washington: APA Books.
- Mildorf, J. (2007). *Storying domestic violence. Constructions and stereotypes of abuse in the discourse of general practitioners*. Lincoln/London: University of Nebraska Press.
- Miletić-Stepanović, V. (2002). Nasilje u porodici: Način proizvodnje nasilja nad ženama u Srbiji krajem devedesetih. U: Bolčić, S. i Milić, A. (prir.) *Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život* (391-422). Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- Miletić-Stepanović, V. (2006). *Nasilje nad ženama u Srbiji na razmeđu milenijuma*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- Mills, S. (1997). *Discourse*. London/New York: Routledge.
- Mills, S. (2003). *Michel Foucault*. London/New York: Routledge.
- Mookherjee, H. N. (1997). Marital status, gender, and perception of well-being. *Journal of Social Psychology* 137(1), 95-105.
- Mršević, Z. (2013). *Kvalitativna analiza medijskog izveštavanja o nasilju nad ženama u Srbiji*. Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj.
- Muehlenhard, L.C. & Kimes, L.A. (1999). The social construction of violence: The case of sexual and domestic violence. *Personality and Social Psychology Review* 3(3), 234-245.
- Murray, M. (2003). Narrative psychology and narrative analysis. In: Camic, P., Rhodes, J. E. & Yardley, L. (Eds.). *Qualitative research in psychology. Expanding perspectives in methodology and design* (95-112). Washington: APA.
- Murray, M. (2000). Levels of narrative analysis in Health psychology. *Journal of Health Psychology*, 5 (3), 337-347.
- Murray, S. & Powell, A. (2009). "What's the Problem?": Australian public policy constructions of domestic and family violence. *Violence Against Women* 15(5), 532-552.
- Nikolić-Ristanović, V. (2008). *Preživeti tranziciju. Svakodnevni život i nasilje u postkomunističkom i post ratnom društvu*. Beograd: Službeni glasnik.

- O'Grady, H. (2005). *Woman's relationship with herself. Gender, Foucault and therapy*. London/New York: Routledge.
- O'Neill, D. (1998). A post-structuralist review of the theoretical literature surrounding wife abuse. *Violence Against Women* 4 (4), 457-490.
- Parker, I. (1992). *Discourse dynamics: Critical analysis for social and individual psychology*. London: Routledge.
- Patzel, B. (2001). Women's use of resources in leaving abusive relationships: A naturalistic inquiry. *Issues in Mental Health Nursing* 22, 729-747.
- Petrušić, N. i Konstantinović Vilić, S. (2010). *Porodično pravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije*. Beograd: Autonomni ženski centar.
- Pešić, M. (2008). Javnost: medijski diskurs, kultura i moć. *Srpska Politička Misao* 4, 165-184.
- Phoenix, C., Smith, B. & Sparkes, C.A. (2010). Narrative analysis in aging studies: A typology for consideration. *Journal of Aging Studies* 24, 1-11.
- Read J. (1997). Child abuse and psychosis: A literature review and implications for professional practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 28 (5), 448-456.
- Reissman, C. K. (1993). *Narrative analysis*. Newbury Park/London/New Delhi: Sage Publications.
- Richardson, B. (2000). Recent concepts of narrative and the narratives of narrative theory. *Style* 23 (2), 168-175.
- Rose, L. E., Campbell, J. & Kub, J. (2000). The role of social support and family relationships in women's responses to battering. *Health Care for Women International* 21, 27-39.
- Semaan, I., Jasinski, J.L. & Bubriski-McKenzie, A. (2013). Subjection, subjectivity, and agency: The power, meaning, and practice of mothering among women experiencing intimate partner abuse. *Violence Against Women* 19(1), 69-88.
- Shields, A. (2008). Gender: An intersectionality perspective. *Sex Roles* 58, 301-311.
- Short, L. M., McMahon, P. M., Chervin, D.D., Shelley, G.A., Lezin, N., Sloop, K. S. & Dawkins, N. (2000). Survivors' identification of protective factors and early warning signs for intimate partner violence. *Violence Against Women* 6 (3), 272-285.
- Smith, B. & Sparkes, A. (2008). Contrasting perspectives on narrating selves and identities: An invitation to dialogue. *Qualitative Research* 8 (1), 5-35.
- Somers, M. R. (1994). The narrative constitution of identity: A relational and network approach. *Theory and Society* 23 (5), 605-649.
- Stark, E. (2007). *Coercive control. The Entrapment of women in personal life*. New York: Oxford University Press.
- Stojnov, D. (2001). Konstruktivistički pogled na svet: Predstavljanje jedne paradigme. *Psihologija* 1-2, 9-48.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Towns, A. & Adams, P. (2000). "If I really loved him enough, he would be okay": Women's accounts of male partner violence. *Violence Against Women* 6(6), 558-585.
- Tracy S.R. (2007). Patriarchy and domestic violence: challenging common misconceptions. *Journal of the Evangelical Theological Society* 50/3, 573-594.

- Preuzeto 5.11. 2013. sa: http://www.etsjets.org/files/JETS-PDFs/50/50-3/JETS_50-3_573-594_Tracy.pdf
- United Nations (1993). *Declaration on the elimination of violence against women*. General assembly resolution 48/104, December 20, 1993. Preuzeto 10.01.2010. sa <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/eliminationvaw.pdf>
- United Nations (2006). *Ending violence against women. From words to action*. Study of the Secretary-General.
- Wager, M. (2000). Childless by choice? Ambivalence and the female identity, *Feminism & Psychology* 10(3), 389–395.
- Wallston, S.B. (1981). What are the questions in psychology of women? A feminist approach to research. *Psychology of Women Quarterly* 5(4), 597-617.
- West, C. & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender and Society* 1 (2), 125-151.
- Williamson, E. (2010). Living in the world of the domestic violence perpetrator: Negotiating the unreality of coercitive control. *Violence Against Women* 16 (2), 1412-1423.
- Wittig, A. M. (1985). Metatheoretical dilemmas in the psychology of gender. *American Psychologist* 40(7), 800-811.
- Weatherall, A. (2005). *Gender, language and discourse*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group
- Weisstein, N. (1968). *Psychology constructs the female*. Preuzeto 29.09.2011. sa www.cwluherstory.org/psychology-constructs-the-female.html
- Waldrop, A. E. & Resick, P.A. (2004). Coping among adult female victims of domestic violence. *Journal of Family Violence* 19(5), 291-302.
- WHO (2006). *Intimate partner violence and alcohol*. Preuzeto 10.2.2013. sa http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/factsheets/fs_intimate.pdf
- Widom, C. S. (1989). Does violence beget violence? A critical examination of the literature. *Psychological Bulletin* 106 (1), 3-28.
- Willig, C. (2001). *Introducing qualitative analysis to psychology: Adventures in theory and method*. Buckingham: Open University.
- Wood, J. T. (2001). The Normalization of violence in heterosexual romantic relationships: Women's narratives of love and violence. *Journal of Social & Personal Relationships* 18(2), 239–262.
- Woods, S. J. (1999). Normative beliefs regarding the maintenance of intimate relationships among abused and nonabused women. *Journal Interpersonal Violence* 14(5), 479- 491.
- Woollett, A. & Boyle, M. (2000). Reproduction, women's lives and subjectivities. *Feminism & Psychology* 10(3), 307–311.
- Wuest, J. & Merritt-Gray, M. (1999). Not going back: Sustaining the separation in the process of leaving abusive relationships. *Violence Against Women* 5 (2), 110-133.

Zakoni i pravni dokumenti:

- Zakon o javnom redu i miru, donet 1994. godine, član 6; objavljen u Službenom glasniku RS, broj 48/94/1497.
- Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije, donet 2002. godine, član 118a; objavljen u Službenom glasniku RS, br. 10/2002 od 1.3.2002. godine i 11/2002.
- Krivični zakonik Republike Srbije, donet 2005. godine, član 194; objavljen u Službenom glasniku RS, br. 85/2005 od 6.10.2005., 88/2005 i 107/2005.
- Porodični zakon Republike Srbije, donet 2005. godine, član 197; objavljen u Službenom glasniku RS, br.18/2005.
- Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, donet 2009. godine, član 60; objavljen u Službenom glasniku RS, br.72/2009 od 3.9.2009.
- Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, usvojena 2011. godine; objavljena u Službenom glasniku RS, br. 27/2011 od 20.4. 2011.
- Odluka o Strategiji za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine; objavljena u Službenom listu APV, br.17/91.

PRILOZI

**PRILOG 1. PODACI O ANALIZIRANIM ČLANCIMA U DNEVNIM NOVINA
BLIC I POLITIKA**

Naziv članka	Datum	Br.strane
BLIC - 2003		
Preti novi talas porodičnih ubistava	4. januar	10
Ubila muža u samoodbrani	9. januar	10
Ne isplati se vređati suprugu	12. januar	13
Rodman prebio ljubavnicu	12. januar	17
Ubio devojkicu pa sebe	13. januar	10
Ljubomora bila uzrok tragedije?	14. januar	10
Pobesneo zbog mini suknje	15. januar	11
Nožem izbola muža	22. januar	11
Premlatila muža	24. januar	5
Suprugu terao na blud pred ćerkom?	7. februar	11
Mučenje ženskih članova porodice	10. februar	24
Ubio ženu pred decom	17. februar	10
Psiho u Novom Beogradu	18. februar	11
Epizode ludila završavaju tragedijom	18. februar	11
Ubio ženu pa sebe	17. februar	10
Raspad porodice uzrok zločina u Kragujevcu	7. mart	7
Svaku četvrtu ženu tuče muž	19. mart	10
Ljubavniku ispalila dva metka u srce	20. mart	11
Žene nema ko da štiti	20. mart	12
Godina robije jer je ujeo ženu za nos	22. mart	12
Žena ponižava muža	2. april	7
Il' me voli ili umri	2. april	11
Pretukao ženu zbog tv vesti	3. april	7
Amnestija za ubice muževa	4. april	10
Da nisu ubile, bile bi ubijene	7. april	10
Uveče se izljubili, ujutru ljubomorni muž nožem zaklao suprugu	23. april	10
Za 16 meseci deset ubistava u porodici	25. april	11
Ubio ženu pa sebe	3. maj	10
Iskasapio ženu i sebe	13. maj	10
Zločini iz strasti sve češći i suroviji	14. maj	10
Isekao ženu, mora na lečenje	20. maj	10
Zločin je teško sprečiti	26. maj	10
Ubica upućen na lečenje	28. maj	10
Ubio ženu zbog preljube	30. maj	12
Ženu ubio batinama	2. jun	10
Pretukao suprugu	13. jun	10
Ubica poginuo u obračunu sa policijom	16. jun	10
Glasovi u glavi naređuju zločin	23. jun	10
Skuvala muževljevo polno organ	26. jun	11
Ubila muža zbog farbe za zid	26. jun	11

Psiho iz Novog Beograda mora da ide na lečenje	1. jul	11
Spalio ljubavnicu, bacio se pod voz	4. jul	11
Ubijena jer nije želela da se uda za ljubavnika	5. jul	10
Žene trpe batine i ćute	5. jul	12
Ubio bivšu ljubavnicu	12. jul	10
Izbo suprugu	16. jul	11
Kazna i za silovanje u braku	28. jul	8
Ubijaju se siromašni ljudi iz predgrađa	31. jul	11
Tukao ženu mačkom	2. avgust	11
Ubio ženu cepanicom pa se obesio na salašu	9. avgust	10
Pretukao ženu na smrt	14. avgust	10
Francuzi tuku supruge	18. avgust	4
Suprugu izbo nožem	19. avgust	10
Navijači ragbija tuku žene	21. avgust	10
Deca najčešće žrtve nasilja	30. avgust	4
Uskoro zakon protiv nasilja	30. avgust	4
Milioni ljudi pod stresom potencijalni nasilnici	3. septembar	5
Pucao u ženu pa u sebe	21. septembar	5
Polovinu žena tuku muževi	24. septembar	11
Plima nasilja u porodici	26. septembar	12
Suđenje ubici supruge	4. oktobar	11
Agresija ostaje u porodici	15. oktobar	17
Žena držala muža tri godine u kupatilu	12. novembar	4
Mesarskim nožem ubio bivšu suprugu	14. novembar	10
Žene ne smeju da biju muževe	15. novembar	7
Napastvovao bivšu suprugu	18. novembar	11
Izbo ženu nožem	26. novembar	11
Žene izložene nasilju	26. novembar	14
Tuku žene do smrti	29. novembar	10
Sklonište za devojke	1. decembar	11
Gasio opuške po telu žene	2. decembar	12
Stop nasilju	2. decembar	14
Optužen za ubistvo supruge	3. decembar	15
Nasilniku šest meseci zatvora	5. decembar	15
Ubijaju i muževi, ali i žene	6. decembar	16
Hitac u srce iz ruke treće žene	8. decembar	10
Zbog preljube ostao bez penisa	15. decembar	4
Ubila muža ribačom četkom	15. decembar	4
Pijan maltretirao porodicu	18. decembar	17
Izbola muža pred prijateljicom	23. decembar	11
Maltretirao suprugu	29. decembar	14
BLIC - 2007		
Ubio suprugu pa pokušao samoubistvo	3. januar	14
Oteo ženu pa ubio i nju i sebe pred policijom	6. januar	16
Ubio suprugu	9. januar	15
Pritvoren zbog zlostavljanja	10. januar	S7

Opremaju sigurnu kuću	17. januar	S8
Maltretirao ženu	18. januar	14
Zaklao i svoju drugu nevenčanu ženu	27. januar	15
Nasilje u porodici	29. januar	19
Prvu ženu ubio na rođendan druge žrtve	29. januar	S3
Na smrt pretučena	30. januar	11
Otrovala muža da bi platila silikone	1. februar	13
Zabrana kamenovanja i spaljivanja žena	2. februar	6
Pucao ne ženu iz lovačke puške	5. februar	14
Optužen za ubistvo žene	13. februar	14
Tukla muža	15. februar	15
Pretukao ženu	17. februar	15
Žrtve porodičnog nasilja bez zaštite	17. februar	S3
Ubio suprugu pa sebe	21. februar	14
Ignorišu, kinje i omalovažavaju muškarce	26. februar	14
Pokušao da siluje suprugu	27. februar	S1
Ne radi sos telefon	1. mart	S5
Prijavila da je muž sveštenik tukao	6. mart	S3
Ubrzati usvajanje zakona o rodnoj ravnopravnosti	8. mart	13
Pretio da će ubiti suprugu	12. mart	S7
Ženu udario staklenom vazom	19. mart	14
Tukao suprugu	21. mart	S3
Dozvola za zlostavljanje žene	24. mart	7
Platio da mu unakaze ženu	30. mart	16
Ubici žene 10 godina zatvora	30. mart	17
SOS telefon 24 sata	2. april	S2
Osuđen nasilnik	4. april	14
Suprug zaklao ženu u kafani	5. april	15
Zaklao devojkicu zbog ljubomore	6. april	17
Taksista u butiku ubio ženu pa sebe	10. april	14
Uhapšen zbog ubistva žene	10. april	15
Kobna svađa supružnika	11. april	14
Sigurna kuća i dalje radi	12. april	S5
Nasilnici na sudu	14. april	S3
Pokušao da ubije ženu	17. april	S3
Suprugu tukao do smrti	4. maj	17
Pucao u vazduh pa pretukao ženu	9. maj	14
SOS telefon	10. maj	S7
U Smederevu najviše nasilja u porodici	19. maj	S5
Manje žrtava nasilja u porodici	24. maj	S5
Starica osumnjičena za ubistvo muža	25. maj	16
Tukao ženu do smrti	26. maj	14
Ženu tukao do smrti	27. maj	23
Dobila batine od muža pa ga ubila	29. maj	13
Presuda za pokušaj ubistva	31. maj	15
Ubio suprugu pa sebe	9. jun	15

Ranio suprugu	9. jun	15
Ubio ženu pa sebe	18. jun	14
Muškarci češće dižu ruke na najbliže	19. jun	17
Pretukao ženu	20. jun	14
Ubio nevenčanu suprugu	25. jun	14
Pritvoren nasilnik	26. jun	S5
Ubio devojkicu pa došao da joj upali sveću	18. jul	14
Ubio suprugu	21. jul	14
Suprugu zaklao pred detetom	21. jul	14
Bivšu suprugu na ulici iskasapio nožem	21. jul	S3
Žrtva nasilja u porodici	23. jul	14
Suprugu izbo nožem pa se ubio	24. jul	14
Deca branila majke od očeva	31. jul	S2
SOS telefon	3. avgust	S9
Ženi udarao glavu o zid	8. avgust	S5
Optužen za ubistvo supruge	11. avgust	14
Komazec napao suprugu	12. avgust	31
Nevenčanu ženu ubio hicem iz lovačke puške	15. avgust	14
Srpsku državljanicu ubio suprug u Italiji	15. avgust	15
Sud stao na stranu zlostavljača	22. avgust	14
Zapalila penis bivšem mužu	23. avgust	7
Mužu odsekla šaku zbog interneta	29. avgust	14
Nožem na ulici izbo suprugu	4. septembar	17
Ubila muža na spavanju	10. septembar	15
Prisilio suprugu da gola šeta kroz grad	13. septembar	5
Zbog ljubomore naterao ženu da gola šeta gradom	14. septembar	15
Pritvoren nasilnik	19. septembar	S1
Muškarac u pritvoru	21. septembar	17
Ubio ženu sekirom	23. septembar	8
Zadavio suprugu pa se prijavio policiji	24. septembar	16
Starac priznao ubistvo supruge	24. septembar	17
Maloletnu suprugu tukao i vezao lancem	29. septembar	14
Zašto žene trpe batine	7. oktobar	8
Osam dinara za sigurnu žensku kuću	8. oktobar	S3
Žene trpe nasilje	8. oktobar	S11
Nožem izbo ženu u dvorištu	10. oktobar	15
Optuženi za nasilje	12. oktobar	S5
Tuku i oni bez škole i školovani	14. oktobar	4
Pretukao suprugu	18. oktobar	S9
Ubici 30 godina	24. oktobar	17
Izbola nožem ljubavnika da bi mu pila krv	25. oktobar	6
Na ulici preklao ženu	25. oktobar	17
Pijan pokušao da ubije ženu	31. oktobar	17
Žene čute i trpe nasilje godinama	3. novembar	16
Nasilje u porodici najčešće trpe žene	10. novembar	S4
Optuženi zbog nasilja	24. novembar	S3

Utočište za 105 žena	26. novembar	5
Protiv nasilja nad ženama	26. novembar	7
Ubio suprugu pa sebe	26. novembar	15
Tukao suprugu	27. novembar	17
Nasilniku 10 godina	30. novembar	17
Žene ne prijavljuju nasilje	30. novembar	S5
Ponovo radi SOS telefon	3. decembar	S8
Suprugu polio benzinom, zapalio je pa gasio vatru	5. decembar	17
Suprugu davio pred maloletnom ćerkom	11. decembar	16
Tukao suprugu	13. decembar	S8
Pretukao suprugu	18. decembar	17
Bivšu ženu zadavio kablom	23. decembar	17
Porast nasilja u porodici	27. decembar	S2
BLIC – 2011		
Za sigurnu kuću 500000 dinara	3. januar	S8
Hicem iz pištolja ubio ženu, pa presudio sebi	8. januar	16
Tukao trudnu suprugu pred devetogodišnjim sinom	14. januar	14
Prestao da radi SOS telefon za žene u Velikoj Plani	24. januar	S3
Zvao policiju u pomoć zbog seksualno nezaste supruge	27. januar	14
Policajac pretukao ženu	27. januar	17
Mesec dana nakon razvoda zatočio bivšu suprugu i pokušao da je zadavi	28. januar	16
Suprugu 16 godina držao u podrumu, a živeo sa devojkom	29. januar	14
Žena izbodena nožem u grudi	5. februar	14
Ljubiša Buha pretukao suprugu u „Kotobanji”	5. februar	14
Ubio ženu nožem i pobegao	6. februar	14
Pretio supruzi da će je zaklati	8. februar	14
Deset godina zbog surovog ubistva zlostavljača	17. februar	14
Zadavio ženu pertlom	23. februar	14
Trudnu ženu izbo nožem sto puta	25. februar	16
Ubica psihički uračunljiv	27. februar	14
Ljubiša me je šamarao pred ocem, a naša ćerka je gledala	28. februar	16
Pomoć zbog nasilja u porodici tražilo 700 osoba	9. mart	S2
Pretukao suprugu	16. mart	17
Ženu udario sekirom	20. mart	14
Kašikarom ubio sebe i bivšu suprugu, a dvoje teško ranio	24. mart	14
Satarom udario suprugu	25. mart	17
SOS telefon traži od grada nove prostorije	31. mart	S3
Pokušao da ubije ženu pa izrešetao tastovu kuću	3. april	14
Ubio devojkicu i leš pokazao rodbini veb kamerom	7. april	14

Ugušio suprugu dok je spavala	12. april	15
Pucao supruzi u glavu pa ispalio u sebe dva hica	18. april	16
Ranjeni supružnici kritično	19. april	17
Uhapšen osumnjičeni za svirepo ubistvo supruge	18. maj	14
Silovao suprugu	14. maj	17
Pretio supruzi, polomio vrata i bacio kašikaru u vrt	5. maj	17
Sugurna kuća otvorena u Smederevu	6. maj	S8
Ljubomorni muž zadavio jastukom suprugu	20. jun	16
Gađao suprugu cipelama jer nije htela seks	21. jun	15
Bivši Hadžićev saradnik ubio nevenčanu suprugu	24. jun	16
Stanja maničnih depresija od bolesnika za tren prave ubicu	3. jul	14
Nema smeštaja za žrtve nasilja u Čačku	4. jul	S2
Muž ubio nožem suprugu	6. jul	15
Suprug danima oštrio sekiru	7. jul	15
Muževi postaju zločinci zbog ljubomore i bede	10. jul	14
Silovao nevenčanu suprugu	13. jul	17
Ubio suprugu pa presudio i sebi	13. jul	17
Sigurnu kuću otvaraju u avgustu	18. jul	S12
Ženu ubio iz ljubomore	25. jul	14
Nožem u vrat	27. jul	16
Ubola muža zbog sms-a	27. jul	17
Emocije i nesuglasice prave ubice od članova porodice	28. jul	16
Supružnici se tukli termosom	1. avgust	17
Napao ženu zbog deteta	16. avgust	17
Nasilnici iza brave	17. avgust	17
Suprug iz ljubomore ranio ženu pa pucao sebi u glavu	19. avgust	16
Sigurna kuća počinje da radi	19. avgust	S12
Očajna supruga presudila mužu sekirom u potiljak	22. avgust	14
Spas u niškoj sigurnoj kući	23. avgust	16
Ubila muža	23. avgust	17
Žrtva upozoravala policiju da joj bivši muž pretio bombom	8. septembar	16
Udavila muža zbog mačka	16. septembar	14
Ranio ženu, ubio se i upao u Drinu	16. septembar	14
Protiv nasilja u porodici	19. septembar	S3
Pucao ženi iznad glave	11. oktobar	17
Ubio nevenčanu suprugu pa pucao sebi u glavu	12. oktobar	16
Trudnica izbodena 165 puta	15. oktobar	16
Zbog bračne svađe sekirom presudila mužu na spavanje	25. oktobar	14
Tukao ženu	26. oktobar	17
Produžen pritvor osumnjičenoj za ubistvo muža sekirom	27. oktobar	14
Zatočio suprugu i sekirom nasrnuo na patrolu	7. novembar	14

policije		
Bivši mladić pod istragom zbog sumanutog nasilja	12. novembar	14
Siledžije	13. novembar	2
Ubila supruga jer ju je godinama maltretirao	18. novembar	17
Tukao čekićem	19. novembar	17
Protiv nasilja	22. novembar	11
Kao žrtva porodičnog nasilja ubijena 41 žena za godinu dana	26. novembar	S2
Sigurna kuća u Pančevu	26. novembar	S2
Ubici žene 21 godina zatvora	27. novembar	14
Pretukao ženu	29. novembar	17
Zlostavljao suprugu 30 godina	9. decembar	14
Muža ubola u vrat dok je spavao	12. decembar	17
Godinama trpela nasilje	15. decembar	S2
Ubici supruge 30 godina zatvora	20. decembar	17
Na terapiju ide tek svaki deseti nasilnik	26. decembar	
Protiv nasilnika 88 prijava	30. decembar	S8
Bojana Stojković zbog straha neće kod advokata	28. decembar	16
POLITIKA - 2003		
Žene često žrtve nasilja	8. januar	A11
Izbola supruga kuhinjskim nožem	22. januar	A11
Presovani muž	2. februar	A4
Suprugu usmrtio u kadi	17. februar	A10
Deset smrtonosnih uboda nožem	18. februar	A11
Pakao u toplom porodičnom gnezdu	19. februar	A10
Pomilovati žene koje su počinile krivično delo	19. februar	A10
Maltretirani muževi	25. februar	B5
Zlostavljane žene	3. mart	A17
Bivši muž priznao ubistvo	17. mart	A6
Pomilovati osam žena žrtava nasilja	4. april	A13
Otkriven pomoću mobilnog telefona	4. april	A13
Pokušao da ubije suprugu i sebe	23. april	A12
Suprug u komi, supruga se oporavlja	24. april	A11
Ubio devojkicu i sebe	30. april	A12
Porodično pravo u praksi	10. maj	A12
Nožem ubio suprugu pa sebe	13. maj	A12
Zločin u kupatilu	20. maj	B3
Lečenje za ubicu	1. jul	A11
Ubila muža	7. jul	A10
Muževi najčešći vinovnici nasilja	12. jul	A10
Devet godina za ubistvo supruge	17. jul	A11
Pucao zbog neuzvraćene ljubavi	7. avgust	A11
Nasilniku sledi posmatranje	15. avgust	A11
Porodica nesigurno utočište	22. avgust	B1
Zatvor za nasilje u porodici	4. septembar	A13
Ubio i pokušao samoubistvo	29. septembar	A6

Za ubistvo supruge 15 godina zatvora	3. oktobar	A11
Isprebijane žene	31. oktobar	B1
Ubistvo na salašu	21. novembar	A6
Lecima protiv nasilja	1. decembar	A11
Dželiti iz toplog gnezda	3. decembar	A11
Maltretirao suprugu	3. decembra	A11
Teror iza zatvorenih vrata	4. decembar	A11
Pola veka sa siledžijom	5. decembar	A13
Potreba za strahom	6. decembar	A11
Batine za muževe	7. decembar	A4
Iskasapio ženu	8. decembar	A11
Decenija borbe protiv nasilja	10. decembar	A11
Ubistvo verenice	12. decembar	A6
Porodična drama u Ulcinju	15. decembar	A6
POLITIKA - 2007		
Oteo pa ubio ženu i sebe	6. januar	14
Prija isekla ljubavnika u devet delova	6. januar	14
Ubio ženu zbog makorona	15. januar	3
Dnevno 6000 žrtava nasilnika	17. januar	9
Sigurna kuća	18. januar	22
Sporazum o zaštiti porodice	25. januar	20
Zaklao i drugu ljubavnicu	27. januar	12
Ceo život za jednu noć	28. januar	12
Pedagog osumnjičen za ubistvo	30. januar	12
Metak zbog ljubomore	6. februar	12
Čekićem u glavu	13. februar	12
Za ubistvo čekićem 15 godina zatvora	22. februar	12
Porodični nasilnici biće isterivani iz kuća	8. mart	22
Tamne brojke nasilja	9. mart	5
Popadija u sigurnoj kući	12. mart	19
Brutalan muž	12. mart	26
Opstao SOS telefon	17. mart	17
Crkva kaznila popa Simanića	19. mart	12
Promeniti porodični zakon	22. mart	7
Nasilje u porodici	30. mart	8
Dve smrti u Kolibriju	10. april	12
Nožem na suprugu	17. april	12
Zbog ubistva supruge 30 godina zatvora	17. maj	12
Baba pretukla dedu ⁴³	24. maj	
Ubistvo i samoubistvo na subotičkom buvljaku	26. maj	12
Ubio suprugu štapom	26. maj	12
Tukao suprugu do smrti	27. maj	16
Za ubistvo ljubavnice 15 godina zatvora	1. jun	12
Pokušao da ubije suprugu	8. jun	12
Kocem ubio nevernu ženu	13. jun	26

⁴³ Članak se nalazi na prvoj stranici podteme Srbija koja nije numerisana.

Taksista ubio ženu pa sebe	18. jun	9
Svaka treća žena žrtva nasilja u svom domu	29. jun	9
I muškarci žrtve nasilja ⁴⁴	5. jul	
Ubio nevenčanu suprugu i izvršio samoubistvo	11. jul	12
Za ubistvo supruge 14 godina zatvora	15. jul	14
Uhapšen zbog ubistva supruge	22. jul	12
Supruge tuku Crnogorce	24. jul	8
Izbo suprugu pa se ubio nožem	25. jul	12
Posle ubistva supruge pokušao samoubistvo u zatvoru	10. avgust	12
Ubio ženu lovačkom puškom	15. avgust	9
Uhapšeni osumnjičeni za nasilje u porodici	25. avgust	12
Nožem na suprugu	4. septembar	12
Sigurna kuća u Subotici ⁴⁵	6. septembar	
Žena ubila muža na spavanju	10. septembar	9
Naterao suprugu da gola prođe ulicama	14. septembar	12
Ubio staricu sekirrom	23. septembar	9
Muškarci nasilnici	26. septembar	9
Tukla muža do smrti	27. septembar	12
Maloletnu suprugu vezao lancem	29. septembar	12
Žene žrtve nasilja	29. septembar	17
Kad žrtve postanu ubice	1. oktobar	12
Masakri u porodici odneli 20 života	17. oktobar	5
Prva Sigurna kuća	20. oktobar	8
Tadić: zakonom protiv nasilja nad ženama	26. oktobar	9
Ubio žemu pa sebe	8. novembar	12
Za ubistvo supruge 9 godina zatvora	21. novembar	12
Sigurna kuća	25. novembar	9
Nožem na ženu, a sebi pucao u glavu	26. novembar	12
Izbola muža posle epileptičnog napada	26. novembar	12
Poslanici protiv nasilja nad ženama	27. novembar	8
Prebio me jer sam rodila devojčicu	28. novembar	5
Deset godina za ubistvo žene	28. novembar	5
Uhapšen jer je pretukao suprugu	28. novembar	5
U devet od deset slučajeva nasilnik je muž	28. novembar	5
Nije mogao da kontroliše ljubomoru	3. decembar	27
Pretukao i zapalio suprugu	5. decembar	20
Pogledaj i vidi nasilje	8. decembar	2
Zastrašujući primeri nasilja u porodici ⁴⁶	11. decembar	
Žrtve porodičnog nasilja menjaju iskaze	15. decembar	20
Starac zadavio suprugu	23. decembar	8
Jagodinsko utočište za žrtve nasilja ⁴⁷	27. decembar	

⁴⁴ Članak se nalazi na prvoj stranici podteme Srbija koja nije numerisana.

⁴⁵ Članak se nalazi na prvoj stranici podteme Srbija koja nije numerisana.

⁴⁶ Članak se nalazi na prvoj stranici podteme Srbija koja nije numerisana.

⁴⁷ Članak se nalazi na prvoj stranici podteme Srbija koja nije numerisana.

Ljubomorni muž zadavio jastukom suprugu	31. decembar	16
POLITIKA - 2011		
Prihvatalište u Čačku	4. januar	13
Porast porodičnog nasilja u RS	8. januar	4
Otvorena treća sigurna kuća	8. januar	8
Tukao trudnu suprugu	15. januar	9
Ubijena žena pred četvorogodišnjom ćerkom	28. januar	9
Sigurna kuća knjaza Miloša ⁴⁸	5. februar	
U porodičnom nasilju lane stradalo 36 žena	9. februar	8
Deset godina za ubistvo nevenčanog supruga	12. februar	9
Gase se nevladine organizacije za pomoć žrtvama nasilja	23. februar	8
Ubio trudnicu sa 100 uboda nožem	27. februar	10
Osumnjičeni priznao zločin	2. mart	9
Sigurna kuća u Nišu	7. mart	14
Tukao me je dok sam držala bebu u naručju	17. mart	8
Trpela muža siledžiju 50 godina	22. mart	8
Trinaest godina za ubistvo bivše supruge	25. mart	9
Satarom pokušao da ubije nevenčanu suprugu	25. mart	9
Šta je razlog sve češćih porodičnih ubistava	25. mart	9
Bez pomoći ostao i Sos telefon ⁴⁹	25. mart	
Usvojena strategija za suzbijanje nasilja nad ženama	2. april	8
Pucao u suprugu, pa u sebe	18. april	10
Optužen za nasilje u porodici	19. april	9
Uhapšen zbog sumnje da je napastvovao suprugu	14. maj	9
Protiv nasilja u porodici	25. maj	17
Ubio nevenčanu suprugu	20. jun	10
Mađarska traga za ubicom iz Srbije	6. ul	11
Nakit za podršku žrtvama nasilja ⁵⁰	6. jul	
Ubici devojke 30 godina zatvora	19. jul	9
Osumnjičen za ubistvo supruge	25. jul	11
Žena nožem ubola muža zbog mobilnog telefona	27. jul	9
Sekinom branila ćerku od bivšeg ljubavnika	1. avgust	11
Sud odredio pritvor osumnjičenoj za ubistvo u Varvarinu	3. avgust	9
Uhapšena zbog sumnje da je ubila muža	23. avgust	9
Sigurna kuća u Nišu	24. avgust	17
Bes bez kontrole ⁵¹	30. avgust	
Od ruke nasilnika za pola godine stradalo 29 žena	1. septembar	8
Programima protiv nasilja u porodici	7. septembar	8
Nožem na suprugu	14. oktobar	9

⁴⁸ Članak se nalazi u podtemi Spektar na stranici koja nije numerisana.

⁴⁹ Članak se nalazi na prvoj stranici podteme Srbija koja nije numerisana.

⁵⁰ Članak se nalazi u podtemi Spektar na stranici koja nije numerisana.

⁵¹ Članak se nalazi u podtemi Beograd na stranici koja nije numerisana.

Ubistvo u Savinom selu	25. oktobar	9
Policija loše reaguje na nasilje u porodici	4. novembar	8
Žene su najveće žrtve krize	8. novembar	7
U porodičnom nasilju stradale 44 žene	22. novembar	8
Ubici supruge 21 godina	26. novembar	9
Muškarci u borbi protiv nasilja nad ženama ⁵²	26. novembar	
Novi broj za žrtve zlostavljanja ⁵³	26. novembar	
Žena ubola muža nožem	12. decembar	11
Za ubistvo supruge 30 godina zatvora	20. decembar	9

⁵² Članak se nalazi u podtemi Beograd na stranici koja nije numerisana.

⁵³ Članak se nalazi u podtemi Beograd na stranici koja nije numerisana.

PRILOG 2. EKSPLORESANE TEME U NARATIVNIM INTERVJUIMA SA ŽENAMA ŽRTVAMA PARTNERSKOG NASILJA

- Pitanja o osnovnim demografskim podacima i razgovor o vrednostima i porukama koje su bile isticane u njihovim primarnim porodicama, sa posebnim osvrtom na savete za idealni brak, vlastita razmišljanja o idealnom braku i partneru;
- Početak romantične veze, upoznavanje, najlepši trenuci u vreme zabavljanja, simpatični gestovi partnera, doživljaj partnera, osećanja prema partneru u tom periodu života, osećanja ličnog zadovoljstva ili nezadovoljstva;
- Prvi nasilni akt partnera, doživljaj i značenje koje je pripisano nasilnom aktu, osećanja prema partneru, sopstvena osećanja i ponašanje, razmišljanja o razlozima koji su izazvali nasilje, nalaženje opravdanja za nasilni akt, saopštavanje ili poveravanje najbližima o doživljenom nasilju, reakcije i saveti drugih, razmišljanja i obraćanje nadležnim institucijama;
- Najteži nasilni akt, doživljaj i značenje koje je pripisano nasilnom aktu, osećanja prema partneru, sopstvena osećanja i ponašanje, razmišljanja o razlozima koji su izazvali nasilje, nalaženje opravdanja za nasilni akt, govorenje ili negovorenje najbližima o doživljenom nasilju, reakcije i saveti drugih, razmišljanja i obraćanje nadležnim institucijama;
- Periodi bez nasilja – ponašanje partnera, osećanja prema partneru, doživljaj partnera, sopstvena osećanja i ponašanje, razmišljanja o budućnosti;
- Doživljaj porodičnog nasilja - koje aspekte porodičnog nasilja ističu, šta smatraju ozbiljnim nasiljem, a šta manje ozbiljnim, kom aspektu pridaju veći značaj, a koji aspekt ne prepoznaju (npr. psihicko, finansijsko, seksualno)
- Zakoni o nasilju u porodici – upoznatost sa postojanjem zakona o nasilju u porodici, korisnost propisanih zakona, promene u njihovim životima nakon donošenja zakona;
- Štampani mediji – doživljaj medijskog prezentovanja nasilja u porodici, korisnost i značenje informacija na koje u medijima nailaze o nasilju u porodici;
- Iskustvo sa institucijama nadležnim za zaštitu od nasilja u porodici – procena korisnosti usluga koje pružaju centar za socijalni rad, policija, pravosudni organi, nevladine organizacije;
- Sigurna kuća – šta je navelo da potraži pomoć, da li je oklevala u tome, procena korisnosti boravka u sigurnoj kući, edukacija i programi osnaživanja kroz koje prolaze tokom boravka, aktuelna razmišljanja u pogledu napuštanja partnera ili vraćanja partneru, razlozi koji se navode za donetu odluku;
- Planovi za budućnost.

BIOGRAFIJA

Ivana Simić je rođena 1982. godine u Smederevskoj Palanci. Diplomirala je 2007. godine na Departmanu za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, sa temom *Samopoštovanje, konformizam i motiv postignuća kod nerukovodilaca i rukovodilaca* i prosečnom ocenom 9.42. Doktorske studije psihologije je upisala 2007. godine na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Od 2008. godine je u radnom odnosu na Departmanu za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, za užu naučnu oblast Psihologija (Uvod u psihologiju i Psihologija porodice). Objavila je više radova u nacionalnim i međunarodnim publikacijama. Završila je *Obuku za rad u SOS-u za žene i decu žrtve nasilja* i *Obuku profesionalaca/ki za tretman počinitelaca nasilja u partnerskim odnosima*. Pohađala je program stručnog usavršavanja *Podrška porodicama sa visokim psihosocijalnim rizikom sistemskim pristupom* i četvorogodišnju edukaciju iz *Sistemske porodične psihoterapije*. Od 2011. godine član je istraživačkog tima na projektu *Indikatori i modeli usklađivanja porodičnih i poslovnih uloga* koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а ИВАНА Симић

број уписа 47070045

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ДИСКУРСИ О ПОРОДИЧНОМ НАСИЉУ И
НАРАТИВИ ЖЕНА ЖРТАВА ПАРНЕРСКОГ НАСИЉА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

у Београду, 22.05.2014.

Ивана Симић

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора ИВАНА Симић

Број уписа 411070045

Студијски програм ПСИХОЛОГИЈА

Наслов рада ДИСКУРСИ О ПОРОДИЧНОМ НАСИЉУ И НАРАТИВИ ЖЕНА ЖРТВА

Ментор ПРОФ. ДР ГОДАНА ЈОВАНОВИЋ ПАРТНЕРСКОГ НАСИЉА

Потписани ИВАНА Симић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 22.05.2014.

Ивана Симић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ДИСКУРСИ О ПОРОДИЧНОМ НАСИЉУ И
НАРАТЦИВИ ЖЕНА ЖРТАВА ПАРТНЕРСКОГ НАСИЉА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 22.05.2014.

Ивана Симић